

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Disertační práce

Plzeň 2014

Martina Ponížilová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Disertační práce

**Vývoj a formování regionálního řádu Blízkého východu
na pozadí soupeření regionálních mocností**

Martina Ponížilová

Školitelka:

doc. PhDr. Šárka Cavadová Waisová, Ph.D.

Čestné prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem předloženou disertační práci na téma *Vývoj a formování regionálního řádu Blízkého východu na pozadí soupeření regionálních mocností* zpracovala samostatně a využila jen uvedených pramenů a literatury.

Část kapitoly 2 zabývající se vymezením regionu Blízkého východu je zkrácenou a přepracovanou verzí kapitoly *Blízký východ*, která vyšla v knize *Panregiony ve 21. století: vývoj a perspektivy mezinárodních makroregionů* editorů Ladislava Cabady a Davida Šance v roce 2011. Některé pasáže kapitoly 3.4 týkající se regionální politiky Íránu dílem vychází z překladu autorčina článku *Same Goal, Different Ways: Hegemonic Efforts of Regional Powers Brazil, India and Iran*, který vyšel v roce 2011 v časopise *Contemporary European Studies* 6 (1), s. 65–85. Kapitola 3.3 částečně čerpá z autorčiny kapitoly *Rozvojové aktivity zemí arabského světa*, která je součástí kolektivní monografie *Vybrané donorské instituce v současné rozvojové spolupráci* editorky Magdy Leichtové. Publikace vyšla v elektronické podobě v roce 2013 v nakladatelství Západočeské univerzity v Plzni.

V Plzni dne 30. října 2014

Martina Ponížilová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla velmi poděkovat své školitelce doc. PhDr. Šárce Cabadové Waisové, Ph.D. za trpělivost, rady a ochotu, se níž mě provázela během mého doktorského studia.

Mé díky patří také vedení a kolegům z Katedry politologie a mezinárodních vztahů Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni za jejich podporu a také za to, že mi umožnili podílet se na výuce a výzkumných projektech a vycestovat na řadu zahraničních stáží, jejichž prostřednictvím jsem mohla několik let čerpat zkušenosti z českého i mezinárodního akademického prostředí. Dále děkuji Magdě Leichtové, Martě Kollerové a Jiřímu Zákravskému za rady a pomoc všeho druhu a panu Miloslavu Machoňovi za vytvoření tří map, které byly v této práci použity jako přílohy.

V neposlední řadě musím poděkovat mé rodině a přátelům za neutuchající podporu a velkou dávku trpělivosti, kterou se mnou zejména v závěrečné fázi mého vysokoškolského studia měli.

OBSAH

ÚVOD	7
Poznámka k transkripci cizojazyčných osobních jmen, místních názvů a pojmů	17
1 VYMEZENÍ TÉMATU A JEHO TEORETICKO-METODOLOGICKÉ UKOTVENÍ	18
1.1 Teoretické ukotvení vlivu polarity na stabilitu systému a role mocností při formování řádu.....	18
1.1.1 Model vícenásobné hierarchie	32
1.2 Konceptualizace pojmů	40
1.2.1 Region a regionální systém.....	40
1.2.2 Regionální řád.....	46
1.2.3 Regionální mocnost.....	58
1.3 Teze a operacionalizace konceptů a proměnných	72
1.3.1 První nezávisle proměnná	72
1.3.2 Druhá nezávisle proměnná.....	84
1.3.3 Závisle proměnná.....	84
2 HRANICE A STRUKTURA BLÍZKÉHO VÝCHODU	89
2.1 Vymezení hranic regionu.....	89
2.2 Vznik a formování regionálního systému moderních států.....	98
3 REGIONÁLNÍ MOCNOSTI BLÍZKÉHO VÝCHODU (1945–2007)	106
3.1 Rozložení materiálních zdrojů na Blízkém východě	106
3.2 Egypt a jeho mocenské postavení a ambice v regionu	109
3.2.1 Zdroje egyptské moci	110
3.2.2 Moc, postavení a ambice Egypta.....	116
3.2.3 Uznání mocenského postavení Egypta.....	127
3.3 Saúdská Arábie a její mocenské postavení a ambice v regionu	129
3.3.1 Zdroje saúdské moci	131

3.3.2 Moc, postavení a ambice Saúdské Arábie.....	136
3.3.3 Uznání mocenského postavení Saúdské Arábie.....	145
3.4 Írán a jeho mocenské postavení a ambice v regionu	146
3.4.1 Zdroje íránské moci.....	147
3.4.2 Moc, postavení a ambice Íránu.....	153
3.4.3 Uznání mocenského postavení Íránu.....	163
3.5 Turecko a jeho mocenské postavení a ambice v regionu.....	164
3.5.1 Zdroje turecké moci	166
3.5.2 Moc, postavení a ambice Turecka.....	168
3.5.3 Uznání mocenského postavení Turecka	177
4 ŘÁD BLÍZKÉHO VÝCHODU NA POZADÍ SOUPEŘENÍ REGIONÁLNÍCH MOCNOSTÍ.....	180
4.1 Regionální řád v letech 1945–1967.....	180
4.2 Regionální řád v letech 1967–1979.....	197
4.3 Regionální řád v letech 1979–1991.....	204
4.4 Regionální řád v letech 1991–2007.....	217
ZÁVĚR.....	236
BIBLIOGRAFIE	248
Internetové zdroje.....	275
SUMMARY.....	280
RESÜMMEE.....	282
PŘÍLOHY	284

SEZNAM MAP, TABULEK, SCHÉMAT A GRAFŮ

Mapy

Mapa 1: Státy regionu Blízkého východu	91
Mapa 2: Rozdělení širšího regionu Blízkého východu na tři subregiony.....	97
Mapa 3: Regionální mocnosti Blízkého východu.....	178

Tabulky

Tabulka 1: Zahraničně-politické chování a nástroje státu podle typu moci.....	80
Tabulka 2: Tři typy moci a jim odpovídající způsob chování států a zahraničně-politické nástroje.....	81
Tabulka 3: Definice šesti konkrétních podob řádu.....	87
Tabulka 4: Státy Blízkého východu s převahou materiálních zdrojů.....	107
Tabulka 5: Členství v současných regionálních organizacích a režimech....	160
Tabulka 6: Ozbrojené konflikty na Blízkém východě v letech 1945–2007..	231
Tabulka 7: Regionální organizace na Blízkém východě.....	235

Schémata

Schéma 1: Distribuce spokojenosti s uspořádáním systému mezi státy v mezinárodní mocenské hierarchii.....	24
Schéma 2: Globální, regionální a subregionální mocenské hierarchie.....	35
Schéma 3: Globální a regionální mocenská hierarchie.....	36
Schéma 4: Úrovně stability regionálního řádu.....	85
Schéma 5: Multipolárně strukturovaný Blízký východ – rozložení materiálních kapacit v regionu v roce 2007.....	108
Schéma 6: Arabský nacionalismus a různé arabismy.....	191

Grafy

Graf 1: Rozložení materiálních kapacit na Blízkém východě (2007).....	108
---	-----

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Průzkum vnímání světových mocností.....	284
Příloha 2: Státy náležející do Blízkého východu podle různých autorů v rozdílných obdobích.....	285
Příloha 3: Podnebné pásy na Blízkém východě.....	286
Příloha 4: Muslimský svět vymezený podle členských států Organizace islámské konference.....	286
Příloha 5: Deset zemí s nejvyšším počtem muslimských obyvatel.....	287
Příloha 6: Počet muslimů v jednotlivých světových regionech.....	287
Příloha 7: Arabský svět vymezený podle členských států Ligy arabských států.....	288
Příloha 8: Blízký východ v době nadvlády Osmanské říše.....	288
Příloha 9: Území transhraničního regionu Kurdistan.....	289
Příloha 10: Území transhraničního regionu Balúčistán.....	289
Příloha 11: Rozdělení oblastí britské a francouzské vlády, resp. vlivu podle Sykes-Picotovy smlouvy.....	290
Příloha 12: Potenciální sekundární mocnosti Blízkého východu.....	291
Příloha 13: Vývoj rozložení materiálních kapacit mezi státy Blízkého východu v jednotlivých dekádách v období let 1945–2005.....	292
Příloha 14: Znázornění překrývání členských základů regionálních organizací Afriky a Asie.....	295

ÚVOD

Tématu regionálních mocností, regionálních konfliktů a institucí se od konce bipolárního soupeření dostává čím dál více prostoru v debatách o nové podobě globálního řádu, mění se distribuci moci v mezinárodním systému a nerovnoměrném ekonomickém a/nebo bezpečnostním vývoji jednotlivých regionů¹. Od přelomu 80. a 90. let 20. století, kdy přestal být světový řád formován dvěma globálními velmocemi a regionální politiky a vnitroregionální vztahy přestaly být ovlivňovány dynamikou studené války², se prosazuje názor, že dochází k posilování autonomie a významu jednotlivých regionů (Fawcett 2011b: 155). I když velmocenská konfrontace neumožňovala regionům, aby se *zcela* oprostily od ideologické a bezpečnostní rivality velmocí, která ve své době ovlivňovala celý mezinárodní systém, neznamená to, že by postrádaly vlastní dynamiku vývoje. Konec studené války a s ním spojená decentralizace mezinárodních vztahů přispěly k posílení významu regionů a regionálně mocných států v *mezinárodní* politice, ale tou zásadní událostí, která měla vliv na formování a růst autonomie regionů, byl začátek dekolonizačního procesu (Østerud 1992: 9).

Během dekolonizace vzniklo mnoho nových států a vedle toho došlo také k omezení vlivu tradičních (tj. bývalých koloniálních) velmocí ve většině nezápadních oblastí světa (Buzan – Wæver 2003: 15–16). V Africe, na Blízkém východě a v jižní a jihovýchodní Asii postupně posilovala regionální bezpečnostní dynamika. Proto také Väyrynen (1984: 339) tvrdí, že k postupnému růstu regionalismu dochází již od 50. let 20. století, kdy se ve třetím světě rodily první pokusy o vytváření regionálních bezpečnostních uspořádání a ekonomických integračních uskupení. Od té doby se také posilovalo postavení zemí, které jednotlivým regionům mocensky dominovaly³ a které hrály čím dál důležitější roli

---

¹ Pojem „region“ (či „světový region“) budeme v této práci využívat jako synonymum pojmů „regionální systém“ či „subsystém“ (neboli „světový subsystém“) (viz kapitola 1.2.1).

² Podle Stewart-Ingersolla a Frazier (2012: 5) se kvůli probíhající studené válce nemohly nově vytvořené regionální systémy rozvíjet nezávisle, neboť velmoci opakovaně zasahovaly do vnitroregionálních vztahů, místních konfliktů a politiky. Průvodním jevem se stala internacionalizace mnoha regionálních válek, jež byly vtaženy do rámce bipolárního soupeření (Lake – Morgan 1997b: 3).

³ Østerud (1992: 9) tyto nové regionální mocnosti (mezi nimi Indii, Indonésii, Egypt, později i Alžírsko) označuje za „vůdčí centra mobilizace třetího světa“, která se prosazovala mj. i v rámci Hnutí nezúčastněných. Od jiných zemí čerstvě dekolonizovaných oblastí se lišily nejen velkou rozlohou, početným obyvatelstvem, rozsáhlými zdroji a případně také strategickou pozicí, ale i tím, že v jejich čele stála ambiciózní a schopná politická elita, resp. konkrétní političtí vůdci jako Gamal Násir v Egyptě apod.

v usměrňování politických vztahů, v ekonomické integraci a v bezpečnostní dynamice regionu – tzv. regionálních mocností. Moc se ze států centra mezinárodního systému jednoduše začala přesunovat do periferních oblastí (nezápadních regionů⁴), důsledkem čehož vznikala a rostla „nová regionální mocenská centra, integrační projekty a regionální konfliktní formace“ (Väyrynen 1984: 339). Brzy se tak ukázalo, že nejen světové velmoci, ale i regionálně mocné státy jsou důležitými poskytovateli ekonomických, bezpečnostních a jiných veřejných statků v subsystémech a jsou navíc těmi entitami, které formují a udržují regionální řád. Již od období dekolonizace tedy mluvíme o regionálních procesech a dynamikách, které pak v multipolárním post-studenoválečném světě či ve „světě regionů“ (*world of regions*; Katzenstein 2005)⁵ ještě posílily.

Zásadní změny v distribuci moci na sklonku studené války a nový světový řád (*new world order*; Bush cit. dle Lake – Morgan 1997b: 3)⁶ byly pro regiony a regionální mocnosti významné ve dvou směrech – jednak vytvořily prostor pro mocenský vzestup západních mocností a posilování jejich politické a ekonomické role na *mezinárodní* úrovni, a to na úkor relativního oslabování světových mocností⁷, a jednak se významně zvýšil zájem akademiků o zkoumání procesů a aktérů probíhajících a operujících v rámci regionálních systémů. Jelikož je předmětem této práce, jak již napovídá její název, zkoumání regionálního a ne mezinárodního systému, rostoucímu vlivu západních mocností na globální úrovni se dále věnovat nebudeme. Co nás ale zajímá, je zvyšující se počet vědeckých prací, které v posledních přibližně dvou dekadách reflektují význam regionů a regionálně mocných států. Za všechny zmiňme například práce Acharyy

---

⁴ Právě proto, že se koncept regionálních mocností v prvopočátcích vyvíjel zejména v souvislosti s dekolonizačními procesy a nerovnoměrným vývojem západních regionů (viz např. Väyrynen 1979), se diskuze o regionálních mocnostech v podstatě nikdy netýkala regionu Severní Ameriky či evropského kontinentu. Relativně vzácnou výjimkou je text Anne-Marie Le Gloannec (2011), který nahlíží na Evropskou unii jako na regionální mocnost. Na ekonomicky vyspělé a politicky vlivné státy Severní Ameriky a Evropy bylo a je nahlíženo jako na světové mocnosti (*great powers*), případně velmoci (*superpowers*) – jejich zájmy a zahraničně-politické aktivity tak nejsou omezeny jen „jejich“ regionem, ale jsou charakteristické svým celosvětovým působením (Buzan – Wæver 2003: 35).

⁵ Østerud (1992: 10) je toho názoru, že „[m]ultipolarita je jako taková regionalizací mezistátních mocenských vztahů.“

⁶ Cooper (2000: 15, 19–23) si pod pojmem „nový světový řád“ představuje něco jiného než mezinárodní politiku, kde hrají výraznější roli regiony. Spojuje je s existencí post-moderních států (*postmodern states*), tedy současným uspořádáním ekonomických, politických a bezpečnostních vztahů v (povětšinou) západním světě.

⁷ Østerud (1992: 11) již na počátku 90. let předpovídal, že mocenský úpadek Spojených států povede k větší asertivitě regionů a regionálně mocných států, stejně jako rozpad Sovětského svazu bude mít následky pro regionální mocenské hierarchie v oblastech, jež dříve patřily do jeho zóny vlivu.

(2007, 2011), Acharyy a Johnstona (2007), Farrella, Hettneho a Van Langenhova (2005), Flemese (2010a), Godehardt a Naberse (2011a), Hurrella (2007b), Katzensteina (2005), Lakea a Morgana (1997a), Lemkeho (2004), Postel-Vinayové (2007), Stewart-Ingersolla a Frazier (2012), Solingen (1998) či Väyrynena (2003).

Výzkum moci, regionální bezpečnosti a politiky a nakonec i zahraničně-politického chování států obecně označovaných za „mocnosti“ (*powers*)⁸ není v mezinárodních vztazích žádnou novinkou. Tyto koncepty se staly součástí zkoumání oboru a jeho podoborů (a mimo ně i příbuzných oborů jako politické geografie, geopolitiky, mezinárodní politické ekonomie, politologie apod.) nejpozději v 50. letech 20. století (Godehardt – Nabers 2011b: 1). Na druhou stranu bylo ale studium vývoje regionů a regionálních vztahů na několik desetiletí upozaděno výzkumem zaměřeným na velmocenskou politiku a globální ekonomické a bezpečnostní procesy. Oživení zájmu o regiony tak přichází až po ukončení studené války, kdy – slovy Godehardt a Naberse (2011b: 1) – dochází k „obratu k regionům“ a do popředí pozornosti akademiků se dostávají regionální řády, regionální mocnosti, regionální konflikty a regionální organizace. Ačkoli i v době bipolárního dělení světa vznikaly odborné publikace věnující se regionálně mocným zemím (viz např. Gupta 1975), od 90. let 20. století roste o toto téma v akademickém prostředí rapidně zájem. Dnes patří zkoumání regionálních bezpečnostních komplexů, konfliktů, integračních procesů, moci regionálních mocností k dynamicky se rozvíjejícím oblastem oboru mezinárodních vztahů. Literatura věnující se těmto tématům je výsledkem práce autorů jak západní (západoevropské a severoamerické) provenience, tak i badatelů arabského, perského, tureckého či dálněvýchodního původu (mj. i z jejich textů budeme v některých kapitolách této práce čerpat).

Přestože se rostoucí počet odborných textů v posledních zejména dvou dekádách zabývá regionálními mocnostmi jako jevem, který v současné mezinárodní politice nabývá na důležitosti, snahy o konceptualizaci pojmu „regionální mocnost“ a jeho teoretické uchopení byly po dlouhou dobu spíše příležitostné. Pozornost byla věnována zejména roli regionálně mocných zemí v lokálních konfliktech a bezpečnostních vztazích. Literatura nedokázala dlouhou dobu uspokojivě vyřešit problém s vymezením regionální mocnosti, což znemožňovalo smysluplnou komparaci moci a postavení zemí v rámci regionu i napříč regionálními hranicemi. Někteří autoři na definování regionální mocnosti rovnou rezignují a zaměří své zkoumání na konkrétní příklady mocných států, jiní pojem vymezí jen vágně (viz např. Erickson 2004 či Moeinaddini – Rezapour 2008). Zejména

---

⁸ Ať již se jedná o velmoci (*superpowers*), světové mocnosti (*great powers*), střední mocnosti (*middle powers*) a jiné.

v posledních několika málo letech jsme se nicméně mohli setkat se zdařilejšími pokusy o jasnější a přesnější definování regionální mocnosti, jež zkoumání tohoto jevu posunulo významně kupředu (viz např. Beck 2006; Flandes 2007a; Nabers 2010a a další). Problematickým bodem ovšem stále zůstává odlišné teoretické zázemí jednotlivých badatelů, kdy část autorů při studiu mocností vychází z (neo)realistické nebo racionalistické tradice a jiní tíhnou ke konstruktivistickým pozicím. K debatě o vymezení konceptu a roli regionálních mocností tak přispívají různé teoretické proudy mezinárodních vztahů.

Zajímavé je, že se dosavadní literatura týkající se moci, role a zahraničně-politických aktivit regionálních mocností zaměřuje předně na regiony Jižní Ameriky, jižní a východní Asie a jižní Afriky, respektive na místní mocnosti, za jaké jsou v současné době považovány Čína, Indie, Brazílie a Jihoafrická republika (JAR)⁹ (viz například Bandeira 2006; Bratersky – Lunyov 1990; Flandes 2009 a 2010b; Gill 2010; Godehardt 2011; Gupta 1975; Kappel 2010; Nolte 2010: 883; Prys 2012; Valladão 2006; Väyrynen 1979: 352; Vieira – Alden 2011 či Wehner 2011). Přitom jiné části nezápadního světa (Blízký východ, jihovýchodní Asie, západní či centrální Afrika, Střední Asie apod.) jsou spíše opomíjeny. Jeden z důvodů podle nás tkví v tom, že Čína, Indie, Brazílie i JAR jsou zároveň tzv. rostoucími mocnostmi (*rising powers* či *emerging powers*; Florini 2011; Scott 2009; Shaw – Cooper – Antkiewicz 2007: 1260; Sotero 2009)¹⁰, tedy novými či formujícími se *světovými* mocnostmi. A právě kvůli jejich velkému potenciálu ovlivňovat politiku, bezpečnost a ekonomiku nejen na regionální, ale i *globální* úrovni (Hurrell 2006: 1; Humphrey – Messner 2006: 108; Prys 2012: 9)¹¹ je jim zejména

---

⁹ Kvůli značné moci těchto zemí někteří autoři příslušné regiony chápou jako unipolárně strukturované subsystémy s jedním mocenským pólem (viz například Burgess 2012; Lapp 2012; Sitaraman 2012; Tan 2012). Na druhou stranu o jejich dominantní pozici nepanuje všeobecná shoda, neboť dochází k relativizaci a zpochybňování dominance těchto zemí ze strany slabších států – Venezuely, Pákistánu, Indonésie, Jižní Koreje, Mexika, Argentiny či Nigérie. Na mocenském postavení těchto zemí se ale autoři neshodnou – někteří je označují jako „sekundární mocnosti“ (Flandes 2010b: 103; Lemke 2010: 45), jiní jim přiznávají status (potenciální) regionální mocnosti (Fürting – Gratius 2010: 186; Jordaan 2003: 172–173; Nolte 2010: 883; Rajagopalan 2011; Väyrynen 1979: 352).

¹⁰ Pro tyto státy se používají i jiná označení, např. „nové mocnosti“ (*new powers*; Ladwig 2010: 118), „klíčové střední mocnosti“ (*pivotal middle powers*; Özkan 2011: 87), „hlavní mocnosti“ (*major powers*; Hurrell 2006: 8; Perkovich 2003), „rostoucí střední mocnosti“ (*emerging middle powers*; Flandes 2007b) či „rostoucí regionální mocnosti“ (*rising regional powers*; Stephen 2012). Pojmy *rising powers* a *emerging powers* se obecně vztahují na státy (v podstatě výlučně z nezápadního světa), které v posledních desetiletích zaznamenaly výrazný ekonomický růst a zvýšení svého vlivu v mezinárodní politice.

¹¹ Zahraničně-politické aktivity těchto zemí se tudíž neomezují pouze na vlastní regionální prostor. Důkazem toho jsou mj. i „jiho-jížní“ kooperativní snahy (tzv. *South-South cooperation*; Sotero 2009; Vieira – Alden 2011) v rámci uskupení jako BRICS (Brazílie, Rusko, Indie, Čína a JAR) či IBSA Forum (Indie, Brazílie a JAR).

v posledních letech věnována zvýšená pozornost. Případ námi zkoumaného Blízkého východu¹² se poněkud liší v tom, že v něm nenalezneme stát, který by měl podobnou významnou pozici na globální úrovni.¹³

Blízký východ tak sice nestojí v centru výzkumu badatelů zaměřujících se na rostoucí světové mocnosti, ale zato představuje subsystém, který je velmi zajímavý pro ty, kteří chtějí zkoumat moc a roli regionálních mocností, neboť jde o region, který je, slovy Murdena (1995: 15), „přeplněný“ mocnostmi. Je proto velmi vhodným případem pro zkoumání relativní moci a zahraničně-politických ambicí a rolí jednotlivých mocných států. Fakt, že v regionu nalezneme několik mocenských center či pólů, značí, že je struktura tohoto regionu multipolární. Mezi autory ale neexistuje shoda na tom, které státy centra regionální moci tvoří. Za blízkovýchodní regionální mocnosti jsou nejčastěji označovány Írán, Saúdská Arábie, Egypt, Turecko, ale i Izrael¹⁴, v minulosti Irák¹⁵ a Sýrie (Beck 2008, 2010; Ehteshami – Hinnebusch 1997; Fawcett 2011b: 160–163, 167; Fürtig – Gratius 2010; Godehardt – Nabers 2011b: 11; Heller 2011; Huntington 1999: 36; Nolte 2010: 883; Shaw – Cooper – Antkiewicz 2007: 1257; Wehrey et al. 2009a). Østerud (1992: 13) či Beck (2006) v této souvislosti píší, že je pro oblast Blízkého východu charakteristické soupeření několika států o pozici dominantní regionální mocnosti¹⁶, ale prozatím žádný z nich

---

¹² Blízký východ v této práci vymezujeme jako geografickou oblast zahrnující severoafrické země Maroko, Tunisko, Alžírsko, Libyi a Egypt a dále státy asijského kontinentu, a to Izrael, Libanon, Sýrii, Jordánsko, Irák, Írán, Saúdskou Arábii, Kuvajt, Katar, Bahrajn, Spojené arabské emiráty, Jemen, Omán a nakonec i Palestinskou autonomii. Blíže jsou způsob a kritéria vymezení tohoto regionu popsána v kapitole 2.1.

¹³ Snad jen o Turecku se v posledních několika málo letech začíná mluvit jako o rostoucí světové mocnosti (viz např. Arcuri 2013), což má souvislost s jeho rapidním ekonomickým růstem. Takový pohled na status Turecka je ale relativně nového data a významu Číny či Indie ve světové politice země prozatím ještě nedosahuje.

¹⁴ Kupříkladu Maurice East (1973: 563) ale řadil v minulosti Izrael mezi malé státy. Vedle velikosti bral v úvahu i stupeň rozvinutosti, proto Izrael označoval za malý rozvinutý stát, přičemž jiné malé státy z Blízkého východu, jako Libanon či Tunisko, řadil do skupiny malých rozvíjejících se zemí.

¹⁵ Irák (vedle Íránu a Saúdské Arábie) jako jednu z mocností této oblasti uvádí Murden (1995). Postavení Iráku se ovšem od poloviny 90. let 20. století v souvislosti s ekonomickými sankcemi uvalenými OSN a zejména pak americkou vojenskou intervencí v roce 2003 a následným pádem režimu Saddáma Husajna značně zhoršilo. V současné době se Irák potýká se závažnými bezpečnostními, ekonomickými a vnitropolitickými problémy a nemá žádné ambice stát se jedním z mocenských center Blízkého východu.

¹⁶ Je třeba rozlišovat pojmy regionální mocnost a dominantní regionální mocnosti (příp. regionální hegemon). V každém systému (ať již světovém či regionálním) se může nacházet jen jedna dominantní mocnosti (či příp. hegemon), ovšem mocností zde může být více. Nolte (2010: 884) tvrdí, že dnes najdeme v mezinárodním systému jen několik málo regionů s jasnou dominantní regionální mocností. Častěji se podle jeho názoru setkáváme

na tento status nedostáhl, neboť snahy jeho rivalů tomu účinně brání.¹⁷ To znamená, že zde nenajdeme jen jednu dominantní mocnost, ale rovnou několik mocných států. Vzhledem ke konfliktní a nestabilní podobě Blízkého východu se nabízí otázka, zdali toto vnitroregionální soupeření o výsadní postavení v regionu a o prosazení vlastní alternativy regionálního uspořádání nepřispívá ke zhoršování vztahů a podněcování konfliktů v regionu. Podle Fawcett (2011b: 156) představuje Blízký východ region, který se vymyká všeobecně rozšířeným představám o tom, jak by regionální řád měl vypadat – jednak místním mocnostem chybí vlastnosti a schopnosti na to, aby se staly dominantními regionálními mocnostmi, a jednak zde není plně vyvinutý regionální systém vládnutí. Je proto nasnadě se ptát, jak souvisí distribuce moci v regionu, resp. jeho mocenské uspořádání, s podobou regionálního řádu, tedy mírou institucionalizace, spolupráce a stability a podobou vzájemných vztahů jednotlivých států.

Současný výzkum některých autorů (např. Fawcett 2011b: 161; Prys 2012: 9) naznačuje, že existuje určitý vztah mezi regionálním řádem a postavením dominantního státu v regionu. Takovýto stát má podle nich nezanedbatelný vliv na vznik a formování řádu regionálního systému, na míru jeho stability či konfliktnosti. Autoři hegemonních teorií, např. teorie přesunu moci (*power transition theory*), předpokládají, že stabilita a bezpečnost v regionu jsou zajišťovány a udržovány jednou dominantní či hegemonní mocností nebo několika kooperujícími mocnostmi. Z tohoto důvodu je důležité dále zkoumat, jak moc rozptýlená mezi několik států ovlivňuje podobu regionálního řádu, čili to, zdali převáží pokojné, anebo násilné vztahy mezi státy, zdali existuje prostor pro vznik a rozvoj regionálních kooperativních institucí, anebo regionální podmínky neumožňují hlubší a dlouhodobější integraci. Z předpokladů teorie přesunu moci (viz kapitola 1.1) lze vyvodit, že pokud v daném regionu chybí dominantní regionální mocnost či skupina kooperujících mocností, která by ke spokojenosti dalších států formovala regionální řád, budovala struktury regionální vlády a zajišťovala veřejné statky, má to negativní vliv na stabilitu v regionu, který je pak do velké míry neuspořádaný, převažují v něm konfliktní vztahy a nízká míra integrace a institucionalizace. Z toho vyplývá otázka: Jak současné rozložení moci na Blízkém východě ovlivňuje regionální spolupráci a integraci, když zde absentuje dominantní regionální mocnost, která by spolupráci a integraci

---

s tím, že jsou regiony multipolární, neboť zde existuje několik mocností, které mezi sebou soupeří o dominantní postavení. Není proto vždy samozřejmostí, že se v každém regionu rodí jedna regionální mocnost – jinými slovy dominantní regionální mocnost (viz kapitola 1.2.3).

¹⁷ V posledních několika desetiletích si rovnou několik států Blízkého východu činilo nárok na pozici vůdčí mocnosti daného regionu (mimo jiných Egypt, Irák, Saúdská Arábie či Írán), ale žádnému státu se nepodařilo dlouhodobě udržovat žádoucí rozložení moci v regionu, které by mu zajistilo dominantní postavení.

uvnitř regionu podporovala a udržovala, a regionální mocnosti mezi sebou soupeří a nemohou tak roli dominantní mocnosti suplovat? Předpoklad, že relativní moc regionálních mocností a míra jejich spokojenosti s regionálním uspořádáním představují strukturální podmínky, které omezují, anebo naopak poskytují možnosti státům navzájem spolupracovat a integrovat se, představuje jedno ze základních východisek této disertační práce. V tomto textu vycházíme z premisy, že v případě relativně rovnoměrného rozložení moci mezi několika soupeřícími regionálními mocnostmi nabývá regionální řád takové podoby, která se vyznačuje nízkou mírou spolupráce mezi státy, vyšší mírou soutěživosti a násilnosti v mezistátních vztazích a nízkou úrovní institucionalizace regionu. To znamená, že předpokládáme existenci souvislosti mezi současnou podobou regionálního řádu na Blízkém východě a existencí několika soupeřících mocností, resp. absencí dominantní regionální mocnosti či skupiny kooperujících mocností, která by formovala stabilní regionální řád, budovala struktury regionální vlády a zajišťovala veřejné statky.

Dosavadní bádání o blízkovýchodních mocnostech se zaměřovalo zejména na jejich vztahy se Spojenými státy či jejich zahraniční (resp. regionální) politiku (viz např. texty od Banka a Karadaga 2012; Butenschønna 1992; Ericksona 2004; Gonzaleze 2007; Goodarziho 2006; Moeinaddiniho a Rezapour 2008; Öktema, Kadiağla a Karliho 2012 či Samhata 2000). Vedle toho nalezneme jen občasné pokusy teoreticky uchopit fungování Blízkého východu v souvislosti s neexistencí dominantní (či hegemonní) mocnosti (viz například Beck 2006; Fawcett 2011b; Sahliyah 2000; Wehrey et al. 2009b). Studium vzájemného vztahu mezi mocí a politikou regionálně mocných států na straně jedné a formováním regionálních řádů na straně druhé je v počátcích, a to se netýká jen Blízkého východu, ale světových regionů obecně. V dosavadní literatuře nalezneme několik málo komparativních studií, které se zabývají tím, jakou roli hrají regionální mocnosti při řešení regionálních konfliktů či při iniciaci a prohlubování integrace. Z děl, která podle našeho názoru v posledních letech značně obohatila výzkum regionálních mocností v souvislosti s regionálním řádem, bezpečnostní dynamikou regionu a mocenskou hierarchií, jmenujme monografie a kolektivní monografie od Flemese (2010a), Stewart-Ingersolla a Frazierova (2012), Godehardt a Naberse (2011a) či Buzana a Wævera (2003). Mnoho otázek ale stále zůstává nezodpovězeno – ještě například nebylo uspokojivě prozkoumáno, jak mocnosti reagují na nesouhlas či odpor s jejich pozicí a politikami ze strany regionálních i vnějších oponentů (Prys 2012: 9). Budoucí výzkum by se tak měl zaměřit mimo jiné i na problematiku vlivu regionálních mocností na formování regionálního řádu, míru stability, spolupráce a institucionalizace v regionu. Předkládaná práce se bude snažit alespoň částečně k tomuto výzkumu přispět.

V této disertační práci vycházíme z předpokladu, že regionální řád Blízkého východu je nestabilní a že nestabilitu a vyšší míru konfliktů v regionu zvyšuje existence několika regionálních mocností, které mezi sebou soupeří o dominantní postavení v regionu a o prosazení své vize uspořádání regionu. Tyto úvahy nad soupeřením regionálních mocností na Blízkém východě, nad změnami v rozložení jejich moci a nad podobou regionálního řádu nás vedly k stanovení cíle práce, kterým je *ukázat, jakým způsobem soupeřící regionální mocnosti Blízkého východu formovaly v období let 1945–2007 regionální řád.*

Metodologii stejně jako metodu postupu zkoumání jsme volili s ohledem na cíl a tezi disertační práce. Práce je koncipována jako jednopřípadová studie regionálního řádu Blízkého východu, v jejímž rámci se soustředíme na provedení analýzy řádu převažujícího na Blízkém východě ve zkoumaném období. Analýza nám umožní zjistit, jakou roli hraje přítomnost několika soupeřících regionálních mocností na Blízkém východě při formování regionálního řádu. Budeme tedy moci potvrdit či vyvrátit to, zda existuje souvislost mezi proměnnými ve stanovené tezi a zároveň získáme potřebné informace o kontextu našeho zkoumání tak, abychom mohli poskytnout hlubší pohled do zkoumané problematiky. Na základě výsledků analýzy se budeme snažit vysvětlit, jak mocenské vztahy v regionu Blízkého východu a jeho polarita souvisejí s podobou jeho řádu. Při zjišťování moci jednotlivých států regionu budeme kombinovat metodu měření a analýzu. Hlavním přínosem zkoumání zdrojů moci a její distribuce v tomto regionu spolu s analýzou mocenských vztahů blízkovýchodních mocností je komplexní porozumění podobě a fungování regionu a míře jeho stability a konfliktnosti.

V první kapitole práce představíme teoreticko-metodologický rámec, tedy metodologický postup zkoumání, teoretická východiska, definici základních konceptů a operacionalizaci proměnných. V kapitole 1.1 uvedeme stručný přehled několika přístupů a teorií, které se zabývají distribucí moci mezi mocnostmi, resp. polaritou, v souvislosti s mírou stability systému a podobou řádu. Hlavní pozornost následně zaměříme na teorii přesunu moci, jejíž poznatky budou pro naši práci stěžejní. Jedná se o teorii, která nahlíží na existenci dominantní mocnosti či skupiny států suplující její roli jako žádoucí nebo dokonce jako na podmínku pro vytvoření a udržení kooperativních vztahů v regionu, stabilního regionálního řádu a podporu vnitroregionální integrace. Ačkoli počátky této teorie sahají až do konce 50. let 20. století, v poměrně nedávné době někteří autoři vztáhli její poznatky a předpoklady na mocenské vztahy na regionální úrovni, aby lépe reflektovali vývoj, k němuž v rámci regionálních systémů dochází. Navíc se jedná o teorii, která se zabývá souvislostí mezi distribucí moci v regionálních systémech a možnostmi vypuknutí konfliktů či naopak posilování integrace a vhodně

poslouží jako základ pro teoretické uchopení zkoumané problematiky. Ačkoli ani jiným systémovým teoriím věnujícím se polaritě systému v souvislosti s jeho stabilitou nelze upřít jistý přínos při zkoumání tohoto tématu, teorie přesunu moci má oproti nim tu výhodu, že se nezaměřuje pouze na změny v rozložení moci v (sub)systému, ale zohledňuje i zájmy států. Teoreticky tak propojuje mocenské změny s preferencemi států a možnostmi vypuknutí konfliktů či podpory regionální integrace.

Následně přistoupíme ke konceptualizaci tří ústředních pojmů, s nimiž výše zmíněné teorie a potažmo i předkládaný text pracují, a to regionu, resp. regionálního systému, regionálního řádu a regionální mocnosti. Kapitulu 1.2.1 o tom, co rozumíme pod pojmy „region“ a „regionální systém“, bylo potřeba do práce zařadit z toho důvodu, abychom mohli vymezit region Blízký východ, resp. stanovit, které země do něj náleží. Bez tohoto kroku by nebylo možné určit regionální mocnosti, neboť jde o země, které jsou integrální součástí svébytného regionu. Prvotní vymezení regionu není klíčové pouze pro konceptualizaci regionálních mocností, ale i regionálních řádů – jeho podobu nezjistíme, dokud nebudeme mít vymezenou zkoumanou oblast a státy do ní náležející. V kapitole 1.2.2 tedy definujeme pojem „regionální řád“, popíšeme, co a jak ovlivňuje jeho podobu a za jakých okolností se jeho podoba mění. V další kapitole s číslem 1.2.3 následně přistoupíme k objasnění definičních kritérií „regionální mocnosti“. Tato část bude stěžejní, neboť definice regionální mocnosti bude mít přímý vliv na to, s kolika a kterými státy budeme pracovat v empirické části práce. V případě vytváření operačních definic využívaných konceptů pak podle povahy jednotlivých proměnných kombinujeme kvantitativní a kvalitativní postupy.

Na základě teoretických východisek a definovaných pojmů vymezíme tezi této práce a následně operacionalizujeme proměnné. Zde vysvětlíme, jak budeme měřit moc států, resp. distribuci moci v regionu. Popíšeme, jakým způsobem bude probíhat kvantifikace jednotlivých ukazatelů materiálních zdrojů moci a jak budeme zkoumat vliv států v regionu a potažmo jejich moc. Následně upřesníme, jak budeme zjišťovat povahu vztahů mezi jednotlivými mocnostmi a stabilitu regionálního řádu.

V empirické části práce v kapitole 2.1 nejprve vymezíme hranice regionu Blízký východ, to jest oblasti a státy, které do něj náleží. Cílem této kapitoly je geografické vymezení oblasti, jež bude předmětem našeho zkoumání a z níž následně budeme určovat místní regionální mocnosti. Objasníme také, proč se v souvislosti s širším Blízkým východem často mluví o existenci tří subregionů, které utvářejí jeho specifické uspořádání mající vliv i na mocenské vztahy v jeho rámci. Následně v kapitole 2.2 stručně popíšeme historii vzniku a formování regionálního systému států na Blízkém východě, jak regionální systém států vznikal a vyvíjel se. Tento historický přehled

objasní kontext, v němž státy na Blízkém východě vznikaly a posilovaly svoji moc, a to, jak se formovaly jejich vzájemné vztahy.

V kapitole 3.1 na základě kritérií popsaných v kapitolách 1.2.3 a 1.3.1 představíme potenciální regionální mocnosti Blízkého východu. Nejprve změříme materiální zdroje moci států Blízkého východu, z čehož zjistíme distribuci moci v regionu a potenciální regionální mocnosti. V následujícím kroku (kapitoly 3.2, 3.3, 3.4 a 3.5) budeme zkoumat materiální zdroje, moc a ambice potenciálních mocností v regionu, jejich představy o regionálním řádu a uznání jejich statusu, čímž nakonec určíme konkrétní regionální mocnosti, na které v následující kapitole zaměříme hlavní pozornost.

Kapitola 4 je rozdělena na čtyři chronologicky řazené podkapitoly, které se zaměřují na jednotlivé znaky regionálního řádu poukazující na jeho převažující podobu v obdobích let 1945–1967, 1967–1979, 1979–1991 a 1991–2007. Tato část práce se zaměřuje na roli jednotlivých regionálních mocností při formování regionálního řádu a jeho vývoj ve zkoumaném období a věnuje se vzájemným vztahům mocností, konfliktům, integračním procesům, existencí a podobou formálních a neformálních institucí. Na pozadí teorií a konceptů popsaných v teoretické části práce nakonec ukážeme, jak se ve zkoumaném období proměňovala podoba regionálního řádu Blízkého východu a jaký vliv na její proměnu měla distribuce moci v regionu a vztahy mezi jednotlivými regionálními mocnostmi.

Jak bylo zmíněno výše, samotná analýza regionálního řádu a zkoumání role regionálních mocností při jeho formování se zaměří na období od roku 1945 do roku 2007. Již zde zaznělo, že počátek dekolonizace byl přelomem, od kdy se hovoří o začátku formování jednotlivých světových regionů, stejně jako vzniku a růstu moci regionálních mocností. Jak bude podrobněji popsáno v kapitole 2.2, systém nezávislých moderních států se na Blízkém východě začal formovat již přibližně na počátku 20. let 20. století, nicméně bylo to právě až v poválečném období, kdy se i tehdy formálně nezávislé státy zbavily vlivu bývalých koloniálních mocností a kdy na Blízkém východě začal skutečný dekolonizační proces, resp. proces, během něhož se začala osamostatňovat většina kolonií, mandátních území a závislých území.¹⁸ Závěrečný rok zkoumaného období byl zvolen tak, aby byla studie co nejaktuálnější, ale zároveň jsme byli při jeho stanovování limitováni zdroji dat, konkrétně dostupností údajů Složeného indexu národních kapacit

---

¹⁸ Rok 1945 si pro své zkoumání zvolili ze stejného důvodu také Buzan a Wæver (2003: 188), podle nichž byl do konce druhé světové války vliv koloniálních mocností Velké Británie a Francie tak silný, že jejich vojensko-politická moc zcela dominovala blízkovýchodnímu regionu. Podle autorů až dekolonizační vlna mezi roky 1945 a 1948 vytvořila „kritickou masu nezávislých států“, která je potřeba k tomu, aby se začala rozvíjet regionální bezpečnostní a politická dynamika.

(*Composite Index of National Capability*; dále jen CINC; viz kapitola 1.3.1), která jsou zjistitelná právě jen do roku 2007 a přitom jsou pro tento text zásadní s ohledem na určování potenciálních regionálních mocností Blízkého východu. Vzhledem k tomu, že nejsme schopni čerpat ze stejných zdrojů a postupovat stejným způsobem při výpočtu tohoto indexu jako jeho autoři, index pro další roky nevypočítáváme, neboť by výsledné údaje mohly být zkreslené.

Závěrečná část práce slouží ke shrnutí a interpretaci nasbíraných dat a zejména k potvrzení či vyvrácení teze této práce. V závěru proto poukážeme na výsledky naší analýzy a vysvětlíme, zda došlo k prokázání souvislosti mezi proměnnými. Nakonec se zaměříme na případné nedostatky a otázky, pro jejichž zodpovězení v tomto textu nebyl prostor a měly by být předmětem dalšího zkoumání.

Poznámka k transkripci cizojazyčných osobních jmen, místních názvů a pojmů

Oficiálním jazykem velké části států Blízkého východu je arabština, která se nezapisuje latinkou, nýbrž vlastním písmem, jenž se od latinky výrazně liší. Z tohoto důvodu je třeba sjednotit přepis arabských osobních jmen, místních názvů a pojmů. V práci jsme využili zjednodušený přepis, který nerozlišuje mezi znělou a neznělou hláskou (např. emfatické i neemfatické písmeno *s* budeme přepisovat pouze jako *s*, ačkoli se můžeme setkat s transkripcí emfatického *s* v podobě *S* či *š*). Výjimkou je souhláska *ajn*, kterou přepisujeme jako *c* s horním indexem (např. ^ˆAl^ˆ). Ráz čili tzv. *hamzu* zapisujeme jako *'* (jako jednoduchou uvozovku ve tvaru miniaturního čísla 9). U části jmen a výrazů budeme zachovávat určitý člen *al* i asimilace členu (například *an-nabí*), jen některá ustálená osobní jména a pojmy budeme psát bez členu (např. Násir místo an-Násir či Sádát místo as-Sádát). U těch osobních jmen a místních názvů, jež mají v češtině ustálenou transkripci, se budeme tohoto přepisu držet (např. budeme psát Libanon místo Lubnán, Medína místo al-Madína, ^ˆAbdalláh místo ^ˆAbd al-Iláh) a podobně budeme postupovat u těch místních jmen, pro něž má český jazyk jiný výraz než arabština (např. česky Egypt místo arabského *Misr*, Aleppo místo arabského *Halab*). Vzhledem k tomu, že arabština nerozlišuje mezi velkými a malými písmeny, budeme se při transkripci řídit českými pravidly pro psaní malých a velkých písmen. Podobným zjednodušeným způsobem budeme přistupovat k přepisu perských jmen a pojmů.

1 VYMEZENÍ TÉMATU A JEHO TEORETICKO-METODOLOGICKÉ UKOTVENÍ

1.1 Teoretické ukotvení vlivu polarity na stabilitu systému a role mocností při formování řádu

V oboru mezinárodních vztahů nalezneme několik teorií, které se v nejobecnější rovině zabývají souvislostmi mezi distribucí moci mezi státy, resp. polaritou¹⁹ systému a jeho stabilitou či konfliktností vztahů mezi státy. K rozvoji těchto systémových teorií přispěla řada klasických realistických, neorealistických a dalších autorů a řadí se mezi ně např. teorie rovnováhy moci (*balance of power theory*) a různé hegemonní teorie jako teorie hegemonní stability²⁰ (*hegemonic stability theory*) a teorie přesunu moci²¹ (*power transition theory*). Tyto teorie se zaměřují na stabilitu systému s ohledem na mocenské postavení států, ale liší se v předpokladech ohledně toho, která konkrétní podoba polarity²² je nejvhodnější pro udržení jeho stability. Docházejí tak k závěrům, které jsou ve své podstatě protichůdné²³,

---

¹⁹ Polarita udává počet mocenských center v systému a úzce tak souvisí s distribucí mocenských kapacit mezi jednotkami (Levy – Thompson 2010: 26; Thompson 1986: 598). Jak ale upřesňuje Jeffrey A. Hart (cit. dle Kratochvíl 2002: 26; kurzívou zvýrazněno autorkou), „je funkcí rozdělení moci *pouze mezi nejvýznamnějšími aktéry*“. Podle Mansfielda (1993: 105) je ovšem potřeba se při analýze mezinárodních vztahů zaměřit vedle polarity i na jiný rys distribuce moci v systému, a to koncentraci moci, která nám napoví, jak velké jsou případné mocenské rozdíly mezi jednotlivými hlavními aktéry systému. Kratochvíl (2002: 28) vidí výhodu koncentrace moci především v tom, že jsme díky ní schopni přesněji určit mocenské postavení konkrétních aktérů v mezinárodních vztazích – víme tak nejen to, zdali je stát mocenským pólem, ale také jak velkou relativní moc v systému má.

²⁰ Původní anglický název této teorie překládají čeští autoři odlišně – buď jako teorii hegemonické stability (Karlás 2007: 70), teorii hegemonní stability (Vilímek 2006) či teorii hegemoniální stability (Kratochvíl 2002: 29; Waisová 2002: 56).

²¹ Vzhledem k tomu, že tato teorie nebyla prozatím v českém akademickém prostředí příliš reflektována, nenalezneme ustálený způsob překladu původního anglického názvu této teorie do českého jazyka. Např. v českém překladu knihy *Dějiny teorie mezinárodních vztahů* od Torbjørna L. Knutsena (Knutsen 2005: 305) překladatel pracuje s termínem „teorie přesunu moci“. Význam anglického slova *transition* nejlépe vystihují české „změna“ či „přechod“. Jelikož jsou předmětem teorie následky změn rozložení moci v systému, tj. přesunu mocenské převahy z jednoho státu na druhý, pokládáme za odpovídající překlad „teorie změny moci“ či „teorie přesunu moci“. V tomto textu budeme využívat právě druhý uvedený překlad.

²² Odkazuje-li polarita k „počtu zhruba stejných [tj. stejně mocných – pozn. autorky] hlavních aktérů v systému“, pak bipolarita je systém, kde se jako mocenské póly kvalifikují dva aktéři a multipolarita je systém, kde se pólů nachází více než dva (Rapkin – Thompson – Christopherson 1979: 263).

²³ Příčin velmi rozdílných výsledků zkoumání je několik (viz Kratochvíl 2002).

kdy jedna skupina autorů vyzdvihuje unipolaritu (někdy se mluví o hegemonním řádu), pro kterou je příznačná mocenská hierarchie čili koncentrace moci v rukou hegemonu. Jiní badatelé jsou toho názoru, že nejstabilnějším systémem je multipolárně strukturovaný systém, jenž je charakteristický aliančním vyvažováním moci. A nakonec nalezneme i zastánce bipolárního uspořádání se dvěma soupeřícími mocenskými centry²⁴, mezi něž se řadí např. Kenneth Waltz (Rosenau 1992: 10–11; Stewart-Ingersoll – Frazier 2012: 2). Další autoři zavádí i jiné typy polarit, např. Huntington (1999: 36) mluví o uni-multipolaritě.

Řada autorů (povětšinou klasických realistů, ale i autorů jiného teoretického zaměření, např. Morgenthau 1948 či Deutsch – Singer 1964) zdůrazňuje stabilitu multipolárních systémů, na druhé straně ovšem stojí zejména neorealisté v čele s Kennethem Waltzem (Waltz 1979) zastávající názor o pozitivním vlivu bipolarity na stabilitu systému.²⁵ Pozitiva multipolarity vyzdvihuje teorie rovnováhy moci²⁶, která může být podle Mearsheimera (2001: 44–45) buď vyvážená, když v systému neexistuje potenciální

---

²⁴ Nesmíme ovšem zaměňovat bipolárně strukturovaný systém za multipolární systém, v němž ale vznikají dva bloky. V této souvislosti Thompson (1986: 598) upozorňuje, že je třeba od pojmu „polarita“ odlišit pojem „polarizace“ (příčemž bychom ale obě měli chápat jako atributy systému). Je-li polarita vyjádřením distribuce moci mezi hlavními aktéry, pak polarizace představuje „tendenci aktérů seskupovat se kolem nejmocnějších států v systému“ (Rapkin – Thompson – Christopherson 1979: 263). Podle Kratochvíla (2002: 27) se dá polarizace chápat také jako „počet a síla nejvýznamnějších aliancí v systému“. Polarita a polarizace (jako počet aliancí) proto sobě nemusí vždy odpovídat, na druhou stranu Rapkin, Thompson a Christopherson (1979: 263) jsou toho názoru, že vysoká polarizace může být velmi pravděpodobným následkem bipolarity.

²⁵ Po dlouhou dobu se debata týkající se polarit a stability systému týkala právě multipolárních a bipolárních systémů a zájem o unipolaritu přišel později (Levy – Thompson 2010: 32). I Kratochvíl (2002: 28–29) si všímá, že např. Morton Kaplan, který popisuje celkem šest typů systémů lišících se polaritou, mluví o unipolaritě (či hegemonii) jako o hypotetické podobě systému, ale nechápe ji jako jeden ze základních typů polarit, neboť vzniku unipolárních systémů účinně brání vyvažování moci (více viz Kaplan (2005 [1957])). Výsledky zkoumání stability v historických multipolárních a bipolárních systémech jsou smíšené a neposkytují jednoznačnou odpověď na to, který typ polarit stability systému spíše podporuje (Kratochvíl 2002: 27; Levy – Thompson 2010: 33).

²⁶ Realisté vedle této teorie pracují i s Waltovou teorií rovnováhy hrozeb (*balance of threat theory*; Walt 1985), která tvrdí, že státy vzájemně spolupracují (nejčastěji ve formě spolenectví ve vojenských aliancích), aby se kolektivně bránily společné hrozbě. Zejména slabé státy často volí strategii *stranění* či *následování* (*bandwagoning*; Walt 1985: 6–8), která dokáže vysvětlit, proč se slabší státy přidávají spíše na stranu mocensky silnějšího státu (či koalice států), místo aby se snažily jeho moc vyvážit. Jedním důvodem může být politika *appeasementu* či dělání ústupků vůči mocnějšímu státu, druhým pak prostá kalkulace nákladů a zisků – pro stát může být výhodnější a strategičtější přidat se na stranu moci.

hegemon (byť se takový systém stále může vyznačovat určitou mocenskou asymetrií), anebo nevyvážená.

Je-li multipolární systém nevyvážený, tj. existuje v něm potenciální hegemon (dochází k významnému nárůstu moci na straně jednoho státu), budou mít podle logiky teorie rovnováhy moci ostatní mocnosti tendenci vyvažovat tohoto potenciálního hegemonu zakládáním aliancí nebo zvyšováním vlastních mocenských kapacit (Mearsheimer 2001: 44–45; Morgenthau 1948: 136–142; Walt 1985: 5).²⁷ Hegemon či potenciální hegemon je v očích ostatních (slabších) mocností hrozbou (Huntington 1999: 43), proto je třeba vyvážit jeho relativní moc a bránit dalšímu růstu jeho moci, neboť toto je právě ta situace, která destabilizuje systém a zvyšuje pravděpodobnost vypuknutí konfliktu. Změna moci sama o sobě je pak chápána jako příčina konfliktu mezi státy (Organski – Kugler 1980: 13, 29–30). Mírové vztahy mezi státy a stabilita systému budou zachovány, pokud žádný ze států nebude mít mocenskou převahu. Přitom podle zastánců multipolarity nabízí právě tento systém více možností, jak vytvářet aliance²⁸ bránící agresivnímu chování státu, který mocensky posiluje. Väyrynen (1984: 342) přechází na úroveň regionálního systému, ale dobral se podobných závěrů – že existence hegemonní mocnosti v regionu může být spíše na škodu, neboť stabilitu regionálních systémů snižuje odpor slabších států vůči této hegemonní mocnosti, jejíž přítomnost navíc brání vytvoření integračních uskupení, pro jejichž vznik je podmínkou relativně rovnoměrné rozložení moci mezi státy.

Zastánci bipolárně strukturovaných systémů ovšem tvrdí, že čím méně mocenských pólů se v systému nachází, tím menší je nejistota na straně těchto mocností, která je považována za destabilizující faktor, což dále omezuje možnost špatného odhadu situace a příp. i vypuknutí ozbrojeného konfliktu (Levy – Thompson 2010: 33, 52). Jsou-li v systému jen dvě mocnosti, zaměřují svou pozornost a síly jedna na druhou a stejně tak na sebe vzájemně reagují (vyvažují vzájemně moc). V multipolaritě se ale

---

²⁷ Podle Organského a Kuglera (1980: 24) je základním principem vyvažování podle teorie rovnováhy moci posílení moci pomocí vytváření aliancí složených ze spojeneckých států nebo oslabení soupeře rozpadem jeho aliance. Státy samy o sobě se již tolik nemění a přestože existuje i možnost posilování vlastní síly například zbrojením, vytváření aliancí je nejlevnějším a nejjistějším způsobem, jak v systému moc vyvažovat. Naopak podle teorie přesunu moci je hlavním zdrojem posilování moci státu jeho politický a zejména socio-ekonomický rozvoj.

²⁸ V bipolárním systému nejsou podle kritiků bipolarity spojenci mocností dostatečně silní na to, aby dokázali vyvažovat potenciálního agresora. Navíc zde dochází k polarizaci systému aliancí, jež se formují kolem dvou mocenských pólů, což posiluje riziko, že dojde k eskalaci konfliktu, k čemuž dle zastánců multipolarity v multipolárně strukturovaném systému nedochází tak často (Levy – Thompson 2010: 33).

sledování chování ostatních mocností a přijetí adekvátní reakce komplikuje jejich vyšším počtem a navíc je zde větší pravděpodobnost výskytu problémů kolektivní akce, kdy státy očekávají, že to budou právě jiné státy, kdo ponese náklady vyvažování moci potenciálního agresora (Levy – Thompson 2010: 33).

Z výše řečeného je patrné, že někteří realisté (ať již zastánci bipolarity či multipolarity) předpokládají, že mocnosti mají sklony k agresivnímu chování²⁹ a vyvažování moci takové agresi brání a znovu nastoluje mírový rovnovážný stav, v němž je moc rovnoměrně distribuována mezi světovými mocnostmi či státy hlavních aliancí (Mearsheimer 2001: 34; Organski – Kugler 1980: 14–15). Mír je udržován zejména proto, že si státy v situaci mocenského rovnovážného stavu nemohou být jisty tím, jestli by konflikt dopadl v jejich prospěch, když je soupeř (či soupeři) relativně stejně mocný. A tato nejistota ohledně výsledku vzájemného konfliktu je donutí chovat se v otázce iniciace války zdrženlivě. Stát se proto v takovém případě rozhodne konflikt spíše nevyvolávat, jelikož by pro něj mohl mít negativní následky (de Soysa – Oneal – Park 1997: 511). Na rozdíl od hegemonních teorií teorie rovnováhy moci proto tvrdí, že unipolárně strukturovaný systém nejen že není žádoucí (neboť je méně stabilní), ale dokonce by žádný neměl vzniknout a už vůbec by neměl mít nastolený hegemonní řád legitimitu (Buzan – Little 2000: 84).

Naopak význam existence hegemonní mocnosti pro mezinárodní politiku a ekonomiku vyzdvihují např. teorie hegemonní stability či teorie přesunu moci. Původní verze teorie hegemonní stability se zabývala především podmínkami pro vytvoření a zachování mezinárodního liberálního ekonomického řádu. K tomu je nezbytná (byť ne dostačující) existence hegemonní mocnosti v systému zastávající liberální ekonomické principy, která by daný řád vytvořila a spravovala jej. Neexistuje-li hegemonní mocnost, liberální ekonomický řád se hroutí a v ekonomických vztazích posiluje protekcionismus (Gilpin 2001: 94; Krasner cit. dle Genna 2007: 5). Robert Gilpin (2001: 356–357, 359) tuto teorii vztáhl na regiony a původní tezi rozšířil, když ve své knize *Global Political Economy* tvrdí, že důležitým faktorem, který má pozitivní vliv na regionální ekonomickou a politickou integraci, je přítomnost mocného vůdčího státu či států, v jehož/jejichž zájmu je podpora vytváření regionálních ekonomických a politických režimů a organizací. Takovýto stát či skupina států tedy nejen že vytyčuje pravidla institucí, ale současně přispívá k snadnější spolupráci mezi dalšími zeměmi. Podle této teorie instituce, které umožňují a napomáhají mezinárodní

---

²⁹ Lemke (2010: 32) je naopak toho názoru, že čím větší bude relativní moc dominantního státu systému (on konkrétně hovoří o regionální mocnosti), tím nižší bude pravděpodobnost, že bude muset využít ozbrojenou sílu k tomu, aby si vynutil „poslušnost“ či dosáhl ústupků ze strany středních mocností a malých států.

spolupráci, vzniknou spíše v oblasti, které dominuje alespoň jeden relativně mnohem mocnější stát, než jsou ostatní státy, které se mají podílet na případné budoucí spolupráci a integraci (Lemke 2010: 33). Podpora spolupráce se státu, který má mocenskou převahu, vyplatí, neboť umožňuje další zvýšení jeho moci a naplnění jeho zájmů. Tento stát pak platí za hlavního poskytovatele veřejných statků, a to nejen ekonomických, ale i bezpečnostních (například vojenské ochrany), a za hlavního řešitele problémů kolektivní akce, což je naopak výhodné pro všechny ostatní státy (Lemke 2010: 33). Na mocenskou hegemonii či dominanci zastánci teorie hegemonní stability (viz například Keohane – Nye 2001; Kindleberger 1981; Lake 1993) tudíž nahlízejí jako na možnost, jak v mezinárodním systému zajistit dlouhodobou stabilitu – tohoto cíle totiž nemohou dosáhnout středně velké, resp. středně mocné státy. Z výše uvedeného vyplývá, že teorie hegemonní stability poukazuje na vztah mezi koncentrací moci, spoluprací a vznikem mezinárodních institucí.³⁰ Zabývá se mocenskými vztahy mezi státy a jejich chováním, ale spíše než na vznik konfliktů se její pozornost zaměřuje na kooperativní vztahy a na vznik a fungování mezinárodních režimů (či obecně institucí), jež tyto vztahy spolupráce podporují a udržují (Lemke 2010: 33).

Ne všichni autoři ovšem sdílejí názor, že vliv hegemonní mocnosti na míru spolupráce mezi státy (sub)systému je vždy pozitivní, tedy že nerovnoměrná distribuce moci vede spíše ke kooperativním vztahům a zjednodušuje integraci (viz např. Väyrynen 1984: 342). Lake a Morgan (1997c: 345) se domnívají, že role regionálního hegemonu není buď čistě pozitivní, nebo negativní. Souhlasí s tím, že mocnosti mohou zajišťovat určitou úroveň stability v daném regionálním prostoru, ovšem počítají také s možným opačným vývojem, kdy bude převažující moc států stojících na vrcholu mocenské pyramidy představovat vážnou bezpečnostní hrozbu pro menší, resp. méně mocné státy v regionu.³¹ Ovšem je třeba dodat, že jako hrozbu budou hegemonní mocnost chápat zejména ty státy, s nimiž tato mocnost

---

³⁰ Pro úplnost je třeba dodat, že původní předpoklady této teorie o zániku mezinárodních režimů a ohrožení stability řádu po úpadku moci hegemonu byly později pozměněny. Podle konceptu post-hegemonní spolupráce (*post-hegemonic cooperation*), který rozpracovává ve své knize *After Hegemony* Robert O. Keohane (viz Keohane 1984), není nezbytné, aby kooperativní struktury (režimy a jiné) vytvořené a udržované hegemonem po oslabení jeho moci a vlivu zanikly. Hegemon se ztrátou moci nemusí zároveň nezbytně ztratit i zájem o spolupráci v rámci režimů, které přetrvávají i v post-hegemonním období. Pokud by k tomu přece jen došlo, mezinárodní režimy mohou i přesto fungovat dál, a to díky tomu, že si zbylí aktéři uvědomí, že mají na pokračování režimu společný zájem. Mimo to zjistí, že náklady na udržení stávajícího režimu jsou nižší, než náklady, kterých by bylo potřeba na vytvoření režimu nového (Waisová 2002: 58).

³¹ Lake s Morganem (1997c: 345) například tvrdí, že v latinskoamerickém a postsovětském prostoru mají USA, resp. Rusko dominantní pozici, a to že brání rozvoji kooperativnějších vztahů a řádů.

nesdílí společné či podobné zájmy týkající se regionálního uspořádání, což ale již reflektuje teorie přesunu moci (viz níže).

Ústřední oblastí zájmu teorie přesunu moci³² je zkoumání povahy a základních rysů mezinárodního systému států³³, distribuce moci mezi státy a mocenských vztahů, které jsou chápány jako hlavní faktor mající vliv na mezinárodní politiku (Genna 2007: 5; Tammen et al. 2000: 5). Teorie tak na mezinárodní politiku nahlíží skrze analýzu mocenských vztahů mezi jednotlivými státy, jež jsou založeny na mocenské nerovnosti. Ústředním pojmem teorie je „dominantní mocnost“, což je stát, který zastává přední pozici v mocenské hierarchii (viz Schéma 1). Teorie tak nahlíží na mezinárodní systém jako na mezinárodní hierarchii moci (Lemke 2004: 48). Dominantní mocnost jako nejmocnější stát řídí tento systém skrze dané uspořádání (*status quo arrangement*), které vytvoří a zavede (za pomoci spojeneckých států) v mezinárodním systému (Genna 2007: 5–6). Základní tezí teorie je, že v hierarchicky uspořádaném systému v čele s dominantním státem převládají pokojné vztahy mezi jednotkami (státy) tohoto systému. Čím rovnoměrnější je rozložení moci mezi mocnostmi, tím se zvyšuje pravděpodobnost vypuknutí vzájemného konfliktu. Bude-li moc mezi mocnostmi relativně rovnoměrně rozložena, státy budou spíše tíhnout k vyvolání konfliktu, než kdyby byly mocenské rozdíly výrazné. Rovnovážný mocenský vztah mezi státy je důvodem, proč se státy spíše rozhodnou konflikt vyvolat. Státy ostatně mají v tomto případě zhruba padesátiprocentní šanci, že v konfliktu s přibližně stejně mocným soupeřem zvítězí, což pro ně může být dostatečně veliká šance, která pro představitele států v případě uvažování o zahájení či nezahájení války může být rozhodující.³⁴ Z tohoto důvodu je parita moci mezi státy nebezpečným stavem. Naopak v situaci, kdy mezi státy existuje výrazná mocenská nerovnováha, se slabší státy na základě mocenského kalkulu domnívají, že nemají šanci v konfliktu zvítězit a budou se snažit střetu spíše zabránit (de Soysa – Oneal – Park 1997: 511; Lemke 2010: 32). Eskalace konfliktu je tak méně pravděpodobná.

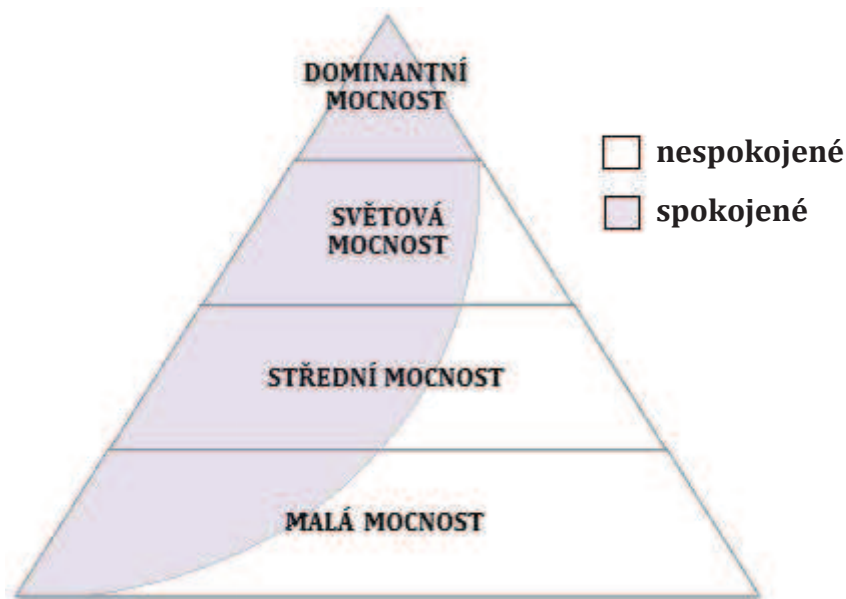
---

³² Jedná se o „zásadní proměny světové moci“ (Tammen et al. 2000: 4), čímž jsou myšleny zásadní změny v distribuci moci mezi mocenskými centry systému, které mohou vést ke změně polarity.

³³ Její pozdější úpravy se týkaly také mocenských vztahů v rámci regionálního systému států, viz kapitola 1.1.1.

³⁴ Srovnej s (de Soysa – Oneal – Park 1997: 511).

Schéma 1: Distribuce spokojenosti s uspořádáním systému mezi státy v mezinárodní mocenské hierarchii³⁵

Zdroj: (Tammen et al. 2000: 10)

V centru teorie stojí přesvědčení, že mocenská hierarchie je dynamická, což znamená, že moc států se různě proměňuje, relativně roste nebo upadá, díky čemuž se proměňuje i pozice jednotlivých zemí v mocenské hierarchii (Tammen et al. 2000: 182).³⁶ Teorie se zaměřuje na to, jak se v rámci mezinárodního systému mění mocenská centra, tedy jak se „přenáší“ moc z jednoho státu, který relativně mocensky upadá, na jiný, který svou moc posiluje. K zásadním proměnám rozložení moci dochází, když dosud dominantní mocnosti roste konkurent (*challenger*), neboli stát, který původně zastával nižší mocenskou pozici, ale jehož moc roste natolik rychle a výrazně, že začne zpochybňovat dominantní pozici dosavadního nejmocnějšího státu (de Soysa – Oneal – Park 1997: 511). A v tomto případě, kdy slabší mocnost posiluje a vyrovnává moc dominantního státu, se zvyšuje pravděpodobnost vypuknutí konfliktu ještě více. Shrňeme-li výše řečené, v případě relativně rovnoměrného rozložení moci mezi mocnostmi možnost

³⁵ Srovnej se Zimmermanem (1972: 18), pro něhož hierarchický regionální systém představuje takový systém, jenž je složen z jedné mocnosti a několika relativně malých států.

³⁶ Teorie přesunu moci „je strukturální, a přesto dynamická“, dokáže vystihnout a vysvětlit jak strukturu, tak i dynamiku mezinárodního systému a vztahů v něm, čímž se liší od statické perspektivy, jakou se na mezinárodní systém a vztahy mezi státy dívá například realistická teorie rovnováhy moci či teorie hegemonní stability (Tammen et al. 2000: 6, 182).

propuknutí konfliktu vyšší, než kdyby jeden z těchto států mocensky dominoval. Zároveň je ale období výrazných změn v distribuci moci mezi mocnostmi, kdy slabší mocnost vyvažuje dosud dominantní mocnost, ještě nebezpečnější a nestabilnější než stav mocenské parity (de Soysa – Oneal – Park 1997: 511).

Nárůst moci jednoho státu ale nevede nezbytně ke snížení bezpečnosti jiných států. Státy mohou maximalizovat moc, aniž by se ostatní museli rostoucí moci obávat.³⁷ Mocnosti totiž nemusí nutně svoji moc využívat k donucení a ke znevýhodnění ostatních – není nezvyklé, že naopak preferují řízení mezinárodních vztahů skrze spolupráci a dochází i ke sdílení moci (*power-sharing*) v rámci ekonomických či bezpečnostních mezinárodních institucí (Tammen 2008: 318–319). Proto pouze fakt relativní rovnováhy moci či přesunu moci mezi mocnostmi nejsou dostatečným důvodem k vypuknutí konfliktu (jen zvyšují možnost, že k němu dojde). Mocnosti mezi sebou nesoupeří jen o to, kdo získá kontrolu nad podobou mocenské hierarchie v systému, ale zároveň s tím i o to, kdo bude ustavovat pravidla strukturující obecný rámec jejich vzájemných vztahů a řádu (Lemke 2004: 68). V případě, že je rostoucí konkurenční mocnost nespokojená s uspořádáním systému a jeho převládajícími pravidly, vypuknutí války je velmi pravděpodobné. Konflikt je tedy předpokládaným výsledkem procesu *změny* rozložení moci v mezinárodním systému, pokud *zároveň* rostoucí (znevýhodněná) mocnost usiluje o změnu dosavadního *statu quo* regionálního řádu.³⁸ Přitom agresorem nebude dominantní mocnost (jak to předpokládá realistická teorie rovnováhy moci), ale nejspíše právě ten stát, který o dominanci usiluje (Organski – Kugler 1980: 19).

Podle teorie přesunu moci tedy ke změně pravidel nemusí ale dojít vždy, když se změní rozložení moci v systému, zavádí do analýzy mocenských vztahů pojem „spokojenost“³⁹ (*satisfaction*) a přikládá velký význam šíření

---

³⁷ Zde se teorie rozchází s realismem, podle kterého státy v první řadě usilují o maximalizaci moci a s tím souvisejícím zajištěním bezpečnosti, a to na úkor jiných států v systému (Organski a Kugler 1980: 16).

³⁸ Tammen et al. (2000: 71–73) zkoumali na příkladu pěti světových regionů (Jižní Amerika, Afrika, Blízký východ, Dálný východ) vztah mezi vypuknutím války a proměnou moci v regionálním systému a zjistili, že vypuknutí ozbrojeného konfliktu je až desetkrát pravděpodobnější, když se spojí výše zmíněné dva faktory – relativní rovnost moci mezi dominantní a konkurenční mocností a nespokojenost konkurenční mocnosti s podobou regionálního řádu.

³⁹ V současné době představuje hlavní problémovou část teorie mocenských změn neshoda autorů nad tím, jak by se měla měřit spokojenost států s podobou uspořádání, a které ukazatele na takovou spokojenost vlastně poukazují. Například Werner a Kugler (1996: 192) poměřují míru spokojenosti státu s mezinárodním řádem podle toho, zda státy zbrojí a zvyšují své vojenské síly v předtuše možného konfliktu. Pro jiné autory je směrodatné sledovat soulad ekonomických a bezpečnostních politik a preferencí států

norem v mezinárodních vztazích a sdíleným hodnotám a zájmům států, které pomáhají vysvětlit nejen konflikty mezi státy, ale i dlouhodobě kooperativní vztahy (Tammen 2008: 318). Záleží tak na tom, zda rostoucí mocnosti usilující o dominantní pozici v systému dosavadní soubor pravidel vyhovuje, či ne. Až podle toho buď dojde, nebo nedojde, k jejich změně. Robert Gilpin (1981: 10–11, 50) v souladu s teorií přesunu moci píše, že stabilita v mezinárodním systému či subsystému přetrvává do té doby, dokud jsou státy přesvědčeny o tom, že je pro ně dosavadní uspořádání výhodné či, jinými slovy, pomáhá naplňovat jejich (politické, materiální) zájmy. Pak jsou *spokojené* s dosavadním systémem. Bude-li ale pro státy výhodnější „pravidla hry“ změnit (pokud očekávané zisky budou vyšší než očekávané náklady), systém to destabilizuje, neboť dojde ke konfliktu mezi těmi, kteří chtějí zachovat *status quo*, a těmi, kteří chtějí řád transformovat.⁴⁰ Může se stát, že rostoucí mocnosti, která nahradí dominantní mocnost na pozici nejmocnějšího státu systému, plynou dostatečné výhody z dosavadních vztahů a dohod. V takové situaci ale mocnost nebude usilovat o změnu *status quo*, který bude zachován a podobně nebudou narušeny pokojné vztahy mezi mocnostmi. Některým státům dané uspořádání žádný užitek nepřináší a bylo by pro ně výhodné jej změnit. Jiné země ale mají státy spojenecký vztah s dominantní mocností, může je dané uspořádání zvýhodňovat a o jeho změnu pak usilovat nebudou (Tammen et al. 2000: 182). Z různých historických i současných příkladů systémů víme, že existovaly relativně stejně mocné státy, které spolu kooperovaly či dokonce vytvářely integrační uskupení. Parita moci je tak sice jedním z faktorů vysvětlujících konfliktní vztahy mezi státy a prvním předpokladem možnosti vypuknutí války, ale ve většině případů je nezbytný ještě jeden faktor, a to nespokojenost s daným mezinárodním řádem.⁴¹ V případě, že je rostoucí mocnost spokojená s převažujícími pravidly, vypuknutí konfliktu je nepravděpodobné. Naopak se rostoucí mocnost bude snažit stávající řád dále udržet, neboť vyhovuje jejím zájmům.

(Benson 2007), formální alianční vztahy (Kim 2002) či domácí struktury (Lemke a Reed cit. dle Tammen 2008: 322).

⁴⁰ Teorie pomocí dynamické analýzy proměny relativní moci dvou států spolu s reflektováním jejich preferencí dokáže poskytnout pohled na okolnosti, příčiny a dobu vzniku ozbrojených konfliktů mezi mocnostmi a na to, jak mocenské interakce mezi státy zapříčiňují buď konfliktní, nebo kooperativní vztahy mezi státy (Tammen et al. 2000: 6). Organski a Kugler (1980: 29) upozorňují, že teorie přesunu moci nikdy neměla ambici stát se teorií, jež by byla schopna vysvětlit všechny války, jak se o ní často nesprávně mluví. Týká se pouze velkých válek (*major wars*), neboli konfliktů, do nichž jsou zapojeny hlavní mocnosti systému.

⁴¹ Míru nespokojenosti státu s uspořádáním mezinárodního systému lze podle Kim (2002: 665) poznat podle toho, kolik společných ekonomických, bezpečnostních a jiných zájmů sdílí daná země s dominantní mocností. Pokud jen málo nebo dokonce žádné, můžeme předpokládat, že je tento stát velmi nespokojený s dosavadním *status quo*.

S faktorem „spokojenosti“ na straně jednotlivých mocností a dalších států v systému se tedy pojí to, do jaké míry tyto státy kolektivně uznávají soubor pravidel a principů chování platící v konkrétním systému, neboli do jaké míry je systémový řád legitimní. Na roli regionálních mocností při posilování stability a budování regionálního řádu se nestačí dívat pouze z té perspektivy, že mocnosti prosazují v systému určitá pravidla a instituce skrze donucení a uplatňování svojí vojenské moci. Podstatné je zkoumat i to, zdali jejich postavení a roli ve správě regionálního řádu pohlíží sekundární mocnosti a slabší státy jako na legitimní (Hurrell 2002 : ix). Podle Hurrella (2002 : viii, xviii) je totiž legitimita čili širší shoda na povaze žádoucího řádu a na řízení mezistátních vztahů podstatná s ohledem na zachování *statu quo*. K porozumění mocenským *vztahům* nestačí vždy⁴² brát ohled jen na moc ve smyslu materiálních kapacit státu a zejména vojenské síly, neboť uplatňování moci je veskrze sociální proces, který je spojený „s dalšími typickými sociálními koncepty jako prestiží, autoritou a legitimitou“ (Hurrell 2002 : ix).

Ačkoli se autoři jako Organski a Kugler (1980) či Lemke (2004) ve svých textech zabývají primárně vlivem proměny relativní moci států na vypuknutí ozbrojených konfliktů, z jejich teorie vyplývá i skutečnost, že mocenská převaha dominantního státu může vysvětlit také kooperativní vztahy mezi státy a případnou integraci⁴³ – role dominantní mocnosti je při zakládání mezinárodních institucí klíčová. Současně mnohdy udržuje tyto instituce v chodu a pokrývá náklady na jejich chod a na pokračování integrace (Fawcett 2011b: 155–156).⁴⁴ Efird a Genna (2002: 267–268) například v souladu s teorií mocenských změn tvrdí, že pravděpodobnost integrace se zvyšuje v případě nerovnoměrného rozložení moci mezi státy a spokojenosti s podobou řádu daného systému. Dojde-li k mocenským změnám

---

⁴² V kapitole 1.2.3 věnující se konceptualizaci regionální mocnosti jsme uvedli, že způsobů, jak státy mohou uplatit svoji moc, existuje několik. Příirozeně pokud stát zvolí například donucení skrze hrozbu vojenského útoku, pak vojenská (a potažmo i ekonomická) síla státu bude hrát zásadní roli a naopak otázka dobré prestiže nebude na pořadu dne.

⁴³ Někteří autoři (viz například Efird – Genna 2002 či Genna 2007) si všímají toho, jak dosavadní texty využívající teorii přesunu moci k analýze mocenských vztahů věnují válkám nepoměrně větší pozornost než spolupráci. Ovšem tato teorie tím, že vysvětluje fungování mezinárodního systému na základě rozložení a proměny moci mezi státy a míry spokojenosti států s existujícím řádem, poskytuje teoretický rámec také pro výzkum spolupráce a integrace, nejen konfliktů a válek. Tito autoři se pak snažili vyplnit volné místo ve výzkumu spolupráce a integračních procesů, neboť ten podle nich dosud nebral v úvahu proměny v rozložení moci mezi státy a spokojenost sekundárních mocností s existujícím řádem mezinárodního systému či konkrétního subsystému (Efird – Genna 2002: 268). V zásadě se snažili využít „nevyužitou“ část teorie tak, že ji propojili s teoriemi regionální integrace.

⁴⁴ Srovnej s Keohane (1984), podle kterého není dominantní mocnost (v jeho terminologii hegemon) v této roli nezastupitelná, dojde-li k jejímu úpadku.

mezi dvěma mocnostmi, které jsou ale obě spokojené s převažujícími pravidly, rostoucí mocnost se bude snažit řád všemožně udržet, neboť právě ten jí k jejímu mocenskému růstu napomohl. Nemá tudíž zájem jej měnit a místo potenciálního konfliktu se tak mezi novou a bývalou dominantní mocností rozvine spíše spolupráce a snaha institucionalizovat existující uspořádání. S tím souvisí i vznik nových organizací či prohlubování již započaté integrace. Pokud fungují pravidla systému v neprospěch rostoucí mocnosti, bude bránit vytváření regionálních integračních uskupení.

Stručně řečeno, státy mají tendenci spolu více spolupracovat a podporovat integraci, čím více nerovnoměrné je rozložení moci mezi státy v daném systému a čím vyšší je spokojenost s podobou politického řádu na straně států nacházejících se na nižších příčkách mocenské hierarchie (Efird – Genna 2002: 269) (viz Schéma 1). Tuto tezi zastává i Robert Gilpin (2001: 95), který tvrdí, že „bez hegemonu se dosažení mezinárodní spolupráce v obchodních, měnových a mnohých dalších záležitostech mezinárodní vztahů stává mimořádně složité, pokud ne nemožné“. Existence mocensky dominantního státu podle něj „činí spolupráci proveditelnější.“ (Gilpin 2001: 94). Spokojenost dominantní mocnosti a sekundární mocnosti s existujícím uspořádáním, která může fungovat jako podnět k zahájení spolupráce, je v zásadě vyjádření společných zájmů některých států, o jejichž pozitivním účinku na vznik a prohlubování spolupráce už psala řada především (neo)liberálních autorů. Efird a Genna (2002: 269) vychází z teze, že integrace a válka jsou dvěma konci jedné osy chování států, přičemž je-li teorie přesunu moci schopná určit podmínky vedoucí ke konfliktům, pak z toho lze vyvodit i podmínky, které ve svém důsledku iniciují integraci. Vztahy mezi dvojicemi států lze vždy umístit na této škále či ose vedoucí od konfliktních vztahů přes vztahy neutrální (země spolu nevedou válku, ani spolu nespolupracují) až po kooperaci, potažmo integraci. Podobně i Stewart-Ingersoll a Frazier (2012: 1) si představují vztahy mezi státy jako kontinuum, na jehož jednom konci se nachází konflikt a na druhém mír. Jako příklad mírové koexistence a stabilní bezpečnostní situace uvádí vztahy mezi zeměmi západní Evropy, na druhé straně kontinua pak podle jejich mínění stojí Blízký východ, kde převažují konfliktní mezistátní vztahy.

Dominantnímu státu se nabízí několik strategií, jejichž pomocí si může dlouhodobě udržet přední pozici v mocenské hierarchii a získávat legitimitu ostatních států. Jednak musí zabránit konkurenční mocnosti, aby získala jeho dominantní pozici v systému a jednak musí zajistit, aby s podobou řádu, který prosazuje, bylo spokojen co nejvyšší počet států, neboť to mu zajistí stabilitu a stabilní prostředí zase prospěje jeho vlastním zájmům (Tammen 2008: 320). Podle Tammena (2008: 320) by politika dominantního státu neměla být bezohledná, naopak by měl věnovat pozornost míře spokojenosti s podobou (sub)systémového uspořádání na straně ostatních států, z jejichž

řad mu může vyrůst konkurent. V případě, že bude chtít jeho soupeř změnit *status quo*, zvyšuje se riziko vypuknutí vzájemného konfliktu, což není v zájmu dominantní mocnosti, neboť tu může ozbrojený konflikt stát nejen její pozici na špici mocenské hierarchie, ale i poškození jejích zájmů do budoucna. Stává se ovšem jen zřídkakdy, že by moc některé sekundární mocnosti rostla tak výrazně, že by začala dominantní mocnosti konkurovat. Navíc s tím dominantní stát může dopředu počítat – k nárůstu moci státu dochází pozvolna a dlouhodobě. Podstatné také je, aby konkurenční mocnost měla zájem stanout na špici mocenské hierarchie. Nestává se automaticky, že by k tomu spolu s nárůstem moci docházelo. To znamená, že stát musí vědomě usilovat o změnu dosavadního mezinárodního či regionálního uspořádání a musí přijmout a přizpůsobit se faktu, že to on bude tím státem, který se o tuto změnu sám zasadí (Tammen 2008: 320).

Stojí za povšimnutí, že jak teorie rovnováhy moci, tak i teorie přesunu moci považují za nejkritičtější období, kdy jedna mocnost posiluje svoji moc na úkor relativní moci jiného státu. Právě v tomto období, než se ustálí nová mocenská hierarchie, může docházet k válkám mezi státy. Teorie se ale již liší v pohledu na následky parity moci mezi mocnostmi na jejich vzájemné vztahy a na možnost vypuknutí konfliktu. Teorie přesunu moci ovšem nevychází čistě jen z distribuce moci, ale na rozdíl od teorie rovnováhy moci v úvahu bere i další faktory, předně to, zda rostoucí mocnost uznává postavení dominantní mocnosti a vyhovuje jí současná podoba řádu. Může pak dojít k tomu, že i změna v distribuci moci v systému proběhne bez regionálního konfliktu. Jinými slovy, pokud se v (sub)systému objeví více mocností, jež se na podobě řádu shodnou, stabilita systému může být zachována. Jak jsme nicméně již uvedli, k této situaci v historii moderního mezinárodního systému dochází spíše zřídka. Waltz (cit. dle Ruggie 1998: 1) tvrdí, že je to jen moc koncentrovaná v rukou několika málo mocností, které jednak mají dostatečné kapacity a jednak jsou i *ochotny* překonat negativní důsledky anarchie, zejména problém kolektivní akce spojený s logikou svépomoci. Jak realisté, tak autoři teorie přesunu moci a hegemonné stability se tedy shodnou na tom, že je to jen koncentrovaná moc, která dokáže oslabit dopady anarchie, a tou je v mezinárodním systému pouze skupina dominantních států (světových či regionálních mocností), resp. jedna dominantní či hegemonné mocnost.

Jak jsme mohli vidět výše, mezi hegemonními teoriemi a teorií rovnováhy moci existuje zásadní rozpor v tom, jaká polarita (sub)systému je stabilnější. Buzan a Little (2000: 84) se sice příčinami rozporu mezi těmito teoriemi obsáhleji nezabývají, nicméně naznačují, že by mohla tkvět v tom, že ani teorie rovnováhy moci, ani teorie hegemonné stability (tedy obecně ani realistická tradice v mezinárodních vztazích a ani mezinárodní politická ekonomie) neberou ohled na to, že vedle politické struktury v mezinárodním

systému existuje i struktura ekonomická a sociální. Zatímco realismus se omezuje pouze na politicko-vojenský sektor a opomíjí strukturu v sektoru ekonomickém a sociálním, mezinárodní politická ekonomie reflektuje právě primárně ekonomický sektor a jeho strukturu (trh apod.). Přestože Buzan a Little tuto svou myšlenku dále nerozvíjejí, lze z výše řečeného usuzovat, že rozpor mezi teoriemi hegemonní stability a rovnováhy moci spočívá právě v jejich zaměření na odlišné oblasti – hegemonní stabilita se prvotně a primárně zaměřovala na ekonomický sektor, než její závěry další autoři začali přenášet i do politické (politicko-vojenské) oblasti, zatímco rovnováha moci se tradičně zaměřovala na oblast mocenských (zejména vojenských) vztahů. Jinými slovy závěry těchto teorií nemusí být přenositelné mezi sektory. V praxi se tudíž může stát, že v rámci jednoho mezinárodního či regionálního systému se bude nacházet například více mocností, přičemž zde bude například existovat vojenský hegemon, ale rovnou několik ekonomických mocností.⁴⁵ I Levy a Thompson (2010: 47–48) se nad touto otázkou zamýšlí v případě (zdánlivě) protichůdných výsledků teorie rovnováhy moci a teorie přesunu moci, když píší, že obě „poskytují odlišné odpovědi na mírně odlišné otázky“, což je dáno tím, že se zaměřují na odlišné systémy (historické evropské regionální systémy vs. globální systém) a odlišné typy moci (vojenská síla vs. bohatství a ekonomická dominance).

Teorií, názorů i výsledků zkoumání je tedy celá řada, přičemž pro tento text budou mít význam jen ty teorie, jež se nějakým způsobem dotýkají rolí, které mocenská centra v systému (světovém či regionálním) zastávají, a to v souvislosti s podobou regionálního řádu. Tady narážíme na jeden z problémů výzkumu vztahu mezi polaritou a stabilitou systému, na který upozorňuje např. Kratochvíl (2002: 29–30) či Levy s Thompsonem (2010: 32) – pod pojmem „stabilita systému“ si totiž různí autoři mohou představovat něco jiného. Někteří, např. Morton Kaplan (2005 [1957]: 22) či Kenneth Waltz (1979: 160–161), chápou stabilitu systému jako trvanlivost systému ve smyslu zachování jeho strukturálních rysů (organizačního principu⁴⁶ a počtu mocenských pólů)⁴⁷, jiní jí rozumí nekonfliktnost vztahů

---

⁴⁵ Když Huntington (1999: 36) mluvil o tzv. uni-multipolaritě, neodkazoval sice k tomu, že v mezinárodním systému existuje jedna vojenská a několik ekonomických světových mocností, nicméně o současném mezinárodním systému se tak v posledních letech často mluví a jeho koncept proto dobře vystihuje situaci, kdy jsou USA označovány za vojenského hegemonu, přičemž ale ekonomických mocností v dnešním mezinárodním systému existuje více (vedle USA i Čína, Japonsko, Evropská unie apod.).

⁴⁶ Zda se jedná o anarchicky či hierarchicky strukturovaný systém (viz kapitola 1.2.1).

⁴⁷ Vezmeme-li v úvahu, že systém je vedle struktury tvořen i konstitutivními jednotkami a interakcemi mezi nimi (Waltz 1979: 79), pak lze ještě doplnit, že by také nemělo dojít k situaci, kdy by přestala existovat většina jednotek systému nebo kdy by mezi sebou jednotky neinteragovaly (pak by systém v podstatě zanikl).

mezi aktéry (většinou státy) neboli žádný či zcela minimální výskyt ozbrojených konfliktů. Jedná-li se o systémovou stabilitu (první pojetí), nemusí být pro ni výskyt násilných vztahů problematický⁴⁸ – systém destabilizuje až to, když se změní organizační princip či polarita systému (Waltz 1979: 161–162). Druhé pojetí stability systému ovšem ozbrojené konflikty chápe vedle stálosti systému jako další důležitý rys stability a častý výskyt násilí v mezinárodních vztazích je pak chápán jako faktor, který systém destabilizuje – podle Kratochvíla (2002: 29–30) je přitom toto pojetí mezi autory rozšířenější, neboť vliv polarit na rozšířenost a četnost konfliktů mezi státy byl také prvotním problémem, kterému se autoři zabývající se polaritou systému věnovali.

Vzhledem k tématu této práce nás bude v první řadě zajímat právě míra konfliktnosti vztahů v rámci regionálních systémů. Cílem této práce není zjistit příčiny stálosti či zachování určitého systému jako takového, ale stability ve smyslu nekonfliktnosti vnitroregionálních vztahů, tedy stability *v rámci* systému. Nebudeme se tedy zabývat tím, co je příčinou změny regionálního systému samotného a jak se mění jeho polarita (jak rostou či upadají mocnosti), ale tím, jak s konkrétní danou polaritou souvisí míra stability řádu vyjádřená výskytem otevřeného násilí v daném subsystému. Z tohoto důvodu také častěji mluvíme o stabilitě regionálního řádu místo stability regionálního systému, aby bylo zřejmé, že se nám jedná o to, zda v regionálním systému po určitý čas převládá mírové období (bezkonfliktnost)⁴⁹, a o to, jak míra stability případně souvisí s distribucí moci mezi hlavní aktéry tohoto subsystému a jejich rolí v něm.

Jsme stejného názoru jako Stewart-Ingersoll a Frazier (2012: 2), že řády v rámci jednotlivých typů struktur (polarit) mohou nabývat různé podoby. I když jsou například dva regiony multipolárně strukturovány, míra jejich stability, konfliktnosti, institucionalizace atd. bude jiná, neboť oba regiony se od sebe budou lišit co do počtu mocností a jejich vzájemného vztahu, co do celkového počtu států, které jej utváří, stejně jako převažujících norem a existujících institucí. Z výše uvedeného tvrzení Stewart-Ingersolla a Fraziera tak lze vyvodit, že když se podoby řádů mohou měnit, byť polarita zůstává zachována, má na podobu řádu vliv i jiný faktor než jen čistě distribuce moci

---

⁴⁸ Nedojde-li ovšem k systémové válce či konfliktu, do něž budou zapojeny i mocnosti – následkem takového konfliktu by mohl být úpadek některé z mocností a s oslabením jednoho (či více) hlavních aktérů (tj. mocností) se pak mění i polarita systému a systém se destabilizuje (Waltz 1979: 162).

⁴⁹ Ostatně konflikty (ať již mezistátní nebo vnitrostátní) mají většinou ten efekt, že destabilizují minimálně blízké okolí, ne-li celý (sub)systém (ať už je to v důsledku velkých uprchlických vln, zmezinárodnění vnitrostátních konfliktů, naplnění spojeneckých svazků, rozpadu států apod.), proto je považujeme za zásadní faktor ovlivňující podobu regionálního řádu.

mezi hlavními aktéry. Distribuci moci samu o sobě (tedy počet hlavních aktérů systému) proto nechápeme jako jediný faktor, který může mít vliv na míru konfliktnosti regionálního řádu. Z tohoto důvodu nebudeme v práci vycházet z dnes již klasických teorií, jež se věnovaly vlivu polarity na stabilitu systému jako takového a jež vycházely do velké míry z (neo)realistických premis, ale zaměříme se na předpoklady teorie přesunu moci, resp. od ní odvozeného modelu vícenásobné hierarchie (viz níže), která vysvětluje existenci nestabilního řádu a výskyt ozbrojených konfliktů nejen polaritou systému, ale i tím, zda budou mít nejmocnější státy v systému shodný postoj k převažujícím pravidlům a normám, resp. podobě řádu daného systému.⁵⁰ Díky tomu dokáže vysvětlit nejen stabilitu udržovanou dominantní mocností či skupinou kooperujících mocností, ale i to, že při přesunu moci mezi mocenskými centry nemusí být systém vždy destabilizován a směřovat ke konfliktu.

1.1.1 Model vícenásobné hierarchie

Ačkoli se systémové teorie vždy zaměřovaly zejména na úroveň mezinárodního systému, byly jejich poznatky přejímány a využívány (příp. i modifikovány) také pro analýzu regionálních systémů, k čemuž dochází od konce bipolárního soupeření čím dál častěji. Řada autorů (např. Godehardt – Nabers 2011b: 10; Stewart-Ingersoll – Frazier 2012: 2; Solingen 1994: 3; Hurrell 2006: 8) sdílí přesvědčení, že regionální mocnosti hrají zásadní roli při tvorbě, formování, udržování a případné změně regionálního řádu. Jejich významná úloha spočívá v tom, že za prvé, do velké míry vymezují strukturu regionálního systému či, jinak řečeno, jako mocenská centra či póly mají nezastupitelnou pozici ve struktuře systému. Za druhé, spravují a z velké části financují regionální instituce, jejichž vznik často samy iniciovaly, pomáhají naplňovat kolektivní zájmy, resp. překonávat problémy kolektivní akce, distribuují veřejné statky (např. zajišťují bezpečnost a stabilitu systému) apod. A nakonec za třetí, hrají nezanedbatelnou zprostředkující roli ve „vztahu“ mezi regionem a světovým systémem. V tomto posledním případě se jedná o prosazování zájmů místních multilaterálních organizací, resp. kolektivních zájmů států daného regionu, tváří v tvář světovým

---

⁵⁰ Barnett (1995: 487) dělí teorie mezinárodních vztahů na tři skupiny podle jejich pohledu na ustavování mezinárodního řádu – do první patří realističtí autoři, podle nichž je mezinárodní řád závislý na materiálních faktorech (předně vojenské síle), do druhé se řadí neoliberální institucionalisté, kteří tvrdí, že mezinárodní řád je výsledkem toho, jak egoistické státy posilují spolupráci a stabilitu ustavováním norem a institucí, a nakonec třetí skupinou jsou konstruktivisté, kteří na mezinárodní řád nahlíží jako na výsledek procesu, během něhož se aktéři a instituce vzájemně utvářejí. Teorie přesunu moci se tak nachází na pomezí více teoretických přístupů, neboť pracuje jak s distribucí moci, tak normami a institucemi.

mocnostem a jejich zájmům a globálním mezinárodním organizacím. Otázkou nicméně zůstává, jak tuto svou roli vykonávají regionální mocnosti v případě, kdy jsou jediným mocným státem daného subsystému, a naopak v situaci, kdy tvoří jen jeden z několika regionálních mocenských pólů.

Existuje předpoklad, že tam, kde se nachází jedna výrazně mocnější regionální mocnost, je podoba řádu do velké míry určována právě tímto mocným aktérem, který má vliv na míru institucionalizace regionu, na vytváření norem a pravidel a usměrňování procesů, které formují vzájemné vztahy mezi aktéry v oblasti. Jinými slovy dojde k ustavení legitimního „hegemonního řádu“ (*hegemonic order*). Hegemon má pak přirozeně zájem na zachování daného uspořádání, neboť ten vyhovuje jeho vlastním zájmům. Žádoucí podoba řádu může být ohrožena v případě změny distribuce moci v daném regionu, jelikož se může objevit stát, který bude usilovat o změnu dosavadního stavu a nabídne alternativu současného uspořádání. Z toho vyplývá, že nachází-li se v regionu více mocenských center, může se stát, že se všechny mocnosti neshodnou na jedné představě řádu. Naopak jejich vize, jak by mělo žádoucí uspořádání vypadat, se mohou vzhledem k odlišným národním zájmům a preferencím mnohdy značně lišit (Fawcett 2011a: 35, 63). Slovy Wighta (1966: 154; kurzíva v originále): „[D]istribuce moci nezůstane neměnná příliš dlouho a mocnosti se obvykle neshodnou na tom, že by tato distribuce byla rovnoměrná. Většina uspořádání moci upřednostňuje některé země, které následně usilují o zachování *statu quo*“. V subsystému, kde mezi sebou soupeří několik odlišných alternativ uspořádání, následně převažují konfliktní vztahy, což znemožňuje zvýšit míru vzájemné spolupráce. Všechny státy mají sice zájem o vytvoření stabilního regionálního prostředí, ale vzhledem k rozdílným zájmům a představám toho nejsou schopny dosáhnout (Fawcett 2011a: 63). Vrátime-li se k výše popisované roli regionální mocnosti při budování regionálního řádu, existence několika soupeřících mocností v regionu znamená, že ani jedna nebude schopna této role dostát a nepodaří se jí vytvořit celoregionální instituce, získat potřebnou legitimitu ze strany ostatních zemí v regionu a ustavit v jeho hranicích žádoucí řád. Podle Hinnebusche (2009: 202) zvítězí „normativní projekt“ takového státu, který bude disponovat převažujícími materiálními mocenskými kapacitami.⁵¹

Může se stát, že mocnosti v regionu budou mít podobné preference ohledně regionálního uspořádání, což jim umožní společně prosazovat takový řád, který jejich zájmům nejvíce vyhovuje.⁵² Koalice kooperujících aktérů pak

---

⁵¹ Existuje-li v regionu několik soupeřících mocností, mohou tyto hledat podporu i za hranicemi regionu u světových mocností, které tak budou mít příležitost ovlivnit svým působením a svými snahami prosadit vlastní zájmy i podobu regionálního řádu.

⁵² Wight (1966: 154) zmiňuje příklad koncertu velmocí v Evropě 19. století, který podle něj byl „původně a ze své podstaty společnou dohodou na principech rovnováhy moci“.

zastává roli podobnou hegemonní mocnosti popisované výše.⁵³ Na druhou stranu se v současnosti setkáváme častěji s případem soupeřících vizí regionálního uspořádání. Podle autorů teorie přesunu moci proto v regionech bez hegemonní mocnosti může docházet k soupeření regionálních mocností, což subsystém destabilizuje a rozdrobuje, a mluvíme o tzv. regionální „neuspořádanosti“ (*regional disorder*). Tento pojem vystihuje takovou podobu regionálního řádu, která je charakterizována nízkou mírou institucionalizace, konfliktními vztahy mezi aktéry, bezpečnostním dilema a absencí široce přijímaných pravidel.

Počátky samotné teorie přesunu moci sice sahají do konce 50. let 20. století⁵⁴, ale až v posledních přibližně dvou dekadách se objevily pokusy přenést její poznatky a předpoklady z globální na regionální úroveň (viz Lemke 2004: 48–66, 2010; Tammen et al. 2000: 63–81). Nově vznikající texty poukazyvaly na význam a využitelnost teorie i mimo světový systém (viz Tammen et al. 2000: 63) a základní předpoklady teorie vztáhly na prostředí regionálního systému a na vztahy mezi regionálními mocnostmi.⁵⁵ Jedním z důvodů, proč se pozornost autorů této systémové teorie zaměřila na regionální systémy, je přesvědčení, že k přenosům moci dochází častěji v rámci regionů, a také proto jsou regionální konflikty častější než konflikty globální (Tammen et al. 2000: 63).

„Obrat k regionům“, k němuž došlo koncem 20. století, se tedy dotkl i teorie přesunu moci, která začala být využívána pro analýzu mocenských vztahů v rámci regionálních hierarchií⁵⁶. Vznikl tzv. model vícenásobné hierarchie

---

⁵³ Lake a Morgan (1997c: 345) uvádí příklad mocných liberálních států, které budou prosazovat kooperativní bezpečnostní politiky spíše než jiný způsob udržování bezpečnosti a stability v regionu.

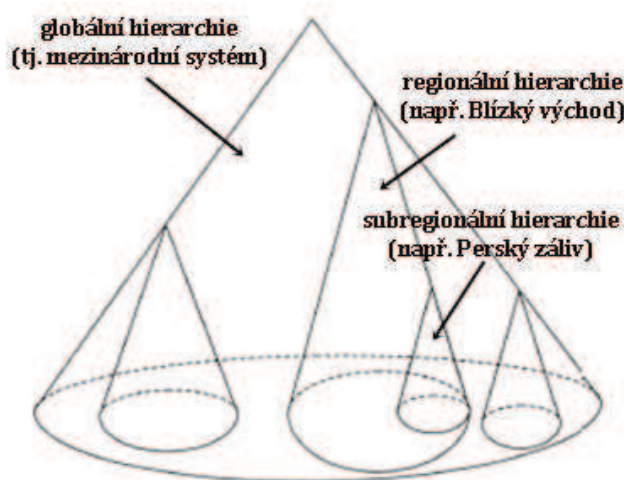
⁵⁴ V roce 1958 průkopník této teorie A. F. K. Organski publikoval knihu *World Politics* (Organski 1958).

⁵⁵ Obhájci teorie přesunu moci upozorňují na její vnitřní logiku a soudržnost a opakovaně zdůrazňují, že byla již mnohokrát empiricky prokázána platnost této teorie. Výsledky analýz mocenských vztahů na globální i regionální úrovni provedených různými autory v různých obdobích mluví ve prospěch této teorie a její využitelnosti pro globální systém i regionální systémy (Lemke 2010: 39; Tammen et al. 2000: 63–64, 77, 79, 182–183). Podle Lemkeho a Tammena (2003: 269) se teorie dokonce stala „jednou z nejúspěšnějších strukturálních teorií ve světové politice“. Lemkeho výzkum mocenských vztahů uvnitř regionálních hierarchií pak potvrdil jeho domněnku, že s dělbou moci v rámci regionu souvisí pokles, resp. růst počtu regionálních konfliktů a regionálních organizací (Lemke 2010: 44).

⁵⁶ Podle Lemkeho (2004: 49–50) regionální hierarchie zachycují rozložení moci a vztahy mezi geograficky blízkými státy a jsou tudíž geograficky omezené. Regionální mocnosti totiž na rozdíl od světových mocností nemají dostatečně velkou moc, aby mohly být aktivní v celém mezinárodním systému, proto jsou jejich aktivity a zájmy geograficky omezené na jejich nejbližší okolí, resp. region, v němž leží.

(*multiple hierarchy model*; Lemke 2004: 48–49; Tammen et al. 2000: 63), podle něhož není ve světovém systému pouze jedna hierarchie moci (ta globální), ale v jejím rámci existuje ještě několik sub-hierarchií (viz Schémata 2 a 3). V rámci globální hierarchie (čili mezinárodního systému) dochází ke konfliktům mezi světovými mocnostmi o kontrolu nad tímto systémem. V mezích menších regionálních hierarchií se odehrávají konflikty mezi regionálními mocnostmi⁵⁷ a předmětem sporu je kontrola nad konkrétním regionálním systémem, resp. podobou regionálního řádu.

Schéma 2: Globální, regionální a subregionální mocenské hierarchie

Zdroj původního schématu: (Tammen et al. 2000: 8), popisky doplněny autorkou.

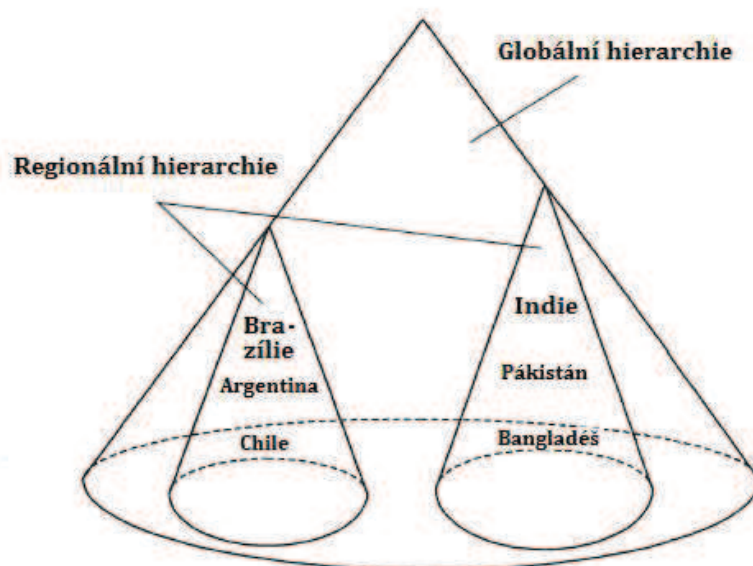
Podle tohoto modelu fungují jednotlivé regionální hierarchie v zásadě podle stejného principu, jako hierarchie globální – nachází se v nich dominantní mocnost, která ustavuje a udržuje regionální řád a snaží se bránit daný *status quo* před snahami konkurenčních mocností, kterým dosavadní řád nevyhovuje a chtěly by jej změnit (Lemke 2004: 49; Tammen et al. 2000: 64). V regionálním systému se ale nacházejí vedle nespokojených zemí i státy, kterým existující řád poskytuje dostatek výhod a které podporují pozici a snahy dominantní mocnosti udržet daný řád. Pravděpodobnost vypuknutí konfliktu – podobně jako na globální úrovni – roste zároveň s tím, čím rovnoměrnější je rozložení moci mezi hlavními mocnostmi subsystému a čím nespokojenější je sekundární mocnost

⁵⁷ Lemke (2010: 32) se od svých dřívějších prací (například publikace *Regions of War and Peace* z roku 2002) a od dalších autorů, kteří opírají svůj výzkum o teorii přesunu moci, později odklonil od analýzy mocenských vztahů mezi dvojicí států v regionu a dále analyzoval vztahy mezi skupinou států.

s podobou regionálního řádu (Lemke 2004: 49). Lemke (2010: 32, 34) se domnívá, že „čím nerovnoměrnější je distribuce moci v rámci regionu a obzvláště čím větší podíl regionální moci drží regionálně nejsilnější stát [...], tím méně pravděpodobný bude mezistátní konflikt v tomto regionu“ a dodává, že tím více regionálních mezinárodních institucí vznikne a bude fungovat v konkrétním regionu. To znamená, že v regionu, kde není přítomen mocensky dominantní stát, bude vznik a efektivní fungování regionálních institucí mnohem složitější a následkem toho i sporadičtější.

Schéma 3: Globální a regionální mocenská hierarchie

Zdroj: (Tammen et al. 2000: 65)

Existence dominantní mocnosti v konečném důsledku prostřednictvím podpory mezinárodní spolupráce a vzniku mezinárodních institucí stabilizuje vztahy mezi státy, a tím pádem i jejich regionální prostředí. Lemke (2010: 41–42) se domnívá, že „čím mocnější je regionální mocnost, tím pokojnější je její region“ a tím vyšší počet mezinárodních regionálních organizací v daném subsystému existuje. Vychází přitom z předpokladu, že je-li moc v regionu distribuována velmi nerovnoměrně a dominantní stát oplývá relativně velkým podílem regionální moci, přímo úměrně tomu se zvýší schopnosti této mocnosti zakládat a udržovat při chodu regionální organizace, řešit problémy kolektivní akce a poskytovat regionální veřejné statky (jako například bezpečnost či ekonomickou stabilitu). Z toho také vyplývá, že absence dominantní mocnosti a relativně vyrovnaná moc států v regionu snižuje možnost zakládání regionálních organizací a zvyšuje

pravděpodobnost konfliktních vzájemných vztahů mezi státy, což destabilizuje region a brání ustálení regionálního řádu (Lemke 2010: 32). Podobně jako Lemke (2010: 38) předpokládáme, že regiony s vyšší mírou institucionalizace se vyznačují kooperativnějšími vztahy mezi státy a jsou tudíž stabilnější a pokojnější.

Mezi regionálními hierarchiemi a globální hierarchií ovšem existuje jeden nemalý rozdíl – jednotlivé lokální hierarchie jsou podřízeny hierarchii celosvětové (Tammen et al. 2000: 65).⁵⁸ Světové mocnosti, které stojí nad regionálními hierarchiemi, mohou zasahovat do procesů v regionálních systémech, aniž by do něj samy patřily, a ovlivňovat vztahy mezi státy regionu a tím i vnitřní soudržnost regionu, rozsah a intenzitu regionálních konfliktů a rozsah vnitroregionální spolupráce (Østerud 1992: 11).⁵⁹ Regionální systémy tak mají oproti mezinárodnímu systému tu nevýhodu, že podléhají vnějším zásahům, kdy se mocní vnější aktéři mohou vměšovat do vnitroregionální politiky a konfliktů (Tammen et al. 2000: 65).⁶⁰ Ve chvíli, kdy by se změna regionálního řádu nějakým způsobem dotkla i konkrétní světové mocnosti, pak lze očekávat, že se tato mocnost bude snažit ovlivnit výsledek vnitroregionální konfrontace, aby minimalizovala negativní následky pro své zájmy, resp. aby zajistila pozitivní výsledek pro sebe a případně i pro své spojence (Tammen et al. 2000: 70, 78). Väyrynen (1984: 347; kurzíva v originále) k tomu píše:

„[...] vliv světové ekonomiky a politicko-vojenské role hlavních mocností interaguje v jednotlivých subsystémech s regionálními charakteristikami. Výstupy politických procesů jsou formovány

---

⁵⁸ Na to poukazovali i Buzan a Wæver (2003: 27), když mluvili o regionech jako o subsystémech, jež jsou součástí většího a v jistém smyslu nadřazeného mezinárodního systému se svojí vlastní strukturou.

⁵⁹ Spodobnou otázkou se potýkali i Buzan a Wæver (2003: 80), podle nichž vnější mocnosti do regionu zasahují či pronikají zvnějšku (*penetration*), anebo dochází k tzv. překrytí (*overlay*) regionální bezpečnostní dynamiky touto vnější mocností.

⁶⁰ Existují autoři, kteří na regiony nahlíží jako na zmenšeniny mezinárodního systému, které v některých ohledech fungují jako mezinárodní systém, jen „v menším“. Kupříkladu Buzan, Wæver a de Wilde (1998: 13) regiony označují za „miniaturní anarchie“ (*miniature anarchies*), Tammen et al. (2000: 81) ve stejném smyslu mluví o „miniaturních mezinárodních systémech“. Na druhé straně tito i další badatelé (viz také Godehardt – Nabers 2011b: 1; Lake – Morgan 1997b: 9–10) nepředpokládají, že regiony přebírají funkce mezinárodního systému beze zbytku. Mezinárodní systém a regionální systémy se musí nutně lišit, a to alespoň v tom ohledu, že subsystémy jsou ze své podstaty otevřené (vůči vnějším vlivům a pronikání světových mocností), což ovšem není případ světového systému, který je v tomto ohledu uzavřený. Proto regionálně-strukturální omezení a regionální procesy mohou být pouze částečným vysvětlením chování států daného subsystému – nelze opomíjet vliv světových mocností stejně jako procesů, k nimž dochází na systémové úrovni.

touto interakcí, která také utváří konkrétní *regionální řád*, který převažuje nebo vzniká v každém subsystému. Takový řád je ze své podstaty konzervativní v tom, že je zaměřen na zajištění regionální *stability*, jež je nicméně neustále zpochybňována silami usilujícími o změnu.“

Velkou výzvou pro dominantní státy se jeví být udržení takové stability v rámci regionů, aby nedocházelo ke konfliktům a válkám a aby se tak předešlo zasahování světových mocností do regionálních záležitostí. Globálně a regionálně dominantní státy by měly spolupracovat s cílem dosažení mírových a stabilních vztahů na regionální úrovni a potažmo i světové úrovni (Tammen et al. 2000: 185). Světová mocnost ovšem může snížit možnost vypuknutí konfliktu mezi regionálními mocnostmi, pokud by pomohla udržet regionální hierarchii s jednou dominantní mocností na vrcholu mocenské pyramidy, a to například ekonomickou a vojenskou pomocí tomuto státu. Druhou možností je podpořit jejich vzájemnou dohodu ohledně podoby regionálního uspořádání (Tammen et al. 2000: 79–80).

Vměšování světových mocností může mít několik podob – jednak jde o otevřené vojenské zasahování do regionálního konfliktu⁶¹, jednak o přímou, anebo skrytou ekonomickou, vojenskou či zpravodajskou podporu jednoho státu místní hierarchie (Lemke 2004: 51). Přestože z minulosti známe případy otevřených vojenských intervencí, došlo k nim podle propočtů Tammena et al. (2000: 65, 78) jen v minimu případů, neboť regionální mocnosti nepředstavují hrozbu moci a pozici světových mocností, které nemají důvod přímo se angažovat v omezených regionálních konfliktech. Naopak lze předpokládat, že nepřímá vojenská či zpravodajská podpora některé z regionálních mocností je vcelku běžná (Lemke 2004: 51–52). Lemke (2004: 51) ovšem tvrdí, že ačkoli zásahy světových mocností do regionálních vztahů mohou být problematickým bodem analýzy místních mocenských hierarchií, na který je třeba brát ohled, nezpochybňují předpoklady teorie přesunu moci. Regionální hierarchie v případě, kdy jsou nezávislé na *přímých* vojenských zásazích světových mocností, fungují stejným způsobem jako světová hierarchie (Tammen et al. 2000: 70, 81). Jinými slovy lze v takové situaci předpokládat, že ve stavu relativně vyrovnané moci mezi regionálními mocnostmi a snahou jedné z nich o narušení regionálního *statu quo* se výrazně zvyšuje pravděpodobnost vypuknutí ozbrojeného konfliktu (Lemke 2004: 48, 51 – 52). V případě, že by světová mocnost přímo vojensky zasáhla, ovlivnila by výsledky analýzy regionálních vztahů. Ovšem nepřímá podpora, i kdyby k ní

---

⁶¹ Měl-li by se regionální konflikt stát příčinou vojenského zásahu vnější mocnosti do vnitroregionálních vztahů, regionální mocnosti by se pravděpodobně snažily přímé vzájemné konfrontaci vyhnout (Lemke 2004: 51). Jinak by totiž došlo k tomu, že „by do velké míry ztratily kontrolu nad svými záležitostmi“ (Tammen et al. 2000: 70).

docházelo častěji a s větší intenzitou, není nepřekonatelným problémem. Takovéto vměšování má vliv zejména na růst relativní moci podporované regionální mocnosti a může vést ke změně rozložení moci v lokální mocenské hierarchii, což lze v analýze mocenských vztahů již reflektovat. Proto relevance teorie přesunu moci nemusí být v tomto případě oslabena. Překážkou by mohl být spíše nedostatek potřebných dat o nepřímé či skryté pomoci, která jsou ze své podstaty jen složitě získatelná.

Základní předpoklady teorie přesunu moci budou výchozím bodem našeho zkoumání, neboť na příkladu regionu Blízkého východu bude cílem ukázat, jak dané rozložení moci v regionu a představy o jeho fungování ovlivňují podobu regionálního řádu, a to za situace neexistence dominantního státu (ani skupiny států suplujících roli dominantního státu). Proto je s ohledem na úroveň analýzy, na niž se v práci zaměříme, vhodné využít výše popsaný model víceúrovňové hierarchie, který teorii uzpůsobuje regionálním systémům. Za výhodu teorie považujeme i fakt, že ačkoli se některé její předpoklady shodují s realismem, čerpá také prvky z neoliberalismu a konstruktivismu, např. ty o roli institucí, norem a společných hodnot států v mezinárodní politice, a překonává tak některá omezení, s nimiž se musí vyrovnávat právě (neo)realistické teorie.⁶² Přestože je tedy předmětem teorie přesunu moci moc států, a proto bývá někdy spojována s realismem, ve skutečnosti realistickou teorií není⁶³ (Tammen 2008: 318; Tammen et al. 2000: 6).

---

⁶² Například teorie Kennetha Waltze se stala terčem silné kritiky zejména proto, že se Waltz zaměřoval jen na distribuci moci v mezinárodním systému, která ale sama o sobě nemohla vysvětlit všechny konflikty, ani zahraničně-politické chování aktérů v mezinárodní politice, ale ani změny v polaritě systému (Buzan – Jones – Little 1993: 22–28; Levy – Thompson 2010: 33–34). Může tak nabídnout pouze velmi obecné předpovědi o mezinárodní politice. Navíc realističtí autoři zkoumající vliv distribuce moci v systému na stabilitu mezinárodního prostředí si všímají hlavně vojenské síly, která se podle nich největší měrou podílí na posilování a udržování stability a na odstrašování případných agresorů (Barnett 1995: 487). Potřeba je tak teorie, která je schopná vysvětlit nejen výsledky mezinárodní politiky na systémové úrovni, ale i konkrétní chování aktérů, stejně jako podmínky, které zvyšují pravděpodobnost vypuknutí ozbrojených konfliktů. Podle Levyho a Thompsona (2010: 34) se již i někteří realističtí autoři snaží všimnout si dalších proměnných, aby představili teorii schopnou lépe zachytit komplexní povahu mezinárodní politiky a vztahů mezi aktéry. Podle Barnetta (1995: 487) „některé sofistikovanější verze neorealismu“ připouštějí, že pravidla hrají v mezinárodních vztazích nemalou roli, přičemž stanovení takovýchto pravidel spočívá často právě v rukou mocných států, jež se skrze ně snaží naplňovat vlastní zájmy. To znamená, že jakmile se změní rozložení moci v systému a pozici mocnosti obsadí jiný stát, ustanoví nová regionální mocnost jiný soubor pravidel, která budou hrát ve prospěch jejích zájmů a cílů. U některých (zejména klasických) realistů jsme se mohli setkat s tím, že nepojímali destabilizaci systému jen jako následek změn relativní moci států, ale brali v úvahu i sociální faktory (Barnett 1995: 488).

⁶³ Sami autoři odmítají označení „realistická teorie“ a místo toho tuto teorii nazývají teorií racionalistickou (Tammen et al. 2000: 6).

1.2 Konceptualizace pojmů

V této části teoreticko-metodologické kapitoly představíme tři základní koncepty, které jsou klíčové jak pro teoretické předpoklady popsané v kapitole 1.1, tak pro empirickou část textu. Těmito koncepty jsou region, regionální řád a regionální mocnost. Jasně vymezení pojmu „region“ je nezbytné jednak proto, abychom mohli přesně vymežit hranice regionu Blízkého východu, a jednak by bez tohoto kroku nebylo možné určit, které státy patří mezi blízkovýchodní regionální mocnosti. Regionální mocnosti, jak vyplývá už z tohoto pojmu, jsou státy náležející do konkrétního, svébytného regionu, jehož jsou integrální součástí. Je zřejmé, že je proto potřeba nejprve vymežit region, a tím i vytyčit oblast a státy do něj náležející, z nichž následně budeme moci určit místní regionální mocnosti. Prvotní vymezení regionu není klíčové pouze pro konceptualizaci regionálních mocností, ale i regionálních řádů – jeho podobu nezjistíme, dokud nebudeme mít vymezenou zkoumanou oblast a státy, jež jsou jeho součástí. V další kapitole následně přistoupíme ke konceptualizaci pojmu „regionální řád“. Vedle definice řádu také popíšeme jeho různé formy a to, jak se podoby řádu mohou proměňovat. Kapitola 1.2.3 se bude týkat konceptualizace pojmu „regionální mocnost“. Vysvětlíme výběr definičních kritérií, na jejichž základě pak budeme v empirické části textu určovat, které státy lze za regionální mocnosti považovat.

1.2.1 Region a regionální systém

Při vymezování Blízkého východu budeme vycházet z takového pojetí regionu, který jej chápe jako geograficky koherentní skupinu dvou a více jednotek vymezenou fyzickými hranicemi, která je součástí většího (v určitém slova smyslu nadřazeného) mezinárodního systému se svojí vlastní strukturou (Buzan – Wæver 2003: 27; Thompson 1973: 96). Region lze jasně odlišit jak od celého systému, tak i od dalších regionů, a to na základě jeho charakteristické podoby, vlastní struktury a intenzity interakcí mezi jeho ustavujícími jednotkami (Buzan – Little 2000: 69). Ačkoli pro Buzana a Little (2000: 69) jsou regiony ve smyslu teritoriálně koherentních celků jen jedním z typů mezinárodních subsystémů⁶⁴, v této práci používáme pojmy „(světový) region“, „(světový/mezinárodní) subsystém“ a „regionální systém“ jako synonyma.

---

⁶⁴ Buzan a Little (2000: 69) do skupiny subsystémů řadí i vysoce institucionalizované integrační celky, jako je ASEAN či OECD, které ale v této práci budeme označovat jako mezinárodní (vládní) organizace.

Mnoho autorů (Buzan – Little 2000: 69; Buzan – Wæver 2003: 45; Lemke 2004: 59 a další) zdůrazňuje význam geografického kritéria při vymezování subsystémů a i v našem pojetí regionu je geografická koherence území zásadní, neboť regiony chápeme v první řadě jako „vyjádření prostorového uspořádání“ (Godehardt – Nabers 2011b: 2) čili prostor definovaný geografickou blízkostí a koherencí jeho jednotlivých konstitutivních částí.⁶⁵ Trefně to vystihl Smith (1968: 14), když uvedl, že nelze ignorovat „základní, ale často rozhodující fakt geografické blízkosti“. Geografická poloha a blízkost ustavujících jednotek jsou důležité především proto, že implicitně předpokládají jejich společnou historickou zkušenost, ale zejména hojnější a intenzivnější interakce mezi nimi, častější navazování vzájemných politických, ekonomických, obchodních a kulturních vztahů a určitou míru vzájemné závislosti (Buzan – Wæver 2003: 45; Godehardt – Nabers 2011b: 2; Lemke 2004: 59; Stewart-Ingersoll – Frazier 2012: 4–5).

A právě interakce jsou dalším prvkem, který spolu s jednotkami a strukturou vytvářejí všechny regionální systémy (a potažmo i mezinárodní, tj. globální systém jako celek). Základní definici systému nám poskytl Kenneth Waltz (1979: 79), který říká, že „systém je složený ze struktury a interagujících částí“. Pro existenci systému jsou přitom zásadní všechny tři prvky (tj. struktura, konstitutivní jednotky a interakce), což vystihují Buzan a Little (2000: 84) ve svém tvrzení, že „systémy jsou více než jen suma svých částí“.⁶⁶ Proto musíme nahlédnout i na to, jak jsou jednotky v systému uspořádány a zda mezi nimi dochází ke kontaktům a interakcím.⁶⁷ Na uspořádání jednotek v systému poukazuje struktura, která je podle Waltze (1979: 88–101) definována jednak principem uspořádání (*ordering*

---

⁶⁵ Vycházíme zde z chápání regionu podle tzv. starého regionalismu, který region vymezuje na základě prostorové blízkosti jeho konstitutivních částí. Oproti tomu tzv. nový regionalismus nahlíží na regiony jako na sociální konstrukty a nezbytně tak teritoriální blízkost nechápe jako podmínku vytvoření regionu. Region v podání nového regionalismu může označovat jak teritoriálně kompaktní prostor, tak i skupinu jednotek, které jsou si blízké či podobné na základě jazykových, kulturních, náboženských či ekonomických kritérií (Kratochvíl – Waisová 2009: 58–59).

⁶⁶ Waltz (1979) stejně jako Buzan a Little (2000) se ve svých textech zaměřují na mezinárodní systém, nicméně jejich závěry týkající se toho, co systémy konstituuje, lze vztáhnout i na regionální systémy (to už ale beze zbytku neplatí o „fungování“ systémů a subsystémů, viz kapitola 1.1.1). Podobně jako každý mezinárodní systém, tak i každý svěbytný subsystém má nějakou strukturu a interagující jednotky. Jen v případě polarizace regionálního systému nebudeme mluvit o světových mocnostech (*great powers*), nýbrž o regionálních mocnostech.

⁶⁷ Buzan a Little (2000: 80, 441) se při zkoumání vzniku, vývoje a proměny mezinárodních systémů věnují vedle struktury a procesů i tzv. interakční kapacitě (*interaction capacity*), která udává, jaké typy a úrovně interakcí jsou *možné* mezi jednotkami daného systému. Poukazuje tedy na to, čeho jsou jednotky schopné, ale ne co „*skutečně* dělají, když interagují“ (pro uskutečněné interakce používají pojem *proces*).

principle) jednotek v systému (zda jde o hierarchii⁶⁸, či anarchii), jednak funkční diferenciací jednotek (týká se podobnosti funkcí, resp. úkolů, které jednotky mají vykonávat) a nakonec i distribucí kapacit (kolik v systému existuje světových mocností).⁶⁹ Waltze při určování struktury zajímá, jak (v jaké pozici) si jednotky stojí ve vztahu k sobě navzájem z hlediska relativních kapacit, ovšem již se podle něj nemáme zaměřovat na to, jak jednotky interagují, neboli jaké jsou (kvalitativně) jejich vztahy (Waltz 1979: 80). Strukturu proto musíme podle Waltze (1979: 79–80) jasně odlišit od (povahy) interakcí mezi jednotkami. Ale i když to, *jak* jednotky interagují, není problém týkající se systému jako celku (neboť k interakcím dochází na úrovni jednotek), fakt, že jednotky interagují, je „stěžejní pro jakoukoli konceptualizaci systému“ (Buzan – Little 2000: 80). Pokud by spolu jednotky neinteragovaly, systém by vůbec nemohl vzniknout – systém je těmito interakcemi definován a tvořen (Bull 2002 [1977]: 10; Waltz 1979: 95). Díky hojnosti a intenzitě interakcí mezi jednotkami lze rozeznat, který prostor lze za systém považovat – to, zda určitá skupina jednotek tvoří systém, poznáme právě pomocí dynamiky interakcí a procesů. Ve vztazích mezi jednotkami systému se totiž ustavují trvalé či opakující se vzorce akcí a reakcí, tedy vzorce chování na úrovni jednotek, vytvářející specifické prostředí. Region neboli regionální systém proto chápeme jako uskupení složené z geograficky ohraničeného strukturovaného souboru interagujících jednotek (Buzan – Little 2000: 442).

Dlouhodobé, mnohočetné a komplexní interakce mezi jednotkami v rámci regionu vedou ke vzniku společných historických, politických, bezpečnostních, kulturních, demografických či jiných rysů, které jsou vlastní

---

⁶⁸ Hierarchie je Buzanem a Littlem (2000: 440) chápána jako protiklad anarchie a definují ji jako „politickou strukturu, v níž jednotky komunikují v podřízeném a nadřazeném vztahu“. Barša a Císař (2008: 332) pod tímto pojmem rozumí „drtivou mocenskou převahu centralizovaného násilí“. Ačkoli se o hierarchii či hierarchickém uspořádání tradičně mluví v souvislosti s politickou strukturou státu, a tedy existencí společné vlády ve státě a jejím monopolem na užití násilí, mnozí autoři (např. Barnett 1995: 487; Lemke 2004: 83; Østerud 1992: 3) používají pojem hierarchie i v souvislosti s mezinárodním systémem a jednotlivými regionálními systémy. Mocenská hierarchie (*power hierarchy*) pak znamená vysokou koncentraci moci nejčastěji v rukou dominantního státu či hegemonu. V hegemonním uspořádání sice neexistuje monopol jednoho státu na užití násilí, ale hegemon může mít až několikanásobnou převahu vojenské (a ekonomické) síly nad ostatními státy. Mocenská hierarchie tudíž vyjadřuje vztah „nadřazenosti“ a „podřízenosti“ mezi státy s ohledem na vlastnictví nerovného množství mocenských zdrojů, netýká se však právní nadřazenosti a vlády nad jinými. Mocenskou hierarchii symbolizuje pomyslná pyramida (viz Schéma 1).

⁶⁹ Strukturu nelze zaměňovat za polaritu systému, která je jen jedním prvkem struktury (viz kapitola 1.1).

konstitutivním částem regionu.⁷⁰ Zde je třeba poznamenat, že komunikace a vzájemné působení jednotek sice posiluje a upevňuje jejich vazby, ovšem výsledkem interakcí nemusí být pouze kooperativní, nýbrž i konfliktní vztahy, neboť díky hojnějším kontaktům může mezi jednotkami častěji docházet i ke sporům.⁷¹ Ať již v regionu převažují vztahy spolupráce či konfliktu, pro tvorbu regionu je podstatné, že skupina jednotek, které sdílejí určité typické rysy, utváří jistou svébytnost subsystému jako celku. Je to právě svébytnost čili existence charakteristických rysů, která je důležitým znakem každého regionu, neboť jej činí odlišným od jiných regionů (Hnízdo 1995: 64). Sdílení společného regionálního prostoru určitou skupinou jednotek může být také vyjádřeno vytvářením formálních institucí, zejména regionálních organizací, kdy původně jen málo či neformálně institucionalizovaná podoba subsystému nabývá vysokého stupně institucionalizace, což ještě zesiluje vzájemné interakce. Pravděpodobně kvůli případům, kdy jsou regionální systémy „zastřešeny“ či „ztělesněny“ regionálními organizacemi, chápou někteří autoři regiony jako aktéry mezinárodních vztahů.⁷² Zde nicméně souhlasíme s tvrzením Buzana a Wævera (2003: 27), že regiony „nemají vlastnosti aktéra“⁷³, neboť oproti

---

⁷⁰ Přístupy zohledňující pouze jediné kritérium při vymezení hranic regionu jsou podle našeho názoru nedostatečné a nejsou schopny reflektovat skutečnou situaci daného regionu. Například Thompson (1981) se zabýval sérií oficiálních návštěv státníků mezi různými zeměmi v rozdílných obdobích a podle nich rozdělil region Blízký východ na státy náležející do jeho jádra, periferie a okrajové části. Takový přístup ale opomíjí interakce mezi státy, mezi nimiž převažují konfliktní vztahy. Proto je konkrétně v případě Blízkého východu ve výčtu států náležejících do tohoto regionu zcela ignorován Izrael. Nicméně právě Izrael je zemí, která se významnou měrou podílí například na utváření bezpečnostní agendy regionu, a bylo by velkou chybou jej z výčtu blízkovýchodních zemí vyřadit. Vedle geografické blízkosti je tedy potřeba zohlednit další sumu politických a dalších kritérií. Rozdíly ve stanovování hranic Blízkého východu podle různých autorů nejsou ale dány jen rozdílným souborem kritérií, kterými se při vymezení regionu řídí, nýbrž i dobou a kontextem vzniku definice a účelem zkoumání.

⁷¹ Ostatně také proto se mnozí autoři (viz např. Buzan – Wæver 2003; Stewart-ingersoll – Frazier 2012: 4–5) zabývají právě bezpečnostními otázkami a konflikty na subsystémové úrovni, která je podle nich obzvláště vhodná pro studium bezpečnosti a bezpečnostních vztahů, různých forem spolupráce anebo naopak konfliktů. Stewart-ingersoll a Frazier (2012: 4–5) tvrdí, že státy chápou jako nejnaléhavější právě ty hrozby a bezpečnostní problémy, které se týkají aktérů v jejich nejbližším okolí.

⁷² Hurrell (2007a: 247; 2007b: 136) uvádí ještě několik perspektiv, skrze něž můžeme nahlížet na regiony – lze je pojímat také jako mocenské póly či mocnosti, jako úrovně analýzy, jako úrovně v systému mnohoúrovňového globálního vládnutí, jako „nádoby rozmanitosti a odlišnosti“ (tj. rozmanitosti či odlišnosti kultury, hodnot apod.) či jako „posly“ změny v charakteru mezinárodní společnosti.

⁷³ Teoreticky výjimku představují ty regiony, jejichž území se kryje s územím členských států místní mezinárodní organizace, která se jako aktér v mezinárodních vztazích chová, neboť má nezávislé rozhodovací mechanismy. Nicméně v současném mezinárodním systému snad jen Evropská unie může sloužit jako příklad mezinárodní organizace

jednotkám se nemohou vědomě rozhodovat (Buzan – Little 2000: 442) a z tohoto důvodu na region nahlížíme jen jako na část mezinárodního systému a na subsystémovou úroveň analýzy⁷⁴.

Nakonec je potřeba se vypořádat s problematikou jednotek regionálního systému. Při používání pojmu *jednotka* (*unit*) budeme vycházet z definice Buzana a Littla (2000: 69, 442), kteří jako jednotky označují „entity složené z různých podskupin, organizací, společenství a mnoha jedinců, [které jsou] dostatečně soudržné, aby měly kvality aktéra (tj. byly schopny vědomého rozhodování) a dostatečně nezávislé, aby byly rozeznatelné od ostatních“.⁷⁵ V minulosti v mezinárodních systémech existovaly různé typy jednotek, například městské státy, impéria, kočovné kmeny apod. (Buzan – Little 2000: 167, 183). V současnosti jsou dominantní jednotkou moderní státy, které v mezinárodním systému doplňují i sekundární (v jistém smyslu státu podřízené) jednotky, přičemž Buzan a Little (2000: 266, 273) zmiňují pouze dva typy, a to transnacionální společnosti a mezinárodní nevládní organizace.⁷⁶ Tyto lze podle autorů chápat jako samostatné jednotky, neboť mají vysokou míru autonomie a v praxi povětšinou zastupují soukromé zájmy.

Stát představuje i v této práci hlavní konstituční jednotku regionu Blízký východ. Jeho hranice budou pro účely našeho textu končit tam, kde probíhá hranice okrajových států tohoto subsystému. Ostatně i z našeho pojetí regionu, kde klademe velký důraz na teritoriální hledisko, je zřejmé, že ustavujícími jednotkami regionu musí být hlavní teritoriální jednotky mezinárodního systému, kterými jsou státy. Text se tak přidrží myšlenky Buzana a Littla (2000: 101), podle níž „v porozumění mezinárodním

---

částečně nezávislé na svých členských státech (Buzan – Little 2000: 267). Ostatně Rotfeld (2001: 175) či Le Gloanec (2011) Evropskou unii označují za mocnost. V tomto případě je pak poněkud složitější odlišit od sebe subsystém sloužící jako hladina analýzy a jednotku vystupující jako aktér v mezinárodních vztazích (Buzan – Wæver 2003: 27).

⁷⁴ Původně s myšlenkou úrovně analýzy přišel Kenneth Waltz (2001 [1959]: ix) (zvolil pro ně označení *images*), který jimi rozuměl „místo předpokládané hlavní příčiny výsledků mezinárodní politiky“. Pro Singera (1960: 453) znamená úroveň analýzy „úroveň sociální organizace, kterou si pozorovatel volí jako své místo vstupu do studia subjektu“. Nejpodrobnější definici pak představili Buzan a Little (2000: 69, 441), podle nichž jsou úrovně analýzy „jednotky analýzy organizované na principu prostorového měřítka (od malých k velkým, od individuální k systémové) a sloužící jako místa, kde mohou být umístěny jak výsledky, tak i zdroje vysvětlení“, nicméně „samy o sobě nejsou zdroji vysvětlení“.

⁷⁵ S ohledem na tuto definici budeme používat pojmy *jednotka* a *aktér* jako synonyma.

⁷⁶ Jiným typům nestátních jednotek se autoři nevěnují, ačkoli jich podle nás v mezinárodním systému existuje více (viz dále v textu).

systemům je velmi užitečné zaměřit se na dominantní jednotku, tj. jednotku, jejíž uspořádání a aktivity se nejvíce přičiňují o definování systému.“

Regionální vztahy nicméně nelze redukovat pouze na vztahy mezi státy – regionální bezpečnost, ekonomika, kultura a politika na Blízkém východě jsou více či méně ovlivňovány i dalšími entitami, které se vyznačují vysokou mírou autonomního rozhodování a mají vlastnosti aktéra. Slovy Valbjørna a Banka (2012: 23; kurzíva v originále), „význam nestátních aktérů v regionální politice [Blízkého východu – pozn. MP] je zřejmý“.⁷⁷ Hoffman (cit. dle Rengger 2000: 21) ostatně tvrdí, že ani pod světovým řádem si nelze představovat pouze logiku vztahů mezi státy (v mezinárodních vztazích se například dynamicky rozvíjí výzkum transnacionálních vztahů a uskupení). Z tohoto důvodu nelze při analýze regionálního řádu Blízkého východu brát v úvahu pouze státy, ale pozornost bude věnována i dalším významným aktérům. V této práci proto mezi jednotky řadíme státy, nevládní organizace a soukromé firmy, ale vedle nich i několik dalších jednotek, které by bylo chybou opomenout. Předně jde o kvazi-státy, čili politické entity, které si sice nárokují nezávislost, ale jimž k nabytí plné suverenity chybí mezinárodní uznání. V případě regionu Blízkého východu je hlavním příkladem takového kvazi-státu Palestina⁷⁸, kterou nelze při studiu regionálních vztahů a řádu přehlížet. Vedle nevládních, veřejně prospěšných organizací musíme vzít v úvahu i jiný „typ“ nestátního aktéra, a to nestátní (substátní či transnacionální) ozbrojené skupiny, které se na Blízkém východě hojně vyskytují a mají velký vliv zejména na bezpečnostní otázky. Z těch nejvlivnějších blízkovýchodních ozbrojených skupin zmiňme například Hizballáh, Hamás či al-Qá'idu. Dále je třeba si uvědomit, že i v současnosti jsou realitou některých oblastí Blízkého východu (Jemen, Jordánsko, Irák, Libye apod.) také tradiční kmeny, které disponují různou mírou (buť ne vždy formální) autonomie při svém jednání.

Nakonec je nezbytné vypořádat se se složitější otázkou statusu mezinárodních vládních organizací. Pro jedny autory (např. Béland – Orenstein 2013) jde o aktéry, pro jiné (zejména realistické) autory jde o faktické nástroje naplňování kolektivních zájmů členských států (Keohane – Nye 1974: 39). Vzhledem k tomu, že jde o uskupení, která zastupují zájmy států, jsou to v drtivé většině právě státy, které na půdě organizací rozhodují. Právě proto nejsou podle Buzana a Littla (2000: 266–267) mezinárodní organizace na státech ani při rozhodování, ani při jednání dostatečně nezávislé a neodpovídají proto definici jednotky uvedené výše.

---

⁷⁷ Síla a význam nestátních aktérů na Blízkém východě jdou ruku v ruce s relativní slabostí států tohoto regionu (Fawcett 2011a: 37).

⁷⁸ Zkrácené označení Palestina či Palestinská autonomie budeme využívat místo oficiálního názvu, který zní Autonomní území pod Palestinskou národní správou.

Otázka rozhodování a jednání mezinárodních, resp. regionálních organizací a potažmo i míry jejich autonomie je ovšem poněkud složitější. V rámci některých uskupení existuje takový systém hlasování a rozhodování, který posiluje nadnárodní a oslabuje mezivládní prvky integrace či vznikají čistě nadnárodní orgány rozhodující a jednající v zásadě zcela nezávisle na členských státech. Zaznívají dokonce i názory, že organizace mají vliv na preference a zájmy států – probíhá zde jakýsi proces socializace. To vše nakonec může vést k posílení pravomocí a autonomního jednání dané organizace. Na druhou stranu je ovšem pravdou, že jsou to nakonec vždy státy, které rozhodují o tom, zda zůstanou členy dané organizace, anebo z ní v případě změny preferencí vystoupí. Z výše uvedených důvodů budeme v tomto textu nahlížet na regionální vládní organizace, jejichž fungování je založeno čistě na mezivládní spolupráci (tj. neexistují v nich žádné orgány nezávislé na rozhodování členských států) spíše jako na nástroje členských států, které nemají vlastnosti aktéra.

1.2.2 Regionální řád

Dlouholetá diskuze o tom, jaká je podoba světového řádu (*world order*)⁷⁹, jak se formuje a proměňuje, se zejména v postbipolárním světě stáčí k otázkám, jak vznikají a jak se formují regionální systémy a jaké podoby nabývají regionální řády (*regional orders*) a jaký vliv na podobu světového řádu a jednotlivých regionálních řádů má růst moci regionálních mocností a sílící autonomie regionů.

Řád v nejobecnější rovině chápeme jako převažující způsob či široké rámcové uspořádání, jímž se řídí aktivity jednotek systému a jejich vzájemné vztahy (Young cit. dle Rosenau 1992: 9; Barnett 1995: 486). Takovéto

---

⁷⁹ Jinak také „globální řád“ (*global order*) či „mezinárodní řád“ (*international order*). Někteří autoři pracují s těmito pojmy jako se synonymy. Podle Hurrella (2007a: 2) tak činí například Raymond Aron, který mezi oba pojmy vkládá rovnítko z toho důvodu, že pro něj těmi zásadními aktéry, kteří formují řád, jsou státy. Naopak Hedley Bull (2002 [1977]: 19) od sebe oba pojmy odlišuje, když na světový řád nahlíží jako na „vzorce či uspořádání lidského chování“, přičemž se jedná o řád, který se týká lidstva jako celku a ne konkrétního institucionálního uspořádání a který je – jak podotýká (Cox 1992: 137) – ze své podstaty transhistorický. Oproti tomu mezinárodní řád se vztahuje pouze na státy a jeho existence je proto historicky podmíněna – odvozuje se od doby vzniku (resp. zániku) systému suverénních států. Hoffmann (2002 [1995]: xxviii) nicméně namítá, že v současné době nelze vést přesnou a ostrou hranici mezi mezinárodní a transnacionální politikou – ve světovém řádu se podle něj prvky obou oblastí prolínají. Hurrell (2002: xv) v této souvislosti tvrdí, že „Bullovo úzké zaměření na společnost států je nyní zcela neadekvátní a zastaralé“.

uspořádání je tvořeno souborem neformálních (primárních)⁸⁰ a formálních (sekundárních)⁸¹ institucí, které ovlivňují chování jednotlivých aktérů daného systému, jejich vzájemné interakce a vztahy (Barnett 1995: 486). Stručně řečeno jde o podmínky, za jakých jednotky mezinárodního systému či jednotlivých regionálních systémů existují a fungují (Genna 2007: 6). Řád se tak odráží v celkovém „fungování“ daného systému či subsystému – rozdílná forma řádu se projevuje v různé povaze vztahů mezi jednotkami (sub)systému.

Na tomto místě je důležité upozornit na dvojí možné chápání řádu, a to – slovy Rosenaua (1992: 9) – řádu jako normativního předpisu, či řádu jako analytického konceptu. Ten první je výsledkem normativních úvah, které vyzdvihují systémovou stabilitu a soudržnost a kooperativní a pokojné vztahy mezi aktéry, kde se chování řídí sdílenými pravidly, normami⁸² a „relativně stabilními očekáváními“, přičemž tento řád má zřetelně pozitivní konotaci (Barnett 1995: 487; Rosenau 1992: 2, 9, 11). Z toho jasně vyplývá, že situace, kdy v systému místo spolupráce a dodržování pravidel převažují konflikty, války a vzájemná nedůvěra mezi aktéry, je nežádoucím stavem. Takový systém je opatřen přízviskem chaotický či neuspořádaný, v každém případě zde nelze mluvit o existenci řádu. V případě analytického či empirického řádu⁸³ (Rosenau 1992: 9–10) se musíme oprostít od nároků týkajících se žádoucí podoby řádu, čili podpory šíření konkrétních norem a hodnot, na nichž je řád vystavěn. Rozumíme-li pod pojmem empirický řád taková uspořádání, která rámovala měnící se světovou politiku v celém jejím

---

⁸⁰ Primární či neformální instituce jsou „trvalé a uznávané vzorce sdílených praktik zakořeněné v hodnotách obecně přijímaných členy mezistátních společenství a zahrnující směs norem, pravidel a principů“ (Buzan 2004: 181). Patří k nim např. suverenita, diplomacie, teritorialita, trh, (vel)mocenská správa (*great power management*), ale i kulturně či ideologicky zakotvené instituce, jako je nacionalismus, (pan)ideologie (např. panarabismus), náboženství apod. (Gonzalez-Pelaez 2009: 93).

⁸¹ Mezi sekundární či formální instituce počítáme mezinárodní organizace a mezinárodní režimy. Vycházíme z takového pojetí režimů, které je chápe jako „sady implicitních nebo explicitních principů, norem, pravidel a rozhodovacích postupů, kolem nichž konvergují očekávání aktérů v dané oblasti mezinárodních vztahů“ (Krasner 1982: 186). Jedná-li se o *mezinárodní* režimy, jsou tato pravidla, předpisy a i finanční závazky přijímány skupinou států (Ruggie 1975: 570). Organizace jsou takové sekundární instituce, které jsou založeny na „formálním systému pravidel a cílů, administrativním aparátu a formálních a materiálních skutečnostech“ (Waisová 2003: 20). Oproti režimům tedy disponují sídlem, rozpočtem, vlastními zaměstnanci, orgány, správní hierarchií apod.

⁸² Krasner (1982: 186) definuje pravidla jako „specifické předpisy nebo zákazy činnosti“ a normy jako „standards chování definované na základě práv a povinností“. Podle Hurrella (2002 : viii) ale nejsou normy jakýmsi kontrolním mechanismem dohlížejícím na chování států zvenčí, naopak ovlivňují a formují identitu a zájmy aktérů, a tím i pravidla, jimiž se řídí politika a použití síly.

⁸³ Barnett (1995: 487) používá pojem „skutečný (faktický) řád“ (*factual order*).

historickém vývoji (Rosenau 1992: 10), nelze pojetí řádu omezit pouze na jednu jeho formu, tedy tu žádoucí.

V této práci řád pojmáme jako analytickou kategorii, která nám umožní zkoumat různé sociální situace, a proto pojem „řád“ neztotožňujeme s jednou konkrétní podobou systémového řádu. „Neuspořádanost“ (*disorder*) pak nechápeme jako opak řádu, ale jako jednu z jeho forem – v práci proto budeme mluvit o nestabilním řádu (řád nabývající podoby neuspořádanosti – *disorder*) a stabilním řádu (převažují „uspořádané“ vnitroregionální vztahy). V mezinárodním či regionálním systému mohou převažovat rozličné formy řádu, které se mohou nacházet kdekoli na škále od vysoké míry nestability a konfliktu (od „neuspořádanosti“) až po stabilní řád charakterizovaný pokojnými vztahy, široce sdílenými hodnotami a normami a dodržováním pravidel chování aktéry daného systému. Na tomto místě souhlasíme s Coxem (1992: 136–137), který je přesvědčen, že by řád „neměl být chápán jako omezená škála sociálních situací, např. takových, které jsou oproštěny od nepokojů a konfliktu“, neboť různé hodnoty a cíle podněcují různé řády. Řád je proto v podstatě jakýkoli stabilní vzorec chování či pravidelná interakce, a ty se vyskytují v různých sociálních situacích (Cox 1992: 136–137; Hurrell 2007a: 2). Řád nicméně nelze chápat jako normativně zcela neutrální pojem.⁸⁴ Podle Bulla (2002 [1977]: 3) nejsou nikdy vztahy mezi konstitutivními složkami řádu zcela nahodilé, nýbrž se řídí určitými pravidly či principy, a to se týká i konfliktů a válek, které jsou v podstatě normativními jevy.⁸⁵ Tyto Bullovy úvahy podle Hurrella (2002 : viii–ix) znamenají v zásadě i to, že ani ozbrojené konflikty mezi aktéry nejsou zcela prosty pravidel, ale dochází k nim „v rámci vysoce institucionalizovaného souboru normativních struktur – právních, morálních a politických“. V chápání anglické školy se pojem „instituce“ nevztahuje pouze na formální instituce (jako jsou například mezinárodní organizace), ale i na rovnováhu moci či ozbrojený konflikt (Rengger 2000:

---

⁸⁴ McKinley a Little (cit. dle Rengger 2000: 18, 34) přichází s námitkou, že řád musí být pojmán zároveň jako normativní (řád jako dosažení cíle; *goal satisfaction*), tak i deskriptivní (řád jako model; *pattern*). Deskriptivní řád totiž nedokáže zachytit sociální realitu mezinárodního systému, neboť chování aktérů je vždy účelové, tj. orientuje se na dosahování cílů. A právě tato účelovost každého jednání sociálních aktérů nemůže být z konceptualizace řádu vynechána.

⁸⁵ Bull (cit. dle Hurrell 2002: viii–ix) k tomuto dále říká, že „válka je vlastně ze své podstaty normativní fenomén; bez pravidel, kterými lidské bytosti rozpoznávají, které chování je v ní vhodné, a definují své postoje k ní, je nepředstavitelná. Válka není jednoduše střet sil; je to střet mezi zástupci politických uskupení, kteří jsou schopni se navzájem uznat a nasměrovat své síly jeden na druhého jen díky pravidlům, kterým rozumí a uplatňují je“. Cox (1992: 136) pak v této souvislosti dodává, že „dokonce i představa nahodilosti může být sporná, jelikož vědci nyní rozpoznávají řády uvnitř chaosu, takže určitý řád lze vidět i v anarchii“.

23). Tím lze zodpovědět Rosenauovu (1992: 2) otázku, zda můžeme za jednu z forem řádu považovat také rozsáhlý konflikt mezi aktéry systému.

Podle Stanleyho Hoffmanna (cit. dle Rengger 2000: 20) je podstatou současného mezinárodního řádu anarchie, čili absence jednotkám nadřazené autority, ale i neexistence anebo slabost norem, které tyto jednotky sdílejí. A právě v tomto – anarchii a slabosti sdílených norem – vidí Hoffmann jádro problému mezinárodního řádu a klade zásadní otázku, zda může zároveň existovat jak anarchie (ve smyslu neexistence společné vlády nadřazené jednotkám), tak řád (ve smyslu široce sdílených pravidel a norem mezi jednotkami, tj. v jeho *žádoucí* stabilní podobě). Podobnými otázkami – zdali systém států vůbec poskytuje prostor a nabízí možnosti k rozvoji světového řádu a jaké podoby by takový řád nabyl – se zabýval i Hedley Bull (cit. dle Hurrell 2002 : xx–xxi). Nahlížíme-li ale na řád jako na koncept nabývající v reálných situacích různých podob a chápeme-li anarchii jako nepřítomnost centrální autority nadřazené jednotkám systému a ne jako synonymum chaosu a neexistence jakýchkoli norem a pravidel, pak lze tvrdit, že řád a anarchie nejsou navzájem se vylučující pojmy. Podle Wightova názoru by ani anarchie v pojetí naprostého chaosu nebyla konceptem použitelným pro popis současného mezinárodního systému, neboť neodpovídá skutečnému stavu věcí – mezinárodní systém se nenachází v situaci zmatku a permanentního konfliktu (Wight 1978: 105).⁸⁶ Neexistence centrální autority do určité míry a určitým způsobem působí na jednotky systému a má proto vliv na jejich chování (viz níže), ale to ještě neimplikuje trvalý stav války všech proti všem. Kvůli anarchické struktuře mezinárodního systému existují jisté strukturální podmínky omezující chování jednotek, ale o podobě konkrétních vztahů mezi jednotlivými aktéry nemusí *plně* vypovídat. Vztahy jsou jak konfliktní, tak kooperativní⁸⁷ a aktéři se ostatně mnohdy snaží negativní účinky anarchie eliminovat či oslabovat (například vytvářením mezinárodních režimů či organizací) (Bull 2002 [1977]: 10; Buzan – Little 2000: 108; Wight 1978: 105). Proto mezinárodní

---

⁸⁶ I Hoffmann (2002 [1995]: xxvi–xxvii) tvrdí, že „problematika anarchie“ neznamená stálou válku všech proti všem“. Stav války je jednou možnou podobou řádu, na druhou stranu ale od doby rozvoje systému států nabývá řád podoby „nejistého míru“ či „neklidného řádu“ (*precarious peace, troubled order*), kdy nepanuje situace stálé války všech proti všem, ale blíží se spíše konceptu mezinárodní společnosti (Hoffmann cit. dle Rengger 2000: 21).

⁸⁷ A Hedley Bull (2002 [1977]: 10) by doplnil, že vedle spolupráce a konfliktu se v mezinárodních vztazích setkáme i s neutralitou či s nezájmem ohledně cílů či záměrů ostatních států.

system a jednotlivé subsystému *a priori* nechápeme jako uspořádání charakterizované trvalým a všudypřítomným soupeřením a konflikty.⁸⁸

Buzan (1983: 96) v této souvislosti mluví o tom, že se může podoba anarchického systému proměňovat, kdy dvěma krajními formami anarchie jsou tzv. nezralá anarchie (*immature anarchy*) a tzv. zralá anarchie (*mature anarchy*). Nezralá anarchie je charakterizována vzájemným neuznáváním suverenity států, neustálým bojem o dominanci mezi jednotkami a jejich válčením, neexistencí mechanismů, které by soupeření států usměrňovaly, a vztahy mezi jednotkami, které ovlivňuje primárně (či výlučně) distribuce moci. Takováto anarchie nabývá podoby chaosu a je nestabilní. Za nezralou ji autor označuje proto, že – a zde se Buzan přibližuje Bullovým myšlenkám a terminologii – „nerozvinula žádnou formu mezinárodní společnosti, aby zmírňovala následky politické fragmentace“ (Buzan 1983: 96). To znamená, že jednotky tohoto systému nesdílí žádné normy či pravidla, které by usměrňovaly negativní dopady neexistence nadřazené autority v systému, a jejich vzájemné vztahy se vyznačují nedůvěrou, nenávistí a strachem. Buzan (1993: 341) píše, že si lze představit „primitivní mezinárodní systém“, čili jeho nezralou anarchii, ale její dlouhodobější existenci podmiňuje rozvojem „alespoň několika základních prvků mezinárodní společnosti“. Zralá anarchie se vyznačuje existencí společnosti států, které navzájem uznávají svoji suverenitu, legitimitu, rovnost a nedotknutelnost hranic (Buzan 1983: 96–97).

Jak bylo výše řečeno, i v systému charakterizovaném častými spory a násilnými konflikty převažuje určitá forma řádu (tedy ta nestabilní). To znamená, že také nestabilní řád musí splňovat jisté „minimum podmínek koexistence“ jednotek, kterého lze v mezinárodním systému dosáhnout (Aron cit. dle Hurrell 2007a: 2). Představitelé anglické školy, předně Hedley Bull (2002 [1977]: 13), přichází s konceptem „mezinárodní společnosti“ (*international society*) existující v anarchickém systému, kterou chápe jako společnost států, kde sice schází nadřazená autorita, jež by vynucovala právo a sankcionovala jeho porušování a nesla náklady na zajišťování veřejných statků, ale kde si zároveň státy uvědomují existenci některých společných zájmů a hodnot, kvůli nimž se rozhodnou ve vzájemných vztazích dodržovat soubor pravidel⁸⁹ a participovat na udržování a fungování společných institucí. Bull (2002 [1977]: 13) píše, že sice může existovat mezinárodní

---

⁸⁸ Někteří autoři jsou toho přesvědčení, že „mezinárodní systém (navzdory jeho nedostatku ústředního režimu nebo světové vlády) je několik kroků za anarchií [ve smyslu chaosu a všudypřítomného konfliktu – pozn. MP]“ (North cit. dle Rosenau 1992: 8). To je dáno existencí mnoha mezinárodních institucí a mezinárodního práva a smluv, které usměrňují chování států.

⁸⁹ Jedná se například o pravidlo, že budou státy navzájem uznávat svoji suverenitu či že budou dodržovat uzavřené mezinárodní dohody (Bull 2002 [1977]: 13).

system bez mezinárodní společnosti, ale už fakt, že jednotky navzájem uznávají svoji nezávislost, vytváří v současném mezinárodním systému a jednotlivých regionálních systémech jisté „minimum společnosti“. Slovy Buzana a Littla (2000: 107), vzájemným uznáním suverenity státy utváří sociální strukturu systému, jehož jsou samy součástí, a tím pádem i základ mezinárodní společnosti. Či ještě jinak – akceptujeme-li, že existuje něco jako systém států, pak už zbývá jen krůček k tomu akceptovat i existenci mezinárodní společnosti (Wight 1978: 105). Takováto anarchická společnost definovaná minimem sdílených pravidel je však podle Hurrella (2007a: 3) „nutně slabá a křehká“, jelikož jejími hlavními cíli jsou „zachování společnosti států samotné, udržování nezávislosti jednotlivých států a regulace – ale ne eliminace – války a násilí mezi státy a společnostmi“. Na jednu stranu může být společnost oslabována tím, že státy volí strategie dosahování vlastních zájmů podle logiky svépomoci, na stranu druhou ale čím dál hustší sítě pravidel a institucí, jež se vytvářejí v současném globálním mezinárodním systému, mohou mezinárodní společnost posilovat (Hoffmann 2002 [1995]: xxvi–xxvii, xxix), čímž se v mezinárodním systému formují i různé podoby řádu.

Lake a Morgan (1997b: 3) či Hurrell (2007a: 239) raději než o jednom světovém řádu mluví o vzniku několika regionálních řádů a multi-regionálním systému mezinárodních vztahů. Hurrell (2002: xvii) je ostatně toho názoru, že regionalismus v dnešním mezinárodním systému představuje natolik významný rys, který nám otevírá možnost oprostít se od zkoumání celosvětového řádu a zaměřit se na jednotlivé „regionální mezinárodní společnosti“.⁹⁰ Při tvrzení, že můžeme mluvit o různém stupni rozvinutosti či „vyspělosti“ mezinárodní společnosti či řádu v případě jednotlivých *regionálních* systémů, vycházíme ze zjištění Buzana a Littla (2000: 105), podle nichž je v rámci globálního systému „stupeň mezinárodní společnosti [...] poměrně nerovnoměrně rozložen“. To poukazuje na rozdíly v úrovni rozvinutosti řádu v jednotlivých světových subsystémech.

V některých oblastech se tak vyvinul řád, kde sice státy (většinou) navzájem uznávají suverenity ostatních států, ale v němž jinak převažují negativní důsledky anarchické struktury, které zde nejsou usměrňovány nějakou široce sdílenou sítí formálních a neformálních institucí, jež by omezovaly chování jednotek. Mezi aktéry proto panuje nízká míra důvěry a spolupráce, což vede k nevyhnutelnému spoléhání se na svépomoc (Stewart-Ingersoll – Frazier 2012: 2). Na druhou stranu jinde (jako tradiční příklad se uvádí prostor zahrnující členské státy Evropské unie) nalezneme společnost států,

---

⁹⁰ Vedle něj i Hoffmann (2002 [1995]: xxvii) upozorňuje na nedostatky v práci Hedleyho Bulla, který se zaměřil pouze na mezinárodní společnost a řád na globální úrovni, ale dostatečně se nevěnuje tomu, jak se od sebe liší řády v různé době a v různých regionech. Tuto mezeru se snaží vyplnit např. Buzan a Gonzalez-Pelaez (2009).

jejichž soužití je založeno na sdílení celé řady pravidel, norem a sítě institucí, které významným způsobem regulují, řídí a koordinují vzájemné vztahy a umožňují předvídatelnější vzájemné interakce. Dochází k posilování důvěry a spolupráce mezi aktéry a zároveň i k podpoře a zachování důležitých hodnot a cílů, které aktéři regionu sdílí, což se promítá ve „vyspělejší“ formě řádu (Buzan – Little 2000: 105).⁹¹ Jednotlivé regionální řády se od sebe tedy co do podoby liší a proměňují se v čase (Lake – Morgan 1997b: 7).

Solingen (1998: 3) krajní podoby regionálních řádů nazývá „zónami války“ (*war zones*) a „zónami stabilního míru“ (*zones of stable peace*). V existujících regionálních řádech se ale spíše než s těmito okrajovými, ideál-typickými podobami setkáme s různou kombinací kooperativních a konfliktních vzorců chování aktérů. Hoffmann (cit. dle Rengger 2000: 21) pojmenovává model řádu převažujícího v systému suverénních států „nejistým mírem“ (*precarious peace*; či jinak také „neklidným řádem“ /*troubled order*/), který se přibližuje konceptu Bullovy mezinárodní společnosti, čímž vylučuje, že by v současnosti řád nabýval jiné možné podoby – „stavu války“ (*state of war*). Máme-li na jedné straně systém států, který se vyznačuje pouze nezbytným minimem sdílených norem a pravidel zajišťujících jeho existenci (tj. většina států navzájem uznává svoji nezávislost a právní rovnost⁹²), a na straně druhé systém, kde se státy integrují do takové míry, že vzniká určité nadstátní integrační (federativní) uskupení (a systém států tak v podstatě přestane existovat; Buzan – Little 2000: 105), můžeme pak uvažovat o řadě vývojových „mezistupňů“ řádu, který v mezinárodním či regionálním systému převládá.

Jak bylo uvedeno výše, autoři přicházejí s různými koncepty, které se týkají některé z forem mezinárodního řádu, a ve všech případech o podobě řádu nejvíce vypovídá „způsob a míra, do níž [...] politické praktiky a instituce zredukovaly konflikt a usnadnily jistou míru spolupráce a stability“ (Hurrell 2007a: 3). Hurrellůva myšlenka implikuje možnost existence nestabilního konfliktního řádu, kdy se aktérům nedaří zredukovat konflikty a míru násilí

---

⁹¹ Viz např. i Wendtovy „kultury anarchie“ (Wendt 1999: 246–311).

⁹² Bez vzájemného uznání většiny jednotek systému by logika suverenity a potažmo ani systém států nemohly existovat. Podle Wight (1977: 135) by bylo „nemožné mít společnost suverénních států, dokud by každý stát, ačkoli si nárokuje suverenitu pro sebe, neuznal, že každý další stát má také právo nárokovat si a požívat své vlastní suverenity“. Autoři Buzan a Little (2000: 105) sice jeho výrok mírní, neboť podle nich mají velký vliv na vymezení mezinárodního systému států zejména světové mocnosti (*great powers*) a nemusí jít nutně o všechny státy, nicméně to nic nemění na faktu, že bez vzájemného uznání práva na existenci a rovnost by neexistoval systém států. Mimo to se jedná o počátek rozvoje pravidel a institucí v systému, na jejichž základě se ustavuje mezinárodní právo a diplomacie. Ostatně i Waltzova teorie mezinárodní politiky do velké míry závisí nejen na interakcích mezi státy, ale vedle toho i na konceptu suverenity (Buzan – Little 2000: 107).

ve vzájemných vztazích (nebo o to neusilují), stejně jako řádu, kde (ozbrojený) konflikt ze vzájemných vztahů v podstatě vymizel. A právě míra stability a spolupráce bude určující pro naše zkoumání různých podob regionálního řádu.

V této práci tedy chápeme regionální řád jako rámcové uspořádání regionálního systému, které odráží aktivity a vzájemné vztahy jeho aktérů. Řád přitom pojmáme jako analytickou kategorii, která nám umožní zkoumat různé sociální situace, a proto pojem řád neztotožňujeme pouze s jednou jeho konkrétní podobou. Uvažujeme zde o vývojovém kontinuu regionálního řádu, jehož jedna krajní forma nabývá podoby vysoce nestabilního řádu charakterizovaného násilnými a konfliktními vztahy mezi aktéry a ta druhá pak vysoce stabilního řádu, kde násilí ze vzájemných vztahů vymizelo a vztahy jsou definovány vysokou mírou spolupráce a harmonie.

Z výroku Godehardt a Naberse (2011b: 9), že „neexistuje nic jako „přirozený [a tudíž neměnný – pozn. MP] regionální řád“, je patrné, že řády jsou výtvorem mezinárodního společenství a také proto se o nich někdy mluví jako o *politických řádech*.⁹³ Z toho plyne možnost postupné proměnlivosti řádů. Tím, jak se jednotlivé složky vytvářející a reprodukcující řád postupně transformují, dochází zároveň k jeho převáření (Godehardt – Nabers 2011b: 10). To, jaké podoby nabyde regionální řád, poznáme především ze vzájemných vztahů mezi aktéry daného subsystému, resp. z převažujících vzorců chování, procesů a procesních formací, norem, pravidel a příp. hodnot a míry jejich rozšíření neboli sdílení regionálními aktéry. Autoři přicházejí s různými koncepty, které se týkají některé z forem mezinárodního řádu. Lake a Morgan (1997b: 12) jako tradiční typy regionálního řádu označují jednak ta uspořádání, kde se státy snaží udržovat bezpečnost rovnováhou moci mezi státy, a jednak ta, kde státy usměrňují vzájemné vztahy mezi sebou a zajišťují bezpečnost skrze různé typy mezinárodních bezpečnostních režimů založených na kooperaci. Do této kategorie patří např. systémy kolektivní bezpečnosti či pluralistická

---

⁹³ O *politickém* řádu mluví jako o společnosti vytvořeném řádu, tedy jako protikladu k *přirozenému* řádu. Nepoužívají proto tento pojem ve smyslu politického řádu, o němž mluví Barša a Císař (2008: 331–332), podle nichž je politický řád v pojetí teorií mezinárodních vztahů charakteristický monopolizací násilí a mocenskou převahou, díky níž může v mezinárodním systému existovat pokojná spolupráce. Pak se od takového řádu odlišuje kulturní (sociální) řád, který představuje „ideovou dimenzi sociálních vztahů“ a týká se tudíž kolektivního sdílení určitých idejí, norem a představ o druhých aktérech a jejich jednání, o vzájemných vztazích a obecně o fungování světa a pravidlech mezinárodní politiky.

bezpečnostní společenství^{94,95} Přestože je běžné, že v různých systémech či regionech se kombinují různé prvky z výše zmíněných typů regionálních řádů, podle Lakea a Morgana (1997b: 12) jeden typ vždy převažuje nad ostatními, a to mimo jiné v závislosti na zájmech a preferencích států.⁹⁶

Jde tedy o to, které prvky či charakteristiky jednotlivých podob řádů v konkrétním (sub)systému převažují. Zde je potřeba zaměřit se při zkoumání konkrétního řádu na převažující vzorce v politických, bezpečnostních i ekonomických vztazích mezi jednotkami. Někteří autoři pro ně využívají pojem „procesní formace“ (*process formations*) (Buzan – Jones – Little 1993: 50; Buzan – Little 2000: 79), jiní je označují jako „instituce“ (Hurrell 2007a: 4; Wight 1978: 111) či jako „rutinizovaná uspořádání“ (*rutinized arrangements*; Rosenau 1992: 5). Ať už je nazveme jakkoli, podstatné je, že poukazují na to, jaké procesy a vztahy v daném subsystému převažují, a potažmo tak na celkovou podobu řádu. Ve velké diverzitě těchto procesních formací či institucí se odráží široká škála rozličných vztahů, jaké jednotky mezi sebou mohou navázat. Na jedné straně se mezi ně řadí například konflikty, války, bezpečnostní dilema, neutralita, závody ve zbrojení, rovnováha moci či aliance, které vznikají v důsledku působení anarchické struktury (sub)systému na jednotky, v jejichž chování se odráží nejistota ohledně záměrů druhých a musí se proto řídit logikou svépomoci. Na druhé straně lze zmínit mimo jiné diplomacii, mezinárodní formální instituce (režimy, organizace, konvence), mezinárodní právo či ekonomické a obchodní řády, jejichž vznik je dán cílenou a vědomou snahou jednotek systému eliminovat či překonat negativní dopady anarchické struktury a dosahovat společných zisků⁹⁷ za pomoci institucionalizace vzájemných dohod a ujednání (Buzan – Little 2000: 79; Hurrell 2007a: 4; Rengger 2000: 21; Rosenau 1992: 5; Wight 1978: 111).⁹⁸ Rozsah

---

⁹⁴ Koncept pluralistických bezpečnostních společenství (*pluralistic security communities*) pochází původně z pera Karla Deutsche (Adler – Barnett 1998b: 3). Později se jimi zabývají např. i Emanuel Adler s Michaelem Barnettem (Adler – Barnett 1998a).

⁹⁵ Přístup Andrew Hurrella (2007a: 3, 5–6) nabízí několik možností, jak nahlížet na mezinárodní řád. Buď se jedná o „pluralitní a limitovanou společnost suverénních států“ (tj. pluralitní koncepce mezinárodního řádu), o „liberální solidaristickou společnost států“ (tj. koncept solidaristického řádu, *solidarist order*) nebo o „komplexní vládnutí vně států“.

⁹⁶ Autoři uvádí Evropu jako případ regionu, kde jsou státy odhodlány skrze spolupráci řídit bezpečnostní otázky a řešit bezpečnostní problémy (Lake – Morgan 1997c: 345–346).

⁹⁷ Buzan a Little (2000: 79) zmiňují například politickou stabilitu, mír, obchod, správu zdrojů či blahobyť.

⁹⁸ Rosenau upřesňuje, že některá rutinizovaná uspořádání tvořící základ řádu jsou výsledkem vědomých a záměrných aktivit a rozhodnutí aktérů, jejichž cílem je právě udržení daného řádu. Naopak ale existují ujednání, která vznikají nezáměrně kumulací „individuálních rozhodnutí, která jsou navržena, aby sloužila bezprostředním

internacionalizace pravidel, norem, idejí a institucí v regionu poukazuje na to, na jaké úrovni jsou aktéři daného systému vzájemně propojeni. Provázanost aktérů odkazuje ke spojení jednotek systému „skrze různé typy politických praktik a institucionalizovaných struktur“ (Hurrell 2007a: 3), to jest také k různé míře vzájemné (více či méně asymetrické) závislosti aktérů. A právě tento stupeň provázanosti je dle mínění Rosenaua (1992: 13) hlavním rysem převažujícího řádu.

Podle názoru Buzana a Littla (2000: 79) „povaha“ procesních formací, resp. to, které procesy, instituce, pravidla, normy a vzorce chování budou v systému převažovat, je určitou měrou určováno podobou struktury systému a vedle ní i strukturou jednotek (roli například hraje kompatibilita ideologií států). Autoři v mezinárodních vztazích se ovšem nedokáží zcela shodnout na tom, jakým způsobem a do jaké míry jsou převažující vzorce interakcí, chování a vztahy jednotek (států) a potažmo i řád strukturou systému ovlivňovány. A tato otázka se netýká pouze organizačního principu systému (anarchie či hierarchie), ale i polaritý systému.⁹⁹ Ovšem i názory na to, jaký vliv má distribuce moci mezi hlavními aktéry na podobu řádu a stabilitu mezinárodního systému a subsystémů, se mnohdy značně liší. Otázkou vlivu distribuce moci v (sub)systému na podobu řádu jsme se podrobně zabývali v kapitole 1.1, proto se nyní zaměříme na problém vztahu mezi strukturou a jednotkami (*agent-structure problem*).

U realistických autorů převládá názor, že anarchická struktura mezinárodního systému je hlavním (byť ne zcela jediným¹⁰⁰) determinantem chování jednotek (Waltz 1979: 73). (Neo)realisté předpokládají, že vzájemné interakce jednotek systému jsou „strukturálně determinované určitou sadou fyzických řídicích zákonů“ či jinými slovy, chování jednotek je předmětem „objektivních mechanických zákonů pramenících z materiálních podmínek“ (Buzan – Little 2000: 104). Oproti

---

subsystémovým zájmům, ale která kumulují v systémová pravidelná ujednání“ (Rosenau 1992: 5–6). Rengger (2000: 22–24) se zaměřuje na tři aspekty rutinizovaných uspořádání, která zároveň podle něj ztělesňují snahy aktérů o zvládnutí či vyrovnání se s problémem anarchické struktury systému, a to na rovnováhu, společnost a instituce.

⁹⁹ Řád úzce souvisí se strukturou (sub)systému, ale nelze ji s řádem plně ztotožňovat – při zkoumání řádu si musíme (na rozdíl od zjišťování podoby struktury) všimnout i vztahů mezi státy a podoby jejich interakcí. Mění se podoba vztahů, norem, pravidel a institucí mění podobu řádu. Struktura se mění, jen pokud se mění rozložení moci v systému (například z bipolárního na unipolární) či organizační princip (anarchie či hierarchie).

¹⁰⁰ Zajímavé je, že Waltz (1979: 87) na jednu stranu předpokládá, že je to právě (zejména) struktura, která determinuje chování jednotek v systému, na druhou stranu ale sám tvrdí, že určujících příčin jednání může být více. Podle Waltze (1979: 123) nám mohou poskytnout vysvětlení chování států v systému jak systémové teorie, tak teorie zabývající se jevy a procesy na úrovni jednotek, a to proto, že jsou obě úrovně propojeny.

tomu sociální konstruktivisté (viz např. Wendt 1987: 339, 350) jsou přesvědčeni, že jednotky (či *agents*) a struktura se utvářejí vzájemně. Jinak řečeno, struktura determinuje chování jednotek a zároveň jednotky svým jednáním a aktivitami sloužícími naplnění jejich vlastních zájmů podporují a reprodukují strukturu systému, jehož součástí samy jsou (mohou tak činit zcela nezáměrně jednoduše jen tím, že v rámci daného systému fungují a jednají). Jednání a chování jednotek je navíc vedle struktury ovlivňováno i tím, jak se jednotky vnímají, resp. jak na sebe navzájem nahlíží. „Pokud jednotky sdílejí společnou identitu (náboženství nebo jazyk) nebo dokonce jen společný soubor pravidel a norem (ohledně toho, jak určit relativní postavení a jak provádět diplomacii), pak tato intersubjektivní porozumění nejen že podmiňují jejich chování, ale také definují hranice sociálního systému“ (Buzan – Little 2000: 104). Takže jednání aktérů v mezinárodním systému je při zajišťování a ochraně vlastních i společných zájmů determinováno jak strukturálně, tak i sociálně.¹⁰¹

Buzan a Little (2000: 108) tvrdí, že v anarchickém systému vedle sebe fungují dvě logiky – mechanická a sociální – utvářející či determinující chování a vztahy jednotek. Neexistence centrální autority v systému je strukturálním předpokladem, který vytváří takové prostředí (prostředí vzájemné nedůvěry mezi jednotkami), kde bude vždy možné, aby jednotky ve svém chování a při jednání s ostatními jednotkami přijaly spíše soutěživou strategii, než aby nastoupily cestu spolupráce (Buzan – Little 2000: 108). Mezinárodní společnost, spočívající na sdílení pravidel, norem a představ o vzájemných vztazích a zájmech jednotek, je ve své podstatě křehká a může být oslabována tím, že státy změny své strategie dosahování vlastních zájmů podle logiky svépomoci a utilitarismu (Hoffmann 2002 [1995]: xxvi–xxvii). Soutěživá strategie tudíž může být v prostředí mezinárodní anarchie vždy jednou z možností, ale není jedinou. Mezinárodní systém totiž nenabývá podoby chaosu, ani jej nelze charakterizovat všudypřítomností válek. Ke konfliktům sice dochází, ale vedle toho jednotky v systému mezi sebou rozvíjí i vztahy spolupráce, kde je vzájemná nedůvěra eliminována vytvářením společných pravidel chování (Bull 2002 [1977]: 10; Buzan – Little 2000: 108; Wight 1978: 105). Díky rozvoji mezinárodních institucí, diplomacie a práva se tak mění i mechanismy fungování mocenské politiky (Wight 1978: 105). Mechanická logika (mocenská politika mezi interagujícími jednotkami) ústící v soutěživé vztahy je oslabována sociální logikou (vytváření a udržování sdílených pravidel, institucí a norem, např. suverenity) umožňující spolupráci mezi jednotkami a posilující řád (Barnett

---

¹⁰¹ V této souvislosti se Hurrell (2002 : ix) zamýšlí nad realistickým konceptem rovnováhy moci, který podle něj nefunguje čistě podle mechanické logiky, která by zvnějšku působila na státy, aby jednaly konkrétním způsobem. Spíše jej chápe jako „vědomou a trvajícím sdílenou praxi, v níž aktéři neustále debatují a napadají význam rovnováhy moci, její základní pravidla a roli, jakou má hrát.“

1995: 487; Buzan – Little 2000: 104, 108; Hoffmann 2002 [1995]: xxvi–xxvii). Jak Buzan a Little (2000: 83) ostatně upozorňují, k vytváření a šíření norem a pravidel (např. pro řízení diplomatických vztahů) docházelo již v historických mezinárodních systémech, které byly stejně jako ten současný anarchicky strukturované. Vliv struktury na chování jednotek může být oslabován jinými faktory (ať už pochází z jiných úrovní analýzy či jiných sektorů). Buzan s Littlem (2000: 85) uvádí příklad, kdy šíření ideologie mezi státy (což je proces na úrovni jednotek) může překonat strukturální podmínky jejich chování – liberálně-demokratické státy sdílí stejné hodnoty a normy o mírumilovném chování a spolupracují spolu bez ohledu na anarchickou strukturu mezinárodního systému.

Vzhledem k tomu, že v této práci provádíme systémovou analýzu řádu na Blízkém východě, pracujeme v první řadě s distribucí moci mezi státy tohoto regionu a polaritou. Systémový přístup nám umožňuje zachytit vliv regionálního systému jako celku na chování jednotek. Vycházejíce z předpokladů systémové teorie věříme, že chování aktérů v systému je do určité míry ovlivňováno jeho strukturou, resp. omezeními a podněty vycházejícími z regionálního prostředí. To nám umožňuje vysledovat, jak se se změnou systému mění chování aktérů. Systémový přístup sám o sobě ale není dostatečný ke zkoumání podob a proměn regionálního řádu a toho, jak souvisí s mocenskými vztahy. Vedle vlastností samotného systému je potřeba brát v úvahu také vlastnosti aktérů, to jest vliv formálních (domácích i regionálních) či neformálních institucí, které formují zájmy aktérů, jejich preference a potažmo tak i jejich chování. Proto je nezbytné, abychom v práci přistoupili také k analýze jednotek, a to konkrétně nejmocnějších států vybraného regionálního systému, jejichž moc, zájmy a chování vzhledem k cíli této práce leží v centru našeho zkoumání. Máme za to, že regionální systém formuje chování regionálních mocností podobně, jako ony utvářejí své regionální prostředí. Ačkoli tedy naši pozornost zaměříme částečně na distribuci moci a roli mocenských vztahů v regionální politice, nelze opomíjet procesy socializace, které ve vztazích mezi státy probíhají minimálně na té úrovni, že si státy osvojují některá pravidla a zásady jednání v mezistátních vztazích, například ty týkající se suverenity či diplomacie.¹⁰²

---

¹⁰² Podle Buzana a Littla (2000: 105) čistě materiální či mechanické pojetí mezinárodního systému není dostatečné a nedokáže vysvětlit mnoho procesů a jevů v mezinárodních vztazích, které naopak objasňuje sociálně konstruktivistický pohled přinášející do výzkumu mezinárodních vztahů nové prvky. Oba pohledy jsou z tohoto důvodu při studiu a pro porozumění současnému mezinárodnímu systému a partikulárním subsystémům relevantní (Buzan – Little 2000: 107). Proto také vyzdvihují užitečnost analytického rámce anglické školy pro studium mezinárodního systému a řádu, která tkví v tom, že propojuje materiální (mechanickou) stránku utváření a fungování mezinárodního systému se stránkou sociální (viz výše uvedená definice mezinárodní

1.2.3 Regionální mocnost

Ačkoli jsou si všechny suverénní státy po právní stránce rovny, co se velikosti, moci a mezinárodního postavení týče, existují mezi nimi značné nerovnosti. V mezinárodním systému i jednotlivých regionech najdeme státy s rozdílnou rozlohou teritoria, odlišným počtem obyvatel, státy ekonomicky či vojensky silnější i slabší, země politicky vlivné i ty, které vliv postrádají. Výrazné rozdíly v rozložení moci v mezinárodním systému a regionech pak vyplývají z odlišných schopností států zužitkovat své lidské a materiální zdroje – „národní moc vychází z národního rozvoje“ (Organski – Kugler 1980: 20), ale na světě nedochází k rovnoměrnému rozvoji států a následkem toho jsou některé země mocnější než jiné. Proto se v mezinárodních vztazích rozlišují různé kategorie zemí vymezené podle jejich relativní moci a příp. i zahraničně-politických aktivit. Nejčastěji mluvíme o velmocích (*superpowers*), světových mocnostech (*great powers*), středních mocnostech (*middle powers*), malých státech (*small states*), příp. i mikrostátech (*micro-states*) (Holsti 1964: 184–185; Østerud 1992: 3). Vedle světové mocenské hierarchie ale existují i hierarchie regionální¹⁰³ (viz Schémata 2 a 3), a proto se často mluví i o další kategorii, a to regionálních mocnostech (*regional powers*). Vzhledem k tomu, že předkládaná práce využívá regionální úrovně analýzy, předmětem této kapitoly je právě posledně jmenovaná kategorie států, tedy tzv. regionální mocnosti neboli nejmocnější země regionu. Na následujících řádcích se zaměříme na konceptualizaci regionální mocnosti a následně na její odlišení od jiných mocenských kategorií.

Problematickým místem výzkumu regionálních mocností je přetrvávající pojmový zmatek, který vyplývá z konceptuální nejasnosti a vágnosti pojmu *regionální mocnost*. Regionální mocnost je v současné době velmi módním termínem, kterým se označuje relativně široká a různorodá skupina států bez ohledu na jejich postavení v regionu, v němž leží, na jejich relativní mocenské kapacity, zahraniční politiku či národní zájmy. Snad i kvůli jeho relativní novosti se tak tento pojem vyznačuje existencí obzvláště široké rozmanitosti definic. Jednou z příčin nejasnosti tohoto konceptu je i skutečnost, že řada autorů rezignuje na jakoukoli snahu vyrovnat se s tímto terminologickým „oříškem“ (např. Erickson 2004; Moeinaddini – Rezapour 2008), čímž zmatečnost pojmosloví ještě zvyšuje. Je ale třeba zdůraznit, že jsme se v posledních letech mohli setkat s několika zdařilými pokusy o důkladnější vymezení tohoto pojmu a dnes tak nalezneme několik definic, které výrazně přispěly k objasnění toho, co si lze pod termínem regionální

---

společnosti podle Hedleyho Bulla, která právě obě tyto stránky zachycuje /Buzan – Little 2000: 104–105/).

¹⁰³ Zimmerman (1972: 18) mluví o „hierarchických regionálních systémech“.

mocnost představit (viz například Beck 2006; Cline et al. 2011; Fleses 2007a; Nabers 2010a).

Dále je důležité upozornit ještě na problém pojmové rozmanitosti, která se k tomuto konceptu vztahuje. Stát, který jedni autoři označují jako regionální mocnost (*regional power*; například Fleses 2009), totiž někteří jiní nazývají rostoucí střední mocností (*emerging middle power*; Jordaan 2003), regionální střední mocností (*regional middle power*; Ehteshami – Hinnebusch 1997), regionální velmocí (*regional great power*; Neumann 1992a), regionální hegemonní mocností (*regional hegemon*), regionálním vůdcem či vůdčí mocností (*regional leader* či *leading power*; Fleses – Nolte 2010: 6; Lemke 2010: 31), regionální dominantní mocností (*regional dominant power*; Tammen et al. 2000: 71), ale také střední mocností a státem středního stupně (*middle power, intermediate state, middle-tier state*; Nolte 2010: 885) a nakonec i sekundární mocností a státem druhého stupně (*secondary power* či *second-tier state*; Huntington 1999: 36; Hurrell 2006: 1; Nolte 2010: 885). Těmito pojmy se přitom označuje přibližně tatáž skupina zemí současného mezinárodního systému. V této práci se budeme držet označení „regionální mocnost“, a to ze dvou důvodů. Za prvé, regionální mocnost má v rámci regionu jiné mocenské postavení než regionální dominantní či hegemonní mocnost a než sekundární mocnost (viz níže). Za druhé, existují obsahové rozdíly mezi konceptem regionální mocnosti na straně jedné a konceptem střední mocnosti¹⁰⁴ a konceptem vůdčí mocnosti na straně druhé.

Jak z obou částí pojmu regionální mocnost vyplývá, tuto kategorii států definují zejména dvě kritéria – geografická poloha a moc. Miriam Prys (2012: 6) za regionální mocnosti považuje státy, které, jednoduše řečeno, hrají důležitou roli v rámci regionálních řádů. Podle Buzana a Wævera

---

¹⁰⁴ V mezinárodních vztazích se ustavuje koncept „středních mocností“ (*middle powers*) ve smyslu tzv. dobrých mezinárodních občanů (*good international citizens*), který vychází ze specifického charakteru zahraničně-politických aktivit států a sumy konkrétních norem a idejí, z nichž ve své zahraniční politice vycházejí. Jde např. o dbání na dodržování mezinárodního práva, o propagaci multilateralismu, o podporu lidských práv, lidské bezpečnosti a fungování mezinárodních organizací (obzvláště OSN). Střední mocnosti často svoji roli neodvozují od objemu materiálních zdrojů moci, ale spíše se jedná o „identitu vytvořenou sebou samým nebo ideologií pro provádění zahraniční politiky“ (Nolte 2010: 892). To jinými slovy znamená, že si stát předsevzme určitou zahraničně-politickou roli, s níž se váží určité strategie a hodnoty, kterou následně v zahraničně-politické praxi naplňuje. Jinými slovy, tyto země disponují silnou *soft power*. Za střední mocnosti jsou nejčastěji označovány země jako Kanada, Austrálie, Norsko, Nizozemí apod. Někteří autoři (Fleses – Nolte 2010: 6; Nolte 2010: 889–891) připomínají, že důraz na multilaterální a kooperativní přístup k řešení problémů mezinárodní politiky či podporu mezinárodního práva a mezinárodních organizací dnes do svého repertoáru zahraničně-politických strategií přibírají i některé jiné státy, jako např. JAR či Brazílie, jež se nacházejí v pozici regionálních mocností. Srovnej s (Østerud 1992: 6–7).

(2003: 37, 491) jsou regionální mocnosti státy, které svou mocenskou kapacitou „vyčnívají“ nad ostatní v daném regionu, a chápou je tudíž jako mocenská centra či póly, jež jsou definována koncentrací moci. Tato mocenská centra zároveň vymezují polaritu daného regionu, a proto je podstatné si uvědomit, že takových center může být v regionu (stejně jako tomu je v mezinárodním systému) i několik. I Nolte (2010: 885) či Flemes (2007a: 12–14) při definování regionální mocnosti reflektují geografickou i mocenskou stránku tohoto konceptu. Aby byl tedy stát regionální mocností, musí v první řadě být integrální součástí určitého regionu a vedle toho musí v rámci tohoto regionu disponovat relativně velkou mocí čili mocenskou převahou (Lemke cit. dle Prys 2012: 6).¹⁰⁵ Víme-li, jaké geopolitické oblasti je stát součástí, lze následně zohlednit i jeho pozici v regionální mocenské hierarchii, která vyjadřuje distribuci moci mezi jednotlivými státy subsystému. Navíc „regionální příslušnost“ státu poukazuje na nejbližší okolí dané mocnosti, s nímž bude nejčastěji a nejintenzivněji interagovat. S regionálním prostředím (čili ostatními státy regionu) pojí regionální mocnost úzké vazby a vzájemná závislost jak v oblasti ekonomiky či obchodu, tak i politiky, kultury a bezpečnosti.

Termín „regionální“ tedy odkazuje i na skutečnost, že jsou regionální mocnosti ústředními hráči v regionální rovnováze moci, chrání si své regionální sféry vlivu, jejich představitelé se často těší vlivnému postavení v regionu, jejich zájmy jsou do velké míry definovány regionálními tématy a problémy a mají ambice zastávat pozici regionálního dominantního státu, které ospravedlňují snahou prosazovat zájmy celého regionu atd. (Ehteshami – Hinnebusch 1997: 7). Lze také říci, že se regionálně mocné státy *dominantně* zaměřují na regionální politiku, což je v případě *některých* z nich dáno jejich relativní mocí, jež je sice významná v rámci regionu, ale již to nemusí platit o světovém systému. Autoři jako Neumann (1992b: xi) či Østerud (1992: 6) tvrdí, že zájmy regionálních mocností jsou omezeny na vlastní region, což je odlišuje od světových mocností, jež jsou charakterizovány celosystémovými zájmy. Podobná situace možná panovala na počátku 90. let, nicméně v současném mezinárodním systému nalezneme regionální mocnosti, jako je Čína (v jihovýchodní Asii) či Indie (v jižní Asii), jejichž zájmy a moc přesahují hranice regionu – jsou zároveň také světovými mocnostmi a mají tudíž i celosystémové zájmy a schopnost celosvětově (nejen regionálně) projektovat svoji moc.¹⁰⁶

---

¹⁰⁵ Již v tuto chvíli se vymezení pojmu stává problematičtější – odlišnost konceptualizací regionální mocnosti v současné literatuře je mj. také důsledkem rozdílných vymezení pojmů „region“ a „moc“ v mezinárodních vztazích.

¹⁰⁶ Neumann (1992b: xi) a Østerud (1992: 3) jsou toho názoru, že se regionální mocnosti (v jejich pojmosloví *regional great powers*) nacházející někde uprostřed mocenské hierarchie mezi světovými mocnostmi na vrcholu a malými státy nacházejícími se na jejím

Vedle potřeby ujasnit si chápání regionu je nezbytné popsat, co rozumíme pod pojmem „moc“ a jak přesně vypadá „mocenská převaha“. Pod tímto termínem často autoři rozumí něco jiného a z tohoto důvodu se může stát, že se liší v pohledu na to, které země lze jako regionální mocnosti označit a které nikoli. Ačkoli někteří realisté v mezinárodních vztazích pojmají moc velmi úzce, a to jako materiální zdroje¹⁰⁷ či dokonce jen jako jeho vojenskou sílu¹⁰⁸, nelze moc a její zdroje ztotožňovat (Holsti 1964: 179–180; Nye 2004: 3).¹⁰⁹ Jedním z autorů, který definuje moc primárně jako vojenskou sílu, je např. Mearsheimer (2001: 56), podle něhož „ofenzivní realismus zdůrazňuje, že síla je poslední instancí mezinárodní politiky“. Vojenská síla státu ale v našem pojetí není totéž co moc státu. Vojenská síla je pouze *prostředkem*, je jedním z materiálních zdrojů moci, jež stát může mobilizovat a využít při aktu ovlivňování chování druhých či při kontrole jednání druhých, ale nelze je chápat jako synonyma (Holsti 1964: 181).

Ačkoli je velmi lákavé držet se čistě materialistické pozice, nestačí tato úzká perspektiva k pochopení mocenských *vztahů* mezi státy, čímž se výrazně limituje její využitelnost při zkoumání reálné regionální politiky a řádu.

---

nejnižším stupni. I Buzan a Wæver (2003: 34, 37, 491) jsou toho názoru, že regionální mocnosti mají převažující moc nad ostatními státy v regionu, ale na globální úrovni významnou roli nehrají. Přitom ale ti samí autoři od sebe oddělují dvě mocenské hierarchie, a to světovou mocenskou hierarchii a regionální hierarchii (viz Schémata 2 a 3). Østerud (1992: 7) popisuje jeho chápání rozdílu mezi regionální a světovou mocností následovně: „Pokud je region miniaturní mezinárodní systém států, regionální mocnost je jen světová mocnost v malém: buď má dominantní pozici v regionální hierarchii států, nebo je účastníkem systému regionální rovnováhy moci.“ V našem pojetí se přitom regionální mocnosti nacházejí na vrcholu *regionální* mocenské hierarchie, ale na různých stupních hierarchie *globální*. V tomto se shodneme s Noltem (2010: 893), podle něhož se koncepty regionální, střední a světové mocnosti navzájem nevylučují a mohou označovat jeden a ten samý stát.

¹⁰⁷ Z tohoto důvodu se také mluví o „rovnováze moci“ či „vyvažování moci“ a o „distribuci moci“ či „rozložení moci“, ačkoli se má na mysli distribuce či rovnováha materiální kapacit představujících zdroje moci. Přestože moc nechápeme čistě jako vlastnictví materiálních zdrojů (viz níže), budeme se v této práci v některých chvílích držet výše uvedených pojmů, které se v této podobě v mezinárodních vztazích běžně používají.

¹⁰⁸ Proto byly původně státy se statusem (světové) mocnosti takto označovány pouze na základě své vojenské síly, kdy stát musel být schopen porazit nejen jakýkoli jiný stát, ale i koalici ostatních zemí. V současnosti se spíše upřednostňuje kritérium, aby mocnost byla schopna provést odvetný útok (Østerud 1992: 5).

¹⁰⁹ Realisté a tradiční institucionalisté si při zkoumání moci a mocenských vztahů dlouho nevěšali procesů a interakcí (Nabers 2010a: 53–54). Až neoinstitucionalisté začali pracovat vedle materiální stránky i s pojmem identit a představ a následně si i někteří realisté uvědomili nedostatečnou vypovídací hodnotu materiálně definované moci a z ní odvozených zájmů a vztahů. Například Stephan Walt ve své teorii o vyrovnávání hrozeb operoval s tím, že chápání hrozeb je mimo jiné ovlivněno i tím, jak státy *vnímají* úmysly a nejen moc (materiální kapacity) svých protivníků (Walt cit. dle Nabers 2010a: 54).

Objasňuje pouze, zda stát má, či nemá relativní převahu materiálních kapacit, které nám dávají tušit, jaká je *potenciální* moc státu. Relativní ekonomická a vojenská síla a demografický potenciál státu jsou bezesporu nezbytné pro zkoumání moci a následně i chování a zahraniční politiky států, ale kumulace hmotných zdrojů moci sama o sobě nemusí nic vypovídat o schopnosti států mobilizovat a využít tyto kapacity k ovlivňování druhých, a tím k dosažení svých zájmů (ostatně ze samotných materiálních kapacit nelze ani vyvodit, k jakému účelu budou využity) (Holsti 1964: 185, 188; Ikenberry – Kupchan 1990: 285). Moc státu totiž podle Holstiho (1964: 187) nespočívá „pouze na fyzických kapacitách státu, ale částečně na osobnostech a diplomacii politických lídrů, vztazích hlavních mocností a dalších speciálních okolnostech“. Jacek Kugler a A. F. K. Organski proto do studia moci přidávají k materiálním kapacitám ještě jeden faktor, a to tzv. relativní politickou kapacitu (*relative political capacity*), která vyjadřuje rozdíl mezi očekávanými zisky (danými výnosy ze zdrojů) a uskutečněnými zisky, které státu umožní naplnit své cíle (Kugler – Organski 1989: 190–191; Tammen et al. 2000: 8–9, 15, 20).¹¹⁰ Pomocí tohoto ukazatele lze zjistit, zda stát své materiální zdroje dokáže využít čili „přeměnit“ je ve vliv, pomocí něhož pak v mezinárodní politice dosahuje svých cílů. Relativní politická kapacita je proto tím faktorem, který proměňuje *potenciální* moc (*potential power*) ve *skutečnou* moc (*actual power*) (Tammen et al. 2000: 20). Je přitom důležité potenciální a skutečnou moc odlišovat, protože země může, ale nemusí přeměnit svůj mocenský potenciál ve skutečný vliv ve vztazích s ostatními aktéry. Nye (2004: 3; kurzívou zvýrazněno autorkou) ostatně mluví o „vlastnictví kapacit nebo zdrojů, které *mohou* ovlivnit výsledky“.¹¹¹

Kladení rovnítka mezi moc a mocenské kapacity proto s sebou nese tu nevýhodu, že nebudeme schopni vysvětlit situaci, kdy stát s většími mocenskými kapacitami nebyl schopen ovlivnit chování druhých a dosáhnou tak žádoucích výsledků (Nye 2004: 3). Může také nastat situace, kdy země, která má menší počet obyvatel, ale efektivní politickou kontrolu, může z demografických a ekonomických zdrojů vytěžit více reálného vlivu než stát s mnohem početnější populační základnou. Pokud totiž její politické kapacity nejsou dostatečné, nedokáže vláda potenciál rozsáhlého obyvatelstva a ekonomiky efektivně využít.¹¹² Vlastnictví relativně velkých

---

¹¹⁰ A. F. K. Organski ještě koncem 50. let 20. století moc států měřil pomocí ekonomické produktivity země (HNP) a počtu jejích obyvatel, až během 80. let spolu s Jackem Kuglerem pojetí moci doplnil o schopnost státu tyto demografické a ekonomické zdroje zužítkovat, to jest o ukazatel relativní politické kapacity.

¹¹¹ Už Waltz (1979: 192) tvrdil, že mocenské zdroje jsou prostředkem k dosažení zájmů, ale výsledky využití mocenských zdrojů „jsou nezbytně nejisté“.

¹¹² Dobře fungující vlády dokáží vytěžit ze stejného objemu mocenských kapacit relativně více vlivu než vlády neefektivní. Země, jež mají relativně nízkou úroveň ekonomického

materiálních kapacit proto státu vždy nezaručí, že dosáhne všech vytčených cílů. Nakonec ale nelze zapomínat na to, že vlastnictví dostatečných zdrojů je stále důležitým *předpokladem* k samotnému aktu uplatnění vlivu nad druhými a je proto pravděpodobné, že s rostoucími zdroji moci se šance státu na dosažení kýžených výsledků zvyšuje (Holsti 1964: 185, 187).¹¹³

Z výše uvedených důvodů v této práci pojmáme moc jako vlastnictví rozsáhlých materiálních kapacit a *zároveň* i jako schopnost státu ovlivňovat či kontrolovat chování a jednání jiných aktérů tak, aby dosáhl žádoucích výsledků (Holsti 1964: 180; Nye 2004: 1–2; Nye 2008: 27; Organski – Kugler 1980: 5).¹¹⁴ Moc chápeme jako součást každého vztahu, kde kterákoli strana tohoto vztahu může změnit chování druhého aktéra, vlastní-li potřebné hmotné (a příp. i ideové) zdroje, které je schopna mobilizovat za účelem uplatnění svého vlivu. Mocenská převaha, která je nezbytná k tomu, aby se stát mohl klasifikovat jako regionální mocnost, proto spočívá jednak v kumulaci relativně velkých materiálních kapacit, ale také ve schopnosti státu tyto zdroje efektivně využívat a formovat tak politiku a vztahy daného regionu. Ztotožňujeme se s názorem, že bez dostatečných mocenských zdrojů by stát neměl na čem vystavět svůj vliv a bez schopné vlády by nebylo možné tyto zdroje mobilizovat v procesu uplatňování moci (Organski – Kugler 1980: 8).

Převaha materiálních zdrojů moci je tedy potřeba nejen k tomu, aby daný stát měl dostatek kapacit k projekci své moci v hranicích *celého* regionu, ale také aby měl dostatečný mocenský potenciál k *uplatnění vlivu*¹¹⁵ na jiné aktéry. Jak tvrdí Nolte (2010: 893), není samozřejmé či automatické, že v každém regionu „vyrostou“ regionální mocnosti. Přirozeně v každém

---

rozvoje, jen složitě získávají ekonomické prostředky od svých občanů, což je způsobeno tím, že v těchto zemích obyvatelé spotřebují velkou část zdrojů, aby zaopatřili svůj každodenní život (Tammen et al. 2000: 20). Ale i když se státy hospodářky rozvíjí a ekonomicky rostou, ještě to nutně nemusí znamenat, že úměrně tomu poroste jejich moc. Schopnost vlády využívat zdroje pro rozvoj moci státu se liší zemi od země, přičemž státy se silnou efektivní vládou mohou mobilizovat potenciální populační zdroje a využít je při naplňování národních cílů, resp. při posilování moci státu.

¹¹³ Akt výkonu moci je ovšem ještě o něco složitější – podle Holstiho (1964: 188) musíme počítat vedle kvantity zdrojů a schopnosti státu je mobilizovat také s dalšími proměnnými, mezi které patří kvalita zdrojů, typy cílů, kterých se státy snaží dosáhnout, a nakonec i věrohodnost hrozeb či naopak slíbených odměn.

¹¹⁴ Tato definice moci navazuje na dnes již klasické Dahlovo pojetí moci, podle kterého „*A* má moc nad *B* do té míry, že může přimět *B* udělat něco, co by *B* jinak neudělalo“ (Dahl 1957: 202–203).

¹¹⁵ Vliv je jednou z důležitých součástí aktu výkonu moci. Holsti (1964: 181) jej chápe jako nástroj či prostředek dosažení vytouženého cíle, přičemž ale stejně důležité jsou i dostatečné zdroje moci, bez nichž by aktér neměl na čem svůj vliv stavět.

subsystému koexistují slabší a silnější státy, ale samotné držení rozsáhlých materiálních kapacit neznamená, že se země automaticky stane mocností. Musí splnit ještě další kritéria, mj. si být svého mocenského potenciálu vědoma a mít *skutečnou moc*.

Být součástí regionu a mít moc ale ještě nestačí k tomu, abychom mohli stát nazvat regionální mocností. Fleses a Nolte (2010: 6–7) vytvořili seznam nejčastěji uváděných rysů, jakými se podle různých autorů regionální mocnosti vyznačují. Vedle nezbytných předpokladů, že by takovýto stát měl být součástí svébytného, geograficky vymezeného regionu, by měl vlastnit dostatečné materiální (tj. demografické, ekonomické a vojenské) zdroje moci a zároveň mít skutečný vliv na regionální politiku a vztahy dále uvádějí ještě několik kritérií. Mocnost by měla disponovat také ideovými zdroji moci, měla by mít ambici stát se regionálním lídrem se všemi „povinnostmi“ či úkoly, které k této pozici patří (distribuce regionálních veřejných statků včetně zajišťování bezpečnosti v regionu, řešení problémů kolektivní akce apod.) a nakonec by měla získat uznání statusu mocnosti ze strany alespoň některých států regionu a příp. také světových (to jest vnějších) mocností (Fleses – Nolte 2010: 6–7).

Z jejich definice regionální mocnosti vyplývá, že vedle materiálních zdrojů moci existují i nehmotné (ideové) zdroje, kterými stát může disponovat. Mluví-li Fleses a Nolte (2010: 6–7) o ideových zdrojích moci, Nabers (2010a: 52, 935) či Nolte (2010: 890) o vůdcovství¹¹⁶, resp. vůdčích kvalitách státu, odkazují na jeden ze dvou typů moci, které popsal Joseph Nye (2004: 5, 7). Jednou je tzv. tvrdá moc (*hard power*) spočívající na schopnosti ovlivňovat *chování* druhých (ať již nátlakem, použitím násilí, hrozbami, tresty, pobídkami či odměnami). Tzv. měkká moc (*soft power*) pak označuje schopnost formovat to, jak se druzí *chtějí* chovat. *Soft power* tedy nespočívá na schopnosti měnit přímo jednání státu v konkrétní situaci, ale v dlouhodobější perspektivě formovat preference a zájmy státu v konkrétní oblasti (což ale v konečném důsledku vede také k ovlivnění chování), a to nikoli za využití donucovacích prostředků či odměn.

Oba Nyeovy typy moci se přitom od sebe liší mimo jiné v tom, z jakých zdrojů (fyzických či nehmotných) jsou odvozeny (Nye 2004: 7). *Hard power* se opírá zejména o vojenské a ekonomické zdroje, zato *soft power* spočívá především na nehmotných zdrojích čili kvalitách státu, jakými jsou jeho kultura, neboť ta může být jiné země atraktivní, jeho politické hodnoty, jimiž

---

¹¹⁶ Dle Naberse (2010a: 52) je koncept vůdcovství ze své podstaty politický, ale moc ve smyslu vlastnictví materiálních zdrojů podobnou konotaci nenese. Proto není podle některých autorů (Nabers 2010b: 935; Nolte 2010: 890) vůdcovství založeno na nadvládě a donucení, ale na přesvědčování a odkazuje tedy spíše k politickému vlivu než k materiálním zdrojům

se řídí ve své domácí i zahraniční politice, a nakonec konkrétní (zahraniční) politiky, které jiné státy chápou jako legitimní, díky čemuž mocnosti vykazují jistou mírou morální autority (Nye 2004: 11). Je-li *soft power* vyjádřením schopnosti přesvědčit a kooptovat druhé státy, pak zdroje, na nichž *soft power* stojí, jsou takové vlastnosti a kvality státu – tedy nehmotné kapacity jako tradice, zvyky, přátelství či nepřátelství, vzájemné vnímání –, jež tuto přesvědčivost a prestiž vytvářejí (Holsti 1964: 187; Nye 2004: 6). Nye (2004: 5) tvrdí, že země může dosáhnout svých cílů v mezinárodní politice i díky tomu, že ji ostatní státy *chtějí následovat*, ať už kvůli tomu, že obdivují její politické hodnoty či k ní vzhlíží jako k příkladu vhodnému k následování např. v oblasti správy ekonomických záležitostí. Různé typy moci jsou ale do určité míry propojené, byť to neplatí absolutně. Podle Nye (2004: 9) totiž stát, jehož ekonomické a vojenské kapacity se zmenšují, s vysokou mírou pravděpodobnosti tímto oslabí i svou *soft power*, čili také tím utrpí jeho prestiž a atraktivita a sníží se jeho schopnost formovat preference druhých a mezinárodní agendu.

Na rozdíl od Flemese a Nolteho (2010: 6–7) nechápeme vlastnictví ideových zdrojů moci jako nezbytnou *podmínku* k tomu, aby byl stát regionální mocností, resp. aby disponoval mocenským potenciálem – při jeho určování pro nás budou v první řadě zásadní materiální zdroje moci. Vycházíme z předpokladu, že pokud stát disponuje dostatečnými vojenskými a ekonomickými kapacitami, má zajištěno nezbytné minimum pro to, aby se stal významným hráčem v regionu – neboli má potenciál, na němž může stavět svoji moc. Ostatně na jiném místě i Fleses a Nolte (2010: 6) tvrdí, že aby se stát vůbec mohl stát mocností, musí zejména disponovat odpovídajícími materiálními zdroji.

Omezení se na čistě materiální kapacity při určování mocenského *potenciálu* států (či jinými slovy *potenciálních* regionálních mocností) má jasnou výhodu v tom, že je konceptuálně snadněji uchopitelné, než když se k materiální stránce moci přidá ještě stránka ideová. Postavíme-li do centra pozornosti materiální kapacity, získáme jasnější, lépe měřitelný a předvídatelnější koncept mocenského potenciálu, jež následně můžeme využít pro zřetelné „utřídění“ zemí podle vlastnictví jejich materiálních kapacit. Měření nehmotných složek moci je dosti obtížné či spíše je jednoduše a spolehlivě měřit nelze (Organski – Kugler 1980: 30). Dalším důvodem je, že státy, které mají regionálně nedostatečné materiální zdroje¹¹⁷, ale disponují silnou *soft power*, jsou v mezinárodních vztazích

---

¹¹⁷ V rámci regionů, v nichž střední mocnosti leží, jsou tyto země většinou v pozici „sekundárních mocností“, neboť se nacházejí v blízkosti regionální a/nebo světové mocnosti (či většího počtu mocností), jež snižují jejich postavení a omezují jejich význam (Jordaan 2003: 177; Østerud 1992: 7). Například Kanada leží v regionu Severní Ameriky,

spojeny s konceptem středních mocností. V případě regionálních mocností je tak nezbytné, aby především vlastnily dostatečné materiální kapacity a až případně vedle nich i ideové zdroje.¹¹⁸ Ačkoli ekonomická a vojenská převaha automaticky neznamená schopnost ovlivňovat a řídit druhé, jsou fyzické kapacity státu považovány za důležitý, ba elementární předpoklad k dosažení významné mocenské pozice. Podle Flemese a Nolteho (2010: 6) začlenění do kategorie mocností přepokládá, že stát disponuje odpovídajícími materiálními zdroji. Ve stejném duchu i Tammen (2008: 319) tvrdí, že ze středně silných a malých států se nikdy nestanou mocnosti a ani nedosáhnou dominantního postavení v systému.

Na druhou stranu ale nechceme nehmotné mocenské zdroje zcela přehlížet, resp. ani to nelze, aniž by došlo k ochuzení analýzy mocenských vztahů na Blízkém východě. Ideové zdroje jsou navíc nezbytné k dosažení vůdčího postavení v regionu, proto se regionální mocnosti – s ohledem na svůj cíl vůdčí pozice dosáhnout – často snaží o to budovat si vedle *hard power* také *soft power*. Úzká materialistická perspektiva k pochopení konceptu vůdcovství (*leadership*) nestačí. I Nabers (2010b: 935) odlišuje „pouhé držitele moci“¹¹⁹ od vůdčích států – vůdcovství podle něj nelze ztotožňovat s dominancí a donucením. Z jeho tvrzení, že „[m]oc se nerovná vůdcovství“, vyplývá, že moc založená na vlastnictví fyzické síly nemusí vždy jít ruku v ruce se schopností vést (Nabers 2010a: 53). Ehteshami a Hinnebusch (1997: 2; kurzívou zvýrazněno autorkou) také zjevně rozlišují mezi regionální mocností a regionálním vůdčím státem, když mluví o Sýrii a Íránu jako mocnostech, „které *usilují* o regionální vůdcovství“. Podle Naberse (2010b: 935) nelze přehlížet zásadní skutečnost, a to že vůdcovství je věc soutěže mezi státy, což znamená, že „potenciální vůdci musejí apelovat na motivy potenciálních stoupenců“, a proto je „vůdcovství [...] na rozdíl od hrubé moci neoddelitelné od požadavků a potřeb následovníků“. Aby byl tedy stát vůdčí silou, musí mít stoupence či následovníky, kteří by se ztotožnili s jeho představou o tom, jak by měl daný region být spravován (Lake 2006: 28). Jednoduše bez stoupenců neexistuje vůdcovství – jen pokud je stát schopen předložit vizi řešení kolektivních problémů, jež by byla pro ostatní země přijatelná, nabývá potřebné legitimacy, důvěryhodnosti a prestiže.

Koncept vůdcovství na rozdíl od konceptu moci proto předpokládá *vzájemnost* ve vztazích mezi státy, resp. mezi vůdčím státem a jeho

---

kterému dominují Spojené státy americké, Norsko je v rámci Evropy „zastiňováno“ Německem či Francií apod.

¹¹⁸ Nolte (2010: 890) se domnívá, že „[r]egionální mocnosti běžně kombinují vůdcovství a moc nad zdroji“.

¹¹⁹ Má zde přitom na mysli moc ve smyslu vlastnictví materiálních zdrojů.

stoupenci (Nabers 2010b: 935). Jde o jistou formu moci, která ale přesahuje materiální dimenzi – vůdčí stát mobilizuje různé materiální i ideové zdroje moci k uspokojení cílů a naplnění zájmů, jež má se svými stoupenci společné, resp. přesvědčuje (potenciální) stoupence o vzájemnosti motivů a potřeb. Vztah mezi mocností a slabšími státy založený na rozkazování, kontrole a donucení postrádá vzájemnost v tom smyslu, že mocnost vystupující z pozice ekonomické a vojenské síly nemusí brát ohled na požadavky a potřeby zemí nacházejících se na nižších příčkách mocenské hierarchie. Naopak chce-li si stát vybudovat a udržet autoritu, musí „poskytnout společenský řád, který přináší prospěch podřízeným, čímž je svazuje s tímto řádem, a věrohodně se zavázat, že nebude vykořisťovat podřízené, jakmile ti vyjádří svůj souhlas s jeho pravomocemi“ (Lake 2006: 28).

Z výše uvedených důvodů by podle nás bylo chybou zcela opomíjet to, že moc státu mohou posilovat i některé jeho ideové, kulturní a jiné kvality. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli v práci postupovat tak, že u potenciálních regionálních mocností (tj. těch s dostatečnými fyzickými kapacitami) budeme zjišťovat nejen to, zda mají ambice stát se vůdčí silou regionu, ale zda tomu přizpůsobují i své ideové kapacity, resp. zda posilují svoji *soft power* za účelem získání stoupenců, jež by tomuto státu vůdčí postavení zajistily.

Další kritérium, které po vzoru Flemese a Nolteho (2010: 6–7) zahrneme do definice regionální mocnosti, je uvědomění si vlastního mocenského potenciálu a z toho vyplývající ambice a připravenost stát se vůdčí silou regionu. Mocnost by měla být ochotná přijmout povinnosti, jejichž plnění k pozici vůdčí regionální mocnosti patří (např. distribuce regionálních veřejných statků včetně zajišťování bezpečnosti v regionu, řešení problémů kolektivní akce). Stát si nárokuje pozici vůdčího státu čili tvůrce pravidel a tyto nároky komunikuje jiným státům. Má se totiž za to, že mocné státy jsou těmi, které by měly nést odpovědnost za zajišťování a udržování bezpečnosti a budování řádu v regionu a musí být ochotny se těchto úkolů ujmout (Nolte 2010: 890). Rozsáhlá materiální základna se proto promítá do definování zahraničně-politických zájmů a sebepojetí státu a potažmo i do praxe zahraniční politiky. Daný stát proto musí „demonstrovat svoji ochotu a samozřejmě i kapacity či schopnost ujmout se role regionálního lídra, stabilizátora a pokud ne udržovatele míru, tak alespoň mírotvůrce“ (Schoeman cit. dle Nolte 2010: 890).

Takto vytčený cíl vede stát k transformaci zájmů a odráží se a naplňuje v praxi zahraniční politiky. Stát, který si je vědom svého mocenského postavení a který usiluje o vůdčí postavení v regionu, se bude chovat jinak než země, která takové ambice nemá. Mocnosti např. řídí vzájemné vztahy s jinými mocnostmi (např. skrze vyvažování vojenské moci či diplomatické dohody), dohlíží na klientské státy, budují koalice, kontrolují své sféry vlivu,

angažují se v podpoře institucionalizace regionu, formulují jasné představy o regionálním uspořádání a přesvědčují o nich ostatní a také rozhodují a řeší problémy spojené s kolektivními akcemi (Nabers 2010a: 56 a 2010b: 935; Østerud 1992: 6). Existují nicméně případy zemí, jejichž ambice zdaleka předčí jejich mocenskou základnu, nebo naopak jsou země, které se – nehledě na dostatečné materiální zdroje – neztotožňují s rolí mocnosti (Østerud 1992: 4).¹²⁰ Z výše uvedených důvodů je podle nás potřebné toto kritérium do definice mocnosti taktéž zařadit.

Posledním definičním znakem regionálních mocností je uznání mocenského statusu ze strany ostatních států regionu a příp. i světových mocností¹²¹, které je podle mnoha autorů (viz např. Fleses 2007a: 18; Fleses – Nolte 2010: 6; Hurrell 2000: 2–3; Nolte 2010: 890, 892; Schoeman 2003: 353; Tammen 2008: 319) důležitým kritériem pro klasifikaci státu jako regionální mocnosti. To znamená, že regionální mocnosti musí být vnímány jako mocné státy, aby mohly uplatňovat moc. Fleses (2007a: 18) je toho názoru, že uznání ze strany států v regionu je pro regionální mocnost zásadní i kvůli tomu, aby se neoslaboval její skutečný vliv kvůli překážkám, které jí do cesty kladou zejména sekundární mocnosti. Uznání statusu regionální mocnosti v podstatě znamená, že si ostatní státy uvědomují a akceptují mocenskou převahu regionální mocnosti. Podle Tammena (2008: 319) představitelé států dokáží intuitivně rozeznat mocenskou hierarchii a mocenské vztahy ve světě. Toto „implicitní porozumění mocenským vztahům v mezinárodním systému“ a změnám v rozložení moci mezi státy, k němuž v průběhu času dochází, se vztahuje i na uznání mocnějších států ze strany zemí nacházejících se na nižších příčkách mocenské hierarchie (viz Schémata 1 a 3) (Tammen 2008: 319). Hurrell (2000: 2–3) proto v souvislosti s akceptováním mocenského statusu mluví o konstruktivistickém přístupu k mocenským hierarchiím, které se podle něj zakládají na sdílených porozuměních rozvíjených mezi skupinami států, a dodává:

---

¹²⁰ Østerud (1992: 9) ovšem dále tvrdí, že materiální základna moci může kompenzovat nedostatečné zahraničně-politické ambice státu a naopak větší ambice mohou vynahrazovat nedostatečný mocenský potenciál. Dokazuje to na příkladu Indie, Indonésie či Egypta, které se v 60. a 70. letech staly „vůdčími centry mobilizace třetího světa“ v rámci Hnutí nezúčastněných. Od jiných čerstvě dekolonizovaných oblastí se lišily nejen velkou rozlohou, početným obyvatelstvem, rozsáhlými zdroji a případně také strategickou pozicí, ale i tím, že v jejich čele stála ambiciózní a schopná politická elita, resp. konkrétní političtí vůdci jako Gamal Násir v Egyptě.

¹²¹ Ačkoli je podle Flesese (2007a: 18) nedostatečné získat uznání jen od sousedů v regionu, ale je nezbytné (byť ne dostatečné) také uznání ze strany světových hráčů, v tomto textu nicméně s ohledem na cíl naší práce považujeme za nutné, aby regionální mocnost uznávali zejména ostatní aktéři v regionu – v první řadě ti si musí být vědomi mocenské převahy tohoto státu. Uznání ze strany světových mocností pak chápeme jen jako případné další potvrzení tohoto statusu, ovšem ne jako nezbytnou podmínku.

„Z historického hlediska mají světové mocnosti [*Great Powers*] co do činění s hrubou materiální mocí, ale také s pojmy legitimacy a autority. Můžete si nárokovat status světové mocnosti, ale členství v klubu světových mocností je sociální kategorií, která závisí na uznání ostatními – vašimi partnery v klubu, ale i menšími a slabšími státy ochotnými přijmout legitimitu a autoritu těch na vrcholu mezinárodní hierarchie.“

Nolte (2010: 892) je přesvědčen, že právě proto, že se status regionální mocnosti neodvíjí pouze od materiálních zdrojů moci, ale také od *vnímání* mocenských statusů ze strany jednotlivých států, stává se proces označování státu jako regionální mocnosti složitějším. Zařazení tohoto kritéria do definice regionální mocnosti je problematické v jednom bodě. Podle Flemese a Nolteho (2010: 6) „začlenění do této sociální kategorie [...] předpokládá odpovídající materiální zdroje“, nicméně Østerud (1992: 5–6) tvrdí, že některé státy honosící se označením světová či regionální mocnost mohou být za mocnosti formálně uznávány, ačkoli nemají dostatečné mocenské kapacity¹²², naopak mohou existovat státy, jež jsou skutečně mocné, ale ostatními zeměmi jsou opomíjeny a status mocnosti jim není udělen.¹²³ Tomu odpovídá i tvrzení Organského a Kuglera (1980: 30), kteří upozorňují, že státy nemusejí vždy správně odhadnout moc jiného státu, neboť „[z]dání moci je často považováno za realitu“. Ovšem výše zmiňovaní autoři pod pojmem „moc“ rozumí vlastnictví rozsáhlých materiálních kapacit – v tomto případě je pak pravda, že pokud existuje velký rozdíl mezi skutečnými fyzickými zdroji státu a tím, jak je jeho fyzická síla vnímána

---

¹²² Autor uvádí příklad Francie po druhé světové válce, která byla přijata mezi stálé členy Rady bezpečnosti Organizace spojených národů, přestože byla po válce značně oslabena (Østerud 1992: 8).

¹²³ V Příloze 1, která ukazuje výsledky průzkumu Nadace Bertelsmann týkající se světových mocností provedeného v různých zemích, vidíme, jak se může lišit pohled na status některých států v mezinárodním systému. Široký konsensus existuje ohledně pozice USA jako světové mocnosti, ale v případě Indie se názory respondentů výrazně liší – Indii status světové mocnosti přisuzuje 39 % respondentů z Indie, ale v ostatních zemích je to jen několik málo procent (Bertelsmann Stiftung 2006: 13–14). I Nolte (2010: 885) tvrdí, že se odborná literatura i masová média dokáží shodnout alespoň na tom, že jsou USA jedinou zbývající velmocí stojící na nejvyšším stupni globální mocenské hierarchie, nicméně tento názorový soulad již neplatí v případě obsazování nižších příček mocenské hierarchie. Podle našeho názoru není neproblematický ani status samotných USA, které někteří autoři nazývají globálním hegemone, jiní (viz Mearsheimer 2001: 2) poukazují na to, že v současnosti není žádný stát schopný dosáhnout celosvětové hegemonie a i USA v některých oblastech rostou vážní konkurenti. Co se vojenské síly USA týče, jen těžko bychom hledali stát, jenž by jim mohl konkurovat. Ovšem v ekonomické oblasti nejsou zdaleka jediným mocenským centrem světa. I sám Nolte (2010: 885) přiznává, že v různých „mocenských dimenzích“ se dominance různí.

jinými aktéry, může to mít zásadní (a negativní) vliv na politiku ostatních aktérů. Jednoduše pokud špatně odhadnou či vyhodnotí ekonomické a vojenské zdroje jiného státu, mohou na to výrazně doplatit jejich národní zájmy (Holsti 1964: 184). Chápeme-li ovšem moc jako vlastnictví rozsáhlých materiálních zdrojů a zároveň skutečný vliv, který země má v mezinárodních vztazích, eliminujeme tím možnost toho, že by tato země byla uznávána jako regionální mocnost na základně chybného odhadu její fyzické síly.

Z předchozího textu vyplývá, že definice regionální mocnosti, s níž budeme pracovat v této práci, je založena na pěti kritériích. Za regionální mocnost považujeme stát, který:

- (1) je integrální součástí svébytného, geograficky vymezeného regionu,
- (2) má dostatečné mocenské kapacity čili v regionálním kontextu dosahuje významné převahy materiálních (tj. demografických, ekonomických a vojenských) zdrojů,
- (3) uplatňuje skutečný vliv na ostatní aktéry a ovlivňuje regionální politiku jako celek,
- (4) si uvědomuje svůj mocenský potenciál a má ambici stát se vůdčí regionální mocností,
- (5) získal uznání svého mocenského postavení ze strany ostatních států regionu a příp. také světových mocností.

Nakonec je třeba stručně vysvětlit tři pojmy, které několikrát zazněly v předchozím textu, a to „dominantní regionální mocnost“, „regionální hegemon“ a „sekundární mocnost“, včetně toho, jak se liší od konceptu regionální mocnosti. Dominantní mocností v regionu je takový stát, který zastává přední pozici v mocenské hierarchii, resp. nejvyšší pozici pomyslné mocenské pyramidy (viz Schéma 1). Jinými slovy jde o zemi, která má větší moc než všechny ostatní státy daného regionu čili o jedinou regionální mocnost. Autoři teorie přesunu moci (např. Kugler – Organski 1989; Lemke 2004 a 2010; Tammen 2008) nahlíží na mezinárodní, resp. regionální systém jako na mezinárodní hierarchii moci z toho důvodu, že jej řídí nejmocnější stát – dominantní mocnost –, a to skrze dané uspořádání (*status quo arrangement*), které dominantní mocnost (za pomoci spojeneckých států) vytvoří a zavede v mezinárodním či regionálním systému (Genna 2007: 5–6).¹²⁴

---

¹²⁴ Podle Organského a Kuglera (1980: 19) rozdíl mezi dominantní mocností a „řadovými“ mocnostmi spočívá ve dvou zásadních ohledech, a to v tom, že mají jednak různé schopnosti a možnosti ovlivnit jednání a chování jiných států (neboť mají jiné relativní

V této práci proto jako dominantní regionální mocnost chápeme stát, který splňuje všechna kritéria regionální mocnosti uvedené výše, ale navíc jde o *jedinou* mocnost v daném regionálním systému. I z Buzanovy a Wæverovy (2003: 37, 491) definice regionální mocnosti, kterou jsme představili v úvodní části této kapitoly, vyplývá, že je-li mocnost místem, kde se koncentruje moc v regionu a počet mocenských center vymezuje polaritu daného subsystému, pak takových center může být v regionu (stejně jako tomu je v mezinárodním systému) i několik. Z tohoto důvodu není vhodné chápat pojmy regionální mocnost a dominantní regionální mocnost jako synonyma. V unipolárně strukturovaném regionu se může nacházet jen jedno centrum, v němž se koncentruje značná část regionálních materiálních zdrojů, čili jedna mocnost, která dominuje celému subsystému. Naopak v multipolárně strukturovaném regionu se takových center – tj. regionálních mocností – nachází více.

Pod pojmem „regionální hegemon“ rozumíme stát, který na rozdíl od dominantní mocnosti nemá jen relativně větší moc než ostatní státy daného regionu, nýbrž disponuje výrazně větší mocí, která mu zajišťuje pozici, kterou žádná jiná země ani ostatní země dohromady nemohou ohrozit (Østerud 1992: 3; Tammen 2008: 320). Neboli stát by měl být „schopen se postavit jakékoli koalici ostatních států v regionu“ (Østerud 1992: 12). Přeneseme-li Mearsheimerovu definici světového hegemonu na regionální úroveň, bude regionální hegemon jedinou regionální mocností v daném regionu, kterou ale díky její převažující moci nemůže žádný jiný stát vážně ohrozit (Mearsheimer 2001: 2–3). Hegemon tak podobně jako dominantní mocnost stojí na vrcholu mocenské hierarchie unipolárně strukturovaného regionálního systému, ale hegemon na rozdíl od dominantního státu nečelí konkurenci žádné jiné velké či významné mocnosti a má dlouhodobě převahu nad menšími státy systému (Huntington 1999: 36). Dominantní mocnost oproti tomu může čelit mocenským výzvám ze strany sekundární mocnosti či vícero sekundárních mocností.

Nakonec sekundární mocnosti jsou státy nacházející se na nižších příčkách regionální mocenské hierarchie, resp. jde o regionálně středně mocné státy. Tyto relativně slabší státy mohou relativizovat a zpochybňovat mocenské postavení regionálních mocností či dominantního státu. Fleses (2010b: 103) situaci, kdy sekundární mocnost či mocnosti konkurují dominantnímu, příp. vůdčímu státu, nazývá jako „zpochybňované vůdcovství“ (*contested leadership*). Jelikož se relativní moc států v čase proměňuje, mohou se státy v čase přesunovat z jedné do jiné mocenské úrovně. Přeneseme-li Jordaanova (2003: 167, 169) a Tammenovo (2008: 319) tvrzení o přesunech

---

mocenské kapacity), a také „v rozdílných výhodách, jež získávají z mezinárodního řádu, k němuž náleží“.

moci mezi státy v rámci světového systému na regionální úrovni, pak lze tvrdit, že sekundární mocnosti mohou svoji moc posilovat tak, že začnou konkurovat regionálně dominantnímu státu. Toho ovšem malé státy (*small powers/states*), kterých je v mezinárodním systému nejvíce, nikdy nedosáhnou – regionu mocensky dominovat nikdy nebudou a ani se nedostanou do pozice, kdy by měly potenciál dominantní mocnost přerůst či narušit stávající regionální *status quo*.

1.3 Teze a operacionalizace konceptů a proměnných

Na základě výše popsaných teorií a analytického rámce formulujeme základní tezi disertační práce, která zní: *Přítomnost několika soupeřících regionálních mocností zvyšuje nestabilitu regionálního řádu na Blízkém východě*. Teze sestává ze dvou nezávislých proměnných a jedné závislé proměnné. Nezávisle proměnnými v naší tezi jsou počet regionálních mocností a povaha jejich vzájemného vztahu s ohledem na správu regionu a podobu regionálního uspořádání. Závisle proměnnou pak je úroveň stability regionálního řádu.

1.3.1 První nezávisle proměnná

První nezávisle proměnnou – počet regionálních mocností – zjistíme ve čtyřech krocích, které ověřují jednotlivé charakteristiky regionální mocnosti¹²⁵ popsané v kapitole 1.2.3. V prvním změříme národní materiální kapacity všech států tohoto regionu, čímž zjistíme jejich mocenský potenciál. Ve druhém kroku budeme u těchto potenciálních regionálních mocností zjišťovat, jaké mocenské zdroje a s jakým úspěchem využívají při ovlivňování ostatních aktérů v regionu, potažmo regionální politiky a zda tedy mají skutečný vliv na regionální politiku a regionální vztahy, ať už v oblasti bezpečnosti, ekonomiky či jiné. Následně budeme zkoumat jejich cíle a ambice dosáhnout dominantního či vůdčího postavení v regionu. V posledním kroku doložíme, zda je stát alespoň od některých států v regionu a příp. světových mocností uznáván jako regionální mocnost.

Základem určování moci státu je měření jeho materiálních zdrojů. Mezi ně se nejčastěji řadí demografické kapacity (celkový počet obyvatel, podíl městského, pracujícího či bojeschopného obyvatelstva v celkové populaci),

---

¹²⁵ První kritérium regionální mocnosti – náležitost k určitému svébytnému regionu – bude potvrzen již v kapitole 2.1 věnující se vymezení regionu Blízkého východu. Všechny námi analyzované státy v kapitole 3 tak jsou součástí regionu Blízký východ a toto kritérium již v této kapitole nebudeme znovu ověřovat.

ukazatele ekonomické síly či bohatství (hrubý domácí či národní produkt, podíl na regionálním/světovém obchodu, tržní kapitalizace, množství strategických surovin), indikátory vojenské síly (počet vojáků, výdaje na zbrojení, velikost vojenského arzenálu, vlastnictví jaderných zbraní či balistických raket, technologické vybavení armády), velikost území¹²⁶, geostrategická poloha, zdroje nerostných surovin¹²⁷ (zejména strategických surovin, jako jsou ropa, zemní plyn, železná ruda, uhlí apod.), dostupné technologie, dopravní systémy, ale i političtí spojenci apod.¹²⁸ (Holsti 1964: 185–186; Organski – Kugler 1980: 8, 30). Jak ale z tak velkého množství různorodých indikátorů zjistit mocenský potenciál státu? Organski s Kuglerem (1980: 31) popisují proces měření mocenských kapacit ve třech krocích. V prvním kroku je třeba vytvořit seznam ukazatelů těch zdrojů, jež ovlivňují uplatňování moci státu.¹²⁹ Ve druhém kroku se zvolí několik nejdůležitějších ukazatelů a nakonec se stanoví způsob, jakým jednotlivé indikátory vymezíme tak, abychom dosáhli jedné míry národních kapacit. Možností, jak měřit materiální zdroje moci států, je proto několik a liší se počtem i typem ukazatelů, s nimiž autoři pracují, stejně jako postupem, který generuje konečný výsledek neboli souhrnný ukazatel materiální

---

¹²⁶ Světové i regionální mocnosti zpravidla disponují relativně rozsáhlým územím, ale nejde zde o samotnou velikost teritoria, nýbrž o to, že s větší rozlohou často koresponduje i vysoký počet obyvatel a mnohdy i větší zásoby nerostných surovin. V tomto textu ale velikost teritoria mezi faktory moci nezařadíme, jelikož údaje o rozloze státu mohou být v některých případech zavádějící. Velká část území některých států nemusí být například kvůli nevhodným klimatickým a přírodním podmínkám (pouště, zaledněné oblasti) obyvatelná a země se pak vyznačuje relativně malou populací. Například Maroko a Alžírsko mají téměř stejný počet obyvatel (33 a 38 milionů), ale rozloha marockého území je přibližně pětikrát menší (CIA Factbook – Morocco: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mo.html> /8. 7. 2014/; CIA Factbook – Algeria: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ag.html> /8. 7. 2014/).

¹²⁷ V jejich případě nejde pouze o to, že mohou být zdrojem bohatství státu a závisí na nich tedy (alespoň částečně) jeho ekonomická moc. Vedle toho jde i o energetickou soběstačnost mocnosti – je-li země závislá na jiných státech v dodávkách takto základních a zcela nezbytných surovin, oslabuje se tím její relativní moc (zejména politický vliv ve vztazích k jejímu dodavateli, příp. jeho spojencům).

¹²⁸ Nye (2004: 1) mezi ně řadí i informace, neboť jeho slovy „informace jsou moc“, a to zejména v současném globálním informačním věku.

¹²⁹ Nye (2004: 3–4) v této souvislosti upozorňuje, že ani zdroje moci nelze posuzovat bez toho, aniž bychom znali kontext. V různých kontextech se význam konkrétních zdrojů může lišit. Uvádí přitom příklad ropy, která nebyla v předprůmyslové éře důležitou komoditou, a tudíž nemohla sloužit jako vhodný mocenský zdroj. Z historie posledních desetiletí nicméně známe mnoho případů, kdy státy využívaly ropu jako mocenský nástroj, resp. nástroj ovlivňování chování jiných států (došlo k tomu například během ropných krizí v 70. letech 20. století).

základny moci státu.¹³⁰ Jeden ze sofistikovanějších způsobů, jak lze měřit materiální kapacity státu, představuje projekt *The Correlates of War*, který pracuje se Složeným indexem národních kapacit (*Composite Index of National Capability*; dále jen CINC), který reprezentuje hodnotu relativních materiálních kapacit států získanou z celkem šesti konkrétních indikátorů (*Correlates of War* 2010: 1). A právě z tohoto indexu budeme při měření materiálních kapacit státu vycházet i v této práci, k čemuž nás vedou dva hlavní důvody.

Za prvé, CINC pracuje s relativně vysokým počtem indikátorů (šesti), a to ze tří oblastí – vojenské, demografické a průmyslové. Konkrétně se jedná o celkový počet obyvatel, počet městského obyvatelstva, počet vojáků, výdaje státu na zbrojení, produkci železa a oceli a nakonec spotřebu primární energie. Tento relativně vysoký počet ukazatelů eliminuje možnost zkreslování konečného výsledku a poskytne nám komplexnější představu o mocenském potenciálu jednotlivých zemí. Kombinujeme-li vícero indikátorů a navíc z více tematických oblastí, předcházíme tomu, že bychom zkoumali země, které jsou silné pouze v jednom ohledu¹³¹, ale celkově mají spíše omezenou materiální základnu moci. Ještě než uvedeme druhý důvod,

---

¹³⁰ Například Organski koncem 50. let hmotné zdroje státu měřil násobením dvou ukazatelů, a to ekonomické produktivity země (hrubého národního produktu; HNP) a počtu jejích obyvatel (Kugler – Organski 1989: 190–191). Godehardt a Nabers (2011b: 11) sledují vedle velikosti populace a HNP i státní výdaje na obranu, zatímco Tammen et al. (2000: 8–9, 15) místo celkového počtu obyvatel počítají s počtem produktivního a bojeschopného obyvatelstva. Cline et al. (2011: 141–142) zase berou v úvahu jeden ekonomický ukazatel (tržní kapitalizaci) a dva ukazatele vojenské síly (výdaje na zbrojení a počet vojáků), přičemž cílem není vytvoření jednotného indexu, ale k určení mocenského potenciálu postačuje, aby stát alespoň v jedné oblasti disponoval „neobvyklým množstvím“ konkrétního zdroje. Flesmes (2007a: 23) vychází vedle „tradičních“ ekonomických, demografických a vojenských ukazatelů také z Indexu lidského rozvoje (*Human Development Index*), Giniho koeficientu (*Gini-Index*), jenž značí nerovnosti v příjmech v rámci jednotlivých zemí, Indexu růstu konkurenceschopnosti (*Growth Competitiveness Index*) a velikosti území státu. Østeruda (1992: 11) zajímá ale i umístění daného státu v ekonomické struktuře mezinárodního systému (zda se nachází v centru či periférii), jeho strategická pozice, infrastruktura, ale i etno-kulturní diverzita nebo soudržnost.

¹³¹ Například pokud bychom mocenský potenciál odvozovali čistě z počtu obyvatel státu, řadili bychom mezi potenciální mocnosti země, které mají sice značně velkou populaci, ačkoli by se jinak mohlo jednat o velmi chudé státy (tj. státy bez ekonomické a vojenské síly). Naopak méně populačně početné země, které jsou ale ekonomicky rozvinuté a vojensky silné, by toto kritérium nespĺňovaly, ačkoli by mohly mít velký vliv na regionální politiku. Například Izrael je s ohledem na svoji ekonomickou a vojenskou moc některými autory (např. Heller 2011) pojímán jako regionální mocnost, ovšem s ohledem na jeho relativně malou populaci (i velmi malou rozlohu) patří spíše do kategorie malých států. Na tomto sporném případě lze demonstrovat výhodnost kombinace vícera indikátorů.

proč využíváme právě CINC, stručně vysvětlíme vhodnost výše uvedených indikátorů pro měření materiálních zdrojů moci státu.

Rozsáhlá populace je podle Tammerna et al. (2000: 18) nezbytnou podmínkou pro to, aby stát získal mocenský status, neboť „bez početné populace nemůže stát doufat, že se někdy stane světovou mocností nebo dominantním státem“. Obyvatelstvo země totiž může vláda mobilizovat v případě, když je třeba podpořit ekonomický rozvoj. Produktivní síla populace v sobě skýtá obrovské potenciální zdroje moci a velikost obyvatelstva je tedy zásadním faktorem, který určuje mocenský potenciál státu. Podle některých jde dokonce o faktor, který „určuje v dlouhodobém horizontu, které státy zůstanou hlavními mocnostmi“ (Tammen et al. 2000: 18).¹³² Velká populace je z tohoto důvodu důležitým předpokladem velké moci státu, ale není v žádném případě dostačující. Mnoha lidnatým zemím současného mezinárodního systému chybí nezbytné ekonomické a vojenské kapacity (zmiňme např. Bangladéš), a proto relativně velkého mocenského potenciálu stát dosáhne, jen pokud je jeho početná populace zároveň velmi produktivní.¹³³ Vedle celkové velikosti populace pracuje CINC i s daty týkajícími se městské populace, tj. počtem obyvatel žijících ve městech, která čítají více než 100 tisíc obyvatel. Tento indikátor byl do indexu zařazen, neboť bylo potřeba reflektovat také jiné jevy týkající se populace, než jen její velikost, a to vzdělání, sociální organizaci a sociální služby (Correlates of War 2010: 1, 33). A právě velikost městské populace je údaj, který podle projektu *Correlates of War* vypovídá o čistém efektu těchto abstraktnějších a hůře uchopitelných kategorií, jelikož urbanizace je jevem spojeným „s vyššími standardy vzdělávání a očekávanou délkou života, s industrializací a průmyslovou kapacitou a se soustředěnými a dosažitelnými občany, kteří mohou být mobilizováni v době konfliktu“ (Correlates of War 2010: 33).

Co se vojenské síly týče, velikost konvenční armády jednotlivých států¹³⁴ lze snadno komparovat podle počtu vojáků, nicméně tento údaj neodráží její

---

¹³² To je mimo jiné dáno tím, že velikost populace je relativně stabilní faktor, neboť demografická data se mění oproti ekonomickým a politickým faktorům spíše pomalu. Zdroje moci nelze chápat jako konstanty, jelikož se v čase mění, přestože pomalu a jen složitým způsobem (Organski – Kugler 1980: 8). Kupříkladu ekonomické faktory (např. ekonomický růst) se mění rychleji než velikost populace, a tím pádem ovlivňují moc ve střednědobém horizontu, a nakonec politické faktory jsou vysoce nestálými ukazateli a jejich vlivem se moc může měnit v krátkodobém horizontu (Tammen et al. 2000: 15–16).

¹³³ Tammen et al. (2000: 9) jsou toho názoru, že právě toto je hlavní důvod, proč jsou ekonomicky rozvinuté země v mnoha případech mocnější než země rozvojové. Pokud dojde k situaci, kdy se dva státy s relativně stejně početným obyvatelstvem nacházejí v rozdílné fázi ekonomické rozvinutosti, ten rozvinutější bude mít větší potenciál ovlivňovat chování jiných zemí (Tammen et al. 2000: 17).

¹³⁴ Nedostatečné konvenční vojenské kapacity může do velké míry vyvážit vlastnictví jaderných zbraní. Vzhledem k tomu, že žádná ze zemí Blízkého východu jejich držení nikdy

vybavení a úroveň modernizace. O té nám napoví alespoň v hrubých obrysech každoroční výdaje státu vynakládané na zbrojení a modernizaci armády. Někteří autoři (např. Lemke 2004: 70–81) při vyhodnocování vojenské síly státu berou v úvahu také schopnost projekce moci v systému, ale jak Cline et al. (2011: 142) či Flesmes a Nolte (2010: 5) upozorňují, jelikož se zaměřujeme na regionální mocnosti působící v geograficky omezeném prostoru a projekce jejich moci je tak limitovaná na jejich region, není potřeba tento ukazatel reflektovat.

Problematickým bodem CINC by mohl být fakt, že byl vytvářen zejména s ohledem na zjišťování materiálních zdrojů, které by stát mohl využít v případě, že dojde k ozbrojenému konfliktu (Correlates of War 2010: 6). Z tohoto důvodu je založen vedle vojenských a demografických ukazatelů i na indikátorech průmyslových zdrojů státu (produkci železa a oceli a spotřebě primární energie, tj. uhlí, ropy, elektrické energie a zemního plynu; Correlates of War 2010: 38, 50) místo častěji využívaných ukazatelů ekonomické síly, jako je např. hrubý domácí produkt. Hodnoty produkce železa a oceli a spotřeby primární energie sice poukazují na *průmyslové* (ne ekonomické) kapacity státu v mezinárodním systému, ale podle projektu *Correlates of War* platí, že „čím větší spotřeba energie, tím větší potenciální výrobní základna ekonomiky, tím větší ekonomický potenciál daného státu a tím více bohatství a potenciálního vlivu, který by stát mohl či měl mít“ (Correlates of War 2010: 49). V tomto ohledu tedy i CINC poukazuje na ekonomický potenciál země a nahrazuje tak „tradičnější“ ukazatele ekonomické síly státu, jako je HDP či HNP.

Druhým důvodem, proč jsme se rozhodli využívat CINC, je množství poskytovaných dat. Index poskytuje údaje pro celé námi zkoumané období¹³⁵ a stejně tak jsou v něm dostupná data pro všechny státy v regionu. V případě využití jiných databází (např. databáze Světové banky *World DataBank*, *SIPRI Yearbook*, *Military Balance* apod.) bychom museli řešit

---

oficiálně nepotvrdila, není natolik problematické, že CINC tento ukazatel nereflektuje. Jediným spornějším případem je Izrael, v jehož případě bývá vlastnictví jaderných kapacit chápáno jako fakt a „veřejné tajemství“, a to od roku 1986, kdy o izraelském jaderném programu veřejně promluvil izraelský technik Mordechai Vanunu. V prosinci 2013 navíc vystoupil bývalý předseda Knesetu Avraham Burg s prohlášením, že Izrael má nejen jaderné, ale i chemické zbraně (Borger 2014). Izraelská vláda nicméně zastává politiku, kdy ani nepotvrdila, ale ani nevyvrátila, že by jadernými zbraněmi disponovala. I přesto Stockholmský mezinárodní institut pro výzkum míru (*Stockholm International Peace Research Institute*, SIPRI) odhaduje, že Izrael klednu 2013 disponoval přibližně 80 jadernými hlavicemi a je tak jedním z devíti členů světového „jaderného klubu“; SIPRI – SIPRI Yearbook 2013, World nuclear forces: <http://www.sipri.org/yearbook/2013/06> (15. 7. 2014).

¹³⁵ Jistou nevýhodou indexu je, že končí rokem 2007 a neposkytuje aktuálnější údaje (viz Úvod).

nedostatek dat pro většinu let v období od poloviny 40. do konce 80. let 20. století a u některých zemí navíc i občasná chybějící data z pozdějších období.¹³⁶ Podobně podstatné je, že využitím dat z CINC jsme se vyvarovali nepřesností vyplývajících z různých způsobů měření a přepočtů hodnot u různých databází. Některé výše uvedené nedostatky CINC nepovažujeme za natolik zásadní, aby nám bránily z údajů projektu *Correlates of War* vycházet. Nad pár menšími nedostatky CINC převažují mnohé výhody, které nám umožnily měřit materiální kapacity všech států Blízkého východu, a to v celém zkoumaném období, a tudíž dosáhnout maximálně přesných údajů.

Jako potenciální regionální mocnost lze označit stát, který má výraznou převahu materiálních zdrojů, tj. relativně velké materiální zdroje. Proto je nutné stanovit hranici „relativně velkého“ počtu či míry určitého atributu moci (v našem případě hodnoty CINC), neboli kvantitativně vyjádřit převahu materiálních kapacit státu. Při stanovení hranice toho, od kdy již můžeme mluvit o výrazné převaze materiálních zdrojů státu, budeme vycházet z Cline et al. (2011: 142, 154), podle nichž lze za „neobvyklé množství“ určitého zdroje považovat takovou hodnotu, která dosahuje hodnoty alespoň jedné směrodatné odchylky nad regionálním průměrem. Tento způsob má tři výhody. Za prvé, poměřuje relativní kapacity státu v regionálním kontextu, což je s ohledem na předmět našeho zkoumání zásadní. Zkoumáme-li moc v mezinárodních vztazích, tj. mocenské vztahy mezi státy, je podstatné zohledňovat *relativní* mocenské kapacity státu vůči jiným státům. Nemá proto smysl řídit se předem stanoveným množstvím zdrojů v absolutních hodnotách.¹³⁷ Za druhé, jedná se o dostatečně vysoko nastavenou hranici na to, abychom mohli odlišit skutečně velké/silné státy od těch středně velkých/silných a od malých/slabých států. A nakonec se tímto způsobem vyvarujeme libovolného stanovení hranice „značného množství“ určitého

---

¹³⁶ V tomto ohledu jsme u CINC narazili jen na dva nedostatky. V případě Sýrie chybí v CINC data pro roky 1959 a 1960, tudíž jsme byli nuceni počítat distribuci národních kapacit v regionu v těchto letech bez tohoto státu. S ohledem na výsledky předchozích a následujících let se nicméně domníváme, že došlo jen ke zcela minimálnímu zkreslení, které nemělo nijak zásadní vliv na celkový výsledek. V případě Ománu CINC uvádí data až od roku 1971, tedy roku, kdy zde Británie ukončila svou neformální vládu, ačkoli Omán nikdy nebyl formálním protektorátem ani kolonií Velké Británie (viz kapitola 2.2).

¹³⁷ Kupříkladu nelze tvrdit, že země s populací čítající alespoň 20 milionů obyvatel a více lze označit za velkou zemi. Pokud se takováto země nachází v regionu, kde se počet obyvatel ostatních států počítá na stamilióny, jen těžko ji budeme moci označit za velkou. Navíc, jak upozorňují Prys (2012: 6) a Lemke (2010: 36), moc a velikost jednotlivých regionálních mocností napříč regiony se velmi liší a počítání relativních podílů států na celkovém regionálním průměru je výmluvnější údaj než absolutní hodnoty (například výdaje na zbrojení jsou v konfliktnějších regionech vyšší než v oblastech, kde převládají pokojné vztahy). Kromě toho se využitím regionálních podílů dají jednotlivé regiony lépe komparovat.

zdroje a minimalizujeme tak riziko přílišného zasahování výzkumníka do výsledků měření.¹³⁸

Jako státy s mocenskou převahou proto označujeme ty země¹³⁹, jejichž hodnota CINC se rovná či je větší než hodnota směrodatné odchylky nad regionálním průměrem CINC.¹⁴⁰ Tuto podmínku přitom musejí státy splňovat alespoň v nadpolovičním počtu let v rámci zkoumaného období (tj. alespoň ve 32 z celkových 63 let v období 1945–2007).¹⁴¹ Toto časové kritérium je důležité kvůli tomu, že poukazuje na jistou konzistentnost či relativní stálost mocenského potenciálu státu, který tak můžeme považovat za důležitého hráče v regionu po celé zkoumané období (Cline et al. 2011: 156). Zvolili jsme model „všechno nebo nic“ („ano“ nebo „ne“) – pokud stát překonal výše popsaný práh u konkrétního ukazatele v potřebném počtu let, budeme jej označovat jako „potenciální regionální mocnost“, v opačném případě jej za kandidáta na status regionální mocnosti považovat nebudeme.¹⁴² Skutečnost, že státy překonají výše uvedenou hranici, pak

---

¹³⁸ Jsme si vědomi toho, že *každé* stanovování přesného prahu je do určité míry problematické s ohledem na možnost získání různých výsledků při vymezení různých hranic. Nicméně bez tohoto kroku by bylo nemožné jasně určit, do jaké mocenské či velikostní kategorie státy patří a studovat tak chování, jež může být u těchto skupin států charakteristické. Je nicméně vhodnější řídit se směrodatnou odchylkou nad regionálním průměrem, než stanovit hranici v absolutních číslech. Takovýto způsob by předpokládal načrtnutí hranice z již vyhodnocených dat, tedy i silnější ovlivnění výsledků výzkumníkem.

¹³⁹ Jak vyplývá z definice regionální mocnosti i CINC, při výpočtech státních materiálních kapacit budeme brát v úvahu jen suverénní státy, nikoli kolonie, protektoráty či kvazistáty (*de facto* státy) jako Palestinu. Regionální mocností se přirozeně nemůže stát země, která není mezinárodně uznávaná, navíc data o CINC těchto entit ani nejsou dostupná.

¹⁴⁰ CINC při vyhodnocování potenciálních regionálních mocností zaokrouhlujeme na tři desetinná čísla, což nám umožní vypořádat se s extrémně hraničními případy, které se liší od hodnoty standardní odchylky nad regionálním průměrem např. až na pátém desetinném místě. Tyto hraniční případy je podle našeho názoru potřeba do skupiny potenciálních regionálních mocností také zahrnout, neboť rozdíly v absolutních hodnotách materiálních kapacit mezi nimi a „jasnými“ případy jsou zanedbatelné a bylo by větší chybou tyto hraniční případy ignorovat.

¹⁴¹ Tímto ze zkoumání vyloučíme země, které hranici mocenské převahy překonaly jen v některých letech a nemusely proto být významnými aktéry po celé zkoumané období.

¹⁴² V kapitole 1.2.3 jsme uvedli, že na nižší příčce mocenské hierarchie se nacházejí tzv. sekundární mocnosti. Ačkoli tyto státy nejsou předmětem předkládané práce a v dalších kapitolách se nebudeme zabývat jejich skutečnou mocí, s ohledem na analýzu regionálního řádu je zajímavé a podnětné uvést, které země regionu mají dostatečné fyzické zdroje na to, aby se kvalifikovaly jako *potenciální* sekundární mocnosti. Za ně považujeme státy, jejichž hodnota CINC je vyšší než hodnota regionálního průměru CINC, ale nižší než směrodatná odchylka nad regionálním průměrem, a to v nadpolovičním počtu let v rámci zkoumaného období (tj. alespoň ve 32 z celkových 63 let v období 1945–2007). Výsledky měření jsou uvedeny v kapitole 3.1.

pokládáme za dostatečný důkaz toho, že mají relativně rovnoměrně velké materiální zdroje moci.

Poté, co změříme národní materiální kapacity států Blízkého východu a po jejich vyhodnocení zjistíme, které státy lze považovat za potenciální regionální mocnosti, budeme u této skupinky států zkoumat, zda mají mocenské ambice neboli cíl zastávat v regionu dominantní postavení. V tomto případě nás budou zajímat vládní dokumenty, prohlášení politických představitelů jednotlivých potenciálních mocností či zahraničně-politické doktríny, v nichž by se měl nárok na dominantní pozici v regionální mocenské hierarchii vznesený danou zemí explicitně či implicitně objevit.¹⁴³

Následně se zaměříme na to, zda mají potenciální mocnosti skutečný vliv ostatní aktéry v regionu, resp. na regionální politiku. To, jak úspěšný je stát při ovlivňování ostatních aktérů¹⁴⁴, čili jakou má moc, zjistíme analýzou konkrétních vztahů.¹⁴⁵ Je přitom třeba se zaměřit na tři oddělené složky procesu uplatňování moci, a to na zdroje moci, na akt ovlivňování jiných aktérů a nakonec na to, jak tito aktéři na pokusy ovlivnit jejich chování a rozhodování reagují – zda se podvolí, nebo ne (Holsti 1964: 182). Ačkoli materiální kapacity státu je relativně snadné změřit, totéž neplatí u konceptu moci, který se, podobně jako řada jiných sociálněvědních konceptů, vyznačuje tím, že je jen obtížně měřitelný (Karlson 2008: 84). Proto se při zkoumání vlivu a moci státu, resp. určování operační definice moci, opíráme o kvalitativní proměnné. Při zkoumání moci v mezinárodních vztazích musíme proto sledovat zahraničně-politické nástroje, které státy za účelem dosažení svých cílů a s ohledem na své mocenské kapacity využívají, ale i to, jak jsou ve svých snahách ovlivňovat ostatní aktéry

---

¹⁴³ Nolte (2010: 890, 892) sice mluví o explicitním přijetí role regionální mocnosti ze strany politických elit daného státu, ale Flesher (2007a: 50) připouští vedle explicitně vzneseného nároku na vůdčí postavení i jeho méně jasnou či implicitní artikulaci.

¹⁴⁴ Při uplatňování moci se nemusí aktér A snažit pouze *změnit* chování státu B, ale také jej přimět, aby své dosavadní chování neměnil či jinými slovy aby pokračoval ve stávajících politikách či aktivitách, neboť ty jsou v zájmu státu A (Singer cit. dle Holsti 1964: 182). Podle Holstiho (1964: 184) je také možné, že se jeden stát pokusí přimět druhý stát, aby něco nedělal. V souvislosti s podobnou snahou zabránit či předcházet nějakému nežádoucímu chování pak mluví o tzv. „negativní“ moci.

¹⁴⁵ Podle Nye (2008: 27) platí jednoduchá rovnice, kdy ti aktéři, kteří v konkrétním vztahu mají větší moc, se nacházejí v lepším postavení, aby iniciovali změny ve vzájemných vztazích, anebo se naopak bránili změnám vnucovaným jim zvenčí. Moc se ukáže například ve chvíli, kdy mezi státy dojde k rozepři nad nějakou otázkou, neboť vůle mocnějšího státu v tuto chvíli převládá (Organski – Kugler 1980: 30). Ačkoli souhlasíme s Organskim a Kuglerem (1980: 6), že i menší a chudší státy mohou mít něco, co jiná země potřebuje (kupříkladu část území, kterou využívá jako vojenskou základnu či přístaviště), větší a bohatší (a tím potenciálně mocnější) státy budou mít z principu více co nabídnout či naopak odepřít ostatním.

úspěšní. Daří-li se státu úspěšně působit na druhé, pak má v daném vztahu větší moc.¹⁴⁶ Pro analýzu mocenských vztahů v rámci Blízkého východu využijeme analytický rámec, který představil Joseph Nye ve své knize *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (Nye 2004: 1–32). Budeme se věnovat vojenské, ekonomické a tzv. měkké moci potenciálních mocností a jim odpovídajícím konkrétním zahraničně-politickým nástrojům (viz Tabulka 2). Předně naši pozornost zaměříme na ekonomická, bezpečnostní a politická témata.

Mocenské vztahy mezi aktéry jsou založeny na tom, že má jeden z nich schopnosti na to kontrolovat a ovlivňovat chování a případně i preference druhého. Ačkoli se pod pojmem „uplatňování moci“ často vybaví zejména donucování, nejedná se o jediný možný způsob. Na jiné aktéry lze působit různě – odměňováním, trestáním či přesvědčováním (Nye 2008: 27; Organski – Kugler 1980: 5). Jednotlivé prostředky, jak uplatnit moc, se řadí na škále vedoucí od rozkazování a donucení po přesvědčování a kooptaci (viz Tabulka 1) (Flemes 2007a: 14; Nye 2004: 2, 5–7).

Tabulka 1: Zahraničně-politické chování a nástroje státu podle typu moci

	HARD	SOFT
SPEKTRUM CHOVÁNÍ	ROZKAZY DONUCENÍ POBÍDKA	VYMEZENÍ AGENDY ATRAKTIVITA KOOPTACE
NEJPRAVDĚPODOBNĚJŠÍ ZDROJE	NÁSILÍ SANKCE PLATBY ÚPLATKY	INSTITUCE HODNOTY KULTURA POLITIKY

Zdroj: Nye (2004: 8)

V rámci každého typu chování může stát přitom volit z řady konkrétních nástrojů a odpovídajících politik (viz Tabulka 2). To, jaké strategie a nástroje státy využijí, závisí částečně na kvalitě a kvantitě zdrojů, jež vlastní, ale i na jejich zahraničně-politických cílech a záměrech (Holsti 1964: 185). Výběr vhodných nástrojů je přitom pro dosažení cílů státu zásadní, neboť

¹⁴⁶ Nye (2004: 2) ovšem upozorňuje, že je nejdříve potřeba znát preference a zájmy druhých, tj. „ovlivňovaných“ států, než začneme zjišťovat, zda má nad nimi určitý stát nějakou moc.

nevhodně zvolený způsob ovlivňování druhých států či neschopné vedení, jež špatně odhadne možnosti své země i zemí jiných, nemusí vést ke kýženým výsledkům (Nye 2004: 3). Při analýze mocenských vztahů se proto zaměříme na jednotlivé nástroje a politiky, které uplatňují potenciální regionální mocnosti v ekonomické, vojenské a ideologické oblasti. Budeme sledovat, jaké nástroje státy nejčastěji využívají, za jakých podmínek a s jakým výsledkem.

Tabulka 2: Tři typy moci a jim odpovídající způsob chování států a zahraničně-politické nástroje

	CHOVÁNÍ	ZÁKLADNÍ NÁSTROJE ¹⁴⁷	VLÁDNÍ POLITIKY
VOJENSKÁ MOC	DONUCENÍ ODSTRAŠENÍ OCHRANA	HROZBY NÁSILÍ	NÁTILKOVÁ DIPLOMACIE VÁLKA ALIANCE
EKONOMICKÁ MOC	POBÍDKA DONUCENÍ	PLATBY SANKCE	POMOC ÚPLATKY SANKCE
MĚKKÁ MOC	ATRAKTIVITA VYMEZOVÁNÍ AGENDY	HODNOTY KULTURA POLITIKY INSTITUCE	VEŘEJNÁ DIPLOMACIE BILATERÁLNÍ A MULTILATERÁLNÍ DIPLOMACIE

Zdroj: Nye (2004: 31)

Podle Organského a Kuglera (1980: 6–7) jsou vůbec nejčastěji využívanými – a ve většině případů efektivními – způsoby uplatňování moci odměny a tresty, resp. pobídky a hrozby (*carrots and sticks*). Na nich přitom spočívá v první řadě vojenská a ekonomická moc, tj. tvrdá moc (*hard power*) (Nye 2004: 5). Pokud má aktér A něco, co chce či potřebuje aktér B, může ovlivňovat jeho chování tak, že mu dané zboží či statek poskytne, či naopak odepře. Aktér B se pak podvolí požadavkům aktéra A, neboť se jednoduše obává trestu a nechce riskovat následky odplaty za to, že by aktérovi A nevyhověl. Mocný stát může jiné aktéry odměňovat za jejich žádoucí chování skrze ekonomické pobídky, dodávky nerostných surovin, technologickou

¹⁴⁷ V angl. originále *primary currencies*.

pomoc, vojenskou ochranu, rozvojovou spolupráci, nižší obchodní tarify, politickou podporu při prosazování nějakého návrhu na půdě mezinárodních organizací nebo také může slíbit ukončení předešlého trestu. V případě, že se ale aktéři chovají v rozporu se zájmy a požadavky mocné země, ta je může naopak potrestat, a to za pomoci silových a donucovacích prostředků, kdy hrozí přijetím různých sankcí (přerušením diplomatických styků, vyhlášením bojkotu na dovoz či embarga na vývoz určitého zboží), zvýšením obchodních tarifů a ukončením dosavadní ekonomické, vojenské či jiné pomoci (Holsti 1964: 190; Ikenberry – Kupchan 1990: 285; Nye 2004: 2, 5–7). Krajní možností, po níž může mocnější stát sáhnout, je hrozba a nakonec i samotné použití vojenské síly (Organski – Kugler 1980: 7). Stát tak může v regionu vystupovat z pozice síly a vynucovat si „poslušnost“ na straně slabších zemí.

Vedle využití široké škály ekonomických a vojenských nástrojů se mohou mocné státy snažit ostatní také *přesvědčit* o změně jejich preferencí a potažmo chování. Uplatňování moci prostřednictvím přesvědčování a kooptace, na nichž spočívá tzv. měkká moc (*soft power*), je přitom oproti jiným metodám relativně nenákladné, ale zase nepatří k nejefektivnějším (Nye 2004: 6; Organski – Kugler 1980: 5). Jde o dlouhodobější proces s méně jistým koncem, než když se státy přikloní k ekonomickým pobídkám či vojenským hrozbám. Na druhou stranu pro stát jsou nástroje uplatňování *soft power* (tj. nastolování témat agendy a prosazování norem v rámci regionálních institucí, zvyšování vlastní atraktivity a zlepšování prestiže apod.) ekonomicky výhodné, neboť pokud daný stát reprezentuje hodnoty, které chtějí jiní aktéři přijmout a následovat, požívá mezi nimi morální autority, jeho politiky a cíle jsou chápány jako legitimní a chování druhých se tak může změnit jednoduše proto, že s těmito politikami a cíli souhlasí. Státy kladou důraz na získání podpory od jiných států, neboť silná diplomatická podpora pro politiky státu zvyšuje legitimitu a potažmo vliv aktéra (Holsti 1964: 188). Stát požívající mezinárodní autority a prestiže je proto schopen ovlivňovat druhé bez potřeby vynakládání zdrojů na využití donucovacích prostředků či na úplaty. Například výše zmíněným šířením norem a nastolováním témat agendy regionální politiky, pro které by se měla mocnost snažit získat co nejvíce příznivců, může formovat preference druhých států. V jiných případech se může mocnost odvolávat na společné hodnoty, zájmy a cíle či se dokonce odvolávat na smysl pro povinnost (Nye 2004: 6–7).

Přesvědčování je proces, kdy stát iniciuje nějaký návrh a diskutuje o něm s dalšími aktéry, přičemž se je o výhodnosti návrhu snaží přesvědčit, resp. od nich získat souhlas. Toho je dosahováno, aniž by stát explicitně upozorňoval na možnost získání odměny či udělení trestu (Holsti 1964: 189). Je třeba počítat s variantou, kdy aktér B ochotně sám přistoupí na

návrh aktéra A, neboť s ním souhlasí a je pro něj samého výhodný – některé státy ochotny samy následovat jiný stát (Organski – Kugler 1980: 5). Nelze si tedy myslet, že výsledek jakékoli situace je výhodný jen buď pro stát A, nebo naopak jen pro stát B, ale že existuje třetí varianta, kdy může být výsledek uspokojivý a žádoucí pro oba aktéry. V některých případech tak lze ovlivnit druhé bez využití hrozeb či odměn – vliv státu může posilovat i to, že se v jeho příkladu jiné země vzhlednou a obdivují jeho ekonomickou rozvinutost, vysokou životní úroveň, jeho hodnoty, míru otevřenosti, kulturu apod. (Nye 2004: 5, 7). Tento stát požívá úcty mezi ostatními zeměmi a své dobré reputace a silné morální autority může využít ve vztazích s dalšími státy, pro něž funguje jako modelový příklad, který je hoděn následování. Podstatné je, že preference, a tím i potřeby a zájmy ostatních států, může stát požívající jisté legitimacy a autority formovat a měnit skrze interakce (Nabers 2010b: 935). Ideově vlivný stát tak ovlivňuje chování ostatních prostřednictvím proměny jejich názorů, zájmů a identit (Ikenberry – Kupchan 1990: 285).

V posledním kroku při určování regionálních mocností Blízkého východu budeme zjišťovat, zda je stát alespoň od některých zemí v regionu a příp. i světových mocností uznáván jako mocnost. Při zjišťování, zda ostatní země přisuzují danému státu mocenský status, se zaměříme na explicitní či implicitní uznání jejich postavení ze strany jiných aktérů. Jen málokterí političtí představitelé se explicitně vyjadřují o jiném státu jako o (regionální) mocnosti, a to obzvláště v případech států, které jsou v rivalském či dokonce nepřátelském vztahu. Jelikož uznání mocenského statusu v zásadě znamená uvědomění si mocenské převahy mocnějšího státu ze strany slabší země, budeme za něj považovat jakoukoli situaci, kdy došlo k úspěšnému uplatnění vlivu ze strany mocnějšího státu. Tak v zásadě dojde k nepřímému uznání nadřazenosti mocnosti ze strany slabších zemí díky tomu, že se podvolí požadavkům a vůli mocnosti. Za uznání mocenského statusu považujeme i to, když jiné regionální nebo světové mocnosti chápou daný stát jako partnera při vyjednávání či při mediaci, když se slabší země na danou mocnost obrací pro řešení regionálních ekonomických, environmentálních či bezpečnostních problémů, krizí a konfliktů, když jej následují jako členové jím vytvořené regionální organizace apod. Zda postavení konkrétní regionální mocnosti uznávají světové mocnosti, poznáme např. podle toho, že jednají s danou zemí jako reprezentantem příslušného regionu v rámci multilaterálních fór, že ji vyhledávají jako vhodného mediátora pro řešení konfliktů odehrávajících se v příslušném regionu, že ji přijmou jako člena globálních fór, na nichž participují světové mocnosti apod.

1.3.2 Druhá nezávisle proměnná

Druhou nezávisle proměnnou – povahu vztahu regionálních mocností s ohledem na správu regionu a podobu regionálního uspořádání – budeme zjišťovat podle toho, zda se představy jednotlivých regionálních mocností o uspořádání regionu navzájem liší, nebo se naopak jejich vize podobají. Z toho pak bude vyplývat, zda spolu mocnosti soupeří o prosazení vlastní alternativy regionálního uspořádání, nebo naopak vzájemně spolupracují při správě regionu, řešení regionálních problémů a distribuci veřejných statků. Pro účely naší práce bude tedy vztah mocností nabývat buď podoby kooperace, anebo vzájemného soupeření. Kooperující mocnosti se vyznačují tím, že spolupracují při správě regionu, při řešení problémů kolektivní akce, při řešení regionálních krizí a konfliktů a při poskytování veřejných statků. Naopak soupeřící mocnosti mají rozdílné či dokonce protichůdné představy o fungování regionu, o podobě a členství regionálních organizací, o podobě regionálních režimů, o podobě aliancí apod.

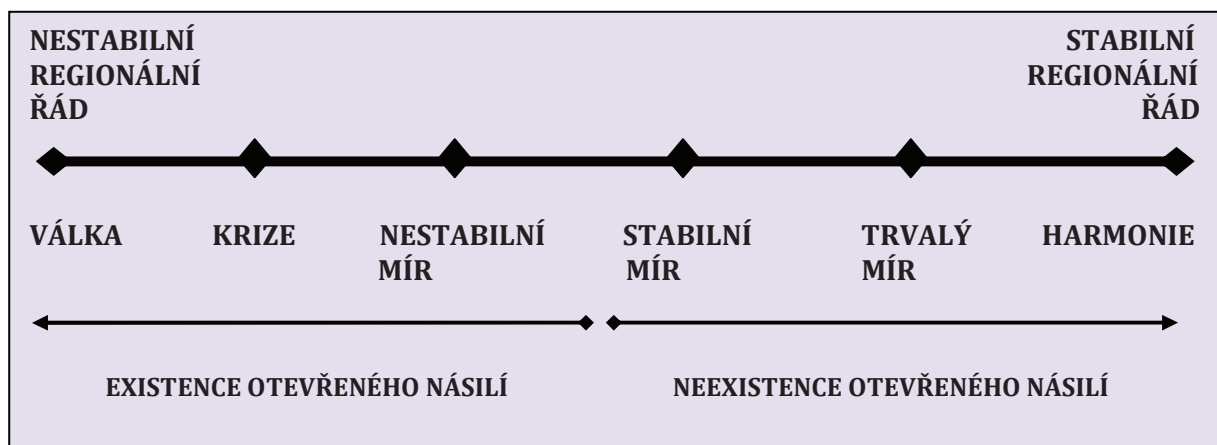
Konkrétně tedy budeme zjišťovat, zda se představy mocností týkající se regionálního uspořádání a správy regionu liší, či shodují, zda se mocnosti shodnou na podobě a fungování regionálních režimů a organizací, zda společně postupují při prosazování témat agendy v rámci regionálních organizací, zda spolupracují při vytváření a udržování regionálních režimů a organizací, příp. i při trestání porušování pravidel těchto institucí a nakonec zda společně postupují při řešení a příp. mediaci regionálních krizí a konfliktů.

1.3.3 Závisle proměnná

Závisle proměnnou – úroveň stability regionálního řádu – budeme posuzovat podle toho, zda ve vnitroregionálních vztazích dochází či nedochází k využívání otevřeného násilí. Mluvíme-li o různých podobách regionálního řádu, máme v první řadě na mysli různou úroveň regionální stability, kterou si lze představit jako kontinuum. Na jednom konci kontinua se nachází vysoce nestabilní řád, který je charakteristický častými konflikty a násilnými vztahy mezi aktéry. Na jeho druhém konci pak nalezneme vysoce stabilní řád, kde násilí ze vzájemných vztahů vymizelo a který se tak vyznačuje vysokou mírou spolupráce a pokojnými vztahy mezi aktéry. Vzhledem k tomu, že řády v různých regionech nabývají různých podob, které se od výše zmíněných krajních forem v mnoha ohledech liší, je potřeba si upřesnit, s jakými podobami regionálního řádu v práci budeme operovat. Při zkoumání podoby regionálního řádu nelze využívat měřitelné postupy, proto operační definici tohoto konceptu postavíme na kvalitativních proměnných. Při operacionalizaci stabilního a nestabilního regionálního

řádu budeme vycházet z barometru konfliktu a míru, resp. jednotlivých stupňů konfliktu a míru, jak jsou popsány v textu *Preventing and Mitigating Violent Conflicts: An Abridged Practitioner's Guide* Agentury Spojených států pro mezinárodní rozvoj (*United States Agency for International Development, USAID*). Agentura uvádí šest stupňů kontinua od totální války k harmonii zájmů, tedy od vysoce konfliktních až po vysoce kooperativní vztahy (viz Schéma 4). Těchto šest stupňů vývoje od totální války k harmonii bude pro účely této práce představovat šest základních vzorců vztahů mezi aktéry, resp. z nich odvozených šest základních podob řádu. Ty se od sebe budou lišit tím, jaké vzorce vztahů převáží v daném regionálním systému ve zkoumaném období. Jednotlivé stupně od sebe nelze oddělit přesnou hranicí, neboť jeden stupeň volně přechází v druhý a mohou se proto v určitých ohledech a do určité míry překrývat (USAID 1997: 5).

Schéma 4: Úrovně stability regionálního řádu

Zdroj: vlastní schéma

S ohledem na tezi nadefinovanou v úvodu práce si těchto šest stupňů rozdělíme na dvě základní skupiny – nestabilní řád a stabilní řád –, kdy budeme brát v úvahu výskyt otevřeného fyzického násilí ve vztazích mezi aktéry. Pokud alespoň někde dojde k použití násilí mezi aktéry, mluvíme o nestabilním řádu, který bude nabývat třech podob – války, krize či nestabilního míru. Podařilo-li se aktérům zcela vyloučit použití násilí ze vzájemných vztahů, pak se bude jednat o stabilní řád, který opět bude mít tři podoby – stabilní mír, trvalý mír a harmonii (viz Tabulka 3).

Jednou z krajních podob řádu je řád definovaný pojmem *válka*, kdy lze mluvit o vysoké míře nestability v regionálním systému. Řád je charakteristický vysoce násilnými vztahy, neboť dochází k trvalému boji

mezi organizovanými ozbrojenými silami. Může se přitom jednat o válku¹⁴⁸, státní ozbrojený konflikt¹⁴⁹ nebo nestátní konflikt¹⁵⁰. Méně násilný, ale stále vysoce nestabilní je řád označovaný jako *krize*, kde ve vztazích mezi aktéry dochází k hrozbě použití síly, mobilizaci ozbrojených složek a jejich občasným potyčkám, ale míra otevřeného násilí a použití síly není natolik významná jako v případě války. Dochází spíše k menším, příp. středně velkým násilným konfliktům. Pravděpodobnost, že válka či ozbrojený konflikt mezi aktéry vypukne, je nicméně velmi vysoká. Jako nestabilní označujeme i řád, kde převažuje *nestabilní mír* (či studená válka, příp. negativní mír). Jedná se stále ještě o řád nestabilní, neboť se ve vztazích mezi aktéry může občas vyskytovat násilí, ačkoli je jeho úroveň spíše nízká. Takovýto řád je charakteristický vysokým napětím mezi aktéry, kteří jsou vůči sobě velmi podezřívaví, a proto udržují a posilují svou vojenskou sílu jako nástroj odstrašení potenciálních agresorů. Vzhledem k tomu, že si aktéři navzájem nedůvěřují, nelze jejich vztahy klasifikovat jako přátelské. Mír je jen křehký, neboť ve vztazích mezi aktéry chybí garance, že při dosahování vlastních partikulárních zájmů nepoužijí násilí nebo jiný způsob donucení (to je mimo jiné výsledek toho, že mezi nimi nebylo dosaženo buď žádných či jen mála vzájemných dohod) (USAID 1997: 7).

---

¹⁴⁸ Podle intenzity konfliktu rozeznáváme *menší ozbrojený konflikt (minor armed conflict)*, během něhož dojde k alespoň 25 úmrtí spojených s bojem za rok, ale méně než 1000 úmrtí během celého konfliktu, *středně velký ozbrojený konflikt (intermediate armed conflict)*, který si vyžádá alespoň 25 úmrtí spojených s bojem za rok, přičemž celkový počet úmrtí dosáhne alespoň 1000 za celé období bojů, ale méně než 1000 úmrtí v rámci jednoho roku, a nakonec *válku*, kterou jsou všechny konflikty, během nichž dojde k alespoň tisíci úmrtí spojených s bojem za jeden rok (Gleditsch et al. 2002: 619).

¹⁴⁹ Státní ozbrojený konflikt je podle definice Uppsalské univerzity chápán jako „střet neslučitelných zájmů týkajících se vlády a/nebo území, kde použití ozbrojené síly mezi dvěma stranami, z nichž alespoň jedna je vláda státu, má za následek alespoň 25 úmrtí spojených s bojem za jeden kalendářní rok“. Můžeme jej přitom dělit na *mezinárodní konflikt (interstate conflict)*, kde jsou hlavními bojujícími stranami vlády alespoň dvou a více států, *vnitrostátní konflikt (intrastate conflict)* mezi vládou a aktérem nestátní povahy, a to bez zásahu jiných států zvenčí, a nakonec *vnitrostátní konflikt se zahraniční účastí (intrastate with foreign involvement)*, kdy dochází k boji mezi vládou a nestátním aktérem, kde buď vládu, nebo druhou stranu konfliktu (anebo oba soupeře) vojensky podporují vlády jiných států, jejichž vojáci se konfliktu aktivně účastní.; Uppsala Universitet, Department of Peace and Conflict Research – Definitions: <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/> (25. 7. 2014). Případně je možné ještě doplnit čtvrtý typ státního konfliktu, a to *mimostátní ozbrojený konflikt (extrastate armed conflict)*, k němuž dochází mezi státem a nestátní skupinou mimo jeho vlastní území (Gleditsch et al. 2002: 619).

¹⁵⁰ Ozbrojený neboli násilný konflikt lze dělit na *státní ozbrojený konflikt (state-based armed conflict)*, kde alespoň jednou stranou konfliktu je stát, a *nestátní ozbrojený konflikt (non-state conflict)*, kde žádnou ze stran účastnících se boje není stát.; Uppsala Universitet, Department of Peace and Conflict Research – Definitions: <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/> (25. 7. 2014).

Tabulka 3: Definice šesti konkrétních podob řádu

DRUH ŘÁDU	PODOBA ŘÁDU	DEFINICE JEDNOTLIVÝCH PODOB ŘÁDU
NESTABILNÍ ŘÁD	VÁLKA	vysoce násilné vztahy mezi aktéry (války, středně velké ozbrojené konflikty), boj mezi organizovanými ozbrojenými silami, vysoce nestabilní řád
	KRIZE	častá hrozba použití síly, mobilizace ozbrojených složek, občasné potyčky mezi ozbrojenými složkami, nižší míra otevřeného násilí (menší a středně velké ozbrojené konflikty), vysoká pravděpodobnost vypuknutí války
	NESTABILNÍ MÍR	křehký mír, občasný výskyt násilí, vysoké napětí mezi aktéry, vysoká vzájemná podezřívavost mezi aktéry, posilování ozbrojených složek jako nástroje odstrašení potenciálních agresorů, neexistence garancí o nepoužití násilných prostředků při naplňování zájmů, neexistence či jen minimum vzájemných dohod
STABILNÍ ŘÁD	STABILNÍ MÍR	případné vzájemné spory řešeny nenásilnou cestou, vypuknutí ozbrojeného konfliktu je možné, ale nepravděpodobné, rozšíření společných (všemi uznávaných) pravidel, předvídatelnější chování aktérů
	TRVALÝ MÍR	vysoká míra spolupráce, pokojné řešení sporů, existence institucionalizovaných mechanismů pro řešení sporů, téměř nulová možnost použití fyzického násilí při naplňování zájmů, vysoká míra vzájemné důvěry, mnoho společných cílů a hodnot, bezpečnost není třeba chránit navyšováním vojenské síly
	HARMONIE	nejstabilnější řád, harmonie zájmů a hodnot, široce uznávané společné normy a pravidla, solidarita a pouto mezi aktéry

Zdroj: vlastní tabulka

Za stabilní můžeme považovat řád označovaný jako *stabilní mír* (nebo studený mír), a to z toho důvodu, že se aktéři naučili řešit případné vzájemné spory nenásilnou cestou. Ačkoli je vypuknutí ozbrojeného konfliktu možné, je spíše nepravděpodobné, neboť k dosahování vlastních zájmů a případnému soupeření dochází v rámci určitého souboru společných, tj. všemi uznávaných pravidel, která činí chování aktérů více či méně předvídatelné. Za vysoce stabilní pak označujeme *trvalý mír* (nebo pozitivní mír), protože spolupráce mezi aktéry dosahuje vysoké úrovně, a to i přesto, že mezi nimi může docházet ke střetům zájmů. Ty jsou ovšem řešeny pokojně v rámci institucionalizovaných mechanismů pro řešení sporů. To, že by aktéři dosahovali svých zájmů i za cenu použití fyzického násilí, je v podstatě nemožné, neboť si cení vzájemných dobrých či dokonce přátelských vztahů více než svých partikulárních zájmů. Ruku v ruce s vysokou mírou vzájemné důvěry a sdílených cílů a hodnot jde i přesvědčení, že není třeba chránit vlastní bezpečnost navyšováním vojenské

síly. Nejstabilnějším řádem je nakonec ten, který charakterizuje pojem *harmonie*, neboť zde nejsou vztahy mezi společenstvími či aktéry poznamenány v zásadě žádnými střetávajícími se zájmy či rozdílnými hodnotami. Aktéři cítí solidaritu a pouto s ostatními členy skupiny (USAID 1997: 6–7).

Při analýze regionální řádu budeme v průběhu zkoumaného období sledovat:

- existenci vzájemného diplomatického uznání států,
- existenci otevřeného násilí, tj. bojů mezi organizovanými ozbrojenými silami aktérů (státní i nestátní ozbrojené konflikty, a to jak války, tak středně velké a menší ozbrojené konflikty),
- existenci hrozeb použití vojenských, ekonomických a jiných donucovacích prostředků a jejich skutečné použití,
- udržování a posilování vojenské síly jako nástroje odstrašení potenciálních agresorů,
- existenci vojenských aliancí zaměřených proti vnitroregionální hrozbě,
- existenci a dodržování dohod mezi státy garantujících nepoužití násilí nebo jiný způsob donucení v případě vzájemných neshod,
- existenci a dodržování institucionalizovaných mechanismů pro nenásilné řešení sporů,
- existenci regionálních režimů a organizací či jakéhokoli souboru společných, tj. všemi uznávaných pravidel usměrňujících chování aktérů v různých oblastech společenského života,
- členství států v regionálních organizacích,
- povahu vztahů mezi aktéry (napětí a vzájemná podezřívavost nebo naopak důvěra, sdílené cíle, zájmy a hodnoty, existence solidarity a sdílené identity s ostatními),
- vměšování světových mocností do regionální politiky (přímé vojenské zásahy do konfliktů v regionu či nepřímé vměšování skrze finanční, vojenskou a diplomatickou podporu zemí).

2 HRANICE A STRUKTURA BLÍZKÉHO VÝCHODU¹⁵¹

2.1 Vymezení hranic regionu

Ve světě pravděpodobně neexistuje region, který by se vyznačoval existencí tak vysokého počtu různorodých definic jako Blízký východ.¹⁵² Navzdory hojnosti, s jakou se dnes o tématech souvisejících s touto oblastí hovoří, opakovaně vyvstává problém s určením jeho hranic. Proto pokládáme za nezbytné blíže vysvětlit, jak budeme vymezovat Blízký východ¹⁵³ v tomto textu. Objasníme přitom, která území v našem pojetí tento region zahrnuje, které jednotky považujeme za jeho integrální součást a podle jakých kritérií jsme se při jeho definování řídili.

Určit přibližné hranice širšího Blízkého východu nám částečně pomáhají významné fyzickogeografické charakteristiky, jež tuto geografickou oblast oddělují od jiných regionů či přechodových oblastí a zemí.¹⁵⁴ Region Blízký východ se proto v našem pojetí rozkládá na části dvou kontinentů, tedy

---

¹⁵¹ Tato kapitola částečně vychází z autorčiny kapitoly *Blízký východ* (s. 112–141), která je součástí kolektivní monografie *Panregiony ve 21. století: vývoj a perspektivy mezinárodních makroregionů* editorů Ladislava Cabady a Davida Šance. Publikace vyšla v roce 2011 v nakladatelství Aleš Čeněk (Plzeň) (Ponížilová 2011b).

¹⁵² Problematikou vymezení Blízkého východu se autoři zabývají již minimálně od poloviny 20. století (viz např. Harkavy 2001; Keddie 1973; Lloyd 1999; Smith 1968; Thompson 1981). Každý autor přitom využívá jiná kritéria a různí se i účel, pro který mají být hranice stanoveny. Navíc se regiony postupně vyvíjejí, čímž se zároveň proměňují i jejich hranice a vnitřní struktura. Na pojetí Blízkého východu tak má vliv také doba a kontext vzniku definice. Výsledkem je existence množství různých vymezení (viz Příloha 2). Podle Smitha (1968: 9) je možným důvodem velké oblíbenosti termínu *Middle East* (potažmo českého ekvivalentu Blízký východ) právě jeho vágnost. Posledních přibližně sedm desetiletí slouží pojem k označení oblasti rozkládající se mezi Evropou, tropickou Afrikou na jih od Sahary a monzunovou Asií (odtud také metaforické označení Blízkého východu jako křižovatky či pozemního mostu mezi třemi kontinenty; Smith 1968: 9). Někdy je region vymezován velmi úzce jako oblast od Egypta po Írán a Arabský poloostrov, jindy je do něj počítána celá severní Afrika a jihovýchodní Asie včetně Súdánu, Etiopie, Somálska, Mauretánie, Afghánistánu, Pákistánu i Kypru.

¹⁵³ Pro tento region se používají ale i jiná označení, např. Blízký východ a severní Afrika, Střední východ nebo Blízký a Střední východ. Toto spojené označování připouští například Herzog (2008: 7), Hnízdo (1995: 40) či Axworthy (2009: 209). Názvy jako Úrodný půlměsíc, Levanta či Mašrik, označující různé části regionu, jsou spíše historické a v současnosti se nepoužívají, byť existují výjimky, kdy např. Buzan a Wæver (2003: 190) pojem Levanta využívají i v současných textech pro označení arabsko-izraelského subregionu.

¹⁵⁴ Mezi jednotlivými regiony nemusí procházet jasná hranice. Naopak se často stane, že se mezi jednotlivými regiony vytváří přechodové regiony či státy (Hnízdo 1995: 68).

na území jihozápadní Asie a severní Afriky.¹⁵⁵ Jedná se o prostor, který je lemovaný Atlantickým oceánem, Středoziemním, Rudým, Arabským mořem (potažmo Perským zálivem) a Kaspickým mořem. Severoafrické státy, které řadíme do Blízkého východu, leží v pouštní oblasti Afriky a od subsaharské tropické Afriky jsou odděleny tzv. pásmem Sahelu. Na východě je region ohraničen pohořími, která prochází Íránem a která Blízký východ oddělují od indického subkontinentu, ale samotný Írán ještě do regionu řadíme (viz níže). Severní suchozemská hranice odděluje oblasti s mírným podnebím, tedy Turecko a Zakavkazsko, od jižněji položených suchých a polosuchých oblastí.¹⁵⁶ Mezi státy patřící do širěji vymezeného Blízkého východu¹⁵⁷ počítáme Maroko, Alžírsko, Tunisko, Libyi, Egypt, Turecko, Sýrii, Libanon, Izrael, Jordánsko, Irák, Írán, Saúdskou Arábii, Kuvajt, Katar, Bahrajn, Spojené arabské emiráty, Omán, Jemen a Palestinu¹⁵⁸ (viz Mapa 1).

Geografické a klimatické podmínky a rozdílné fyzickogeografické charakteristiky jednotlivých oblastí vždy měly jistý vliv na ekonomický, ale i politický a kulturní vývoj států (Cohen, 2003: 333–334), mezi nimiž docházelo k intenzivnějším ekonomickým a politickým interakcím, sdílení a řešení bezpečnostních, environmentálních a jiných problémů. Mezi zeměmi jednoho regionu jsou vztahy bližší a interakce intenzivnější než se státy sousedních regionů. Geografické hranice a geografická blízkost zemí Blízkého východu nám navíc pomohou vysvětlit rozdíl mezi tímto regionem a dvěma odlišnými koncepty – arabským a islámským světem –, s nimiž je region často spojován. Je pravdou, že arabské muslimské státy tvoří většinu zemí Blízkého východu, ale nalezneme zde i nearabské a nemuslimské země a oblasti a naopak několik arabských a mnoho muslimských států leží na území, které z různých důvodů do Blízkého východu zahrnout nelze.

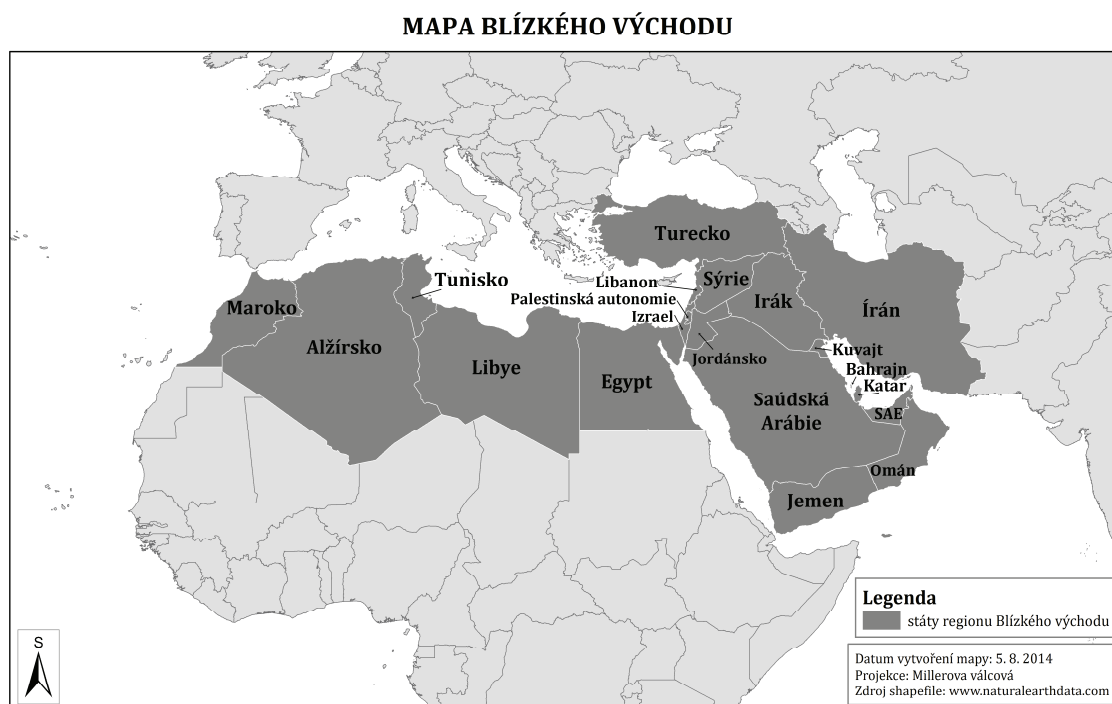
¹⁵⁵ Jde o tzv. širší vymezení Blízkého východu, byť někteří autoři jeho hranice posunují ještě dál. Například David Fromkin (1989: 16) píše, že „Blízký východ [...] neznamená pouze Egypt, Izrael, Írán, Turecko a arabské státy Asie, ale také sovětskou Střední Asii a Afghánistán: celou oblast, v níž Británie od Napoleonský válek a dále bojovala za ochranu cesty do Indie před útoky nejprve od Francie a pak od Ruska v tom, co přišlo ve známost jako ‚Velká hra‘“.

¹⁵⁶ Většina území Blízkého východu je tvořena suchými a polosuchými oblastmi, mírné podnebí zasahuje jen do několika oblastí (viz Příloha 3).

¹⁵⁷ Vzhledem k tomu, že je zkoumané období relativně dlouhé (63 let) a navíc jeho počátek zasahuje do doby, kdy ještě nebyl systém států na Blízkém východě zcela dotvořen, mění se v průběhu zkoumaných let počet států, jež tento region tvoří. Např. v roce 1945 bylo na Blízkém východě jen šest nezávislých států (nepočítáme-li Omán, viz kapitola 2.2), v roce 2007 ale již devatenáct, resp. dvacet, počítáme-li i Palestinskou autonomii.

¹⁵⁸ Ačkoli není Palestinská autonomie nezávislým státem, ale kvazi-státem, jedná se stále o teritoriálně ukotvenou entitu, proto ji nelze při vymezování regionu opomíjet.

Mapa 1: Státy regionu Blízkého východu

Zdroj: vlastní mapa

S arabským světem je Blízký východ spojován zejména proto, že 17 z celkových 20 zemí regionu (včetně Palestiny) tvoří arabské země. Také proto Lustick (1997: 657) mluví o „arabském Blízkém východě“ a Ehteshami a Hinnebusch (1997: 13) o „arabském jádru blízkovýchodního systému“, přičemž v první řadě oceňují jeho jazykovou a kulturní homogenitu. K té přispívá i fakt, že celých 18 zemí regionu je muslimských. Přesto Blízký východ nelze s arabským a muslimským světem zaměňovat, neboť oba etnicky, resp. nábožensky vymezené regiony jsou rozsáhlejší než samotný Blízký východ. Řadu muslimských zemí a oblastí¹⁵⁹ nalezneme i v subsaharské Africe a jižní a jihovýchodní Asii, nehledě na to, že pět zemí s nejpočetnější muslimskou populací (Indonésie, Indie, Pákistán, Bangladéš, Nigérie¹⁶⁰) leží mimo Blízký východ.¹⁶¹ Islám je s Blízkým východem často

¹⁵⁹ Muslimský svět tvoří 57 států, budeme-li vycházet z členské základny Organizace islámské spolupráce (viz Příloha 4).

¹⁶⁰ Za nimi ovšem následuje pět zemí Blízkého východu, konkrétně Egypt, Írán, Turecko, Alžírsko a Maroko (viz Příloha 5); Pew Research Religion & Public Life Project – Muslims: <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-muslim/> (15. 7. 2014).

¹⁶¹ Jen v Indii a Pákistánu žije více muslimů než na celém Blízkém východě, který jich čítá pouze necelých 20 % (DeSilver 2013) (viz Příloha 6).

spojován zejména proto, že má ze všech světových regionů nejvyšší koncentraci muslimských obyvatel (přibližně 93 % blízkovýchodní populace jsou muslimové) (DeSilver 2013).¹⁶² Podobně i země s početnou arabskou populací nalezneme za hranicemi Blízkého východu, a to konkrétně v subsaharské Africe, jejíž arabské země (Mauritánii, Somálsko, Súdán, Džibuti a Komory¹⁶³) dělí od severoafrických arabských států jak výše zmiňované geografické překážky, tak zejména kulturní rozdíly a méně intenzivní ekonomické, politické a bezpečnostní interakce.

Převládající islámské náboženství, které představuje silné společenské pouto, a stejný jazyk „arabského jádra“ vyplývá zejména ze společné historie velké části území ležících na Blízkém východě. Současný blízkovýchodní region se totiž velmi přibližně shoduje s územím dobytým během první a druhé vlny arabské expanze z doby od první poloviny 7. století do poloviny 8. století n. l. Při těchto výbojích arabské muslimské kmeny rozšiřovaly svou kontrolu z oblasti Arabského poloostrova směrem na sever k Anatolii, na východ téměř až k hranicím Indie a k Střední Asii a na západ přes severní Afriku až k Atlantickému oceánu a na Pyrenejský poloostrov. Oblasti, jež byly součástí největších arabských islámských říší, tedy Umajjovské¹⁶⁴ a ranně Abbásovské říše, tak položily etnicko-jazykový a náboženský základ¹⁶⁵ pro formování současného regionu (Keddie 1973: 257). Vládnoucí vrstvou

---

¹⁶² Čistě pro srovnání – muslimové tvoří kolem 30 % subsaharské populace a ještě méně (přibližně 24 %) populace asijsko-pacifického regionu (DeSilver 2013).

¹⁶³ Tyto státy spolu s arabskými zeměmi Blízkého východu tvoří Arabský svět. Při jeho vymezení lze vycházet z členské základny Ligy arabských států (viz Příloha 7).

¹⁶⁴ V době vlády Umajjovské dynastie (661–750), konkrétně v letech 705–715 (tj. během druhé expanzivní vlny Arabů), dosáhla arabská říše největšího teritoriálního rozsahu (Veselý 1991: 25).

¹⁶⁵ V polovině 7. století n. l. ovšem došlo k rozkolu uvnitř muslimské obce (*ummy*), kdy opozice proti vládnoucí Umajjovské dynastii začala volat po právech rodiny Proroka Muhammada na vedení *ummy*. Podle šířeného dogma měl být zástupcem Muhammada jeho bratranec a zeť ^ʿAlí a posléze jeho potomci a to až do doby, než se Muhammad na konci světa vrátí jako spasitel. Následně vznikla skupina *šīʿat ʿAlí* („strana ^ʿAlího“), z jejíhož učení se rozvinula samostatná větev islámského náboženství – *šīʿa* –, která výrazným způsobem zasáhla do vývoje jak islámské říše, tak i států, jež vznikly po jejím rozpadu. Na druhé straně sunnitě (stoupenci sunny, tj. Muhammadova zvyku) tvrdí, že má islámskou obec vést osoba z kmene Qurajšovců, jako dosud Abú Bakr, ^ʿUmar a ^ʿUthmán (Veselý 1991: 35-38). V současnosti se k šíʿitské větvi islámu na Blízkém východě hlásí přibližně 35 % všech muslimských věřících. Většinu tvoří šíʿité v Íránu (89 % populace), Iráku (60–65 %), Bahrajnu (kolem 65 %) a Libanonu (přibližně 40 %). V mnoha dalších státech Blízkého východu představují relativně významnou menšinu (např. v Kuvajtu a Jemenu 30 %, Turecku, Pákistánu a Afghánistánu 20 %, Sýrii a Spojených arabských emirátech 15 % a Saúdské Arábii a Kataru 10 %); CIA The World Factbook – Religions: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2122.html#tu> (12. 9. 2011).

na dobytých územích se stali právě Arabové, které nespojoval jen jazyk (arabština), ale především příslušnost k muslimské obci, *ummě*. Právě islám je totiž odlišoval od syrských arabských kmenů, které byly křesťanské, a zároveň s arabským jazykem tvořil základní rozlišovací prvky mezi Araby a populací v jimi okupovaných oblastech (Veselý 1991: 16). Časem ovšem došlo k postupné islamizaci a arabizaci většiny nearabských a nemuslimských území říše. Podle Hnízda (1995: 66) již v tomto období lze mluvit o „pevně geograficky zformovaném islámském panregionu“.

Přestože se rozsáhlá arabská islámská říše střídavě rozšiřovala a rozpadala na menší politické celky a její území se tak výrazně proměňovalo, společné náboženství a jazyk jako konstitutivní prvky regionu na většině území Blízkého východu přetrvaly až do dnešních dní, a to i navzdory skutečnosti, že některá území současného Blízkého východu (severoafričké pobřeží, oblast na východ od Středoziemního moře a Anatólii) ovládala Římská a posléze Byzantská říše a od počátku 16. století do roku 1918 byla hlavní mocností v regionu muslimská, ale turecká Osmanská říše. Její území se ovšem časem měnilo – největšího rozmachu Osmané dosáhli přibližně v době od 2. poloviny 16. do konce 17. století, kdy pod jejich kontrolu spadala velká část arabských území.¹⁶⁶ V letech těsně před vypuknutím první světové války však osmanští Turci fakticky vládli pouze samotné Anatólii, provinciím Mosul, Bagdád a Basra (dnešní Irák), východnímu pobřeží Středoziemního moře, západnímu pobřežnímu pásu Arabského poloostrova až k Jemenu a části jeho východního pobřeží u Perského zálivu. Hourani (1991: 129) nicméně vyzdvihuje vliv, jaký měla Osmanská říše na podřízené arabské oblasti v oblasti obchodu, administrativy a správy území.

Vedle kulturní blízkosti sdílejí arabské muslimské státy i některé politické a ekonomické rysy – Fawcett (2011b: 158) upozorňuje jednak na nízkou úroveň demokratizace, resp. převahu autoritářských režimů v těchto zemích, a dále pak nízkou úroveň ekonomické liberalizace.¹⁶⁷ Nakonec většina arabských států Blízkého východu má zkušenost s přímou koloniální či imperiální nadvládou nebo alespoň s nepřímým vlivem bývalých říší a koloniálních mocností (viz kapitola 2.2). Sdílenou zkušenost s osmanským a evropským imperialismem autorka dokonce označuje za jeden z klíčových rysů tohoto regionu (Fawcett 2011b: 158). Intenzivní vztahy a interakce mezi arabskými muslimskými státy podle Ehteshamiho a Hinnebusche (1997: 13) posilují transnacionální identity, tedy arabskou a muslimskou

---

¹⁶⁶ Konkrétně šlo o Mašrik, západní a severovýchodní pobřeží Arabského poloostrova a severoafričké pobřeží u Středoziemního moře (viz Příloha 8).

¹⁶⁷ V otázce ekonomické lze ovšem země Blízkého východu velmi obecně rozdělit na dvě skupiny států – na bohaté ropné producenty s rentiérskou ekonomikou a na poznatelně chudší státy neprodukující ropu (Ehteshami – Hinnebusch 1997: 14).

identitu obyvatel těchto zemí. Za pravdu jim v tomto případě můžeme dát pouze částečně. Ve prospěch jejich tvrzení slouží mimo jiné podoba většiny existujících regionálních institucí, které sdružují často právě arabské muslimské země. Vedle Ligy arabských států jde také o různé ekonomické a rozvojové celoarabské projekty jako je Arabský fond pro sociální a ekonomický rozvoj, Arabská banka pro ekonomický rozvoj v Africe, Arabský měnový fond či Islámská rozvojová banka a Organizace islámské spolupráce¹⁶⁸ sdružující arabské i nearabské muslimské státy. Problematické jsou v tomto ohledu ale partikulární národnostní identity, které jsou v jednotlivých arabských zemích často silnější než celoarabská identita, což se odrazilo i v oslabování arabské solidarity v průběhu 20. a 21. století v důsledku rozdílných politických, bezpečnostních a ekonomických zájmů jednotlivých zemí. Proto se může stát, že ani dobré politické vztahy na nejvyšší úrovni nemají dlouhého trvání a ani zbytky arabské solidarity nedokáží vyřešit vzájemné politické a jiné neshody plynoucí z různých národních zájmů.¹⁶⁹

Ačkoli arabské muslimské země představují velkou část Blízkého východu, celý region není vnitřně zcela nábožensky, etnicky a jazykově stejnorodý. Náboženská, resp. etnická celistvost regionu je narušena existencí Íránu, jehož obyvatelstvo z většiny tvoří Peršané, židovského státu Izrael a Turecka obývaného z většiny tureckou populací. Oblasti obývané etnickými či náboženskými menšinami objevíme ale i v řadě arabských muslimských států.¹⁷⁰ Za všechny jmenujme geograficky největší z nich, a to transhraniční regiony Kurdistán¹⁷¹ a Balúčistán¹⁷², jež obývá většinově kurdská, resp.

---

¹⁶⁸ Původní název organizace zněl Organizace islámské konference (*Organisation of Islamic Conference*), ale v roce 2011 došlo k jejímu přejmenování.

¹⁶⁹ Náboženská a etnicko-jazyková příbuznost a částečně i podobná historie nezajistila arabským muslimským zemím dobré vzájemné vztahy či dokonce názorovou a politickou jednotu. Naopak po rozpadu Osmanské říše a především v poválečném období, kdy vznikla většina dnešních států, se stal termín Blízký východ do velké míry geografickým označením zemí, v jejichž politickém vývoji se v posledních několika dekádách projevovalo více odlišností, než jednoty (Keddie 1973: 256).

¹⁷⁰ Mezi náboženské minority Blízkého východu patří zejména šíitští muslimové, Židé, křesťanští Koptové, Alawité, Jezídové či Drúzové. Z menšinových etnik jmenujme Peršany, Turkmeny, Asyřany, Uzbeky, Paštúny, Azery, Tádžiky, Kurdy, Balúče, Armény, Berbery a další (Fisher 1947: 424; Nisan 2002: 13-15).

¹⁷¹ Kurdistán územně zasahuje na jihovýchod Turecka, severovýchod Sýrie, sever Iráku a severozápad Íránu (viz Příloha 9). V Turecku žije kolem 15 milionů Kurdů (18 % turecké populace), v Íránu přibližně 8 milionů (10 %), v Iráku mezi 5 až 7 miliony (15–20 %) a v Sýrii méně než 1,5 milionu (řádově jednotky procent). Mimo oblast samotného Kurdistánu žijí menší skupiny Kurdů i v Ázerbájdžánu, Izraeli, Libanonu i v některých evropských zemích, např. Německu. Z kurdských území po první světové válce nakonec samostatný národní stát nevznikl, jak Kurdové doufali, a naopak byl Kurdistán rozdělen mezi několik okolních zemí. Ty se mnohdy snažily kurdskou menšinu asimilovat,

balúčská populace. Přesto můžeme mluvit o svébytnosti Blízkého východu, která je podpořena vysokou mírou „transnacionální propojenosti“ jeho konstitutivních součástí (Ehteshami – Hinnebusch 1997: 13). Pod tímto pojmem si lze představit jak četné mezistátní návštěvy politických zástupců jednotlivých zemí, tak i vysoký počet osob a pracovníků migrujících mezi arabskými státy, stejně jako přesuny zboží, kapitálu a informací.¹⁷³ Nelze ovšem zapomínat i na odvrácenou stranu této transnacionální propojenosti, k níž patří zejména sdílené bezpečnostní otázky i energetické a ekonomické problémy, vzájemné konflikty a války, stejně jako přelévání jejich politických, ekonomických i humanitárních následků (např. migrace uprchlíků) z jedné země do druhé (Fawcett 2011b: 158).

Turecko a Írán se od arabských států Blízkého východu liší nejen v etnickém původu obyvatel, ale i historických zkušenostech. Obě země byly v minulosti významnými a mocnými impérii a na rozdíl od většiny arabských států za sebou mají dlouhou historii národní nezávislosti, a to i přes to, že se ani jim v různých obdobích nevyhnula snaha evropských mocností politicky si je podřídit (Lewis 1996: 314). Zároveň si Turecko i Írán mezi světovými válkami prošly revolučním obdobím, které k moci vyneslo reformistické vládcy – Mustafu Kemala Atatürka a Rezu Šáha Pahlavího –, kteří usilovali nejen o modernizaci, ale i výraznou westernizaci politického a společenského života svých zemí. Z Turecka se stal sekulární stát, íránský režim zase odkazoval na slavné předislámské období své historie (Keddie 1973: 256). Tím se obě země do velké míry odlišovaly od praxe svých arabských sousedů. Přestože je Blízký východ rozdělen mezi Turecko a Írán jako země tvořící severní hornatý pás států a arabské země na jihu, z historických a kulturně-civilizačních důvodů je nezbytné zařadit je do stejného regionu. Ani výše zmíněné rozdíly ve vývoji blízkovýchodních

---

zakazovaly (či stále zakazují) používání kurdského jazyka na veřejnosti a v médiích a výuku v tomto jazyce na školách.; CIA The World Factbook – Ethnic groups: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html#ir> (15. 7. 2014); CIA The World Factbook – Country Comparison, Population: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> (28. 7. 2014); Kurdové a Kurdistán – moderní dějiny: <http://kurdove.ecn.cz/moderni.shtml> (12. 9. 2011).

¹⁷² Jde o území pokrývající jihovýchod Íránu, jih Afghánistánu a jihozápad Pákistánu (viz Příloha 10). V Íránu žije přibližně 1,6 milionu Balúčů (2 % populace), v Afghánistánu 640 tisíc (2 %) a v Pákistánu 7 milionů (3,6 %). Mimo samotný Balúčistán žije početná balúčská menšina také v Ománu a méně pak ve Spojených arabských emirátech.; CIA The World Factbook – Ethnic groups: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html#ir> (15. 7. 2014); CIA The World Factbook – Country Comparison, Population: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> (28. 7. 2014).

¹⁷³ Ačkoli jsou země Blízkého východu navzájem významnými obchodními partnery, Lustick (1997: 654) i přesto mluví o nízké úrovni vnitroregionálního obchodu.

zemí po první světové válce nemohou zastřít staletí společné historie a jejich podobnou kulturu (Smith 1968: 11). Írán tak byl např. ovlivňován arabskými muslimskými výboji v 7. a 8. století¹⁷⁴, na druhou stranu arabské oblasti poznamenala nadvláda osmanských Turků trvajících od 16. století až do počátku 20. století. Ani z pohledu současných reálií a regionální politiky a ekonomiky nelze Turecko¹⁷⁵ a Írán izolovat od zbytku Blízkého východu. S arabskými sousedy totiž oba státy sdílí řadu bezpečnostních, ekonomických, ale i společenských zájmů a problémů, které vyplývají ze společného kulturního, ale i geografického prostředí. Slovy Axworthyho (2009: 212): „Írán je bezesporu trvalou a důležitou součástí Blízkého a Středního východu“. Izrael jako židovský stát představuje na mapě Blízkého východu významnou anomálii, která se etnicky, nábožensky, kulturně i částečně politicky vymyká většině blízkovýchodních zemí. Zejména z geografického hlediska a s ohledem na podíl Izraele na vymezení bezpečnostní agendy Blízkého východu jej nelze z tohoto regionu vyloučit (Beck 2008: 14). Nearabské státy hrají podle Valbjørna a Banka (2012: 22–23) dokonce čím dál důležitější roli v regionální politice.

Vedle regionu Blízkého východu budeme v práci operovat i se třemi subregiony, a to Maghribem (Maroko, Tunisko, Alžírsko, Libye), Perským zálivem (Irák, Írán a země Arabského poloostrova) a Arabsko-izraelským subregionem (Egypt, Izrael, Palestina, Sýrie, Libanon, Jordánsko) (viz Mapa 2).¹⁷⁶ V jejich rámci jsou interakce mezi zeměmi ještě častější a intenzivnější než napříč celým regionem, což je dáno několika faktory. Předně má na

---

¹⁷⁴ Během arabských výbojů od 7. a 8. století došlo k významné islamizaci Íránu, třebaže procesem arabizace – jako tomu bylo v případě jiných oblastí, které podlely expansivní vlně Arabů – neprošel a země si tak uchovala svůj vlastní jazyk – perštinu. Od poloviny 7. do 1. poloviny 9. století bylo území dnešního Íránu součástí arabských chalífátů, ale mimo toto období nebyla oblast ovládána arabskými dynastiemi a její vývoj tak byl do jisté míry odlišný od vývoje říší ležících na západ od jejich hranic (Veselý 1991: 16). Výjimkou bylo jen 11. století, kdy byl Írán spolu s dnešním územím Iráku, Sýrie, Libanonu, Izraele a Palestiny (a také Anatolie, částí Střední Asie a Afghánistánu) součástí rozsáhlé říše seldžuckých Turků.

¹⁷⁵ Srovnej s Buzanem a Wæverem (2003: 187), kteří Turecko nazývají „izolátorem“ (*insulator*) mezi Blízkým východem a Evropou.

¹⁷⁶ Zde se přikláníme k Buzanovu a Wæverovu vymezení subregionů, resp. v jejich pojetí subkomplexů (Maghrib, Levanta a Záliv) Ačkoli autoři zkoumají jen bezpečnostní vztahy, vyšší míra interakcí v rámci těchto tří subregionů se netýká jen oblasti bezpečnosti, ale i ekonomických, energetických a environmentálních otázek a politických vztahů (Buzan – Wæver 2003: 187–194). Ačkoli byl subregion Levanta (naš Arabsko-izraelský subregion) historicky pojímán úžeji, a to jako oblast dnešního Izraele, Sýrie, Libanonu a Palestiny, tj. bez Egypta a Jordánska (Cohen 2003: 336), zahrnujeme dnes do tohoto subregionu také Egypt. Souhlasíme zde se Smithem (1968: 15), že Egypt v minulosti měl a dodnes má v každém směru bližší vztahy s arabskými státy na východ od jeho hranic než se zeměmi Maghribu.

formování těchto subregionů vliv geografická rozlehlost a členitost Blízkého východu zároveň s relativně vysokým počtem států, které do něj náleží. Vedle toho, že se Blízký východ rozkládá na dvou regionech, je jeho jednoduitost narušena existencí moří či zálivů mezi jednotlivými oblastmi. Následkem toho mají například státy ležící v okolí Perského zálivu některé jiné ekonomické a bezpečnostní zájmy, než země ležící na severu Afriky. Vztahy mezi zeměmi jednoho subregionu jsou tak zpravidla užší než vztahy se zeměmi geograficky vzdálenějšími, anebo mezi nimi naopak dochází častěji ke sporům a konfliktům.

Mapa 2: Rozdělení širšího regionu Blízkého východu na tři subregiony

Zdroj: vlastní mapa

Členění Blízkého východu na tři subregiony¹⁷⁷ není důležité jen s ohledem na intenzitu interakcí v jejich rámci, ale může mít významné konsekvence

¹⁷⁷ S vyčleněním subregionů v rámci širšího Blízkého východu operují i další autoři. Hnízdo (1995: 80–81) rozpoznává tři subregiony či jeho slovy „transnacionální regiony“, a to Maghrib (Maroko, Západní Sahara, Alžírsko, Tunisko a příp. Mauretánie a/nebo Libye), Arabský poloostrov a nakonec „tradiční oblast Blízkého východu“ (tu sice jasně nevymezuje, ale řadí do ní Egypt a podle vymezení dalších subregionů lze vyvodit, že sem vedle Egypta patří ještě státy ležící na východ od Středomoří). I Lemke (2004: 83) nahlíží na Blízký východ jako na region složený ze tří částí – v jeho terminologii jde o lokální

pro studium regionálních mocností. Někteří autoři (Hnízdo 1995: 80; Joffe 1999: 173–174; Beck 2006: 3) si všimli, že v každé oblasti existuje jeden a více států, které si dělají nárok na pozici (sub)regionální mocnosti, což podporuje vnitroregionální soupeření a mnohdy brání rozvoji spolupráce či úspěšné integraci. V Maghribu jsou největšími rivaly Alžírsko a Maroko¹⁷⁸, v Perském zálivu Írán a Saúdská Arábie (v minulosti i Irák) a v Arabsko-izraelském subregionu pak Izrael a Egypt¹⁷⁹ (Beck 2006: 3; Beck 2008: 13; Fürtig 2007: 627; Hnízdo 1995: 80; Lemke 2004: 90).¹⁸⁰

2.2 Vznik a formování regionálního systému moderních států

Za úplný počátek období, během něhož se postupně vytvořil a formoval až do jeho současné podoby systém moderních států na Blízkém východě, můžeme považovat konec první světové války a následná 20. léta 20. století, kdy získaly nezávislost první státy a kdy v oblasti vznikaly první moderní státy jako následníci historických politických útvarů. Konec této etapy ale

---

(subregionální) hierarchie, a to konkrétně o arabsko-izraelskou hierarchii (Egypt, Izrael, Libanon, Sýrie, Jordánsko), „Severní pás“ (*Northern Rim*; Turecko, Irák a Írán) a Arabský poloostrov (Saúdská Arábie, Katar, Kuvajt, Bahrajn, Spojené arabské emiráty) (tato hierarchie podle něj vznikla až v roce 1971, neboť až v tomto roce poslední země Poloostrova – Bahrajn, Katar a Spojené arabské emiráty – získaly nezávislost). Vymezení těchto lokálních hierarchií Lemke mírně mění, když na jiném místě (viz Lemke 2010: 48–49) do arabsko-izraelské hierarchie řadí také Irák a do hierarchie Arabského poloostrova i Omán a Jemen. Martin Beck (2006: 3; 2008: 13) ke třem blízkovýchodním subregionům řadí Maghrib, Perský Záliv a Střední východ (angl. *Near East*), jež ale blíže nevymezuje. Jen pro úplnost dodejme, že Ehteshami a Hinnebusch (1997: 13) a Fawcett (2011b: 158) pracují jen se dvěma subregiony, a to oblastí Perského zálivu a arabsko-izraelskou oblastí, resp. státy Zálivu a Maghribem. Zvláštním případem mezi autory je Joffe (1999: 173–174), který se zmiňuje dokonce o pěti subregionech, a to arabské části Perského zálivu, Severní Africe, Severovýchodní Africe a Africkém rohu, Levantě a „nearabském světě“.

¹⁷⁸ Zde hrají roli jak vzájemné území spory, tak i alžírská podpora separatistů ze Západní Sahary, kteří usilovali o nezávislost na Maroku (Hnízdo 1995: 80).

¹⁷⁹ Beck (2006: 3; 2008: 13) uvádí jako mocnost Arabsko-izraelského subregionu Izrael, který je v této oblasti obklopen nepřátelskými státy, ale o Egyptu se nezmiňuje. Naopak Hnízdo (1995: 80) tvrdí, že je Egypt jasnou dominantní mocností tradiční oblasti Blízkého východu (tedy našeho Arabsko-izraelského subregionu).

¹⁸⁰ Srovnej s Ehteshamim a Hinnebuschem (1997: 13), podle nichž má každý subregion jeden dominantní stát – Írán dominuje Perskému zálivu a Sýrie arabsko-izraelské oblasti. S ohledem na události posledních patnácti let, kdy i v souvislosti s občanskou válkou upadala moc Sýrie a naopak rostla zejména vojenská síla Izraele a Saúdské Arábie, ovšem názor těchto autorů v současné době nelze sdílet.

sahá až do počátku 70. let 20. století, kdy poslední země získaly úplnou nezávislost na bývalých koloniálních mocnostech.¹⁸¹

Zásadní historický milník, který měl následně vliv na vznik blízkovýchodního systému moderních států, představoval konec první světové války. Ten přinesl na celém Blízkém východě porážku Osmanské říši a vítězství Francii a především Velké Británii, která se stala nejsilnější světovou mocností, jež se zde angažovala. Z tohoto důvodu měla také velký vliv na konečné vymezení hranic mnoha států a míru jejich nezávislosti. Jednání během Pařížské mírové konference (od ledna 1919) mezi Francií, Velkou Británií a zástupcem Arabů emírem Fajsalem byla komplikována především konfliktem územních nároků všech tří zainteresovaných stran v oblasti Blízkého východu (Přebinda 2005: 29–30). Na konferenci v San Remu v roce 1920 se evropské mocnosti dohodly na rozdělení arabských oblastí rozpadlé Osmanské říše na zóny vlivu a přímé kontroly. Přestože při tom vycházely ze znění Sykes-Picotovy smlouvy¹⁸² z roku 1916, ve skutečnosti došlo k významným změnám, a to především s ohledem na oblasti, kde ležela naleziště ropy (to se týkalo např. oblasti kolem Mosulu, která se později stala součástí státu Irák). Velké Británie spravovala mandátní území Palestinu¹⁸³ a Irák a přímou vládu vykonávala v korunní kolonii Adenu. Francouzským mandátním územím byla Sýrie.¹⁸⁴ Francie měla již od 19. století zájem o kontrolu oblastí kolem Středoziemního moře – po roce 1830 kolonizovala Alžírsko (to se stalo integrální součástí Francie) a posléze i Tunisko a Maroko.¹⁸⁵

---

¹⁸¹ Dnešní podobu region získal až v roce 1990, kdy došlo ke sjednocení Jižního a Severního Jemenu, které ale byly již předtím nezávislými státy.

¹⁸² Podle původního znění Sykes-Picotovy smlouvy měly být pod přímou britskou kontrolou oblasti bývalých osmanských provincií Basra a Bagdád, tedy střední a jižní území současného Iráku, a část východního pobřeží Arabského poloostrova. Britskou zónu vlivu tvořila oblast současného Jordánska, jižní části Izraele, severní části Iráku severně od Bagdádu a malé území na východě Arabského poloostrova. Francouzi měli vykonávat přímou vládu nad jihovýchodní Anatolií a částí východního pobřeží Středoziemního moře, kde se dnes nachází Libanon a pobřežní část Sýrie. Zónou francouzského vlivu se pak měly stát oblasti dnešní Sýrie a severního Iráku kolem Mosulu. Severní část současného Izraele a Palestinská autonomie byly vyhrazeny společné kontrole Britů a Francouzů (viz Příloha 11) (Gombár 1999: 390–391).

¹⁸³ Britský mandát Palestina byl rozdělen na dvě administrativní části, a to Palestinu (území dnešní Palestinské autonomie a Izraele), jež byla pod přímou správou Britů, a Transjordánsko (území dnešního Jordánska), jež požívalo jistou míru autonomie, neboť zde vládla dynastie Hášimovců (ta sem přišla z Hidžázu, oblasti v dnešní Saúdské Arábii).

¹⁸⁴ Součástí mandátního území Sýrie bylo území současné Sýrie a Libanonu.

¹⁸⁵ Itálie svoji pozornost také směřovala k severní Africe, kde od roku 1912 až do své porážky ve druhé světové válce kolonizovala Libyi.

Ovšem Osmanská říše nezůstala jediným poraženým první světové války. Přestože ve válce bojovali Arabové po boku britských vojáků a úspěšné arabské povstání (1916) významně přispělo k prohře Osmanů, sliby dané Arabům a hášimovskému šerífovi Husajnovi, že se stane jejich králem, nakonec splněny nebyly (Kropáček 2002: 67). Vznikem mandátních území pod hlavičkou Společnosti národů (*League of Nations*) tak byly ukončeny veškeré ambice Arabů na získání nezávislosti. Přestože Britové a Francouzi původně společně prohlašovali, že usilují o osvobození národů, jež trpěly pod nadvládou osmanských Turků, nakonec jediným státem, který získal plnou nezávislost jen pár let po válce, bylo Turecko. Oproti tomu se arabské státy dostaly z turecké nadvlády přímo pod vliv či nadvládu koloniálních mocností. Zklamání Arabů z Pařížské mírové konference a konference v San Remu vedlo k tomu, že se mocnosti musely vypořádat s narůstajícím arabským nacionalismem¹⁸⁶, který prosazoval myšlenku obrody arabské společnosti sjednocením všech Arabů v rámci společného národa a který od 20. let dále posiloval (Gombár 1999: 395–396).

V období po první světové válce ještě Blízký východ nepředstavoval svébytný region.¹⁸⁷ Většina jeho území byla ovládaná evropskými státy a

---

¹⁸⁶ Počátek arabského nacionalismu a myšlenky arabské jednoty se datuje do poloviny 19. století a souvisí s útlakem arabských oblastí pod nadvládou Osmanské říše. Stoupenci arabské jednoty se při podpoře arabské solidarity založené na jazykových, náboženských a kulturních vazbách odvolávali na slavnou minulost říše Arabů rozkládající se od Atlantického oceánu až k Perskému zálivu (Major 1963: 551). Panarabské citění v době nadvlády Osmanské říše a západních mocností nad arabskými oblastmi tak sice sloužilo jako mocný mobilizační prostředek v boji za nezávislost Arabů, ale postupně se význam stejných zájmů a sdílené identity arabské populace zmenšoval na úkor suverenity jednotlivých zemí a jejich vlastních národních zájmů a identit (Barnett 1995: 500). Do konce 20. století idea arabské jednoty mimo jiné vlivem vzájemných sporů a konfliktů mezi státy (politickými spory týkajícími se vůdčí pozice v regionu, iráckou anexí Kuvajtu apod.) a neúspěšných integračních procesů značně oslabila. Pro více informací k arabskému nacionalismu viz např. Rosůlek (2006).

¹⁸⁷ Smýšlení o Blízkém východu jako svébytném regionu je relativně nového data – ještě před první světovou válkou se v Evropě na tuto oblast nahlíželo spíše jako na muslimský svět či jeho část. Pro území ležící na východ od Středoziemního moře, tedy jihovýchodní příhraničí Evropy, bylo hojně využíváno označení Levanta, případně Střední východ (v anglosaském světě *Near East*). Anglický název *Middle East* dříve sloužil pro označení pouštních oblastí východní Arábie a Persie, tedy teritoria mezi Indií a oblastí označovanou jako *Near East*, resp. severozápadního příhraničí Indického oceánu (Hourani 1991: 126; Smith 1968: 4). Termín „Přední východ“ se v českém prostředí využívá zejména pro oblast jihovýchodní Asie a severní Afriky v období starověku. Během druhé světové války se v anglosaském prostředí začal ustavovat charakteristický region, pro který se ujalo používání termínu *Middle East* (v českých pracích v současné době převažuje pojem Blízký východ), který původně sloužil pro pojmenování velitelství britské armády *Middle Eastern Forces* v Káhiře (pod toto velitelství spadaly operace v severní Africe, východním Středomoří, Sýrii, Iráku, ale i Íránu, Etiopii, Somalilandu, Eritrei a Řecku) (Smith 1968: 6). Skrze vojenská úřední sdělení a zprávy začali tento pojem používat i spojenci Velké

dekolonizovala se jen pomalu a vedle toho existovalo několik oblastí nezávislých na vládě koloniálních mocností.¹⁸⁸ Kromě politických útvarů na území pozdější Saúdské Arábie šlo také o Írán, Turecko a Jemen. Jemen byl prvním státem regionu, který se osamostatnil po stažení Osmanů v listopadu 1918. Šlo ale pouze o Severní Jemen¹⁸⁹, neboť jižní část v okolí Adenu byla pod kontrolou Britů až do roku 1967. Dalším státem, který vyhlásil nezávislost, byl roku 1922 Egypt, kdy zde Velká Británie ukončila svůj protektorát (od roku 1914). Britové svůj vliv v zemi ale udržovali ještě po mnoho let (zejména kvůli zajištění plavby Suezským kanálem), a to dokonce i poté, co byla v roce 1936 podepsána Anglo-egyptská smlouva požadující stažení britských armádních jednotek z egyptského teritoria. Ty se totiž z oblasti Suezského průplavu měly stáhnout až do roku 1949 (nakonec tak učinily v roce 1956). O úplném oproštění se od britského vlivu ale můžeme mluvit až od roku 1952, kdy Svobodní důstojníci¹⁹⁰ provedli převrat, svrhli probritskou monarchii a nastolili republiku. Do té doby totiž Británie ovlivňovala politiku země skrze bilaterální smlouvy uzavřené s egyptskou vládou, díky nimž mohla v zemi udržovat své vojenské a letecké základny, a to výměnou za ochranu Egypta (Lewis 1996: 305 –306). Jak bylo zmíněno výše, v meziválečném období získalo nezávislost také Turecko jako nástupnický stát rozpadlé Osmanské říše. Po svržení monarchie a vyhlášení Turecké republiky v říjnu 1923 její první prezident Mustafa Kemal Atatürk zvolil pro svou zemi novou cestu vývoje směrem k sekularizaci a westernizaci. V souvislosti s formováním moderního státu¹⁹¹ se od 20. let¹⁹²

Británie a časem se rozšířil i za hranice vojensko-strategických kruhů – ujal se jako vhodné pojmenování tohoto regionu v různých mezinárodních institucích (např. OSN) či ve vědeckých kruzích v západním světě (v překladu i mimo anglicky mluvící země) a časem i na samotném Blízkém východě, byť v podstatně menší míře (Fisher 1947: 415–416). Všechny tyto termíny jsou tedy koncepty západní (západoevropské) provenience z 19., resp. 20. století.

¹⁸⁸ Evropské koloniální mocnosti na ovládaných územích udržovaly rovnováhu moci a podařilo se jim zabránit šíření vlivu Ruska, resp. Sovětského svazu. Díky tomu se tato oblast těšila určitému stupni geopolitické stability (Cohen 2003: 329). Konflikty, nestabilita a hluboké rozpory, jež jsou dnes pro Blízký východ charakteristické, ovládly vztahy mezi státy regionu do velké míry až během studenovělečného období.

¹⁸⁹ V roce 1962 zde byla vyhlášena jemenská arabská republika poté, co byl svržen teokratický *imámát*.

¹⁹⁰ Hnutí svobodných důstojníků bylo složeno z (povětšinou nižších) důstojníků egyptské armády, kteří usilovali o svržení vládnoucí monarchie.

¹⁹¹ Za prvopočátek postupného formování moderního státu lze považovat také konstituční revoluci z let 1905–1911 .

¹⁹² V roce 1925 *madžles* (iránský parlament) sesadil vládce Ahmada Šáha, čímž skončila i vláda dynastie Qádžárovců, která byla vyměněna dynastií Pahlaví – Rezá Chán (nově Rezá Šáh Pahlaví) byl korunován novým šáhem rok na to (vládl do roku 1941) (Axworthy 2009: 163).

mluví také o Íránu. Ačkoli Persie (od roku 1935 přejmenována na Írán) nikdy nebyla kolonizována¹⁹³ a nelze se tak v jejím případě držet data zisku nezávislosti, události poloviny 20. let byly pro její budoucí vývoj klíčové, neboť v té době se na trůn dostal první panovník z dynastie Pahlaví. Rezá Šáh Pahlaví byl považován za reformistického vládce, který ve své zemi započal proces modernizace a westernizace jak v politické, tak společenské oblasti.

Další dva nové státy na politické mapě Blízkého východu přibýly v roce 1932. V té době vyhlásil nezávislost na Velké Británii Irák, kde se ovšem Britové snažili uchovat si svůj vliv uzavíráním bilaterálních smluv s místní vládou. Díky nim Británie získala právo udržet si v zemi své vojenské a letecké základny výměnou za závazek obrany území těchto států (Lewis 1996: 305–306). Britského vlivu se země zbavila až v 50. letech. Ve stejném roce jako samostatný Irák vzniklo také jednotné Království Saúdské Arábie, jehož území bylo předtím rozděleno do několika oblastí. Počátky formování moderního saúdského státu sahají až do roku 1924, kdy vládce Nadždu ʿAbdalʿazíz Ibn Saʿúd uzavřel smlouvu s Velkou Británií, díky které Britové zajistili ochranu jeho území v centrální části Arabského poloostrova před hrozbou ze strany Osmanské říše a umožnili mu v letech 1924–1925 postupně ovládnout celý Hidžáz (včetně měst Mekka a Medína), tj. oblast podél pobřeží Rudého moře na západ od Nadždu, jejímž vládcem byl Husajn al-Hášimí, šeríf z Mekky¹⁹⁴ (Cohen 2003: 329). Ibn Saʿúd za to uznal nároky Británie na kontrolu území podél pobřeží Perského zálivu a posílil tak postavení Británie v této oblasti. Ibn Saʿúd se následně v roce 1926 prohlásil králem Hidžázu a Nadždu a v roce 1932 byla obě království spojena a vznikla Saúdská Arábie v dnešních hranicích.

Blízký východ se stal bojištěm a předmětem zájmu cizích mocností i během druhé světové války. Tentokrát ovšem musely Británie a Francie čelit hitlerovskému Německu a fašistické Itálii, které pro řadu Arabů představovaly alternativu za nenáviděné západoevropské koloniální mocnosti ovládající jejich území (širokou odezvu vyvolala především protižidovská propaganda; Lewis 1996: 307).¹⁹⁵ Po vítězství Spojenců, kteří

---

¹⁹³ I v její historii ovšem můžeme vysledovat snahy evropských mocností – zejména Ruska a Velké Británie – ovlivňovat její politiku (Axworthy 2009: 146–149).

¹⁹⁴ Přestože byla tímto vládou Hášimovské dynastie, která pocházela ze stejného kmene jako prorok Muhammad, byla v roce 1925 na Arabském poloostrově ukončena, Husajnovi synové Fajsal a ʿAbdalláh se stali králi Iráku, resp. Transjordánska (1921), kde vládli pod britskou kontrolou. Vláda Hášimovské dynastie se do současnosti udržela v Jordánsku, kde od roku 1999 vládne ʿAbdalláhuův pravnuk ʿAbdalláh II.

¹⁹⁵ Známý je případ Velkého jeruzalémského muftího Hadždž Amína al-Husajního, který stál v čele odporu proti sionismu a který se vzhledl v hitlerovském Německu a s nímž spolupracoval při vypořádání se s židy a sionisty v Palestině (Solingen 1998: 167).

během války využívali suroviny a území (vojenské základny) zemí pod jejich kontrolou, se situace v mnoha oblastech Blízkého východu vrátila do doby před válkou – přestože dva státy, konkrétně Sýrie a Libanon, vyhlásily nezávislost, na skutečný konec nadvlády cizích mocností si musely stejně jako další státy ještě několik let počkat. Období od konce první světové války až do 2. poloviny 40. let představovalo pro arabský svět éru nadvlády Velké Británie a dalších evropských mocností, která byla pro Araby často velmi ponižující. Proto se arabské země brzy začaly snažit o dosažení úplné nezávislosti a jejich představitelé stále chovali velkou naději, že nakonec dojde i ke sjednocení arabského světa (Kropáček 2002: 65–66).

Po rozšíření osvobozenického hnutí narostly řady již nezávislých zemí ihned po druhé světové válce o Jordánsko (1946), ale fakticky i Libanon a Sýrii, které byly sice formálně nezávislé již od roku 1943, ale francouzské armádní jednotky se z jejich území stáhly až v roce 1946. Do tohoto roku proto datuje získání skutečné nezávislosti na bývalé koloniální mocnosti. Otázka státní suverenity trápila i palestinské Araby, kteří během britského mandátu přihlíželi významnému nárůstu počtu židovských obyvatel¹⁹⁶ v tehdejší Palestině. Přestože to byla Velká Británie, která v tzv. Balfourově deklaraci (1917) vyjadřovala podporu vytvoření židovské domoviny v Palestině, v roce 1947 se vzdala svého mandátu a řešení problému Palestiny postoupila Organizaci spojených národů. Její rozhodnutí o rozdělení Palestiny na dva státy – arabský a židovský – ovšem nadšeně přijala pouze židovská populace. Palestiňtí Arabové se nechtěli smířit se ztrátou větší části území ve prospěch židovského státu a arabské země se snažily vzniku suverénního židovského státu všemožně odporovat. Po vyhlášení nezávislosti Izraele v roce 1948 vytvořily koalici¹⁹⁷ a vyhlásily novému státu válku. Téměř dvouletá válka za nezávislost skončila vítězstvím Izraele, a tím i potvrzením jeho suverenity (Herzog 2008: 12–14). Nezávislá Palestina ale nevznikla a válka se stala počátkem vleklého arabsko-izraelského konfliktu, který představuje významnou součást regionální bezpečnostní agendy a jednu z hlavních příčin dnešní nestability Blízkého východu.

Proněmecký režim se dočasně ustavil např. v Iráku v roce 1941 po převratu tzv. Zlatého čtverce a Sýrie po nějakou dobu podléhala francouzskému režimu ve Vichy.

¹⁹⁶ Roku 1917 žilo na palestinském území přibližně 85 tisíc židovských obyvatel, roku 1947 to bylo již 600 tisíc. Počet palestinských Arabů v tomto období vzrostl na více než jeden milion (Herzog 2008: 12).

¹⁹⁷ V boji proti židovskému státu se spojily armády Egypta, Sýrie, Jordánska, Iráku, Libanonu, v menší míře i Saúdské Arábie a Jemenu a dále také Arabská osvobozenická armáda vytvořená Ligou arabských států.

V roce 1951 přibyla na politické mapě Blízkého východu jako nově osvobozená země také Libye¹⁹⁸, která původně vznikla jako Sjedinené království Libye v čele s králem Idrísem as-Sanúsím (1951–1969). Po pádu nadvlády evropských mocností v Maroku a Tunisku (1956) a později v Alžírsku (1962) byly doformovány hranice Blízkého východu na severu Afriky. V Maroku probíhal otevřený boj za získání nezávislosti na francouzsko-španělské vládě v letech 1953–1956, který byl ukončen vyhlášením Marockého království. Prvním marockým králem se rok na to stal Muhammad V. (1957–1961). Tunisko vyhlásilo nezávislost zprvu jako konstituční monarchie, jež měla ale velmi krátkého trvání a již v roce 1957 vznikla republika v čele s prezidentem Habíbem Búrqiúbou (1957–1987). Alžírský boj za samostatnost byl nejkrvavější a země ji nakonec získala až po téměř devíti letech trvající válce za nezávislost (1954–1962). Po uzavření dohod z Evianu (1962) vznikla Alžírská republika, jejímž prvním prezidentem se následujícího roku stal Ahmed Ben Bella (1963–1965).

V 60. letech v regionu přibyla další dva nezávislé státy – Kuvajt (1961) a Jižní Jemen (1967). Kuvajt byl jednou ze zemí oblasti Perského Zálivu, s níž byla Velká Británie od 19. století svázána skrze bilaterální smlouvy, dohlížela na zahraniční politiku země, a to výměnou za obranu území (a to již od roku 1899; Onley 2009: 1). Přímý vliv Britů byl ukončen poté, co Británie neměla dostatečné ekonomické kapacity na to, aby mohla plnit závazky vůči kuvajtské vládě (Burgrová 2011: 188). Jižní část Jemenu byla od poloviny 19. století britským protektorátem (Aden byl britskou korunní kolonií) a ke stažení z této země v 60. letech Brity přesvědčila až válka za nezávislost, kterou jemenští nacionalisté vedli proti koloniální mocnosti v letech 1963–1967.¹⁹⁹ V roce 1967 tak vznikla nezávislá Jihojemenská lidová republika, která byla za další dva roky přejmenována na Jemenskou lidově demokratickou republiku poté, co moc v zemi převzali marxisti.

Regionální systém Blízkého východu byl doformován roku 1971, kdy se do mezinárodních vztahů jako plně nezávislé státy zapojily poslední země Arabského poloostrova, resp. celého regionu, a to Katar, Bahrajn, Spojené arabské emiráty a Omán²⁰⁰. S prvními třemi zeměmi měla Velká Británie

---

¹⁹⁸ V letech 1911–1943 byla Libye italskou kolonií, ale po vítězství Spojenců nad německými a italskými jednotkami v severní Africe v roce 1943 přešla pod společnou anglo-francouzskou vládu.

¹⁹⁹ V roce 1962 byla vyhlášena republika poté, co byl svržen teokratický *imámát*.

²⁰⁰ Přestože některé zdroje za oficiální rok zisku nezávislosti označují již rok 1650, kdy byla v zemi ukončena vláda Portugalska, jako „druhé“ datum zisku nezávislosti se uvádí právě rok 1971, kdy se Velká Británie ze země vojensky stáhla a kdy zde jmenovala svého prvního velvyslance, kdy byl také Omán přijat do OSN a kdy zde mnoho dalších zemí ustavilo svá velvyslanectví (Onley 2009: 23). Méně často lze také narazit na rok 1954, kdy došlo ke sjednocení Ománu.

(podobně jako s Kuvajtem) uzavřené bilaterální smlouvy umožňující evropské mocnosti kontrolovat zahraniční politiku zemí včetně ropných koncesí a zajišťující arabským státům její obranu²⁰¹ (Onley 2009: 1). Poté, co se Bahrajn, Katar a nakonec Spojené arabské emiráty postupně osamostatňovaly, vstupovaly nedlouho na to do OSN.

Nakonec byla roku 1971 ukončena neformální vláda Velké Británie i v Ománu. Ačkoli Omán nikdy nebyl formálním protektorátem ani kolonií Velké Británie, vztah obou zemí byl velmi úzký. Británie Ománu poskytovala již od počátku 19. století vojenskou ochranu (oficiálně od roku 1829)²⁰² a od počátku 20. století řídila jeho zahraniční záležitosti. Navíc měly země mezi sebou uzavřenu řadu smluv včetně smlouvy o přátelství (1798) a Britové zasahovali do vnitřních záležitostí Ománu (Onley 2009: 1, 6, 23). Byť byl Omán formálně právně nezávislý stát, maximálně se „speciálními smluvními vztahy“ s Velkou Británií, v mnoha ohledech Britové s Ománem jednali jako se svým protektorátem, proto se v jeho případě někdy mluví o limitované protektorátní vládě²⁰³ (Onley 2009: 23).

---

²⁰¹ Smluvním státům (dnešním Spojeným arabským emirátům) Britové poskytovali obranu od roku 1835, Bahrajnu od roku 1861 a Kataru od roku 1916 (Onley 2009: 1).

²⁰² Formální smlouva o obraně byla mezi oběma zeměmi podepsána až v roce 1958 (Onley 2009: 6).

²⁰³ Srovnej s Břeská (2001: 215), podle níž byl Omán protektorátem Velké Británie, a to již od roku 1861, proto ji také nazývá zemí „s nejdelší historií nezávislosti v arabském světě“.

3 REGIONÁLNÍ MOCNOSTI BLÍZKÉHO VÝCHODU (1945–2007)

V kapitole 1.2.3 jsme uvedli, že k určení regionálních mocností je třeba reflektovat pět kritérií. Za první, stát musí být integrální součástí svébytného regionálního systému. Za druhé, stát musí mít relativně velké materiální zdroje moci, jež jsou dostatečné k projekci moci v daném regionu, a tudíž dostatečný mocenský potenciál pro ovlivňování regionální politiky. Za třetí, země uplatňuje skutečný vliv na ostatní státy a regionální politiku jako celek. Za čtvrté, stát má ambice stát se vůdčí regionální mocností, čemuž odpovídá jeho zahraniční politika. Za páté, mocenské postavení státu je uznáváno ze strany alespoň některých zemí v regionu a příp. také světových mocností. Uplatníme-li tato kritéria na Blízký východ, zjistíme, který stát či státy můžeme označit za regionální mocnosti této oblasti.

3.1 Rozložení materiálních zdrojů na Blízkém východě

V kapitolách 2.1 a 2.2 jsme vymezili region Blízký východ a určili státy, které do něj náleží. U všech zemí regionu jsme následně v každém roce v období let 1945–2007 změřili hodnoty jejich materiálních kapacit, resp. relativní podíl jejich materiálních zdrojů v rámci regionu. V Tabulce 4 je uvedeno, které státy ve kterém roce překročily hranici, jež jsme si v kapitole 1.3.1 stanovili jako hranici určující výraznou převahu materiálních zdrojů státu neboli jeho mocenský potenciál. Pouze čtyři z pěti uvedených zemí ovšem splnily časové kritérium, kdy disponovaly převahou fyzických zdrojů v alespoň polovině let během zkoumaného období (tj. v alespoň 32 letech z celkových 63 let). Druhou podmínku pro to, aby se stát kvalifikoval jako regionální mocnost, splnily čtyři státy, a to Turecko, Egypt, Írán a Saúdská Arábie. Tyto země považujeme za potenciální regionální mocnosti, a proto naši pozornost v následujících částech kapitoly, které pojednávají o mocenských kapacitách těchto zemí, jejich skutečném vlivu na ostatní aktéry, jejich ambicích a uznání, zaměříme pouze na ně. Vzhledem k tomu, že všechny čtyři země překonaly relativně vysoko nastavenou hranici udávající převahu mocenských zdrojů, považujeme fyzické kapacity všech čtyř zemí za relativně vyrovnané a žádná z nich tak nemá absolutní mocenskou převahu (viz Graf 1 a Schéma 5). Tímto lze potvrdit, že na Blízkém východě jsou čtyři mocenská centra, ne jen jedna dominantní mocnost či dokonce hegemon.²⁰⁴

---

²⁰⁴ V kapitole 1.3.1 jsme uvedli, že provedeme měření materiálních kapacit i u dalších států tak, abychom zjistili, které země lze považovat za potenciální sekundární mocnosti Blízkého východu. Podle výsledků měření za ně lze označit Irák, Sýrii, Izrael, Maroko a Alžírsko (viz Příloha 12, kde jsou zobrazeny pouze státy s *potenciálem* být sekundárními mocnosti – tabulka nezobrazuje státy se skutečnou mocí).

Tabulka 4: Státy Blízkého východu s převahou materiálních zdrojů²⁰⁵

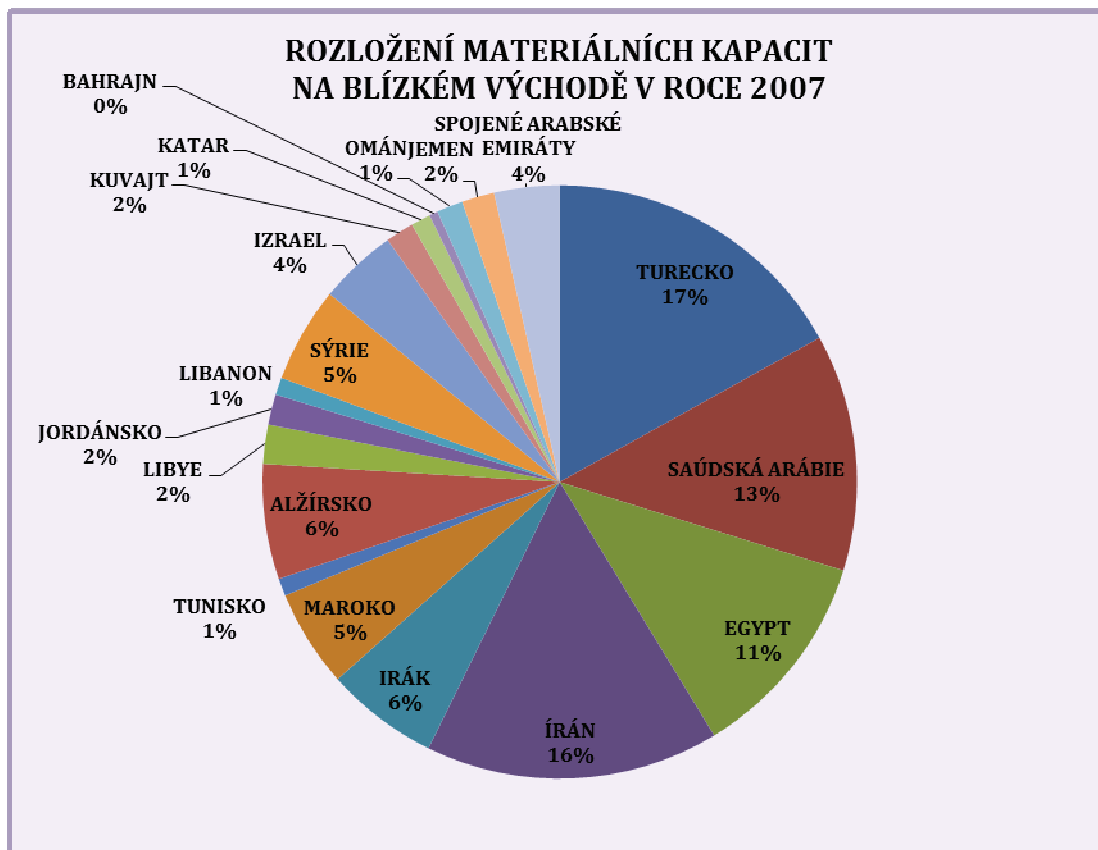
STÁTY BLÍZKÉHO VÝCHODU S PŘEVAHOU MATERIÁLNÍCH ZDROJŮ											
	TURECKO (63/63)	EGYPT (61/63)	ÍRÁN (58/63)	SAÚDSKÁ ARÁBIE (32/63)	IRÁK (13/63)		TURECKO	EGYPT	ÍRÁN	SAÚDSKÁ ARÁBIE	IRÁK
1945	*	*				1977	*	*	*	*	
1946	*	*				1978	*	*	*	*	
1947	*					1979	*	*	*	*	*
1948	*					1980	*	*	*	*	*
1949	*	*				1981	*	*	*	*	*
1950	*	*	*			1982	*	*	*	*	*
1951	*	*	*			1983	*	*	*	*	*
1952	*	*	*			1984	*	*	*	*	*
1953	*	*	*			1985	*	*	*	*	*
1954	*	*	*			1986	*	*	*	*	*
1955	*	*	*			1987	*	*	*	*	*
1956	*	*	*			1988	*	*	*	*	*
1957	*	*	*			1989	*	*	*	*	*
1958	*	*	*			1990	*	*	*	*	*
1959	*	*	*			1991	*	*	*	*	*
1960	*	*	*			1992	*	*	*	*	
1961	*	*	*			1993	*	*	*	*	
1962	*	*	*			1994	*	*	*	*	
1963	*	*	*			1995	*	*	*	*	
1964	*	*	*			1996	*	*	*	*	
1965	*	*	*			1997	*	*	*	*	
1966	*	*	*			1998	*	*	*	*	
1967	*	*	*			1999	*	*	*	*	
1968	*	*	*			2000	*	*	*	*	
1969	*	*	*			2001	*	*	*	*	
1970	*	*	*			2002	*	*	*	*	
1971	*	*	*			2003	*	*	*	*	
1972	*	*	*			2004	*	*	*	*	
1973	*	*	*			2005	*	*	*	*	
1974	*	*	*			2006	*	*	*	*	
1975	*	*	*	*		2007	*	*	*	*	
1976	*	*	*	*							

Zdroj: vlastní tabulka na základě dat z indexu CINC projektu *Correlates of War*²⁰⁶

²⁰⁵ Znaménko „*“ označuje země, jejichž hodnota CINC byla v daném roce rovna či vyšší než hodnota směrodatné odchylky nad regionálním průměrem. V závorce pod názvy zemí je uveden počet let, v nichž státy překročily hranici udávající relativní převahu materiálních zdrojů moci v regionu.

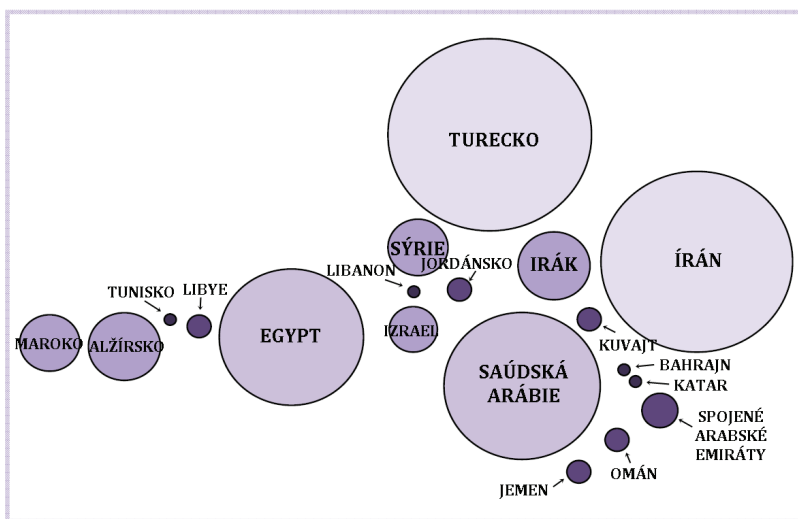
²⁰⁶ *Correlates of War – National Material Capabilities (v4.0)*: <http://www.correlatesofwar.org/COW2%20Data/Capabilities/nmc4.htm> (16. 7. 2014).

Graf 1: Rozložení materiálních kapacit na Blízkém východě (2007)²⁰⁷

Zdroj: vlastní graf na základě dat z indexu CINC projektu Correlates of War²⁰⁸

Schéma 5: Multipolárně strukturovaný Blízký východ

Zdroj: vlastní schéma na základě dat z indexu CINC projektu Correlates of War²⁰⁹

²⁰⁷ V Příloze 13 jsou uvedeny grafy zobrazující vývoj rozložení materiálních kapacit mezi státy Blízkého východu v jednotlivých dekádách zkoumaného období.

²⁰⁸ Correlates of War – National Material Capabilities (v4.0): <http://www.correlatesofwar.org/COW2%20Data/Capabilities/nmc4.htm> (16. 7. 2014).

3.2 Egypt a jeho mocenské postavení a ambice v regionu

O mocenských ambicích Egypta se začíná mluvit v souvislosti s nástupem Džamála Abd Násira k moci v roce 1954²¹⁰ (prezidentem byl v letech 1956–1970). Ačkoli Egypt vyhlásil samostatnost již v roce 1922, kdy vzniklo Egyptské království, o úplné nezávislosti státu a o výkonu autonomní zahraniční politiky lze mluvit až od roku 1952. V tomto roce skupina Svobodných důstojníků provedla převrat a svrhla krále Farúka (vládl 1936–1952)²¹¹. V nově vyhlášené republice (1953), která ukončila více než tři desítky let trvající vládu probritské monarchie, již Velká Británie neměla žádný vliv.²¹² Ačkoli se prvním prezidentem Egyptské republiky stal Muhammad Nadžíb (ve funkci 1953–1954), byl ve funkci příliš krátce na to, aby se jeho vláda výrazně odrazila v zahraniční politice státu. Zato Násir zaujal velmi aktivní přístup k zahraniční politice země. Neusiloval přitom jen o hegemonii v arabském světě – hlavním cílem na počátku jeho vlády bylo vybudovat „velký arabský stát s Egyptem jako jeho vojenským, kulturním a politickým jádrem“, neboť historie podle něj předurčovala Egypt k významné roli v mezinárodním systému – „roli vůdce muslimského, arabského a afrického světa“²¹³ (Lustick 1997: 667). Aktivní panarabská zahraniční politika prezidenta Násira měla jednoznačný cíl – „posílit postavení Egypta jako lokální mocnosti“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 589). Ačkoli po suezské krizi (1956) zaujal Násir mezi vůdci ostatních arabských států významnou pozici a „Egypt se stal lokální velmocí na Blízkém východě“, ani později Násirovy ambice nepolevovaly a i koncem 50. a počátkem 60. let usiloval o zvětšování vlivu své země v arabském světě (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 587). Podle Lusticka (1997: 667) nebyl Egypt v této době pouze potenciálním kandidátem na vůdčí pozici v arabském světě, ale zároveň upevňoval i své postavení jako nové světové mocnosti.

---

²⁰⁹ Correlates of War – National Material Capabilities (v4.0): <http://www.correlatesofwar.org/COW2%20Data/Capabilities/nmc4.htm> (16. 7. 2014).

²¹⁰ V letech 1954–1956 byl předsedou Rady revolučního velení a jako takový stál v čele státu. Díky funkci předsedy vlády pak zároveň zastával i čelní pozici v exekutivě.

²¹¹ Farúkovým nástupcem se oficiálně stal jeho ani ne roční syn Fuád (vládl 1952–1953), který ale s ohledem na jeho věk nikdy nebyl korunován.

²¹² K odchodu britských vojáků a poradců z Egypta došlo na počátku 50. let a v roce 1956 byly britské vojenské jednotky staženy i z oblasti Suezského kanálu. Tento vývoj nahrával zejména Sovětskému svazu, který s revolučním Egyptem rozvíjel spolupráci a v roce 1956 s ním uzavřel dohodu, na jejímž základě Sověti postavili na egyptském území své letecké a vojenské základny.

²¹³ Ačkoli, jak se později ukázalo, nebylo Násirovo angažmá v subsaharské Africe příliš úspěšné a mnohem více pozornosti věnoval hlavnímu cíli jeho panarabského snažení – vytvoření jednotného arabského státu a posilování své role v arabském světě.

Egyptské mocenské ambice ochably v době celkové izolace státu v rámci arabského světa, do níž byla země uvržena poté, co Násirův nástupce Anwar Sádát (ve funkci 1970–1981) uzavřel na konci 70. let mír s Izraelem. V té době si Egypt mohl nechat jen zdát o významější roli v politice Blízkého východu. Sádát měl ostatně poněkud jiné cíle, a to zejména zlepšit ekonomickou situaci státu. Až později za vlády prezidenta Husního Mubáráka (ve funkci 1981–2011), kdy se Egypt znovu začlenil do regionální politiky, se opět začal profilovat jako „lokální neagresivní mocnost“ a svou pozici posilovala i tím, že se prezentoval jako přední spojenec USA v arabském světě (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 651). V tomto období budoval Egypt svou regionální roli zejména na úsilí o dosažení míru na Blízkém východě – byl ostatně jedním z nejdůležitějších aktérů arabsko-izraelského mírového procesu. Hollis (1999: 129) egyptské snažení z 90. let vystihuje takto: „Egypt cílí na regionální roli, která kombinuje ústřední pozici Káhiry v úsilí o mír na Blízkém východě s přední pozicí Egypta v novém ekonomickém prostředí.“ Na počátku nového století země pokračovala v tomto kurzu a především usilovala o udržení své stávající pozice.

3.2.1 Zdroje egyptské moci

Egypt je se svými téměř 87 miliony obyvatel²¹⁴ nejlidnatějším státem regionu a právě jeho populace má nemalý podíl na významu a postavení, jaké země v regionu zaujímá. Podle Marr (1999: xiii) jsou velikost egyptské populace a její relativní homogenita těmi faktory, které zvyšují politickou váhu Egypta v regionální rovnováze moci. Vedle demografických kapacit vždy těžil i ze své velikosti a příznivého geostrategického umístění – jeho význam tkvěl v tom, že představoval komunikační spojení mezi subregiony Maghribem a Mašrikem, resp. mezi evropským, africkým a asijským kontinentem a díky Suezskému kanálu i mezi Středoziemím a Indickým oceánem. Ačkoli význam země jako centra komunikace a dopravy s pokrokem v dopravě a s rozvojem technologií poněkud oslabil, ze své strategické pozice Egypt částečně těží dodnes (Deeb 2007: 424).

Co se ekonomického postavení v regionu týče, Egypt má po Íránu, Turecku a Saúdské Arábii čtvrtou největší ekonomiku v regionu (a 27. největší

---

²¹⁴ CIA The World Factbook – Country Comparison, Population: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> (28. 7. 2014).

na světě) a je největším arabským trhem.²¹⁵ Slabinou Egyptské republiky je ale její ekonomická produktivita – země patří spíše mezi chudší státy Blízkého východu, přičemž velkým deficitem jsou v tomto ohledu nedostatečné přírodní zdroje²¹⁶ a neustávající demografický tlak²¹⁷ (Hollis 1999: 134). Egypt má jen omezené zdroje ropy²¹⁸ a zemního plynu, které jej v žebříčcích světové produkce a exportu zanechávají daleko za Íránem a Saúdskou Arábií.²¹⁹ Egyptské zásoby ropy nebyly nikdy rozsáhlé, ale jejich úbytek byl v minulosti natolik velký, že si země nadále nemohla dovolit ji vyvážet a od poloviny 90. let objem exportované ropy neustále klesal.²²⁰ V tomto ohledu pomáhá těžba zemního plynu jako alternativního zdroje energie zejména pro domácí trh. Byť jsou ale zdroje nerostných surovin omezené, stále jejich prodej tvoří významnou část příjmů do státní pokladny (Burgrová 2011: 85).

Vedle exportu nerostných surovin patří mezi důležité zdroje příjmů země turistický ruch, remittance, poplatky za používání Suezského kanálu a v neposlední řadě i zahraniční pomoc. Rozvoj turismu²²¹ je z ekonomického hlediska také důležitý, ale do velké míry přitom závisí na stabilní politické a bezpečnostní situaci v zemi. V historii země již několikrát došlo k výraznému poklesu přílivu turistů právě v důsledku snížení bezpečnosti – konkrétně se jednalo o opakované útoky islamistických ozbrojených skupin na turistické cíle.²²² S ohledem na to, že velké množství Egyptanů (necelé tři miliony²²³)

---

²¹⁵ Vyjádřeno v HDP (parita kupní síly); CIA The World Factbook – Country Comparison, GDP (purchasing power parity): <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html> (3. 8. 2014).

²¹⁶ Vedle omezených zdrojů nerostných surovin jsou závažným problémem také omezené dodávky vody. Dostupná voda, jež z drtivé většiny pochází z řeky Nilu, nestačí pokrývat rostoucí spotřebu vody v zemědělství a průmyslu, stejně jako v domácnostech. Na vině jsou i zastaralé zemědělské praktiky a zastaralá infrastruktura, kvůli nimž dochází ke zbytečnému plýtvání vodou (Hollis 1999: 134).

²¹⁷ Podle Aliho (1999: 160) sice velká egyptská populace umožňuje zemi usilovat o vůdčí postavení v regionu, na druhou stranu ale zároveň funguje jako překážka přispívající k omezování rozvoje jeho schopností, které k dosažení vůdčí pozice potřebuje (viz níže).

²¹⁸ Ropná pole se nachází v Suezském zálivu a v oblasti Západní pouště.

²¹⁹ U. S. Energy Information Administration – Egypt, Overview/Data: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=EG> (6. 8. 2014).

²²⁰ U. S. Energy Information Administration – Egypt, Overview/Data: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=EG> (6. 8. 2014).

²²¹ Země je populární jako výletní destinace nejen pro evropské, ale i arabské turisty.

²²² Aktivní v tomto směru byla od 90. let např. opoziční Islámská skupina (*Al-džamá'a al-islamíja*), které vadila turistika stejně jako zahraniční investice, neboť ty financovaly Mubárákův nenáviděný „bezvěrecký“ režim. Mezi největší útoky skupiny se řadí ten v chrámu Hatšepsut v Luxoru z roku 1997, kde zemřelo téměř sedm desítek lidí (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 656). Útoky ale neustaly ani v novém století – v roce 2004

pracuje v zahraničí²²⁴, představují nezanedbatelný zdroj zahraniční měny také remitence, které mají velký vliv na rozvoj společnosti. Egypt patří spolu s Jordánskem a Marokem mezi tři největší příjemce remitencí v regionu, přičemž jejich nadpoloviční část do země putuje ze členských zemí Rady pro spolupráci států Zálivu²²⁵ (*Madžlis at-ta'áún al-čhalídží*), zejména Kuvajtu, Spojených arabských emirátů a Saúdské Arábie (Nassar 2010: 24, 32).²²⁶ Podle Hassana (2010: 65, 73) je Egypt zemí, která v rámci regionu posílá největší počet svých pracovníků do zahraničí – kolem 10 procent jeho pracovní síly míří do ostatních zemí arabského světa, zejména do monarchií v Zálivu. V tomto případě může Egypt těžit nejen ze své početné populace, ale i z toho, že disponuje jak kvalifikovanou, tak nekvalifikovanou pracovní silou a vysoce vzdělanou elitou (Hollis 1999: 133).²²⁷ Nakonec významnou část příjmů státu tvoří i zahraniční pomoc – Egypt se dlouhodobě řadí mezi největší příjemce rozvojové pomoci v regionu²²⁸ a skutečnost, že země

---

ozbrojenci útočili na turistické cíle na Sinaji v Tábě a Ra's aš-Šajtán, následujícího roku v sinajském středisku Šarm aš-Šajch, v dalším roce pak v sinajském městě Dahab a v roce 2009 v Káhiře.

²²³ V roce 2000 dosahoval počet egyptských emigrantů 2,8 milionů, z toho téměř dva miliony žily v ostatních arabských zemích a nejvíce (téměř milion) v Saúdské Arábii (CAPMAS cit. dle IOM 2010: 18).

²²⁴ Mnoho z nich pracuje v ropných monarchiích v Zálivu. Egypt se spolu s Jordánskem, Palestinskou autonomií, Jemenem a Sýrií řadí do skupiny arabských států, které mají přebytek pracovní síly. Na druhé straně pak stojí ropné monarchie, které naopak disponují velkými zdroji kapitálu, ale pracovní síly se jim nedostává. Nebylo to tak ovšem vždy – do poloviny 50. let byl Egypt spíše zemí hostitelskou, až s jeho horšícími se ekonomickými podmínkami a zároveň narůstajícím bohatstvím států Zálivu se z něj postupně stala země produkující vysoký počet emigrantů (IOM 2012: 30).

²²⁵ Celým názvem Rada pro spolupráci arabských států v Zálivu. Organizace je známá pod zkratkou GCC z anglické verze jejího názvu, tj. *Gulf Cooperation Council*.

²²⁶ Data výše ročních remitencí se liší, a to i s ohledem na to, jaké toky financí jsou do nich započítávány. Nassar (2010: 24, 29) uvádí hodnotu remitencí převyšující 5 mld. USD ročně (mají tvořit přibližně 5 % HDP země). Podle serveru *Trading Economics* dosahovala průměrná výše remitencí v letech 2002–2014 2,4 mld. USD (pohybovaly se mezi 655 mil. a 5 mld. USD). Mezinárodní organizace pro migraci (*International Organization for Migration*; IOM) pak dokonce odhaduje, že se v roce 2013 remitence vyšplhaly nad 17 mld. USD.; *Trading Economics – Egypt Remittances*: <http://www.tradingeconomics.com/egypt/remittances> (10. 8. 2014).; *International Organization for Migration – Where We Work, Egypt*: <http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/where-we-work/africa-and-the-middle-east/middle-east-and-north-africa/egypt.default.html?displayTab=facts-and-figures> (10. 8. 2014).

²²⁷ V 50. a 60. letech byli mezi egyptskými pracovními emigranty většinou inženýři, lékaři, učitelé či novináři a vedle států Zálivu migrovali např. i do Libye, v pozdějších letech do Jordánska (Lustick 1997: 667; Nassar 2010: 19–20, 22).

²²⁸ Za celou dobu fungování Arabského fondu pro ekonomický a sociální rozvoj získaly největší finanční podporu ve formě půjček právě Egypt a vedle něj i Maroko (oba státy

do velké míry závisí na finanční podpoře nejen od USA, ale i arabských zemí v regionu, jej činí poněkud zranitelným (viz kapitola 3.3.2).²²⁹

Nepříliš dobrá ekonomická situace trápí Egypt již desítky let. Větší ekonomické problémy začal mít v době vlády prezidenta Džamála Násira, který svoji pozornost věnoval zejména zahraniční politice, ale opomíjel horšící se ekonomický stav státu. Několik nákladných ozbrojených konfliktů, které vedl proti Izraeli, Egyptu ještě více přitížily a zahraniční dluh země se zvětšoval. Neefektivní byl také socialistický model hospodářství²³⁰, který byl uplatňován za Násirovy vlády (Burgrová 2011: 77–78). Až Násirův nástupce Anwar Sádát se po jomkippurské válce (1973) rozhodl k vyhlášení tzv. politiky *infitáhu* neboli politiky otevřených dveří (1974), v jejímž rámci začal ekonomiku liberalizovat. Ani otevření egyptské ekonomiky nepřineslo očekávané zlepšení a v roce 1977 musela země přijmout hospodářské reformy nadiktované Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou, které ale byly u místního obyvatelstva velmi nepopulární. Vedly totiž mimo jiné k navýšení cen potravin, jež vyvolaly vlnu lidových protestů. Situace se zklidnila až poté, co Egypt uzavřel mírovou smlouvu s Izraelem (1979) a začal díky tomu čerpat ekonomickou podporu od Spojených států amerických. Od konce 70. let se tak zařadil po bok Izraele jako další stát, který spolupracoval s USA ve vojenské oblasti, získával od nich vojenskou techniku a zejména velkou ekonomickou pomoc (Marr 1999: xix; Bareš – Veselý – Gombár 2009: 634–635).

I přes tuto významnou podporu ale zemi na počátku 80. let trápil pokračující hospodářský pokles. Tížila ji zahraniční zadluženost a vysoká nezaměstnanost, která byla zapříčiněna rapidním demografickým růstem a zároveň neschopností vlády zajistit rostoucímu počtu mladých vzdělaných Egyptanů odpovídající (či jakákoli) volná pracovní místa. Přebujelý státní aparát byl neschopný rychle a efektivně reagovat na měnící se společenské podmínky a navíc na jeho udržování připadla nemalá část státního rozpočtu (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 635). Obchodní a hospodářská izolace, do níž byl Egypt uvržen po uzavření míru s Izraelem, hospodářskou recesi ještě prohloubila. Země částečně přišla o příjem v podobě remitencí od egyptských pracovníků a ostatní arabské země navíc bojkotovaly

---

přibližně po 3,6 mld. USD).; Arab Fund for Social and Economic Development – Financial Resources: <http://www.arabfund.org/Default.aspx?pageId=199&mid=123> (5. 10. 2012).

²²⁹ Od konce 70. do pol. 90. let přijímal Egypt od USA každý rok podporu na vojenské účely v hodnotě 1,2 mld. USD a téměř další miliardu USD na nevojenské účely a jen v období let 1978–1997 tak přijal americkou pomoc v celkové výši 49 mld. USD (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 634–635; Marr 1999: xix).

²³⁰ Socialistický program zahrnoval progresivní zdanění, znárodňování obchodních podniků (1961), (druhou) pozemkovou reformu (1961), v jejímž důsledku došlo k redistribuci zemědělské půdy, a obecně zvýšenou kontrolu vlády nad ekonomikou.

egyptské výrobky, čímž oslabily jeho export. Tento vývoj jen posiloval závislost Egyptu na USA a dalších zahraničních aktérech. Z tohoto důvodu se nový egyptský prezident Husní Mubárák zaměřil zejména na zlepšení ekonomické situace země a vedle toho i na posílení postavení země v regionu. Od poloviny 90. let byly implementovány ekonomické liberalizační reformy podle požadavků Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, ale ekonomická situace země se zlepšila jen mírně. Došlo sice ke snížení rozpočtového deficitu, ale plány na privatizaci rozsáhlého veřejného sektoru nebyly do velké míry naplněny (Joffe 1999: 174; Hollis 1999: 133–134). Dodnes ovšem Egypt trápí ekonomické problémy, jako je vysoká nezaměstnanost i relativně vysoké procento populace s nízkou životní úrovní či dokonce žijící pod národní hranicí chudoby.

Přestože je tedy Egypt důležitým ekonomickým hráčem v regionu díky velikosti svého trhu a množství levných pracovníků, kteří doplňují nedostatek pracovní síly v ostatních arabských státech, je jeho ekonomická moc v poměru k ostatním mocným zemím Blízkého východu relativně slabší. Ačkoli byl do konce 60. let Egypt označován za „nejbohatší, nejlépe vzdělanou a jedinou industriální arabskou zemi“ (Ali 1999: 160), od 70. let začal postupně zaostávat za bohatými ropnými monarchiemi a toto oslabení ekonomické pozice Egypta způsobilo ztrátu části jeho prestiže v arabském světě. Podle Deeba (2007: 429) nedostatečné ekonomické zdroje Egypta „silně limitují jeho schopnost ovlivňovat druhé země, aby přijaly politiky podporující jeho národní zájmy, ať již skrze diplomacii nebo nepřímo skrze sílu zbraní“. Země má velký potenciál pro ekonomický rozvoj, ale je třeba rozvíjet průmysl, soukromé podnikání, vědu a technologie, stejně jako omezit korupci a přebujelý byrokratický aparát.

Z pohledu mocenského postavení na Blízkém východě je pro Egypt důležitá jeho vojenská síla. V polovině 50. let 20. století přispěl ke zvýšenému zbrojení růst napětí na hranicích mezi Egyptem a Izraelem a posléze pak suezská krize, po níž Egypt považoval za nutnost mít velkou a moderní armádu. Ostatně byl to právě on, kdo byl hlavní vojenskou mocností arabského světa 50. až 70. let, která vyvažovala moc židovského státu (Aftandilian 1993: 23–24). Vojenské kapacity Egyptu zajišťovaly postavení vojensky nejsilnější arabské země a vedle ideologie násirismu byly hlavním faktorem, na kterém země budovala svoji roli arabského vůdce. Ostatně svou vojenskou sílu málokdy využívala jako nástroj hrozby jiným státům (výjimkou byl spor se Saúdskou Arábií v Jemenu v 60. letech), ale každá arabská země si dobře uvědomovala vojenskou převahu Egypta. Na druhou stranu Izrael na Egypt dlouho nahlížel jako na hlavní vojenskou hrozbu své bezpečnosti (Dawisha 1976: 87–89). Ostatně ve 20. i 21. století disponoval jednou z největších pravidelných armád v regionu, což bylo vždy částečně dáno i jeho početnou populací. Počet vojáků v aktivní službě se na počátku

90. let pohyboval na úrovni 420 tisíc, přičemž na počátku 21. století se jejich počet zvýšil až na 468 tisíc (údaj pro rok 2007) (IISS 1991: 104–105; IISS 2007: 221).

Nedostatek lidských sil nikdy nebyl problémem egyptské armády a Egyptané samotní tvrdí, že když jde o regionální prestiž, „má kvantita stále větší váhu než kvalita“ (Hollis 1999: 133). Velikost vojenských sil byla pro Egypt nutností, neboť „co mu chybělo v efektivitě, vynahrazoval v kvantitě jak lidských sil, tak vojenské výzbroje“ (Aftandilian 1993: 24). Ačkoli lze za nejschopnější (byť ani zdaleka ne největší) armádu arabského světa 50. let považovat jordánské ozbrojené síly, na které dohlíželi poradci z Velké Británie, výše výdajů na zbrojení v následujících dekádách ukázala, že se Egypt snaží své kapacity neustále posilovat a alespoň částečně i modernizovat. V období od 50. do 70. let byl Egypt vyzbrojován zejména Sovětským svazem²³¹, od konce 70. let se ale geopolitická situace změnila a po další tři dekády byla egyptská armáda cvičena a vyzbrojována Spojenými státy. Po celé toto období se Káhira vždy umísťovala v žebříčku arabských výdajů na zbrojení na čelním místě. V letech 1958–1966 vydávala každoročně na zbrojení v průměru 300 mil. USD a převyšovala tak i součet vojenských rozpočtů Iráku, Sýrie a Jordánska jakožto států, které se v hodnocení výše vojenských výdajů arabských států umísťovaly pravidelně za Egyptem (Dawisha 1976: 87).

Růst napětí ve vztazích s Izraelem vedoucí k šestidenní válce (1967) a velké ztráty, které egyptské vojenské síly v tomto konfliktu utrpěly²³², měly za následek masivní zbrojení dosahující v letech 1968–1975 každoročně v průměru 2150 mil. USD, což vyjádřeno v procentech hrubého národního produktu znamenalo 13,5 % (1967) až 34,1 % (1975)²³³ (Dawisha 1976: 87, 185). Ačkoli tedy země v roce 1967 utrpěla vážnou porážku, díky neutuchajícímu navyšování vojenských kapacit a zbrojním výdajům nyní již trojnásobně převyšujícím celkové výdaje Iráku, Sýrie a Jordánska, byl Egypt stále považován za hlavní vojenské centrum arabského světa (Dawisha 1976: 88, 185). Čím dál větší vojenské rozpočty spolu s nevalnou ekonomickou produktivitou a rapidně rostoucí populací vedly k tomu, že se země stávala čím dál více závislou na zahraniční pomoci a zároveň v regionu

---

²³¹ Poté, co byly v polovině 50. let z oblasti Suezského kanálu staženy britské vojenské jednotky, znárodnil plukovník Násir Suezský průplav a obrátil se k Sovětskému svazu jako sponzorovi stavby Asuánské přehradě a poskytovateli významné ekonomické a vojenské pomoci.

²³² Egypt ztratil kolem 600 tanků a 340 bojových letadel, nemluvě o deseti tisících vojáků (Dawisha 1976: 50).

²³³ V roce 1968 činily výdaje na zbrojení 507 mil. USD, v roce 1975 to bylo již 6103 mil. USD (Dawisha 1976: 87, 185).

začaly posilovat jiné země (Írán, Turecko, Irák či Izrael) a jeho relativní vojenské postavení začalo oslabovat. Mimo jiné i ekonomické problémy pak vedly k tomu, že v 80. a na počátku 90. let již vydával Egypt na zbrojení kolem 5,6–8,5 % HDP, přičemž tyto výdaje v dalším období mírně klesaly a v prvních letech 21. století se podíl výdajů státu určených na nákup výzbroje a modernizaci armády pohyboval v rozmezí 1,5–4 % (IISS 1991: 213; 2004–2005: 354; 2009: 448).

3.2.2 Moc, postavení a ambice Egypta

O Egyptu jako regionální mocnosti lze mluvit již od 50. let 20. století, kdy se u části arabských zemí Blízkého východu těšil postavení přirozeného politického a kulturního vůdčího státu (Joffe 1999: 172). Status regionální mocnosti si vysloužil nejen díky své vojenské síle, ale i své kultuře, ideologii a hodnotám. Někteří autoři (Ali 1999: 157; Marr 1999: xv) Egypt označují za zemi, které se jako první na Blízkém východě podařilo rozvinout atributy moderního národního státu a navíc v tom byla nejúspěšnější. Egypt již v 19. století započal proces industrializace, začal ustavovat sekulární vzdělávací systém a v roce 1866 zde dokonce vznikl parlament – tyto instituce a praktiky se pak z Egypta rozšířily do zbytku arabského Blízkého východu. Ve 20. století se Egypt stal, slovy Aliho (1999: 157), „Mekkou arabské inteligence“ a vůdčím státem v kulturní oblasti, přičemž se do této pozice dostal díky svému umění, literatuře, tisku a rozhlasovému a televiznímu vysílání. K posilování kulturních vazeb v rámci arabského světa pak docházelo od 70. let, kdy se zintenzivnily interakce mezi Egyptem a ostatními arabskými státy, a to mj. skrze turistiku a pracovní migraci. Díky těmto faktorům a dále i díky silné a moderní armádě a politice prezidenta Násira se Egypt v 50. a 60. letech 20. století postavil do čela arabského světa.

Zahraniční politika za vlády prezidenta Džamála Násira byla charakteristická nemalými ambicemi a aktivní politikou. Svůj význam a pozici nejen na Blízkém východě, ale i tzv. třetím světě Násir stavěl na podpoře jednoty a solidarity všech Arabů (včetně podpory palestinských práv na vlastní stát) a dále na propagaci panarabismu, antiimperialismu (politice zaměřené proti vlivu tradičních mocností v regionu), socialismu a principu „pozitivní neutrality“ (neutrálním postoji v probíhající studené válce). Navazování a upevňování vztahů se státy tří světů – arabského, islámského a třetího světa –, stejně jako konfrontační vztah k Západu a k Izraeli, měly v první řadě sloužit k naplnění egyptských zájmů a cílů. Násirovi se podařilo vybudovat ze své země vůdce nemalé části arabského světa.²³⁴ Jak tvrdí Ali (1999: 158),

---

²³⁴ Egypt ale nenásledovaly všechny arabské státy (konzervativní monarchie) a nearabské země Blízkého východu (Izrael, Turecko, Írán). Jeho vůdcovství bylo tedy jen částečné

„arabské státy následovaly egyptské vedení v nezúčastněnosti, arabském nacionalismu, nezávislosti na cizí vládě v zahraničí a ‚arabském socialismu‘“. Egypt posiloval regionální pozici díky svému kritickému postoji vůči imperialismu a vměšování světových (západních) mocností do regionu – dokonce si vysloužil pověst „zarytého odpůrce Západu“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 567, 569).²³⁵ V praktické politice tento postoj odrážela Násirova angažovanost v podpoře národně-osvobozeneckých hnutí na Blízkém východě (např. v Alžírsku,²³⁶ Tunisku, Súdánu, Palestině, Jižním Jemenu, zemích Perského zálivu) i v jiných oblastech třetího světa, ale i znárodnění Suezského průplavu (1956) a kritická rétorika vůči Západu (zejména USA) a Izraeli (Lustick 1997: 667; Marr 1999: xvii). Součástí jeho protiimperialistické politiky byla i silná kritika Bagdádského paktu jako hrozby pro arabskou společnost. Právě Násirova politika vůči Bagdádskému paktu²³⁷ byla obzvláště úspěšná, neboť se mu podařilo přesvědčit další arabské státy (Sýrii, Saúdskou Arábii i Jordánsko), aby se k této alianci nepřipojily (viz kapitola 4.1).

Snad nejvýznamnější částí egyptské regionální politiky 50. a 60. let byla podpora panarabismu – Násirův Egypt byl tehdy hlavním proponentem myšlenky arabské jednoty. Panarabismus v egyptském podání zemi zajišťoval stoupence jak v řadách arabských států, tak i arabské společnosti. Jednoznačným cílem aktivní panarabské zahraniční politiky prezidenta Násira přitom bylo posílení postavení jeho země jako regionální mocnosti (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 589). Panarabské myšlenky se výrazně promítaly do praxe egyptské regionální politiky, kdy prezident Násir jednak usiloval o sjednocování arabských zemí a jednak podporoval palestinskou nezávislost, resp. zastával velmi kritický postoj vůči Izraeli. Tyto ideje a

---

ve smyslu počtu stoupců. Navíc Egypt nedisponoval takovou výraznou převahou materiálních kapacit, abychom jej mohli označit za nezpochybnitelného hegemonu regionu (Hinnebusch 2009: 217).

²³⁵ Významné postavení Egypta mezi arabskými státy se v praxi projevovalo různě. Stal se například oblíbenou destinací politických emigrantů, často důležitých osobností protikoloniálního odboje z různých arabských států.

²³⁶ Egyptu se za jeho významnou diplomatickou podporu alžírskému národně-osvobozeneckému hnutí Frontě národního osvobození (*Džabhat at-tahrír al-watání*; známá pod zkratkou FLN z francouzského názvu *Front de Libération Nationale*) v jeho boji za osvobození Alžírsko od francouzské nadvlády (1954–1962) dostalo velkého uznání.

²³⁷ Bagdádský pakt neboli Organizace středovýchodní smlouvy (*Middle East Treaty Organization*, METO) se po vystoupení Iráku na konci 50. let (v důsledku vojenského převratu z roku 1958) přejmenovala na Organizaci ústřední smlouvy (*Central treaty Organization*, CENTO) a přesunula své sídlo do Ankary. Aliance zanikla v roce 1979 po vystoupení Turecka, Pákistánu a nakonec i Íránu. Přestože o vznik tohoto paktu intenzivně usilovaly USA, členem se nakonec nestaly a byly k němu přidruženy jen v neformální rovině.

postoje pak Egyptu zajišťovaly širokou podporu napříč arabským světem. Arabský nacionalismus²³⁸ a násirismus (arabská nacionalistická socialistická ideologie) neslavily úspěchy jen u představitelů některých arabských zemí, ale také u různých vnitrostátních politických uskupení a stran či obecně arabské společnosti, v čemž mu mj. dopomáhala i rozhlasová stanice Hlas Arabů (*Sawt al-^carab*), skrze kterou šířil panarabskou myšlenku, ale také obviňoval své regionální soupeře (např. konzervativní monarchie) z toho, že svými politikami ohrožují arabský národ (Barnett 1998: 2–3). Egypt velmi čile podporoval arabská nacionalistická hnutí a své stoupence nacházel v mnoha zemích regionu – nejen v Sýrii, kde jej podporovala Socialistická strana arabské obrody neboli Ba^cath (*Hizb al-Ba^cath al-^carabí al-ištirákí²³⁹*), ale i Libanonu, kde byli zejména sunnitští politici a občané panarabsky orientováni²⁴⁰ (Lustick 1997: 668). Podobně v Jordánsku byli násiristé v 50. letech důležitou silou – na počátku roku 1956 zde docházelo k protizápadním pronásirovským vzpourám²⁴¹, které vyústily v odchod britských poradců a vojáků ze země. Násiristé zvítězili v parlamentních volbách, podporovali úzkou spolupráci s Egyptem a v tomto směru se jim částečně dařilo ovlivňovat i krále Husajna (po odchodu britských vojáků a poradců ze země byla armáda pod velením egyptského generála) (Lustick 1997: 668). Když pak jordánská vláda zamítla sjednocení země se Sýrií a Egyptem v chystané unii, ačkoli to parlament v roce 1957 požadoval, plánovali pronásirovští armádní důstojníci za údajné podpory Egyptanů svržení monarchie (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 580, 587–588). Místní násiristi a Egyptané pobývající v zemi se pokoušeli svrhnout také monarchii v Iráku. V roce 1958 byly jejich snahy úspěšné, když došlo k převratu Svobodných důstojníků v čele s generálem ^cAbd al-Karímem Qássimem, který ukončil vládu prozápadní hášimovské dynastie. Že byla Násirovi výrazně nakloněna i část irácké společnosti, bylo zjevné již po několika měsících Qássimovy vlády – když se dostal do sporu s Násirem, začali

---

²³⁸ Egypt byl v 19. století jednou z oblastí, kde se vytvářela a rozvíjela intelektuální základna arabského nacionalismu (Deeb 2007: 424).

²³⁹ Strana Ba^cath v souladu s myšlenkami násirismu odmítala vměšování nearabských mocností do regionální politiky a podporovala panarabskou solidaritu. A byli to právě syrští ba^cathisté, kteří nakonec zemi dovedli k unii s Egyptem (Šanc 2009: 280).

²⁴⁰ Ve 2. pol. 50. let se dokonce pronásirovská muslimská část libanonské populace bouřila proti vládě, již dominovali křesťanští Maronité, ale arabská nacionalistická vzpoura nakonec nebyla po intervenci USA v rámci Eisenhowerovy doktríny úspěšná. Libanon byl jediným státem Blízkého východu, který nabídku americké pomoci v rámci Eisenhowerovy doktríny využil. Z toho důvodu byly vztahy mezi Egyptem a Libanonem napjaté a libanonský křesťanský prezident se velmi obával egyptského vlivu na domácí politiku svého státu.

²⁴¹ Podpora Násira jako vůdce jednotného arabského národa ze strany arabské společnosti, i konkrétně jordánských občanů, významně vzrostla po úspěchu, který Násir slavil po suezské krizi (Lustick 1997: 668).

Iráčané proti jeho režimu protestovat (Lustick 1997: 668). Nakonec i libyjský vůdce Muammar Qaddáfí se vzhledl v násirismu a alespoň z počátku své vlády se snažil jít ve stopách egyptského prezidenta.²⁴² Inspirace egyptským příkladem byla zjevná už v době, kdy Svobodní důstojníci v roce 1969 provedli převrat a svrhli monarchii. Později se projevila na politickém poli, kde Qaddáfí usiloval o sjednocení s Egyptem a podporoval arabskou jednotu, socialismus a palestinská práva, a nakonec byla patrná i v symbolické rovině – na nové libyjské vlajce a v nové hymně²⁴³. Proto bývá první fáze libyjské revoluce označována jako „násiristická epocha“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 619).

Nemalý význam pro tehdejší regionální politiku měly egyptské snahy o sjednocení arabských států, byť nakonec žádné integrační uskupení nepřežilo více než několik málo let. Asi největším úspěchem egyptské diplomacie bylo vytvoření Spojené arabské republiky (*Al-džumhúrija al-^carabíja al-muttahida*; SAR) sjednocením Egypta a Sýrie v únoru 1958. Ačkoli Násir vyzval ostatní arabské státy, aby se přičlenily, nakonec jediným státem, který se připojil na federálním základě v březnu téhož roku, byl Jemen.²⁴⁴ Vytvoření SAR inicioval Egypt z obavy posunu regionální rovnováhy moci ve prospěch Bagdádského paktu (Brecher 1969: 131). V případě vzniku a fungování SAR se jasně ukázala silnější pozice Egypta, když syrští představitelé nakonec přijali všechny podmínky prezidenta Násira, ačkoli původně měli o státoprávním uspořádání poněkud jiné představy. Sýrie si představovala, že vznikne federace, ale nakonec byl vytvořen centralizovaný stát podle Násirova návrhu (prosazoval úplnou integraci obou zemí), v němž Egypt výrazně dominoval.²⁴⁵ Pro Egypt

---

²⁴² V polovině 70. let se Qaddáfí od násirismu odklonil a vytvořil si vlastní odnož socialismu, tzv. přirozený socialismus. Jeho principy popsal v *Zelené knize* (1976–1978), která se zabývá Qaddáfího politickými a ekonomickými filozofickými úvahami. Jeho „třetí univerzální (světová) teorie“, jež měla být alternativou kapitalismu a komunismu, byla kombinací socialismu (prosazoval naprosté rovnostářství) a islámu (vyzdvihoval Korán jako jediný zdroj islámského práva) a byla částečně odvozena z kmenových praktik. V novém politickém systému měla být vláda uskutečňována libyjským lidem v unikátní formě přímé demokracie (Al-Kaddáfí 1990 [1976–1978]).

²⁴³ Vlajka z doby libyjského království byla nahrazena vlajkou s panarabskou trikolorou (červený, bílý a černý pruh). Tuto „vlajku arabského osvobození“ poprvé použil právě revoluční Egypt na počátku 50. let a mimo něj tuto trikoloru pro svou vlajku využily i další revoluční země jako Irák, Sýrie či Jemen.

²⁴⁴ Konfederace SAR a Jemenu se nazývala Spojené arabské státy (*Ad-Duwal al-^carabíja al-muttahida*).

²⁴⁵ SAR měla jednotnou vládu a v jejím parlamentu zasedalo 400 egyptských a 200 syrských poslanců. Násir se stal prezidentem nové republiky a čtyři viceprezidentské posty si rozdělili dva Egyptěani a dva Syřani. Hlavní slovo v SAR měl Egypt a jeho prezident, který vládl v podstatě za pomoci prezidentských dekretů (Deeb 2007: 413–414).

samotný se s ohledem na domácí politické instituce změnilo jen málo, na druhou stranu pro Sýrii sjednocení znamenalo nejen rozpuštění politických stran, ale i další negativní dopady na domácí politiku i hospodářství země. Egypt tak z integrace jednoznačně těžil, ovšem u Sýrie tomu bylo naopak – ostatně v politice SAR se zjevně odrážely zejména egyptské zájmy, neboť jak politická, tak ekonomická elita z Egypta v novém celku hrála zásadní roli (Lustick 1997: 668). SAR nicméně neměla dlouhého trvání a fakticky zanikla v roce 1961 po vystoupení Sýrie (důvodem byl vojenský převrat vedený proti straně Ba^cath).²⁴⁶ Násir se následně snažil ještě integrovat se Sýrií a Irákem, ale dohoda o trilaterální jednotě z roku 1963 nakonec nebyla kvůli nepříznivému vnitrostátnímu vývoji v Sýrii a Iráku²⁴⁷ realizována. Tento neúspěch znamenal faktický konec Násirových snah o sjednocení arabských států, byť se Egypt ještě jedno arabského integračního pokusu účastnil a podobně jako v případě SAR mu také výrazně dominoval. Jednalo se o Federaci arabských republik²⁴⁸ (*Ittihád al-džumhúrijá al-^carabíja*; FAR), jejíž součástí byl Egypt, Libye a Sýrie a která vznikla v roce 1971²⁴⁹ (tj. již za vlády Násirova nástupce Sádáta).²⁵⁰ Káhira se stala hlavním městem FAR a Sádát předsedou Prezidentské rady. Hladkému fungování FAR ovšem překážely Qaddáfího jednostranná

---

²⁴⁶ Ačkoli se SAR rozpadla již v roce 1961, Egypt si její název ponechal až do roku 1971, kdy byla po smrti Násira přijata nová ústava a země se přejmenovala na Egyptskou arabskou republiku (*Džumhúriját Misr al-^carabíja*).

²⁴⁷ V Sýrii byli násiristé z řad důstojníků postiženi čistkou a násiristé v ministerských řadách rezignovali. V zemi pak převládla strana Ba^cth. V Iráku došlo na podzim 1963 k vojenskému převratu, který svrhl vládu strany Ba^cth, jež byla zmítaná vnitřními rozpory.

²⁴⁸ I když se oficiálně jednalo o federaci, fungoval celek spíše na principu aliance (s určitými konfederativními prvky), neboť si státy udržely svoji suverenitu. Ústava sice hovořila o různých federálních orgánech, ale ty měly jen omezenou účinnost a skutečnými pravomocemi nakonec oplývala jen jedna instituce, a to Prezidentská rada, kterou tvořily hlavy členských států. I ta se ale scházela jen přibližně dvakrát za rok a rozhodovalo se v ní na principu jednomyslnosti, který zaručoval, že žádné rozhodnutí nebude v rozporu se zájmy republik (Ben-Zvi cit. dle Šanc 2009: 290).

²⁴⁹ V tomto roce byla přijata ústava federace, ale celek jako takový začal oficiálně existovat až 1. ledna 1972.

²⁵⁰ Po revolucích v Libyi a Súdánu (1969) v těchto zemích vládli panarabsky a pronásirovsky (a protiizraelsky) smýšlející vůdci (Mu^cammar Qaddáfí v Libyi a Džafar al-Nimajrí v Súdánu), díky nimž došlo k dočasné obnově ideje vytvoření arabského státu. V roce 1969 se pak Qaddáfí a Nimajrí sešli s Násirem v libyjském hlavním městě Tripolisu a podepsali Tripolskou smlouvu, na jejímž základě došlo k posílení spolupráce mezi zeměmi (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 620). O dva roky později vznikla FAR, ale Súdán do ní nakonec nevstoupil a naopak syrský premiér a pozdější prezident Háfiz al-Asad (ve funkci 1971–2000) vyslovil zájem integrovat se spolu s dalšími arabskými státy. Podle Šance (2009: 290) bylo cílem Sýrie posílit vztahy s Egyptem, a to mimo jiné i na úkor ba^cathistického Iráku, který v tehdejší době představoval hlavního rivala Asadovy Sýrie, a zlepšit své postavení v mezarabských vztazích.

rozhodnutí a politiky, které škodily vzájemným vztahům všech tří zúčastněných zemí.²⁵¹ Sádát a Asad na oplátku neumožnili Qaddáfímu podílet se na některých důležitých rozhodnutích, jež se týkaly zahraniční politiky států, resp. FAR (například nevěděl o plánovaném ozbrojeném útoku proti Izraeli na podzim 1973) (Ben-Zvi cit. dle Šanc 2009: 290–291). Již od roku 1973 tak FAR fakticky nefungovala a existovala pouze formálně, přičemž o čtyři roky později se s konečnou platností rozpadla.

Po výše zmíněné neúspěšné integraci Egypta, Sýrie a Iráku z roku 1963 se Násir začal orientovat směrem k multilaterální diplomacii v rámci arabských summitů (konferencí na nejvyšší úrovni), které se zabývaly ale ještě palčivější otázkou, než byl vznik panarabského uskupení, a to palestinskou otázkou a arabsko-izraelským konfliktem. Byl to právě Násir, kdo započal setkávání vrcholných představitelů arabských států a v jejich rámci převzal iniciativu v řešení záležitosti palestinských práv na vlastní stát (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 605).²⁵² Správně totiž pochopil, že vedle myšlenky arabské jednoty je kritika Izraele, resp. podpora palestinské nezávislosti, dalším tématem, který arabské státy sbližuje a na němž se dokáží více méně shodnout. První summit se přitom konal příznačně v Káhiře (1964), která byla důležitá zejména z toho důvodu, že zde vznikla Organizace pro osvobození Palestiny (*Munazzamat at-tahrír al-filastíníja*; OOP) v čele s Ahmadem Šuqajrím a také bylo vytvořeno společné arabské velení. Shodný postoj arabských států vůči Izraeli se ukázal na summitu v Chartúmu (1967) následujícím po šestidenní válce, kde byl přijata zásada tzv. tří ne či trojí negace – žádný mír, žádná jednání, žádné uznání Izraele. Násirovi ale začalo být již koncem 60. let jasné, že národní zájmy jednotlivých arabských zájmů narušují společný postup při řešení celoregionálních problémů a že nebude moci ani při boji proti politice Izraele počítat s celoarabskou podporou.²⁵³

V zahraniční politice jeho nástupce prezidenta Anwara Sádáta byl patrný větší pragmatismus a zejména odpoutání se od panarabismu a jiných

---

²⁵¹ Qaddáfí například kritizoval Egypt za příliš mírný postoj vůči Izraeli a Sýrii zase za úzkou spolupráci se Sovětským svazem.

²⁵² Na řešení problému okupovaných palestinských území se přitom Egypt zaměřil ještě intenzivněji po dramatické porážce v šestidenní válce. Před tímto konfliktem se jako palestinské „okupované území“ (*al-ard al-muhtalla*) označovalo území Izraele, tj. části bývalého mandátu Palestiny (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 605). Od šestidenní války byly jako „okupovaná území“ označovány oblasti pásma Gazy, Západního břehu a východního Jeruzaléma, které Izrael od vítězství v této válce kontroloval. Po stažení izraelských vojáků z pásma Gazy v roce 2005 se tento pojem vztahuje již jen na Západní břeh a východní Jeruzalém.

²⁵³ Nejednota arabských zemí se ukázala i na prvním summitu Organizace islámské konference v Rabatu (1969), kde se žádný ze zúčastněných států nepřipojil k výzvě saúdského krále Fajsala vést proti Izraeli svatou válku.

ideologií (Ali 1999: 158). Sádát se tak již zcela „[v]zdal iluzí o panarabské solidaritě“ a zaměřil se na dosahování egyptských národních zájmů (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 624). Sádát si uvědomoval, že egyptské (zejména ekonomické) zájmy závisí mimo jiné i na řešení arabsko-izraelského konfliktu²⁵⁴, proto se jeho pozornost v první řadě obrátila na posilování vztahů se Spojenými státy a na urovnání vztahů s Izraelem. Z tohoto důvodu musel opustit nepružný a dogmatický princip „tří ne“, který arabským zemím zavíral dveře pro diplomatické řešení arabsko-izraelského konfliktu. Ačkoli si Egypt a Izrael musely nejprve projít ještě posledním ozbrojeným konfliktem, jomkippurskou válkou (1973), během několika následujících let došlo nejen k jednání obou zemí, k uznání Izraele a uzavření vzájemného míru. Separátní navazování styků s Izraelem během 2. poloviny 70. let, které vyvrcholilo uzavřením první a druhé sinajské dohody²⁵⁵, ovšem bylo silně kritizováno ostatními arabskými státy, a to nejen kvůli jejich negativnímu postoji vůči izraelské politice, ale i kvůli faktu, že uznání Izraele Egyptem znamená konec jednotné fronty boje proti židovskému státu.

Tyto Sádátovy kroky znamenaly ztrátu prestiže Egypta v arabském světě a urychlení procesu, během něhož se jiné země regionu (předně Saúdská Arábie) snažily převzít jeho dosavadní postavení.²⁵⁶ Sádátova cesta do Izraele a jeho projev v Knessetu v roce 1977 vyvolaly velký odpor na straně arabských států i OOP, které chování egyptské vlády odsoudily jako „zradu egyptského lidu, arabského národa a národněosvobozenického hnutí na Blízkém východě“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 633). Rozhořčení se Sádátovou politikou vyvrcholilo po započetí campdavidských mírových jednání, které dovršily proces, během něhož se z dřívějšího vůdce arabského světa stal stát v rámci arabského světa zcela izolovaný (Deeb 2007: 428). Na summitu v Bagdádu (1978) se arabské státy dohodly na přerušení veškerých politických, obchodních, ekonomických a kulturních vztahů s Egyptem a následujícího roku byla země také vyloučena z Ligy arabských států (*Džámi'at ad-duwal al-^carabíja*; LAS) (sídlo bylo přeneseno z Káhiry do Tunisu).

I přes ostrakizaci Egypta nešlo přerušit veškeré vazby mezi ním a ostatními zeměmi – zejména egyptští kvalifikovaní i nekvalifikovaní pracovní migranti

---

²⁵⁴ Mír s Izraelem přinesl Egyptu mnoho výhod, a to předně americkou ekonomickou a vojenskou pomoc či navrácení ropných polí na Sinaji a v Rudém moři Egyptu.

²⁵⁵ Dohoda zvaná jako Sinaj 1 z ledna 1974 se týkala odpoutání vojsk na egyptské frontě. Druhá sinajská dohoda (Sinaj 2) byla podepsána v září 1975 a věnovala se závazku Izraele vrátit Egyptu pět procent území Sinaje výměnou za to, že se Egypt vzdá jakýchkoli vojenských akcí namířených proti Izraeli a otevře Suezský průplav a Akabský záliv pro nákladní lodě izraelského původu (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 632).

²⁵⁶ Podle Joffeho (1999: 172) v regionu neexistovala žádná jiná země, která by mohla nahradit Egypt v jeho dosavadní politické, diplomatické a kulturní vůdčí pozici.

byli potřební v zemích Perského zálivu, které prodělávaly rychlý ekonomický růst. V tomto ohledu pak podle Aliho (1999: 159) mezi zeměmi stále existovala jistá míra vzájemné závislosti a arabský svět si uvědomoval, že regionální ekonomika Egypt potřebuje. Joffe (1999: 172) je navíc toho názoru se ani v době izolace Egypta v rámci arabského světa neobjevil žádný jiný stát, který by mohl zpochybnit jeho kulturní dominanci. Nicméně Sádátova regionální agenda, jež vedle uzavření míru s Izraelem spočívala také ve sbližování se západními zeměmi (v první řadě USA), v ekonomické liberalizaci a mírném politickém pluralismu, nebyla v tehdejší době ještě přijatelná pro ostatní arabské státy a na konci 70. let nedošlo pouze k oslabení mocenského statusu Egypta v regionu, ale k desetiletí trvající téměř kompletní izolaci, kterou se zemi podařilo prolomit až koncem 80. let za vlády Husního Mubáráka. Jak ale upozorňují Bareš, Veselý a Gombár (2009: 633), další vývoj naznačoval, že „Egypt se obejde bez Arabů, avšak Arabové bez Egypta nikoli“. To nesouvisí jen s ekonomickým významem Egypta, ale i jeho vojenskou mocí, jelikož byl považován za „hlavního aktéra pro uzavření míru nebo vedení války v arabsko-izraelském konfliktu“ (Deeb 2007: 424). Za vlády prezidentů Násira a zpočátku i Sádáta země částečně vystupovala z pozice vojenské síly a účastnila se série ozbrojených konfliktů proti Izraeli (1956, 1967, 1973) a vedle toho také vojensky podporovala národněosvobozenecká hnutí v arabském světě (nejviditelnějším případem byla egyptská vojenská intervence na Arabský poloostrov v 60. letech na podporu revolučních sil v Jemenu). Bývalý ministr zahraničních věcí USA Henry Kissinger měl na adresu vojenského významu Egypta prohlásit, že na Blízkém východě nemůže být žádná válka bez Egypta a žádný mír bez Sýrie (Drysdale – Hinnebusch 1991: 2). Některé arabské státy se na něj ostatně v minulosti obracely nejen pro politickou podporu, ale i vojenskou ochranu, ovšem na straně jiných zemí – obzvláště těch konzervativních ze Zálivu – naopak panoval jistý strach z vojenské síly Egypta. Proto Ali (1999: 161) tvrdí, že „Egypt jako ostatní regionální mocnosti (Írán, Turecko, Irák) může být příčinou nejen obdivu, ale i strachu.“

Nový egyptský prezident Husní Mubárák, který do úřadu nastoupil po úspěšném atentátu na Sádáta, se primárně zaměřil na zlepšení ekonomické situace země a posílení jejího postavení v regionu – intenzivně se proto angažoval v zahraniční politice (Joffe 1999: 172). K překonání politické izolace a restituci vztahů s ostatními arabskými státy podnikl Egypt několik vstřícných kroků, kdy např. v irácko-iránské válce stál na straně Iráku a vedle politické podpory Iráku poskytl i pracovní sílu, kdy do země odešly statisíce egyptských pracovníků, jejichž úkolem bylo zastat práci za ty Iráčany, kteří museli bojovat v probíhající válce (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 651). V roce 1989 také Egypt spolu s Irákem a Jordánskem vytvořil Radu arabské spolupráce (*Madžlis at-ta'áún al-arabí*). Důvodů pro její vznik bylo více a vedle podpory vzájemné ekonomické spolupráce šlo také o snahu

Egypta posílit svou pozici v rámci mezarabských vztahů. Spor mezi Egyptem a Irákem kvůli anexi Kuvajtu (1990) vedl ke konečnému zániku Rady, ale pro Egypt měla její krátká existence význam v opětovném navazování politických vztahů. A Egyptu se jeho úsilí o návrat do regionální politiky také nakonec vyplatilo – jeho přijetí do LAS v květnu 1989²⁵⁷, přenesení jejího sídla zpět do Káhiry následujícího roku a zvolení Egyptána za předsedu Ligy symbolizovalo ukončení jeho politické izolace (Ali 1999: 158; Marr 1999: xix).

Ačkoli se dodnes Egyptu nepodařilo obnovit jeho vůdčí postavení z doby Násirovy vlády, od konce 80. let docházelo ke zlepšování image země v regionu. Za vlády Mubáráka se Egypt prezentoval jako neagresivní regionální mocnost, jako pilíř zahraniční politiky Spojených států v regionu a jako země „s široce diverzifikovanými zahraničními vztahy“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 651). Egypt byl klíčovým hráčem při snaze osvobodit anektovaný Kuvajt (1991) – ačkoli Egypt samotný nedisponuje dostatečnými donucovacími kapacitami, aby se ujal role „regionálního strážníka“, jeho vojenská účast ve válce v Zálivu zřetelně demonstrovala, že participace egyptských ozbrojených sil v multilaterálních operacích může být prospěšná (a pro samotný Egypt navíc i politicky významná) (Hollis 1999: 142). Spolu se Saúdskou Arábií a Sýrií představoval Egypt hlavní arabskou sílu, jež se k protiirácké koalici připojila.²⁵⁸ Podle Aliho (1999: 158) to byla právě tato chvíle, kdy „byla egyptská agenda pro region akceptována arabskými státy“. Faktorů, které hrály roli v tomto zásadním obratu v postoji arabských států vůči Egyptu, bylo více, ale tím klíčovým byla bezpečnostní situace v regionu. V první řadě šlo totiž o to, že v době, kdy byl Egypt v rámci arabského světa izolován, vzrostl význam izraelské vojenské hrozby. V tuto chvíli si arabští vůdci uvědomili, že Egypt je díky početné populaci, strategické pozici a vojenské síle zásadním hráčem regionální rovnováhy moci.

Vzhledem k vysoké nestabilitě regionu je klíčovým bodem regionální agendy prevence konfliktů. A právě Egypt má jako stát se silným diplomatickým postavením a nemalou vojenskou silou velký potenciál usměrňovat spory a konflikty, k nimž v regionu dojde. Blízkovýchodní mírový proces byl tou oblastí, v níž měl Egypt v 90. letech šanci obnovit svoji ústřední roli v regionu. Mubárákovy snahy posílit politický vliv své země se tak

---

²⁵⁷ Již na summitu v Ammánu v roce 1987 bylo arabským státům povoleno znovunavázat vztahy s Egyptem. Jordánský princ Hasan v té době měl dokonce přirovnat arabský svět bez Egypta k Severoatlantické alianci, jejímž členem by nebyly Spojené státy (Ali 1999: 159).

²⁵⁸ Ostatně Egyptánek byli v Perském Zálivu po USA druhou největší vojenskou silou – do Saúdské Arábie a Spojených arabských emirátů poslali celkem kolem 32 tisíc vojáků (Deeb 2007: 428).

projevovaly mimo jiné i v jeho aktivitách při řešení arabsko-izraelského konfliktu i jiných sporů, k nimž na Blízkém východě došlo. Z Egypta se stával čilý mediátor místních mezistátních i vnitrostátních konfliktů a aktivní účastník mnoha regionálních mírových iniciativ.²⁵⁹ Například Libye pozvala Egypt, aby zprostředkoval mírová jednání mezi ní a představiteli USA a Velké Británie, jež se týkala útoku na letadlo společnosti Pan Am, jež po odpálení výbušniny z paluby letadla spadlo v roce 1988 ve Skotsku (Deeb 2007: 428, 430). Zásadní roli hrál také během arabsko-izraelského mírového procesu v 90. letech, kdy hostil celou řadu mírových jednání, která mu umožňovala demonstrovat svůj vliv na ostatní arabské státy i zástupce Palestinců. Egypt se zapojoval jak do multilaterálních jednání, tak v některých případech hrál prostředníka i v případě bilaterálních jednání (Ali 1999: 156–157). Ačkoli se všech těchto dvoustranných rozhovorů přímo neúčastnil²⁶⁰, zejména v případě, kdy se objevily překážky brzdící vývoj mírového procesu, byl Egypt aktérem, který do jednání zasáhl a přesvědčoval zúčastněné aktéry k dosažení kompromisů. Egyptští vyjednavací byli nepostradatelní obzvláště při jednání mezi Izraelem a zástupci Palestinců. Jejich vůdce Jásir ěArafát pravidelně konzultoval s egyptským prezidentem Mubárákem a Egypt byl dokonce považován za jeho nejbližšího spojence (Hollis 1999: 136–139; 143). Káhira se při mnoha příležitostech stala místem, kde vyjednání o míru probíhala a Egypt usiloval také o koordinaci postojů arabských vlád v otázce izraelsko-arabského mírového procesu. V této souvislosti Hollis (1999: 150) tvrdí, že od války v Zálivu (1991) a arabsko-izraelského mírového procesu „je evidentní, že Egypt byl aktivní na diplomatické frontě jako nikdy, aby ochránil a podporoval svou regionální roli v nové situaci“.²⁶¹ V 90. letech proto převládal názor, že „udržování smysluplného míru v regionu [...] bude do velké míry záviset na dobré vůli Egypta“ (Joffe 1999: 181).

Ještě důležitější ale byla role Egypta v případě mnohostranných jednání, a to zejména v ekonomické a bezpečnostní oblasti. Egypt je příliš velký trh, než aby mohl stát stranou regionálních dohod týkajících se obchodu, průmyslu či ekonomické integrace. To potvrzuje i Ali (1999: 159), podle kterého byl

---

²⁵⁹ Mediační úlohy se Egypt chopil i mimo region Blízký východ, například v konfliktu v Súdánu (v letech 1985–1999 poskytl azyl svrženému prezidentu Nimajrímu) či v konfliktu mezi Ćadem a Súdánem (2005) (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 652).

²⁶⁰ Hlavním mediátorem v blízkovýchodním konfliktu byly USA, přičemž Egypt vykonával své mediační aktivity paralelně s nimi, ale nezávisle na nich. Vedle bilaterálních jednání, kde hrál prim právě Washington, totiž probíhala i multilaterální jednání, v nichž se více angažoval naopak Egypt (Ali 1999: 156; Joffe 1999: 181).

²⁶¹ Hollis (1999: 150) je dokonce toho názoru, že Egypt své pozici v regionu vděčí do velké míry právě svým vyškoleným a talentovaným diplomatům, kteří efektivně řídili zahraniční vztahy státu a „zachránili zemi od bídného osudu, který by jinak nastal kvůli nekompetentnosti a nečinnosti jeho domácí civilní služby“.

Egypt důležitý hráčem regionu právě kvůli jeho vlivu na mezinárodních fórech. Jako nepostradatelný se Egypt ukázal být v případě jednání o kontrole zbrojení a regionální bezpečnosti – kritický postoj Egypta vůči jaderným kapacitám Izraele odrážel také názor a obavy ostatních arabských států. Regionální agenda Egypta z 90. let tedy zahrnovala řešení arabsko-izraelského konfliktu i omezování závodů ve zbrojení, což je oblast, v jejímž rámci by země mohla posilovat svoji roli i do budoucna. Ali (1999: 163) na konci 90. let tvrdil, že „[a]by Egypt udržel a posílil svou regionální roli, musí nastavit novou agendu pro region, stejně jako to udělal v minulosti“. Jeho agenda pro 21. století se přitom do velké míry stále týkala mediace v regionálních konfliktech. I v novém miléniu se stal Egypt místem, kde probíhala řada různých vyjednávání.²⁶²

Nakonec je potřeba zaměřit se ještě na jednu oblast posilující vliv Egypta na Blízkém východě, a to je oblast kultury. Podle Marr (1999: xiv) byl Egypt dlouhodobě „nezpochybnitelným centrem arabského a islámského intelektuálního života“ a význam a vliv Egypta v regionu závisel na kultuře dokonce ještě více než na jeho strategické pozici. I Ali (1999: 159) potvrzuje, že byl Egypt důležitý také kvůli jeho „islámské reputaci“. Silná pozice země v islámském světě plynula nejen z toho, že se na jejím území nachází nejstarší univerzita na světě, univerzita al-Azhar (vznikla roku 988), kde se vyučují islámské vědy a islámské právo, ale i z toho, že byl Egypt oblastí, kde můžeme hledat počátky islámské obrody (ačkoli to lze přikládat spíše opozičním islamistickým hnutím než egyptské vládě). V roce 1928 zde Hasan al-Banná založil Skupinu muslimských bratří (*Džamácat al-ichwán al-muslimína*), která je dodnes největším a nejlépe organizovaným islamistickým hnutím nejen v Egyptě, ale v celém regionu a v minulosti vznikly její odnože v řadě dalších muslimských států (Sýrii, Iráku, Jordánsku, Saúdské Arábii atd.). Jak významné postavení v regionálním mediálním světě, tak vliv egyptských hnutí na podobná uskupení v dalších státech potvrzuje výrok Hollis (1999: 133), že „co se stane v Egyptě, dobře rezonuje za hranicemi země“.²⁶³ Především v Káhiře se pak koncentruje významný mediální a filmový průmysl²⁶⁴, kdy jsou egyptské filmy, rozhlasové a

---

²⁶² Například v roce 2001 v Tábě na Sinaji probíhalo izraelsko-palestinské setkání a ještě důležitější jednání na nejvyšší úrovni se odehrálo o čtyři roky později v Šarm aš-Šajchu mezi Egyptem, Izraelem, Jordánskem a zástupci Palestinské autonomie. V roce 2008 Egypt zprostředkoval příměří mezi Izraelem a palestinským hnutím Hamás a byl zároveň velmi aktivní při snaze zastavit násilí mezi oběma aktéry, k němuž došlo na začátku roku 2009 v pásnu Gazy.

²⁶³ Hollis (1999: 146, 150) již na konci 90. let upozorňovala na to, že i vnitřní problémy Egypta mají velký význam pro stabilitu regionu, což se ukázalo být pravdou po revoluci v roce 2011 a následujících zvratech v domácím politickém vývoji země.

²⁶⁴ Již koncem 90. let poskytoval Egypt třetinu celkového počtu arabských televizních programů a zaujímal významné místo v produkci filmů (Ali 1999: 159).

televizní programy, stejně jako tištěná média všeho druhu a v posledních letech také internet zdrojem silného kulturního vlivu země v arabské části Blízkého východu (Ali 1999: 159; Deeb 2007: 424).²⁶⁵ Podle Aliho (1999: 168) na Blízkém východě nenalezneme stát, který by se rovnal Egyptu v oblasti kulturního průmyslu (ačkoli jeho další rozvoj – podobně jako rozvoj dalších oblastí společenského života – brzdí přebujelá a neefektivní byrokracie).

3.2.3 Uznání mocenského postavení Egypta

O tom, že se Egypt v 50. až 70. letech 20. stol. nacházel v postavení regionální mocnosti, pochybuje málokdo. V tehdejší době měla země značný vliv nejen na bezpečnost, ekonomiku a kulturu regionu, ale i vnitropolitický vývoj některých států či agendu regionálních organizací. Z reakcí mnoha zemí regionu je patrné, že byl jeho mocenský status široce uznávaný. Mnoho arabských států se obracelo na Egypt jako stát stojící v jejich čele a spoléhalo se na výkon jeho role jako vůdčí mocnosti (Deeb 2007: 424). Tento argument můžeme podpořit také uznáním postavení Egypta na Blízkém východě ze strany světově významných hráčů – jeho významnou roli dokládají úzké vazby s dalšími centry třetího světa, a to Indií, Čínou, Indonésií či Jugoslávií. V roce 1955 se prezident Násir zúčastnil Bandungské konference, vyslovil se pro princip tzv. pozitivní neutrality v probíhajícím bipolárním konfliktu a demonstroval svůj negativní postoj vůči Bagdádskému paktu. Díky této konferenci navázal důležité vztahy s indickým premiérem Džaváharlálem Nehrúem a indonéským prezidentem Ahmadem Sukarnem, a tak „vstoupil do arény světové politiky“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 569). Ostatně s Násirem ostatní státníci jednali jako s vůdčím představitelem celého arabského světa – byl „nejvýznamnější blízkovýchodní osobností“ a „jedním z nejoblíbenějších vůdců v Bandungu“ (Tan – Acharya 2008: 12). A nebylo to dáno pouze jeho charismatickou osobností, ale Egypt se skrze svého prezidenta stal prostředníkem sjednávajícím kompromis mezi státy prozápadního tábora a neutrálními zeměmi, když mezi nimi došlo ke sporům o některé zásadní otázky mezinárodní politiky. Násir byl také jedním z pěti představitelů států rozvojového světa (vedle Sukarna, Nehrúa, jugoslávského prezidenta Tita a ghanského prezidenta Nkrumaha), kteří iniciovali na základě myšlenek pozitivní neutrality a setkání v Bandungu Hnutí nezúčastněných (1961). Spolu s Titem a Nehrúem byl považován za jednoho z vůdců tohoto hnutí – slovy Tan a Acharya (2008: 12) Násir „zastínil“ i indonéského prezidenta

---

²⁶⁵ Televiznímu zpravodajství v arabském světě ovšem od počátku nového milénia dominuje katarská televizní stanice *Al-Jazeera* (vznikla v roce 1996) a velký význam má také saúdská televize *Al-Arabiya* (byla založena roku 2007).

Sukarna. Proto jej Deeb (2007: 424) označuje za „lídra mezi africkými, islámskými, arabskými a dalšími rozvojovými státy“. Druhý summit této nově vzniklé organizace se konal v roce 1964 v Káhiře a Násir se stal jejím nejvyšším představitelem (až do roku 1970). Podle Alího (1999: 158) se Násirovi díky své politice nezúčastněnosti ve studené válce podařilo „úspěšně manipulovat do velké míry bipolární svět v souladu se zájmy Egypta a dalších arabských zemí“.

Tím, že se Egypt dostal od konce 70. let do regionální izolace, přirozeně ztratil své vůdčí postavení v arabském světě a vzhledem k jeho minimálním ambicím lze pochybovat i o jeho statusu mocnosti. I přesto měl v regionu jistou váhu jako ekonomické, vojenské a kulturní centrum a jeho strategický význam si uvědomovaly i světové mocnosti – ostatně zahraniční pomoc do Egypta částečně přicházela (a dodnes přichází) právě díky uznání jeho regionální role ze strany světových mocností a významných aktérů regionu. Egypt by nedostával tak značnou finanční a vojenskou pomoc především od USA (a po ukončení izolace i od arabských států), kdyby nebyl významným hráčem regionální politiky (Hollis 1999: 135). Tvrzení Hollis (1999: 142) z konce 90. let, že „význam Egypta pro regionální stabilitu spočívá v jeho přirozené roli v regionální rovnováze moci“ a není připravený na to se této role vzdát, aby místo toho přijal „roli neutrálního arbitra [stojícího] stranou“ regionálního dění, je platné i pro pozdější období počátku nového milénia. Podle Aliho (1999: 160) je zásadní, že Egypt je schopný fungovat jako aktér, který v regionu, resp. v arabském světě nastavuje témata agendy regionální politiky, kdy definuje priority a cíle zejména arabské části regionu, díky čemuž je „významný pro arabský svět a má potenciál pro vůdcovství“. V období 90. let a počátku nového tisíciletí tedy spočíval význam Egypta pro regionální politiku zejména v jeho roli regionálního mírotvůrce, jeho schopnosti ujmout se řešení problémů, s nimiž se region musel nově potýkat a v nastavování témat regionální agendy.

Na druhou stranu je potřeba upozornit, že cesta Egypta do pozice regionální mocnosti (či v minulosti vůdčího státu arabského světa) nebyla a není bez překážek, naopak je v mnoha ohledech problematická. S tím, jak ekonomická moc začala zejména od 70. let 20. století nabývat na významu ve světové i regionální politice, postavení Egypta na Blízkém východě tváří v tvář bohatším zemím relativně oslabovalo. Vzhledem k tomu, že existuje „nesoulad mezi váhou Egypta v arabském světě (jeho geopolitická role) a jeho domácími kapacitami (jeho geoekonomická základna)“ (Ali 1999: 160), přizpůsobuje se země se všemi svými ekonomickými problémy nové situaci jen složitě. Egypt tak sice již dávno není ekonomicky nejsilnějším státem regionu, ale podle Hollis (1999: 150) bude stále tvořit jedno z ekonomických center Blízkého východu, neboť neočekává, že by se ekonomické bohatství

regionu, resp. ostatních států, ještě nějak radikálně měnilo v neprospěch Egypta, který se prozatím bude snažit „držet krok“.

Navíc země od počátku 80. let kompenzovala své nedostatky v ekonomické síle (resp. propastný rozdíl mezi její významnou regionální rolí a slabou vnitropolitickou základnou) aktivní zahraniční politikou, využíváním své strategické pozice v centru regionu, ale také svých historických a kulturních výhod (Deeb 2007: 429). Díky tomu se Egyptu dařilo v politické, kulturní a diplomatické oblasti upevňovat svoji regionální roli, a to navzdory zásadním geopolitickým změnám, které Blízký východ od konce studené války postihly. Ačkoli se Egypt relativně dobře vyrovnával s měnícím se politickým a bezpečnostním regionálním prostředím a udržel si pozici „vlivného mezinárodního a regionálního aktéra“ (Ali 1999: 161), podle Joffeho (1999: 171) je zároveň jen málo pravděpodobné, že by v brzké době „mohla být obnovena jeho stará dominantní pozice, jednoduše kvůli způsobu, jakým je region strukturován“. Tím má autor na mysli fakt, že v rámci Blízkého východu lze identifikovat tři subregiony, přičemž podle něj bude Egypt místo dominantní pozice v celém regionu spíše usilovat o to stát se ústředním státem, který by spojoval tyto tři subregiony a hrál by roli prostředníka mezi subregionálními mocnostmi, konkrétně Sýrií, Saúdskou Arábií, Alžírskem a Marokem.

3.3 Saúdská Arábie a její mocenské postavení a ambice v regionu²⁶⁶

Představitelé Saúdská Arábie nemají o své zemi malé mínění – označují ji za „vůdčí politickou a ekonomickou sílu“ a důležitého hráče na mezinárodní scéně a v arabském a muslimském světě, který zaujímá „vůdčí roli v obraně arabských a islámských otázek“.²⁶⁷ Neskromná tvrzení, podle nichž je monarchie „regionální a globální ekonomickou mocností“, jelikož je „jednou z nejrychleji se rozvíjejících zemí na světě“²⁶⁸, lze doložit i daty, podle nichž

---

²⁶⁶ Tato kapitola částečně vychází z autorčiny kapitoly *Rozvojové aktivity zemí arabského světa* (s. 150–182), která je součástí kolektivní monografie *Vybrané donorské instituce v současné rozvojové spolupráci* editorky Magdy Leichtové. Publikace vyšla v elektronické podobě v roce 2013 v nakladatelství Západočeské univerzity v Plzni (Ponížilová 2013).

²⁶⁷ Royal Embassy of Saudi Arabia, Washington D. C. – About Saudi Arabia, History: <http://www.saudiembassy.net/about/country-information/history/> (3. 8. 2014).

²⁶⁸ Royal Embassy of Saudi Arabia, Washington D. C. – About Saudi Arabia, Economy & Global Trade: http://www.saudiembassy.net/about/country-information/economy_global_trade/ (3. 8. 2014).

má Saúdská Arábie 19. největší HDP na světě²⁶⁹ a navíc je členem skupiny G20. V Mezinárodním měnovém fondu v současnosti země disponuje 2,8 procenty hlasovacích práv, což je osmý nejvyšší počet na světě²⁷⁰ a velký vliv má i ve Světové bance. Svou „unikátní roli v globálním energetickém průmyslu“ pak staví na svém vlivu na energetický trh a globální ekonomiku.²⁷¹ V tomto lze dát saúdskému státu za pravdu, neboť se jedná o aktéra, který má značný vliv jak na politiku Organizace zemí vyvážejících ropu (*Organization of oil exporting countries*, OPEC), tak potažmo i na světový trh s ropou.²⁷² Vedle toho je na saúdské ropě závislá řada států včetně některých důležitých hráčů mezinárodních vztahů (např. USA).²⁷³ Z výše uvedených vyjádření je patrné, že si jsou saúdstí představitelé vědomi mocenské pozice své země, jíž přizpůsobují zahraniční politiku a z níž vyplývají nemalé mocenské ambice v regionální a i mezinárodní politice.

Výraznější roli začala Saúdská Arábie v regionu zastávat již v 50. a 60. letech 20. století, kdy byla jedním z nejvýraznějších států konzervativního prozápadního tábora arabských bzemí oponujících revolučnímu Násirovu Egyptu. Klíčovým obdobím pro růst moci Saúdská Arábie a její výraznější roli v regionální politice se však stala první polovina 70. let. Nejen, že v té době země významně zbohatla díky ropnému boomu a zařadila se mezi ekonomická centra regionu, ale její mocenské postavení v regionu posilovalo i díky klesající prestiži sádátovského Egypta v důsledku podepsání Sinajských dohod a následného uzavření míru s Izraelem. Podle Bareše, Veselého a Gombára (2009: 631–632) jsou právě 70. léta tím obdobím, kdy začala platit arabská slovní hříčka, že „bohatství (*tharwa*) má navrch

---

²⁶⁹ CIA The World Factbook – Country Comparison, GDP (purchasing power parity): <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html> (3. 8. 2014).

²⁷⁰ Že se nejedná o zanedbatelná hlasovací práva, naznačuje i srovnání s jinými zeměmi – např. Kanada má 2,56 % a Rusko 2,39 %. Rozdíl je patrný i mezi Saúdskou Arábií a jinými mocnostmi Blízkého východu – například Egypt disponuje pouze 0,4 % hlasovacích práv.; International Monetary Fund – About the IMF, IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors: <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx#S> (15. 8. 2014).

²⁷¹ Royal Embassy of Saudi Arabia, Washington D. C. – About Saudi Arabia, Oil: <http://www.saudiembassy.net/about/country-information/energy/oil.aspx> (3. 8. 2014).

²⁷² Monarchie také v minulosti několikrát hrála roli stabilizátora energetického trhu, když kvůli konfliktům v Perském zálivu v letech 1990–1991 a znovu v roce 2003 poklesla těžba irácké ropy a Saúdi tyto výpadky pokrývali a alespoň částečně tak zmírnili výkyvy světové ceny ropy.

²⁷³ Saúdská Arábie exportovala v roce 2012 kolem 54 % do východní Asie a po 15 % do Evropy a USA, čímž se stala dokonce druhým největším dovozcem ropy do USA (po Kanadě); U. S. Energy Information Administration – Saudi Arabia, Analysis: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=SA> (3. 8. 2014).

nad revolucí (*thawra*)“. Postavení Saúdské Arábie v regionu trefně vystihuje tvrzení Murdena (1995: 174) z poloviny 90. let, které je nicméně dost dobře platné i pro první léta 21. století, a to, že je monarchie „v mnoha ohledech nejslabší, ale také nejvlivnější z mocností Zálivu“.

3.3.1 Zdroje saúdské moci

Saúdská Arábie sice nepatří mezi nejlidnatější země Blízkého východu – její populace je se svými více než 27 miliony obyvatel sedmá největší v regionu²⁷⁴ – ale zato má značný potenciál ve svém nerostném bohatství (obrovských nalezištích ropy a zemního plynu), které z ní dělá jeden z nejbohatších států Blízkého východu.²⁷⁵ Díky tomu se její občané těší relativně vysoké životní úrovni a saúdští představitelé si mohou dovolit velmi vysoké investice do modernizace a rozšiřování ozbrojených složek státu. Saúdská Arábie byla původně zemědělskou společností a ekonomika pouštního království do velké míry závisela na příjmech, které jí každoročně přinášely poutě muslimů do Mekky (Vejrych 2011: 181). Objev velkých nalezišť ropy ve 30. letech 20. století²⁷⁶ a její rostoucí export však zemi postupně přetvářel ve středisko ropného průmyslu a kombinace vysokých příjmů a relativně malé populace vedla k rychlé modernizaci infrastruktury a institucí v zemi (Murden 1995: 153). Jedním z nejvýznamnějších regionálních ekonomických a světových energetických center se Saúdská Arábie stala v 70. letech, kdy během tzv. ropného šoku (1973–1974) země zbohatla na čtyřnásobném nárůstu světové ceny ropy.²⁷⁷ Díky rozsáhlé těžbě

---

²⁷⁴ CIA The World Factbook – Country Comparison, Population: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> (28. 7. 2014).

²⁷⁵ Zdroje nerostných surovin zemi zajišťují mezi blízkovýchodními státy páté nejvyšší HDP na hlavu a třetí nejvyšší HDP v paritě kupní síly.; The World Bank – World DataBank: World Development Indicators, GDP per capita (current US\$): <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx> (3. 8. 2014).; CIA The World Factbook – Country Comparison, GDP (purchasing power parity): <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html> (3. 8. 2014).

²⁷⁶ Ropa byla v Saúdské Arábii objevena počátkem 30. let a díky objevům bohatých nalezišť v roce 1938 mohlo království ropu začít vyvážet (objem exportu narostl zejména po druhé světové válce). Od 30. let byla saúdská ropná naleziště spravována společností *Standard Oil of California* (Socal; později přejmenovanou na Chevron), od 40. let pak společností *Arabian American Oil Company* (Aramco), nad kterou převzala saúdská vláda v 80. letech plnou kontrolu a přejmenovala ji na *Saudi Aramco*.

²⁷⁷ Členské státy Organizace arabských zemí vyvážejících ropu (*Organization of Arab Petroleum Exporting Countries*; OAPEC) na podzim 1973 záměrně omezily dodávky ropy na světové trhy (státy snížily produkci ropy o 5 %, některé dokonce o 25 %), což do ledna

strategických surovin a ropnému boomu tak Saúdská Arábie od té doby zaznamenává výrazný ekonomický růst, který byl ovšem v 80. letech ovlivněn poklesem ceny ropy na světových trzích²⁷⁸ a na počátku 90. let pak vyčerpávací válkou s Irákem. Z války a ohromných dotací poskytovaných svým válečným spojencům se saúdská ekonomika vzpamatovávala jen pomalu. Pro podobu saúdské ekonomiky byl nicméně zásadní proces liberalizace, jímž si země prošla koncem 90. let a na počátku nového tisíciletí, kdy byly zaváděny liberalizační reformy s vidinou členství ve Světové obchodní organizaci (*World Trade Organisation*, WTO) (do ní nakonec vstoupila koncem roku 2005) (Vejrych 2011: 182).

Saúdské království je významným světovým ropným centrem – po mnoho let je jedním z největších, ba dokonce největším producentem a exportérem ropy na světě²⁷⁹. Vzhledem k tomu, že disponuje téměř pětinou světových (dosud objevených) zásob ropy²⁸⁰, tuto pozici si pravděpodobně ještě nějakou dobu udrží. Těžba a prodej ropy představují základ saúdské ekonomiky po desetiletí a přestože se země snaží již několik let diverzifikovat ekonomiku, je ropa stále hlavní vývozní komoditou (ropa a ropné produkty tvoří 90 % exportu²⁸¹). Království si ovšem neúnosnost situace uvědomuje²⁸², a proto již několik let usiluje o snížení své závislosti na exportu strategických surovin. Zaměřuje se přitom na rozvoj *high-tech*

1974 vedlo k nárůstu ceny ropy o 400 % – z 3 USD za barel v roce 1973 na 12 USD v roce 1974 (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 630–631; Murden 2009: 125). Navíc bylo uvaleno embargo na vývoz ropy do Spojených států a Nizozemí.

²⁷⁸ V roce 1986 se cena ropy za barel propadla pod 10 USD. Ještě větší vypovídací hodnotu mají údaje o příjmech z ropy, kdy v roce 1981 získala Saúdská Arábie přes 100 mld. USD, ale o pět let později již jen 20 mld. USD a v dalších letech příjmy ještě poklesly (Murden 1995: 161).

²⁷⁹ Podle dat *U. S. Energy Information Administration* byla ještě v roce 2012 Saúdská Arábie největším producentem a exportérem ropy na světě, kdy za sebou zanechala USA a Rusko jako druhého, resp. třetího největšího producenta, a Rusko a Spojené arabské emiráty jako druhého, resp. třetího největšího exportéra na světě.; *U. S. Energy Information Administration – Countries, 2012 World Oil Production*: <http://www.eia.gov/countries/index.cfm?v=production> (3. 8. 2014).; *U. S. Energy Information Administration – Countries, Top World Oil Net Exporters, 2012*: <http://www.eia.gov/countries/index.cfm?v=production> (3. 8. 2014). V roce 2014 se nicméně největším producentem staly Spojené státy, které zanechaly ropnou monarchii na druhém místě (Smith 2014).

²⁸⁰ Většina ropných polí leží ve východní provincii, přičemž dvěma hlavními centry ropného průmyslu jsou Janbu^c u Rudého moře a Džubajl u Perského Zálivu.

²⁸¹ CIA The World Factbook – Saudi Arabia: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (6. 8. 2014).

²⁸² Ostatně jen v letech 2005–2010 docházelo k výkyvům ceny ropy mezi 27–147 USD za barel (Ramady 2010: 16).

průmyslu, solární energetiky a podporuje také turismus (Vejrych 2011: 182–183). Diverzifikace průmyslové výroby pak má nejen za cíl snížit závislost na ziscích z ropy, ale i snížit import některých spotřebních a průmyslových produktů.

Ropné bohatství saúdskému státu sice umožňuje hrát roli regionální mocnosti, to samé ale již nejde říci o jeho vojenských kapacitách, které mu zajišťují spíše omezený vliv. Slabší vojenská síla není dána nedostatkem financí – výše bylo doloženo, proč je Saúdská Arábie právem považována za jeden z nejbohatších států Blízkého východu. Murden (1995: 165) vojenskou slabost země přikládá třem faktorům, a to relativně malé populaci, hospodářské nerozvinutosti a jen křehké domácí politické rovnováze. Ačkoli mají tedy Saúdové dostatečné finanční prostředky na nákup nejnovější vojenské techniky, nemají dostatek řadových vojáků, kteří by vytvořili silnou armádu, a chybí jim i potřebný počet vojenských specialistů, kteří by ovládali nejmodernější techniku. Přílišná závislost na ropném průmyslu, stejně jako jisté pohodlí vyplývající z vysokých příjmů z exportu ropy, zemi „nenutilo“ k rozvoji vlastního vojenského průmyslu²⁸³ a k investicím do „výchovy“ vlastních odborníků, které tak musí nahrazovat specialisté (technici), poradci a plánovači většinou ze Západu (Quandt 1981: 52, 142). Podobně důležité jsou ale i západní zbrojařské firmy – ozbrojené síly Saúdské Arábie jsou z drtivé většiny vyzbrojovány západními státy. Původně Saúdové nakupovali jen u USA, později začali dodavatele zbraní diverzifikovat, kdy uzavřeli zbrojní kontrakty s Velkou Británií a Francií (Murden 1995: 165, 169). Relativní vojenská slabost Saúdské Arábie vedla její představitelé k hledání bezpečnostních garancí na straně západních spojenců a nakonec vyústila v úzkou vojenskou a strategickou spolupráci se západními státy, předně USA.²⁸⁴

---

²⁸³ Země byla schopná vyrobit si malé zbraně a munici a díky součástkám nakupovaným v zahraničí také ozbrojená vozidla, ale na rozdíl od Iráku či Íránu už saúdská monarchie nebyla schopna vyrábět vyspělejší zbraně a obranné systémy (Murden 1995: 171–172).

²⁸⁴ Spojené státy jsou významným spojencem Saúdské Arábie po desetiletí. Na počátku roku 1945 americký prezident Roosevelt a saúdský král ʿAbdalʿazíz Ibn Saʿúd podepsali dohodu, která USA zpřístupnila saúdské zdroje nerostných surovin, za což saúdský stát získal záruku vojenské ochrany a výcviku ozbrojených složek. Vzájemné vztahy se ještě více utužily za vlády krále Fajsala (1964–1975), který velmi silně vnímal hrozbu pronikání komunismu do království a ještě více proto posiloval spolupráci s USA (Vejrych 2011: 176). I když jsou země dlouholetí spojenci, kteří měli vždy společný zájem v udržování stability v regionu, stejně jako na mezinárodním ropném a ekonomickém trhu, jejich vzájemný vztah je komplikovanější. Saúdské veřejné mínění se příliš neliší od zbytku Blízkého východu v jejich negativním pohledu na zahraniční politiku USA v regionu a saúdsští vládcí si velmi dobře uvědomují, že americká politika na Blízkém východě a zejména jeho podpora Izraeli škodí americkým spojencům v řadách arabských států. Přílišné ztotožnění se s americkými cíli v oblasti by mohlo ohrozit i vnitřní stabilitu Saúdské Arábie. Ta je sice dodnes závislá na vojenských dodávkách od USA, ale z výše

Výše řečené by nemělo vést k domněnce, že se Saúdská Arábie nesnaží posilovat své vojenské ozbrojené složky, naopak budování ozbrojených sil, konkrétně dosažení kvalitativní převahy, patří mezi priority země a i proto se již několik let umísťuje v první desítce zemí světa s nejvyššími rozpočty na zbrojení.²⁸⁵ I s ohledem na vysokou nestabilitu regionu, v němž saúdská monarchie leží, a hrozby, jimž čelí, si její představitelé nemohou dovolit zanedbávat vlastní obranu. Trefně to vystihl Murden (1995: 166), když napsal, že saúdské království „nesmí postrádat kapacity vlastních ozbrojených sil či alespoň nesmí být vidět, že je postrádá.“ Jinými slovy by neměla být vojenská slabost státu zjevná, neboť by toho mohli využít jeho regionální rivalové. Výdaje na zbrojení se proto tradičně řadí mezi největší výdaje Saúdské Arábie – od poloviny 80. do počátku 90. let vydávala Saúdská Arábie na zbrojení zhruba mezi 15–36 procenty HDP země (IISS 1991: 213)²⁸⁶, což představovalo „téměř válečnou úroveň závazku“ (Murden 1995: 168). Takto intenzivní zbrojení bylo reakcí na probíhající irácko-iránskou válku, resp. vyjadřovalo nejistotu, kterou ostatní země v Perském zálivu kvůli tomuto konfliktu pociťovaly. Na počátku 21. století sice země vydávala na zbrojení a obranu méně než v 80. letech²⁸⁷, nicméně stále šlo (jak v absolutních číslech, tak v procentech HDP) o jednu z nejvyšších hodnot v rámci regionu i na světě. Velká část těchto výdajů směřovala do rozšiřování a modernizace infrastruktury a podpůrných služeb, část pak do moderního vybavení ozbrojených složek.

Koncem 70. let začala Saúdská Arábie modernizovat letectvo, přičemž již během několika let se pyšnila moderními bojovými letadly, obrannými a radarovými systémy a na podobně dobré úrovni bylo i saúdské námořnictvo. Na druhou stranu saúdsí vojáci se až do konce 80. let nezapojovali do žádného většího ozbrojeného konfliktu a bylo tudíž nejasné, jaké jsou skutečné schopnosti saúdských ozbrojených složek, resp. jak by v takovém konfliktu obstály (Quandt 1981: 51). Nedostatečný byl i výcvik vojáků, stejně jako jejich schopnosti starat se o výzbroj a zbrojní techniku, což

---

zmíněných důvodů se všemožně snaží omezovat vměšování USA do regionu a viditelně se do jejich politiky v regionu nezaplétat (Väyrynen 1984: 347–348). Saúdská vláda v minulosti již mnohokrát demonstrovala, že se ve své zahraniční politice nenechá svazovat postoji a názory svých západních spojenců (Murden 1995: 174). Například v roce 2003 došlo k výraznému ochlazení vzájemných vztahů, když Saúdské rázně odmítli účastnit se jakýmkoli způsobem americké intervence do Iráku (Fawcett 2011a: 47).

²⁸⁵ Podle zpráv *The Military Balance* se Saúdská Arábie co do velikosti zbrojního rozpočtu umísťovala v letech 2008–2012 vždy mezi pátým až osmým místem na světě (v USD), což dělalo kolem 8–11 procent HDP (IISS 2011: 469; IISS 2012: 31; IISS 2013: 41).

²⁸⁶ Podobné úrovně dosahoval v regionu už jen Irák a Izrael.

²⁸⁷ V letech 2001–2012 se jednalo o 7,99 až 11,3 procent HDP (IISS 2004–2005: 354; IISS 2009: 449; IISS 2011: 474; IISS 2013: 551).

netrápilo jen letectvo a námořnictvo, ale všechny ozbrojené složky. Hlavním problémem saúdské armády bylo vždy pozemní vojsko, které trpělo nejen nízkým počtem vojáků, ale i špatnou organizací. Zásadními překážkami rozšíření armády byla nechuť politické elity posilovat ozbrojené jednotky, kde se v minulých dekádách rodila část opozice vůči vládě, a s ní související nedůvěra vůči střední třídě, proto také byly armády malé a složené pokud možno z členů loajálních kmenů a případně také širších královských rodin (Hinnebusch 2009: 221). Mimo jiné také z tohoto důvodu bylo v roce 1988 pozemní vojsko rozděleno do dvou útvarů fungujících jako samostatné jednotky – pravidelné armády, na kterou dohlíží ministr obrany, a Národní gardy (angl. *Saudi Arabian National Guard*; SANG), jejíž součástí jsou i kmenové milice a kterou má v pravomoci ministr národní gardy. Aby bylo ještě sníženo riziko, že by se ozbrojené složky podílely na vojenském převratu, jako k tomu došlo v řadě zemí Blízkého východu, byly pravidelná armáda a letectvo umístovány daleko od strategických oblastí a pouze vojáci Národní gardy zaujímali pozice ve strategicky významných oblastech a poblíž velkých měst (Quandt 1981: 52, 102). Ještě na počátku 80. let čítala saúdská armáda 30 tisíc vojáků a Národní gardy 20 tisíc (Quandt 1981: 102), v prvních letech 21. století to bylo již kolem 75 tisíc vojáků pravidelné armády, 75-100 tisíc gardistů a vedle toho několik desítek tisíc vojáků letectva, námořnictva a paramilitárních jednotek (IISS 2004–2005: 135–136; IISS 2006: 205; IISS 2007: 241).²⁸⁸ Tím, že vždy byla saúdská armáda relativně malá²⁸⁹, o to více závisela na moderních technologiích nakupovaných u západních spojenců, stejně jako přítomnosti amerického námořnictva v Perském zálivu. Na rozdíl od jejích regionálních rivalů – v první řadě Iráku a Íránu – nebylo nikdy v zájmu Saúdské Arábie disponovat vlastními jadernými, chemickými či biologickými zbraněmi (Murden 1995: 173). V roce 1988 ostatně podepsala Smlouvu o nešíření jaderných zbraní (*Nuclear Non-Proliferation Treaty*), což ji zavazuje k tomu, aby jaderné zbraně nevyvíjela. Na druhou stranu se země nechtěla vzdát nákupu balistických raket středního doletu, které jsou schopné nést jaderné hlavice a které si království opatřilo již koncem 80. let od čínských firem.

---

²⁸⁸ Celkový počet vojáků saúdských ozbrojených sil vzrostl z přibližně 200 tisíc v roce 2004 na necelých 225 tisíc v roce 2007 (IISS 2004–2005: 135–136; IISS 2006: 205; IISS 2007: 241).

²⁸⁹ To je patrné zejména ve srovnání s iráckou a íránskou armádou, které byly jedněmi z nejpočetnějších armád v regionu (např. Irák na počátku 90. let mohl disponovat až 380 tisíci vojáky; IISS 1991: 107). Saúdské museli dokonce nedostatečný počet svých vojáků doplňovat obyvateli jiných národností žijících na jejich území, např. Pákistánci (Murden 1995: 168).

3.3.2 Moc, postavení a ambice Saúdské Arábie

Podstatu saúdské regionální politiky trefně vystihuje Murden (1995: 173), podle kterého je formována jednak konzervativní povahou monarchie a jednak nevyváženou skladbou mocenských kapacit. To na jednu stranu znamená, že primárním zájmem Saúdská Arábie je již po desetileté udržování *statu quo* v regionu, a na druhou stranu z toho vyplývá, že ekonomicky jde o velmi silný stát, ale jeho vojenská pozice je slabší. Saúdští představitelé si přitom velmi dobře uvědomují ekonomický potenciál své země a ve vztazích s ostatními státy Blízkého východu proto do velké míry těží ze svého statusu lokálního ekonomického centra. Na druhou stranu se ale již brání tomu, aby byla země zapojena do ozbrojeného konfliktu. Je pak pochopitelné, že diplomacie, podpora regionálních mezinárodních režimů a ekonomické nástroje (pobídky či donucení) jsou těmi prostředky zahraniční politiky, které saúdští představitelé využívají nejčastěji. Ačkoli je ropné bohatství Saúdské Arábie a z něj vyplývající významná pozice v regionální ekonomice důležitým faktorem ovlivňujícím její politiku a vnitroregionální vztahy, neméně důležitý důraz kladou Saúďové také na svou příslušnost k arabskému a islámskému světu.

Jak bylo uvedeno výše, rozsáhlá naleziště ropy a finance z exportu nerostných surovin jsou zdrojem velkého vlivu, který má země na ekonomiku regionu a jeho trh s ropou. Toto své bohatství pak země v zahraniční politice využívá různě – buď jako donucovací nástroj, anebo ve formě pobídek ekonomicky slabším státům. Rijád nepřímo ovlivňuje ekonomiku jiných států například tím, že omezuje produkci ropy a snižuje tak její cenu, což má negativní vliv na ekonomiku jiných ropných producentů²⁹⁰ či naopak snižuje vlastní produkci tak, aby pokles ceny ropy zastavil (Chubin 2009: 180). Velký význam má pro regionální ekonomiku také skutečnost, že monarchie zaměstnává statisíce pracovních migrantů ze zemí jižní Asie ale i z arabských oblastí, předně z Jemenu, Egypta a Palestinské autonomie. Fakt, že monarchie poskytuje zaměstnání tak vysokému počtu zahraničních pracovníků²⁹¹ a že ti část svých výdělků posílají zpět do země svého původu, hraje významnou roli v rozvoji států, z nichž pracovní migranti pochází – pro tyto země představují remittance nezanedbatelný zdroj zahraniční měny (Murden 1995: 160). Příležitost ovlivňovat chování ostatních zemí a celkově politiku Blízkého východu dává Saúdské Arábii zejména regionální rozvojová spolupráce a rozsáhlá finanční pomoc (sloužící k různým, nejen rozvojovým účelům), kterou země

---

²⁹⁰ Takto to udělal např. v roce 1985, kdy na její ropnou politiku nejvíce doplatil Irák a Írán.

²⁹¹ Pro ilustraci – v roce 2000 dosahoval počet jen egyptských emigrantů v Saúdské Arábii téměř jednoho milionu (CAPMAS cit. dle IOM 2010: 18).

poskytuje chudším zemím regionu. S nimi tímto způsobem zlepšuje vztahy, ale nepřímo také kontroluje a mění jejich zahraniční politiku.

Saúdské království je největším lokálním donorem rozvojové pomoci v regionu²⁹² (na druhém místě je následováno Kuvajtem a na třetím Spojenými arabskými emiráty) a hraje tak významnou roli v jeho rozvoji.²⁹³ Země začala finančně podporovat chudší arabské státy po Summitu Ligy arabských států v Chartúmu v roce 1967. Od přelomu 60. a 70. let si začali saúdští vládcí i představitelé dalších nově zbohatlých států Arabského poloostrova uvědomovat výrazné rozdíly v ekonomické úrovni zemí Blízkého východu, a tedy i potřebu zahraniční pomoci na straně nejchudších sousedů. Ačkoli jsou arabské ropné monarchie často označovány jako „noví donoři“ (*new/emerging donors*; Woods 2008: 1205–1206) v oblasti mezinárodního rozvoje, ve skutečnosti jsou jeho pevnou součástí již po více než čtyři dekády. Zdaleka nejvýznamnějším faktorem, který měl vliv na vznik (a dosud ovlivňuje objem) rozvojové politiky Saúdské Arábie, byla světová cena ropy. Výrazný nárůst prostředků vynakládaných na rozvojovou spolupráci umožnilo radikální zvýšení světové ceny ropy během ropného šoku v letech 1973–1974. Saúdská Arábie se najednou musela potýkat s obrovským přílivem nově nabytých finančních prostředků, který její ekonomika ani nebyla schopna vstřebat. Důsledkem kumulace velkých přebytků „petrodolarů“ (Simmons 1981: 24) byl masivní nárůst objemu zahraniční pomoci chudým „bratrským“ arabským zemím, které musely ropu dovážet a které těžce doplatily na zvýšení ceny ropy po ropných šocích.²⁹⁴

---

²⁹² Výše rozvojové pomoci poskytovaná Saúdskou Arábií dosáhla vrcholu v období od roku 1974 do poloviny 80. let 20. století a v porovnání s prostředky od jiných (i západoevropských) států v tehdejší době byla naprosto nevídaná. Podíl Saúdské Arábie na celkovém balíku prostředků poskytovaných arabskými státy se v letech 1973–1987 pohyboval mezi 51 % až 83 %, v letech 1995–2004 pak kolem 70 % (ESCWA 2007: 43; Villanger 2007: 3). Jen do konce roku 1984 země poskytla finanční podporu v celkové hodnotě kolem 46 mld. USD, v letech 1995–2004 pak téměř 8 mld. USD, což z ní po USA dělalo druhého největšího poskytovatele rozvojové asistence na světě (Nonneman 1988: 153; Villanger 2007: 3–4). Saúdská Arábie je dodnes jedním z největších světových donorů, byť vlastní úrovně ze 70. a 80. let 20. století nedosahuje.

²⁹³ Saúdská Arábie přispívá také regionálním fondům a multilaterálním rozvojovým institucím, v nichž často platí za největšího donora. Tak je tomu např. v případě Arabského fondu pro ekonomický a sociální rozvoj, Islámské rozvojové banky, Fondu OPEC pro mezinárodní rozvoj (1976) i Arabské banky pro ekonomický rozvoj v Africe (1973).

²⁹⁴ V 70. a 80. letech měly arabské petrodolary chudým zemím na Blízkém východě (ale i nejméně rozvinutým zemím Afriky či jižní Asie) částečně kompenzovat ztráty a pomoci překonat těžkosti, které jim přineslo skokový nárůst ceny ropy po roce 1973. Nízkopříjmové země se ocitly v situaci, kdy prostředky na dovoz ropy extrémně rostly a výnosy z vývozu jiných komodit klesaly, čehož důsledkem byly rostoucí zahraniční dluhy. Rozvojové politiky tak lze alespoň částečně chápat jako výraz rostoucí solidarity mezi

Rozvojová spolupráce přitom není pouze altruistickým počinem Saúdské Arábie, ale slouží také jako mocenský nástroj k posilování vlastní pozice v regionu a k vytváření nátlaku na některé příjemce. Nejen, že měla zejména zpočátku ekonomická podpora umožnit navazování užších ekonomických a následně také politických vztahů, ale Saúdové stejně jako jiní donoři současně doufali, že zvýší jejich politický vliv v mezinárodním systému²⁹⁵ (Nonneman 1988: 126). Že v případě saúdské rozvojové spolupráce dochází k propojování myšlenky rozvoje a politických zájmů, bylo zjevné již na výše zmíněném summitu LAS v Chartúmu. Ten se konal po drtivé porážce arabských zemí ve válce s Izraelem a velká část pomoci od Saúdské Arábie i ostatních dárců ze Zálivu od té doby plynula zejména ke třem konkrétním příjemcům²⁹⁶, a to Egyptu²⁹⁷, Sýrii a Jordánsku. Byly to totiž právě tyto země, které nesly největší břemeno válek s Izraelem.²⁹⁸ Postupně se řady příjemců pomoci rozšiřovaly na další arabské sousedy – potřeba rozvojových aktivit byla v různých obdobích zvyšována také nárůstem počtu ozbrojených konfliktů na Blízkém východě.²⁹⁹ Z výše řečeného je patrné, že saúdská rozvojová spolupráce byla alespoň zčásti politicky motivovaná – podpora vlastních zahraničních a geostrategických zájmů (zvyšování bezpečnosti,

---

státy tzv. Jihu (stejně tak to ale mohla být snaha obhájit své bohatství a nezávislost před ostatními arabskými zeměmi a potažmo celým rozvojovým světem). Za tímto účelem byl mimo jiných v roce 1976 vytvořen v rámci Organizace států vyvážejících ropu Fond OPEC pro mezinárodní rozvoj, původně Speciální fond OPEC.

²⁹⁵ Podle Simmonse (1981: 14) se po skončení Jomkipurské války (říjen 1973) Saúdská Arábie spolu s jinými arabskými donory snažila velkorysou zahraniční asistencí a lobbováním za pokračující podporu rozvojových zemí na půdě OSN naklonit si na svou stranu světové mínění na pozadí konfrontace arabských států s Izraelem.

²⁹⁶ Tyto tzv. konfrontační státy (*confrontational states*) se nacházely v přední linii v boji proti Izraeli a v letech 1973–1977 získaly dokonce kolem 90 % prostředků určených arabským zemím (tj. dvě třetiny veškeré arabské pomoci v tomto období) (Simmons 1981: 27). Vedle nich Saúdská Arábie spolu s ostatními arabskými donory podporovala i Organizaci pro osvobození Palestiny, která je sice nestátní skupinou, ale i ona bojovala proti Izraeli a usilovala o zisk nezávislosti pro Palestinu.

²⁹⁷ Egypt má obzvláště důležitou pozici v rozvojové politice regionu – nejen že je dlouhodobě jedním ze tří největších příjemců, ale dokonce čistě za účelem rozvoje této jedné země byla v roce 1976 vytvořena multilaterální rozvojové agentura – Organizace Zálivu pro rozvoj Egypta.

²⁹⁸ Během několika málo let byla spolupráce s Jordánskem a Egyptem v důsledku jejich zahraničně-politických kroků neslučitelných s politickými zájmy donorů zastavena (viz níže).

²⁹⁹ Prostředky na postkonfliktní rekonstrukci tak potřebovali zejména Palestinci po vypuknutí Druhé intifády (2000), Afghánci a Iráčané v důsledku americké vojenské intervence v roce 2001, resp. 2003, Libanonci po tzv. červencové válce mezi Hizballáhem a Izraelem (2006) či znovu Palestinci po izraelské vojenské invazi v pásmu Gazy (2008–2009) (World Bank/IBRD 2010: 8). Mezi příjemce zahraniční pomoci ale patřily také Maroko, Tunisko, Alžírsko či Jemen.

budování politických aliancí, ale i navyšování obchodu³⁰⁰) byly stejně důležitými motivy jako snaha zlepšit ekonomickou situaci chudších sousedů.

Ačkoli Saúdská Arábie nepodmiňuje svoji finanční pomoc např. uskutečněním politických a/nebo ekonomických reforem, jak je to běžné v případě západních donorů³⁰¹, i ona si klade v některých případech³⁰² jisté podmínky, které by měl příjemce za štědrú finanční podporu splnit. Na rozdíl od západních donorů a mezinárodních finančních institucí (jako je Mezinárodní měnový fond či Světová banka) ovšem tyto podmínky nejsou oficiální a netýkají se provedení domácích reforem³⁰³, ale spíše žádoucího zahraničně-politického chování příjemců, tedy politiky odpovídající zájmům království. Toho dokladem toho může být již výše zmíněná podpora strategicky významných „konfrontačních států“ během konfliktů s Izraelem či pomoc Iráku, který byl zapojen do dlouhé a vyčerpávající války s Íránem (1980–1988) (Murden 1995: 160). Saúdové, stejně jako ostatní vládcí sunnitských arabských monarchií, nechtěli dopustit vítězství Íránské republiky, jež by znamenalo posílení její pozice a šíření vlivu ideologie ší'itských ájatolláhů v regionu. Saúdská Arábie také navýšila finanční podporu spojeneckým zemím během krize v Perském zálivu (1990–1991), které se snažili vytlačit Irák z obsazeného Kuvajtu. Bylo veřejně známo, že se arabské monarchie zavázaly poskytnout finanční kompenzaci všem, kdo jejich protiirácký boj podpoří (Villanger 2007: 6). Ekonomických pobídek a vysoké rozvojové pomoci od ropných monarchií i USA se rozhodl využít Egypt (a v menší míře také Sýrie). Zejména Saúdové se chtěli ujistit, že se Egypt jako jeden z nejdůležitějších států arabského světa stane součástí protiirácké koalice a spolu s Tureckem a Marokem, které do ní také patřily, tak byl jedním ze tří největších příjemců arabské podpory v té době (Villanger 2007: 17). Hluboce zadlužený Egypt za každého svého vojáka,

---

³⁰⁰ Saúdská Arábie tak například od roku 1999 rozšířila cíle Saúdského fondu pro rozvoj, který se tak vedle financování rozvoje v nízkopříjmových státech od té doby zaměřuje také na podporu exportu saúdského zboží (Villanger 2007: 20).

³⁰¹ Západní autoři proto často mluví o rozdílu mezi nezápadními a západními donory v jejich pohledu na podmíněnou pomoc. Více k této debatě viz (Woods 2008).

³⁰² Podmiňování rozvojové spolupráce příslušným zahraničně-politickým chováním se týká v drtivé většině arabských zemí Blízkého východu spíše než zemí z jiných asijských regionů či ze subsaharské Afriky.

³⁰³ Saúdská Arábie či obecně arabští donoři v tomto případě zastávají princip nevměšování se do vnitřní politiky příjemce. Více než z respektu vůči suverenitě druhých států je k tomu ovšem vedou často i vlastní zájmy a snaha neupozorňovat na vlastní neuspokojivou politickou situaci. Ostatně bylo by poněkud paradoxní, kdyby Saúdská Arábie, která má sama vážné problémy s uplatňováním demokratických zásad a dodržováním některých lidských práv, požadovala, aby kupříkladu Jordánsko dodržovalo principy tzv. dobré vlády (good governance) zahrnující i podporu demokracie, transparentnosti, lidských práv a svobod.

jenž se účastnil protiiráckých operací, získal půl milionu USD a navíc mu byly odpuštěny dluhy ve výši 21 mld. USD³⁰⁴ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 651). Právě tyto pobídky byly jedním z důvodů, proč se do aktivit protiirácké koalice nakonec zapojil. Odpouštění dluhů je dalším prostředkem ke snadnějšímu přesvědčení dlužníků, aby přijali konkrétní zahraniční politiku či zaujali určité stanovisko v různých zahraničně-politických otázkách (Shushan – Marcoux 2011: 1972; Woods 2008: 1208–1209).³⁰⁵

Vedle využívání zahraniční spolupráce k budování strategických aliancí a odměňování spojenců v konfliktech se ale Saúdská Arábie již několikrát přiklonila i k opačné strategii, kdy naopak trestala příjemce pomoci za nežádoucí zahraničně-politické chování a za to, že se postavili na opačnou stranu sporu. Jako ilustrativní případ může sloužit omezení finanční podpory Sýrii, která se v irácko-iránské válce postavila na stranu obávaného Íránu. Jiným příkladem je „potrestání“ Egypta bohatými arabskými státy za podepsání mírové smlouvy s Izraelem (1979), za což na několik let přišel o přísun veškeré rozvojové pomoci.³⁰⁶ Do podobné situace se na počátku 90. let dostalo také Jordánsko, které se v konfliktu v Perském zálivu nepostavilo jasně na stranu anektovaného Kuvajtu a jeho spojenců, mezi něž patřila i Saúdská Arábie. Ačkoli se jordánský král Husajn II. nepřipojil ani na iráckou stranu, rozhodl se s Irákem – svým největším obchodním partnerem a dodavatelem levné ropy – alespoň udržet dobré vztahy. To jej na několik let stálo finanční podporu od Saúdské Arábie, Kuvajtu a dalších zemí (včetně USA), na které byla jeho země (jedna z nejchudších na Blízkém východě) značně závislá.³⁰⁷ Rijád také vykázal ze země jemenské pracovníky (celkem kolem 800 tisíc), neboť jemenská vláda v této válce podpořila naopak Irák (Russel 1992: 721).³⁰⁸

---

³⁰⁴ Monarchie Zálivu Egyptu odpustily kolem 7–9 mld. USD, USA pak necelých 7 mld. USD (Ali 1999: 161; Shushan – Marcoux 2011: 1972).

³⁰⁵ Saúdská Arábie ovšem sdílí s ostatními arabskými donory zlovyk, že nenahlašuje, kterým státům dluhy odpouští a o jakou částku se jedná, přitom u jejich protějšků sdružených v Organizaci pro ekonomickou spolupráci a rozvoj je to zcela běžnou praxí.

³⁰⁶ To platilo i pro Organizaci Zálivu pro rozvoj Egypta, která Egyptu neposkytla žádnou podporu po dalších deset let.

³⁰⁷ Znovunavázat politické a ekonomické vztahy se svými dřívějšími arabskými donory se podařilo až po několika letech králi Abdulláhovi II. (u vlády od roku 1999). Od konce 90. let jsou tak opět USA, některé západoevropské země, Japonsko a arabské monarchie v Zálivu největšími poskytovateli rozvojové asistence hášimovskému království (Al-Khaldi 2008: 18).

³⁰⁸ Jemenské pracovníky v Saúdské Arábii částečně nahradili Egyptané, kteří byli naopak vykázáni z Iráku poté, co se Egypt přidal na stranu protiirácké koalice. V tehdejší době v Iráku žilo téměř 1,5 milionu zahraničních pracovníků, z většiny právě Egyptanů (Russel 1992: 720).

Vzhledem k tomu, že se většina saúdské rozvojové spolupráce odehrává bilaterálně, je pro Saúdy snazší promítat vlastní národní zájmy do zahraniční pomoci.³⁰⁹ Značná část finančních prostředků do zahraničí tak proudí buď skrze saúdskou národní rozvojovou agenturu – Saúdský fond pro rozvoj (*As-sundúq as-saúdí litanmija*) – nebo vládu a Ministerstvo financí.³¹⁰ Přestože byl Saúdský fond za účelem rozdělování rostoucího objemu prostředků založen již roku 1974, ve skutečnosti agentura hraje v saúdské rozvojové spolupráci s ohledem na výši jí distribuovaných zdrojů jen malou roli (jde pouze o jednotky procent). Často totiž dochází k obcházení zavedených postupů a institucionálních kanálů (včetně vlastní rozvojové agentury) a většina saúdské pomoci je tak rozdělována Ministerstvem financí. Proto lze tento úřad považovat za nejdůležitější instituci rozvojové politiky státu. Ovšem na rozdíl od Saúdského fondu, jehož fungování je transparentní³¹¹, není v případě Ministerstva financí zjiřitelné, jaká je přesná výše distribuovaných prostředků, kam proudí a na co jsou využívány.³¹² Takovéto praktiky byly a jsou běžné nejen u Saúdské Arábie, ale v celém arabském světě (Shushan – Marcoux 2011: 1972–1973). Státy využívají tyto „skryté“ investice k prosazení těch zájmů, které chtějí udržet v tajnosti před domácí i zahraniční veřejností.³¹³

Jak bylo zmíněno výše, Saúdská Arábie na sebe nepohlíží jen jako na ekonomickou mocnost, ale také vůdce arabského a islámského světa. Království se prezentuje jako stát, který hraje „významnou roli v arabském a

---

³⁰⁹ Neustále rostoucí objem prostředků, které jsou poskytovány regionálním rozvojovým institucím, ovšem naznačuje, že rozvojová spolupráce neslouží pouze k posilování saúdského vlivu v regionu. Relativně velká část aktivit multilaterálních arabských rozvojových agentur směřuje k nejméně rozvinutým arabským zemím (a Palestině) (ESCWA 2007: 15). U těchto institucí jsou tedy rozvojové potřeby chudých zemí na prvním místě a distribuce jejich prostředků na rozvoj je tudíž mnohem méně náchylná k tomu, aby podlehla tlaku vytvářenému zájmy donorů.

³¹⁰ Mimo tyto instituce může finanční podporu na rozvojové projekty poskytovat i královská rodina.

³¹¹ Všechny financované projekty a každoroční zprávy od roku 2002 jsou zveřejňovány na jeho webových stránkách.

³¹² Nedemokratické režimy monarchií v Perském zálivu postrádají demokratické postupy a prostředky, jejichž prostřednictvím by se veřejnost mohla dožadovat zodpovědnosti za chování vlády, tedy včetně jejího jednání při rozdělování financí určených na zahraniční pomoc. Proto ani vlády necítí nátlak, aby systematictěji a transparentněji informovaly o své rozvojové činnosti a zveřejňovaly všechny toky prostředků směřujících do zahraničí.

³¹³ Důvodem mohou být politické či strategické důvody nebo i fakt, že jsou záměry vlád příliš kontroverzní. Některé finanční příspěvky by tak mohly buď z důvodu jejich výše či totožnosti příjemce vyvolat nesouhlasné reakce na straně domácího obyvatelstva. U arabských monarchií není neobvyklé, že politiky, které jsou v zájmu přežití režimu, nejsou v zájmu obyvatel státu.

islámském světě“ a staví se do pozice advokáta zájmů států a obyvatel, jež do těchto dvou oblastí náleží (a to včetně Palestiny).³¹⁴ Své významné postavení v této oblasti se snaží posilovat zejména skrze šíření a podporu islámských hodnot, arabské jednoty a palestinské nezávislosti, které tak představují kulturní a ideovou stránku regionální politiky země a zdroje její *soft power*. Předpoklad významného postavení Saúdské Arábie v islámském světě³¹⁵ přirozeně vyplývá ze skutečnosti, že jsou její součástí dva nejposvátnější okrsky islámu, a to Mekka, místo vzniku islámu a narození proroka Muhammada, a Medína, kde byl prorok pohřben. Saúdové tuto skutečnost nezapomínají vyzdvihovat, ostatně králové se pyšní přízviskem „ochránce dvou posvátných okrsků“³¹⁶, který si jako první přisvojil bývalý král Fahd (1982–2005), a dbají na to, aby bylo na jejich zemi nahlíženo jako na tradiční islámskou monarchii (Murden 1995: 155). Sami Saúdové tvrdí, že islám po celou historii země představuje „nejdůležitější faktor ovlivňující stanovování priorit zahraniční politiky království“³¹⁷ a ochranu muslimů a posilování islámu na mezinárodní scéně berou téměř jako povinnost. Saúdská Arábie proto využívá různé nástroje, jejich prostřednictvím usiluje o obranu islámských hodnot a kultury před „různými typy a metodami kulturního pronikání a intelektuální invaze, která ohrožuje islámský svět“³¹⁸.

Do islámských zemí putuje velká část prostředků ze saúdských rozvojových projektů, ostatně Saúdská Arábie platí za největšího donora přispívajícího do fondu Islámské rozvojové banky (*Islamic Development Bank, IDB*)³¹⁹.

---

³¹⁴ Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs – Saudi Foreign Policy, The foreign policy of the Kingdom of Saudi Arabia: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/KingdomForeignPolicy/Pages/KingdomPolicy34645.aspx> (4. 8. 2014).

³¹⁵ Saúdská Arábie není na rozdíl od Íránu teokracií, ale královstvím v čele s laickým králem (ačkoli islámští duchovní mají v saúdské společnosti významné místo). Nicméně Korán je v zemi považován za ústavu a šaría za základ saúdského právního systému.

³¹⁶ Titul odkazuje na to, že král spravuje a kontroluje Mekku a Medínu jako svatá místa muslimů. Původně se takto označovali Hášimovci, kteří vládli Hidžázu (od 20. let 20. století dodnes vládnou Jordánsku).

³¹⁷ Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs – Saudi Foreign Policy, The foreign policy of the Kingdom of Saudi Arabia: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/KingdomForeignPolicy/Pages/KingdomPolicy34645.aspx> (4. 8. 2014).

³¹⁸ Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs – Saudi Foreign Policy, The foreign policy of the Kingdom of Saudi Arabia: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/KingdomForeignPolicy/Pages/KingdomPolicy34645.aspx> (4. 8. 2014).

³¹⁹ IDB vznikla roku 1973 za účelem podpory ekonomického a sociálního pokroku v muslimských státech (tj. členech Organizace islámské spolupráce), ale i muslimských společnostech v nečlenských státech.

Podle Murdena (1995: 160) saúdský kapitál pronikl do celého regionu, a to právě převážně skrze islámské banky. Rozsáhlé neoficiální finanční toky plynuly jak na podporu různých islamistických politických hnutí i ozbrojených skupin působících v ostatních státech Blízkého východu (včetně Turecka), tak i na stavbu mešit v zahraničí či fungování různých islámských spolků či institucí pro náboženské vzdělávání (Villanger 2007: v). Jung a Piccoli (2001: 148) dokonce tvrdí, že „je zřejmé, že [...] saúdské peníze přispěly k islamizaci turecké společnosti“.³²⁰ Podstatnou (ne-li nejdůležitější) část veřejné diplomacie Saúdské Arábie představuje zajišťování každoročních poutí věřících do Mekky. Že se jedná o jednu z priorit saúdské politiky, dokládá nejen to, že existuje speciální Ministerstvo pouti, které má správu a logistiku *hadždže* na starosti, ale i objem financí a množství projektů majících za cíl zlepšit služby a logistická zařízení pro miliony poutníků, kteří do království každoročně zavítají.³²¹

Ekonomická podpora je ale jen jedním z prostředků, kterými si Saúdvé zlepšují svoji image u muslimských a arabských států a společností. Podobně aktivní je království v rámci diplomatických fór a mezinárodních organizací – v roce 1962 například sponzorovalo konferenci islámských států v Mekce, na níž se státníci více než dvacítky přítomných zemí dohodly na vytvoření Muslimské světové ligy (*Rábata al-cálam al-islámí*), která má za cíl propagovat islám ve světě a vyvracet nepravdivá tvrzení, která se proti tomuto náboženství vznášejí. Liga je jednou z největších islámských nevládních organizací a hlavní sídlo má v saúdskoarabské Mekce.³²² Saúdská Arábie také v roce 1969 stála u zrodu Organizace islámské konference³²³ (*Organisation of Islamic Conference, OIC*)³²⁴, která sídlí v saúdské Džiddě a

---

³²⁰ Tyto saúdské „ideologické peníze“ do Turecka začaly proudit v 80. letech 20. století, kdy se Turecko postupně ekonomicky otevíralo saúdskému kapitálu (Jung – Piccoli 2001: 148).

³²¹ V posledních desetiletích (zejména za vlády krále Fahda) tak došlo k výstavbě a zkvalitňování ubytovacích, zdravotnických a telekomunikačních zařízení, dopravní infrastruktury (nové silnice, letiště, přístavy), ale i zvětšování mešit. Velká mešita v Mekce v současnosti pojme více než milion věřících, Prorokova mešita v Medíně pak přes půl milionu, přitom v době vzniku Saúdské Arábie měly kapacitu 48 tisíc, resp. 17 tisíc lidí (k posledním úpravám došlo na počátku 90. let.); Royal Embassy of Saudi Arabia, Washington D. C. – About Saudi Arabia, Islam, Guardian Of The Holy Places: http://www.saudiembassy.net/about/country-information/Islam/guardian_of_the_Holy_Places.aspx (3. 8. 2014).

³²² Její pobočky lze ale nalézt i v Evropě, USA, Africe, v jiných zemích Blízkého východu a dalších regionech a navíc má konzultativní status u Ekonomické a sociální rady OSN.; Muslim World League: <http://www.themwl.org/Profile/default.aspx?l=EN> (5. 8. 2014).

³²³ V roce 2011 byla organizace přejmenována na Organizaci islámské spolupráce (*Organisation of Islamic Cooperation*).

³²⁴ OIC částečně vznikla v reakci na pobouření muslimského světa kvůli incidentu, během něhož chtěl křesťanský extremistka zapálit mešitu al-Aqsá v Jeruzalémě v srpnu 1969 (Murden 2009: 135).

v jejímž rámci hraje důležitou roli. Organizace jí mj. dává prostor pro vymezování agendy politiky islámského světa.

Vedle islámu stojí v centru regionální politiky Saúdské Arábie také arabská jednota a arabský nacionalismus. Při své sebe prezentaci se země označuje nejen za kolébku islámu, ale také (v tomto případě poněkud nepřesně) za místo původu arabského nacionalismu. To je pravda jen do té míry, že jak islám, tak Arabové se do dalších oblastí Blízkého východu rozšířili z Arabského poloostrova, resp. území dnešní Saúdské Arábie, a poloostrovní Arabové byli prvními muslimy, ale počátky arabského nacionalismu zde hledat nelze.³²⁵ Tak jako tak považuje Saúdská Arábie arabskou jednotu, solidaritu a soulad aktivit a postojů arabských států za důležitý předpoklad regionální stability a míru. Podle Murdena (1995: 155) převažuje arabská a islámská jednota a dokonce jednota v rámci globálního Jihu nad loajalitou Saúdů vůči svým západním spojencům. Spojenectví s některými západními mocnostmi, v první řadě s USA, je vyjádřením saúdského pragmatismu v zahraniční politice, který ale končí tam, kde začíná kritika Arabů či islámu ze strany Západu. V tom případě království chápe „podporu arabských práv proti jakékoli západní kritice téměř jako samozřejmost“ (Murden 1995: 155). V minulosti jsme byli opakovaně svědky toho, že se Saúdská Arábie zdráhala podvolovat se Západu a jeho zájmům na Blízkém východě. Role země byla klíčová například během jomkippurské války (1973), kdy vyhlásila ropné embargo vůči USA a Nizozemí jako zemím, které v konfliktu podporovaly Izrael proti arabským státům. V důsledku této politiky se Saúdská Arábie „stala na mezinárodní úrovni skutečným politickým a diplomatickým vítězem říjnové války a zároveň výrazně posílila své pozice“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 631). Podobně Saúdové již po desetiletí (zejména finančně) podporují různé islamistické ozbrojené skupiny, které jsou často výrazně protizápadní (Murden 1995: 155).

Svoji důvěryhodnost a image se Saúdské království v rámci regionu snaží posilovat vedle podpory islámu, arabské solidarity a rozsáhlé rozvojové a humanitární činnosti také mediací regionálních i vnitrostátních konfliktů. Obzvláště aktivní byl v této oblasti bývalý král Fahd, který se zapojoval do řešení izraelsko-palestinského konfliktu, irácké anexe Kuvajtu či libanonské občanské války. První větší mírovou iniciativou týkající se izraelsko-palestinského konfliktu vzešlou od Saúdské Arábie byl tzv. Fahdův mírový plán z roku 1981 (předložil jej tehdy ještě korunní princ Fahd). Saúdové v něm poprvé vyjádřili ochotu uznat nezávislost Izraele (tj. odklonit se od principu „tří ne“ Chartúmské deklarace z roku 1967), a to výměnou

---

³²⁵ Počátky arabského nacionalismu sahají do 19. století do oblastí, které byly pod nadvládou Osmanské říše, tj. zejména v Sýrii, Iráku, ale i Egyptě (pro více k arabskému nacionalismu viz např. Rosůlek 2006 či Valbjørn 2009).

za ukončení okupace palestinských území, odstranění židovských osad z okupovaných území, ustavení nezávislé Palestiny a návrat palestinských uprchlíků.³²⁶ Plán byl sice přijat některými blízkovýchodními státy, ale zásadní hráči – Izrael, USA a Egypt – jej odmítly.³²⁷ Tzv. Arabská mírová iniciativa, kterou země předložila na summitu LAS v Bejrútu v roce 2002 a která podmiňovala uznání Izraele ze strany arabských států za to, že se Izrael stáhne z okupovaných území (vč. východního Jeruzaléma), byla sice přijata Ligou arabských států, ale nakonec také nebyla úspěšná – plán se shledal s negativním postojem radikálních sil jak v Izraeli, tak v arabském světě. I přesto, že se Saúdské Arábii nepodařilo vyřešit arabsko-izraelský konflikt, participace jejích představitelů na řadě jednání od počátku 90. let poukazuje na to, že se jedná o významného hráče v regionu. Navíc jiná saúdská mírová iniciativa – ta z konce libanonské občanské války – byla mnohem úspěšnější. V roce 1989 podepsána libanonskými poslanci smlouva o národním usmíření, když se sešli v saúdském Tá'ífu. Tá'ífská dohoda ukončila hlavní boje a Saúdská Arábie se stala jedním z důležitých donorů při pozdější postkonfliktní rekonstrukci Libanonu. S ohledem na to, jak se Saúdská Arábie staví do role obhájců zájmů muslimů a Arabů a vedle toho i do role regionálního mírotvůrce, je pochopitelný její aktivismus v případě otázky zisku nezávislosti okupovaných palestinských území. Podle samotných Saúdů se nejedná jen o významné téma Arabů a muslimů, ale podporu Palestinců považují dokonce za jejich povinnost a „hlavní součást zahraniční politiky království“.³²⁸

3.3.3 Uznání mocenského postavení Saúdské Arábie

Z výše uvedených příkladů uplatňování vlivu Saúdské Arábie je patrné, že jde o zemi, která nejen že disponuje materiálními (předně ekonomickými)

---

³²⁶ Fahd mírový plán předložil na zasedání Ligy arabských států v marockém Fezu. Tzv. Fahdův plán, jenž měl být zaštitěn OSN, předpokládal mimo jiné stažení Izraele z arabských území (včetně arabského Jeruzaléma) okupovaných od roku 1967, vytvoření nezávislého palestinského státu s hlavním městem Jeruzalémem a mírové soužití všech států regionu. Jeho cílem tedy bylo mimo jiné zabránit otevřenému konfliktu mezi arabskými státy a Izraelem.; UNISPAL – Eight Point Peace Plan by Crown Prince Fahd ibn Abd al-Aziz of Saudi Arabia: <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/5FB09709F4050B8985256CED007390D8> (20. 7. 2014).

³²⁷ Další tehdejší důležití aktéři v regionu – Irák, Írán a Sýrie – byly stále v nepřátelském vztahu s židovským státem a nepřipadalo v úvahu, že by uznaly jeho nezávislost.

³²⁸ Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs – Saudi Foreign Policy, The foreign policy of the Kingdom of Saudi Arabia: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/KingdomForeignPolicy/Pages/KingdomPolicy34645.aspx> (4. 8. 2014).

kapacitami, ale že je umí efektivně využít k ovlivňování chování dalších států v regionu. Staví přitom zejména na své ekonomické síle a ropném bohatství, které se snaží zužitkovat (velmi často úspěšně) kombinací ekonomických pobídek a trestů – Sheik Rustum Ali (1976) to nazývá „ropnou diplomacií“ (*oil diplomacy*). Důležité jsou ale i saúdské snahy budovat si v regionu svoji *soft power* – v tomto případě země využívá svůj „islámský a arabský kapitál“ a podílí se na vymezování agendy arabských a islámských regionálních organizací, kde upozorňuje na nejpálčivější témata regionu. Jak bylo zmíněno výše, tváří v tvář světovým mocnostem a zbytku mezinárodního systému se Saúdská Arábie chová také jako obránce islámu a arabského světa. Podobně si zlepšuje image a posiluje vliv pomocí mediačních snah a mírových iniciativ. Všechny příklady úspěšného ovlivňování ostatních zemí regionu i fakt, že byli saúdští političtí představitelé zváni k mírovým jednáním během blízko východního mírového procesu, lze chápat z jejich strany jako uznání moci, resp. mocenského postavení Saúdské Arábie. I zahraniční mocnosti jsou si vědomy významu Saúdské Arábie jako ekonomického centra, na což poukazuje například i její členství ve skupině G20 (*Group of Twenty*), která je světovým ekonomickým fórem (podle svých webových stránek dokonce „předním fórem“³²⁹) sdružujícím největší ekonomiky světa a Evropskou unii³³⁰

3.4 Írán a jeho mocenské postavení a ambice v regionu³³¹

Dosažení dominantní pozice v regionu a zejména v oblasti Perského zálivu je již po desetiletí jednou z nejdůležitějších zahraničně-politických priorit Íránu. Již Rezá Šáh Pahlaví (1941–1979) si pro svou zemi nárokoval roli regionální mocnosti, kterou stavěl mimo jiné i na slavné imperiální minulosti Íránu, resp. Perské říše. Zdůrazňování velikosti a slávy Persie a bohaté předislámské historie podporovalo íránské ambice a mělo posilovat jeho roli v regionální i světové politice (Gonzalez 2007: 15–17). V porevolučním období si Íránská islámská republika, stejně jako šáhův monarchistický režim, nárokovala vůdčí roli v Perském zálivu a významnou pozici v regionu i na mezinárodní scéně (Bakhash 2004: 258; Fawcett 2011a: 44). Ale

---

³²⁹ G20 – About G20, https://www.g20.org/about_G20 (3. 8. 2014).

³³⁰ Vedle Saúdské Arábie do G20 patří z Blízkého východu už jen Turecko. Dále je členem zmiňovaná Evropská unie a státy Argentina, Austrálie, Brazílie, Čína, Francie, Indie, Indonésie, Itálie, Japonsko, Jihoafrická republika, Kanada, Jižní Korea, Mexiko, Německo, Rusko, Spojené státy americké a Velká Británie.; G20 – About G20, G20 Members: https://www.g20.org/about_g20/g20_members (3. 8. 2014).

³³¹ Tato kapitola využívá některé pasáže autorčina článku *Same Goal, Different Ways: Hegemonic Efforts of Regional Powers Brazil, India and Iran*, který vyšel v roce 2011 v časopise *Contemporary European Studies* (Vol. 6, No. 1, s. 65–85) (Ponižilová 2011a).

v ideologické stránce mocenských ambicí tkví zásadní rozdíl mezi oběma obdobími – Islámská republika totiž svoji legitimitu a vliv v regionu staví především na svém islámském renomé, potažmo islámské revoluci a jejích myšlenkách. Ačkoli se jedná o významný zahraničně-politický nástroj, mohl by fakt, že Írán dostatečně pružně a více pragmaticky nereaguje na měnící se regionální prostředí zemi spíše uškodit. Postavení Íránské republiky vystihuje Chubin (2009: 179) slovy: „Írán má velkou minulost a potenciálně velkou budoucnost, ale na tři desetiletí uvízl v revolucionářském stereotypu.“

3.4.1 Zdroje íránské moci

Írán se řadí mezi několik mocenských center Blízkého východu zejména díky jeho strategické pozici, početné a vzdělané populaci, která čítá téměř 81 milionů obyvatel³³² a je tak třetí nejpočetnější v regionu, vojenské síle a značnému ropnému bohatství. Íránská ekonomika je 18. největší na světě a po Turecku druhá největší na Blízkém východě.³³³ Islámská republika disponuje čtvrtými nejrozsáhlejšími zásobami ropy na světě³³⁴ (tj. zhruba 10 % dosud objevených světových ropných nalezišť) a pohybuje se v první desítce největších světových ropných producentů a exportérů.³³⁵ Ještě důležitější je její pozice na trhu se zemním plynem, neboť země vlastní druhé největší zásoby zemního plynu na světě³³⁶ (se 17 % světových zásob se tak řadí hned za Rusko) a v roce 2012 jí patřila třetí nejvyšší příčka v produkci plynu na světě (po USA a Rusku).³³⁷ Již v 70. letech se prodej ropy

---

³³² CIA The World Factbook – Country Comparison, Population: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> (28. 7. 2014).

³³³ CIA The World Factbook – Country Comparison, GDP (purchasing power parity): <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html> (3. 8. 2014).

³³⁴ Ropa byla v Íránu (tehdejší Persii) objevena již roku 1908 (Onley 2009: 11). Většina ropných nalezišť se nachází na íránském území, jen některá leží v Perském zálivu či Kaspickém moři. O ropnou produkci se stará státem vlastněná Národní íránská ropná společnost (*Šerkat-e Millí-ye Naft-e Írán*).

³³⁵ V roce 2012 byl šestým největším producentem po Saúdské Arábii, USA, Rusku, Číně a Kanadě a osmým největším exportérem ropy na světě.; U. S. Energy Information Administration – Iran, Overview/Data: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=IR> (7. 8. 2014).

³³⁶ Nejdůležitějším nalezištěm je Jižní Pars, kde se nachází zhruba 40 % prozatím objevených íránských zásob zemního plynu.

³³⁷ U. S. Energy Information Administration – Iran, Overview/Data: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=IR> (7. 8. 2014).

do zahraničí podílel na celkovém exportu země 90 % (Tomková 2011: 169). V novém miléniu jen samotná ropa bez ostatních ropných produktů tvoří 80 % exportu³³⁸. Ropný průmysl navíc zůstává oblastí, jež zahraniční investory láká ze všech nejvíc.³³⁹

Íránská ekonomika sice na jednu stranu těží z rozsáhlých zásob ropy a zemního plynu, z jejichž prodeje plyne do státní pokladny nejvíce financí, ale na druhou stranu vysoká závislost Íránu na exportu nerostných surovin jej činí velmi zranitelným vůči výkyvům ceny ropy na světových trzích.³⁴⁰ Hospodářství země není dostatečně diverzifikované, neboť se země příliš spoléhala na vývoz nerostných surovin a opomíjela rozvoj jiných průmyslových odvětví a sektorů íránského hospodářství (Chubin 2009: 180). Přitom zanedbává investice i do zásadní energetické infrastruktury. Na ekonomickém růstu³⁴¹ se pak negativně odráží jakýkoli pokles ceny ropy, ale i mezinárodní sankce, které USA vůči Íránu uplatňují již od roku 1979³⁴², Evropská unie pak od roku 2007 (Tabrizi 2014). Země prosazující sankce zmrazily íránské účty v zahraničních bankách a ovlivnily vývoz ropy i dovoz některých průmyslových výrobků, které brzdí rozvoj ropného průmyslu Íránu, jenž má kvůli sankcím omezený přístup na mezinárodní finanční

---

³³⁸ Nejvíce ropy Írán vyváží do asijských zemí, a to konkrétně do Číny, Indie, Japonska, Jižní Koreji a také Turecka. V roce 2012 pak 90 % exportu zemního plynu mířilo do sousedního Turecka. Vývoz ropy dosti poklesl, když na Írán byly od konce roku 2011 a během roku 2012 uvaleny sankce ze strany USA a Evropské unie kvůli jeho neprůhlednému jadernému programu. Ty byly zaměřeny na import zejména ropných produktů (benzínu) (Chubin 2009: 178); U. S. Energy Information Administration – Iran, Overview/Data: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=IR> (7. 8. 2014).

³³⁹ Mezi největší investory patří Spojené arabské emiráty, Omán, Čína, ale i Německo či Francie (Tomková 2011: 170).

³⁴⁰ V případě klesající ceny ropy závisí Írán na odpovídajících krocích Saúdské Arábie, která musí snížit vlastní produkci tak, aby pokles ceny ropy zastavila (Chubin 2009: 180). Pro Írán to má dvojí smysl – jednak ekonomický a jednak i politický, neboť nízká cena ropy a s ní související nízký příjem do státní pokladny, resp. nižší sociální výdaje mohou mít negativní politické konsekvence (kritika vlády, protesty apod.). Závislost země na těžbě nerostných surovin má ovšem ještě jeden negativní dopad na politický systém země – v době monarchistické vlády měl Írán (podobně jako další ropné státy Blízkého východu) „problémy klientelistického petrodolarového státu“, kdy z vysokých zisků z exportu ropy těžila jen elita ve státě, ale již ne běžní občané, díky čemuž byla země označována jako „ropná despocie“ (Tomková 2011: 169).

³⁴¹ V roce 2013 dosahoval ekonomický růst poprvé po dvaceti letech minusových hodnot (-6 procent); The World Bank – World DataBank: World Development Indicators, GDP growth (annual %): <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx> (6. 8. 2014).

³⁴² The Iran Primer – U.S. Sanctions: <http://iranprimer.usip.org/resource/us-sanctions> (15. 9. 2014).

trhy.³⁴³ Tento vývoj spolu s neefektivním státním sektorem, přebujelou byrokracií, kontrolou cen a dotacemi, jež podkopávají potenciál soukromého sektoru, stejně jako s rozsáhlou korupcí, fungováním nadací (*bonyads*)³⁴⁴ a neformální ekonomikou snižují ekonomický výkon státu, zvyšují nezaměstnanost a zapříčiňují odchod vysokého počtu mladých vzdělaných lidí do zahraničí (Chubin 2009: 180)³⁴⁵.

Původ některých současných ekonomických problémů lze hledat ale již v dřívější historii země. V 50. letech získala íránská vláda 50 % podílu na zisku z těžby íránské ropy³⁴⁶ a díky rostoucím příjmům z prodeje této suroviny mohla vláda také více investovat do ozbrojených sil, do rozvoje průmyslu, vzdělávacího systému či výstavby přehrad. Životní úroveň obyvatelstva se tak v 50. a 60. letech postupně zvyšovala a začala se rozšiřovat střední třída, přesto ale v íránské společnosti existovala vrstva lidí nacházející se pod úrovní chudoby a přežívající například ve slumech v Teheránu. Podobně se nelepšila situace ani ve venkovských oblastech (Axworthy 2009: 178–180). Íránskou ekonomiku 60. a 70. let ovlivnila série reforem vyhlášených šáhem v roce 1963, která byla známá jako Bílá revoluce. Její součástí byla např. privatizace státních podniků ale i kontroverzní pozemková reforma, která na jednu stranu některým rolníkům poskytla pozemky umožňující jim obživu, na druhou stranu mnoho rolníků žádnou půdu nedostalo a následkem reforem tak posilovala nezaměstnanost na íránském venkově. To způsobilo intenzivnější migraci do větších měst, kde se tak rozšiřovaly chudinské čtvrti. Ačkoli v 50. až 70. letech zaznamenával Írán výrazný ekonomický růst a v důsledku rostoucí ceny ropy na světových trzích bohatl (nejvíce patrné to bylo v době ropného

---

³⁴³ Sankce měly již negativní dopad na obchod se SAE, zejména Dubají (Chubin 2009: 178). V současnosti se možnosti pro přilákání zahraničních investorů a zmírnění sankcí objevují s mírnější politikou nového íránského prezidenta Hasana Rúháního, který byl zvolen v červnu 2013 a za jehož krátké vlády došlo k přijetí prozatímní dohody týkající se íránského jaderného programu, což vedlo k mírnému nárůstu ropné produkce koncem roku 2013 a počátkem roku 2014. The World Bank – Iran Overview: <http://www.worldbank.org/en/country/iran/overview#2> (6. 8. 2014).

³⁴⁴ Oficiálně se jedná dobročinné společnosti, které by měly poskytovat sociální služby chudším vrstvám íránské populace, ale na jejich činnost nedohlží ani vláda, ani jiné orgány a ve skutečnosti se neví, jaké služby, komu a v jakém rozsahu poskytují. Tyto nadace (celkem jich funguje přes sto) neplatí daně, ale přitom dominují neropným sektorům íránského hospodářství (kontrolují více než 30 % ekonomiky). Fakt, že jim soukromé firmy často nemohou konkurovat, brání hospodářské soutěži a ekonomickému růstu (Bakhtiar 2007).

³⁴⁵ CIA The World Factbook – Iran: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> (6. 8. 2014).

³⁴⁶ Druhou polovinu získávalo zahraniční konsorcium, kde měly největší podíl USA a Velká Británie.

boomu po jomkippurské válce), mnoho prostředků utratil na posilování svých ozbrojených sil a méně již na ekonomické reformy. Na konci 70. let tak v zemi rostla inflace a nezaměstnanost. Tyto skutečnosti spolu s faktem, že se rozevírala propast mezi nejbohatší vrstvou populace na straně jedné a střední třídou a nejchudší vrstvou na straně druhé, posilovalo kritiku vlády (Axworthy 2009: 179, 183–184). Po pádu monarchie utrpělo hospodářství značné škody kvůli válce s Irákem (1980–1988), která si vyžádala obrovské náklady a z níž se země v 90. letech dostávala jen pomalu (napomohl tomu zejména příliv zahraničních investic) (Tomková 2011: 169). V následujícím období se pak režim musel vyrovnávat s řadou sankcí, které na něj byly uvaleny a podle Chubina (2009: 180) došlo k situaci, kdy je ekonomická situace Íránu viditelně horší než situace jeho menších ropných sousedů a íránský ekonomický model na tomto základě hodnotí jako „jasný neúspěch“. Špatné řízení íránské ekonomiky a klesající cena ropy přitom mohou zvýšit zranitelnost země vůči sankcím a potenciálně také bránit naplnění regionálních ambicí země, které částečně závisí na finanční podpoře íránským spojencům.

Z pohledu íránské ekonomiky není příznivý ani fakt, že až na Turecko a Spojené arabské emiráty leží většina nejdůležitějších obchodních partnerů Íránu (např. Čína, Indie, Jižní Korea, Japonsko) mimo Blízký východ. Írán sice navazuje bilaterální vztahy s některými menšími státy Rady spolupráce států Zálivu (předně s emirátem Dubaj ze SAE), ale z hlediska objemu vzájemného obchodu nejsou tyto malé monarchie (vyjma zmiňovaných SAE) klíčovými obchodními partnery Teheránu. Významnou ekonomikou na Blízkém východě je Saúdská Arábie, ale ekonomické vztahy mezi těmito dvěma státy jsou i kvůli jejich politickým sporům na velmi nízké úrovni. K rozvoji ekonomických vztahů se zeměmi regionu nemůže Írán využívat ani regionální organizace zaměřené na spolupráci v ekonomické a hospodářské oblasti, neboť do nich jako nearabská země nemá přístup. Pouze v rámci Organizace ekonomické spolupráce (*Economic Cooperation Organization*, ECO) může dále posilovat vztahy s Tureckem, ale v současnosti jde spíše o organizaci středoasijskou, nežli blízkovýchodní (viz kapitola 4.3).

S ohledem na bezpečnostní nestabilitu regionu, špatné vzájemné vztahy mezi některými státy a časté ozbrojené konflikty je pro íránský režim důležité posilovat své ozbrojené síly (vedle pozemní armády i letectvo a námořnictvo³⁴⁷), které jsou do počtu vojáků jedny z největších na Blízkém východě. Na počátku 90. let čítaly íránské ozbrojené složky až 528 tisíc

---

³⁴⁷ Zajímavé je, že íránské námořnictvo se skládá ze dvou částí majících vlastní velení – standardního námořnictva, které své aktivity od roku 2007 zaměřuje především na oblasti mimo Perský záliv, a námořního křídla Revolučních gard, jež operuje přímo v Perském zálivu (Connell 2013).

vojáků³⁴⁸, mezi které patřili vojáci pravidelné armády, Revolučních gard³⁴⁹ (*Pásdárán-e Inqiláb*) (IISS 1991: 106–107). Vedle nich v Íránu působí i paramilitární jednotky, předně tzv. *Basídž-e*³⁵⁰. V prvních letech 21. století se počet vojáků armády a Revolučních gard ustálil na 540–545 tisících vojáků a v rámci paramilitárních jednotek v zemi začaly působit vedle *Basídž-e* také tzv. Vynucovací síly³⁵¹ (*Nírúj-e intizámí*) čítající na 40 tisíc uniformovaných policistů (IISS 2004–2005: 124–125; IISS 2007: 224; IISS 2006: 187). Írán buduje své vojenské kapacity k vychýlení rovnováhy moci v regionu ve svůj prospěch, a to na úkor Izraele, Saúdské Arábie, Egypta a dalších mocných států (v minulosti např. Iráku) (Beck 2008: 26; Moeinaddini – Rezapour 2008: 104, 131), což se odráží i ve výši výdajů na zbrojení. Ještě v polovině 80. let, kdy probíhala válka s Irákem, vydávala země na zbrojení i 8,6 % HDP (údaj z roku 1985), přičemž po ukončení války tyto výdaje výrazně poklesly, a to na 3,3, resp. 2,6 % HDP v letech 1989 a 1990 (IISS 1991: 21). Přibližně na této úrovni pak výdaje přetrvaly až do nového milénia – v letech 2001–2009 se pohybovaly mezi 2,3–3,96 % HDP, nicméně v následujících letech v důsledku krize týkající se íránského jaderného programu, resp. zhoršujících se vztahů s USA, opět o několik procent vzrostly (na 4,95–6,61 % HDP v letech 2010–2012) (IISS 2004–2005: 354; IISS 2009: 448; IISS 2011: 474; IISS 2013: 551). V době vlády dynastie Pahlaví nakupoval Írán armádní vybavení předně od Spojených států a Velké Británie, ale po islámské revoluci byla tato spolupráce ukončena a země nadále nakupovala konvenční zbraně a technologie zejména od Ruska či Číny (Axworthy 2009: 184).

Ačkoli se v souvislosti s vojenskou silou Íránu v posledních letech mluví zejména o rozvoji jaderného programu, resp. o údajné snaze vyvíjet jaderné zbraně³⁵², staví země svou vojenskou moc na svých konvenčních kapacitách,

---

³⁴⁸ Vojáků pravidelné armády, letectva a námořnictva bylo přibližně 360 tisíc a vojáků Revolučních gard kolem 170 tisíc (IISS 1991: 106–107).

³⁴⁹ Oficiální název zní Armáda strážců islámské revoluce (*Sepáh-e pásdárán-e inqiláb-e islámí*).

³⁵⁰ Tato paramilitární dobrovolnická milice, která se oficiálně jmenuje Organizace pro mobilizaci utlačovaných (*Sázmán-e basídž-e mustazafín*), je součástí Revolučních gard a byla založena v roce 1979 ájatolláhem Chomejním. Jednotky *Basídž-e* mohou v době mobilizace dosahovat až milionu příslušníků (IISS 1991: 106–107).

³⁵¹ Tyto jednotky byly vytvořeny v roce 1992 za účelem udržování veřejného pořádku především ve městech, kde slouží například k rozeznání lidových shromáždění. Dohlíží na ně Ministerstvo vnitra.

³⁵² Íránští představitelé tvrdí, že neusilují o výrobu jaderné zbraně, nýbrž že má jaderný program sloužit čistě pro mírové účely. Ostatně výrobou jaderné zbraně by Írán porušil závazky, které vyplývají ze Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (*Non-Proliferation Treaty*; NPT), jíž je signatářem, a z dalších smluv. Mezinárodní agentuře pro atomovou energii (*International Atomic Energy Agency*; IAEA) se nikdy nepodařilo prokázat snahu Íránu

a to především balistických raketách. Přestože Chubin (2009: 180) tvrdí, že jeho konvenční vojenské kapacity jsou ve srovnání s jeho regionálními sousedy spíše omezené, je to pravda jen částečně (např. v případě letectva). Islámská republika totiž disponuje nejrozsáhlejším arzenálem balistických raket na celém Blízkém východě – celkově se jedná o stovky střel zahrnujících celou škálu balistických raket, od těch krátkého a středního doletu až po rakety dlouhého doletu (Elleman 2013). A právě ty posledně jmenované (jde o rakety Shahab-3 a Ghadr-1) jsou schopny zasáhnout cíle téměř v kdekoli v regionu. Íránské raketové obranné technologie předně fungují jako prostředek odstrašení a jsou zaměřeny na posilování íránské vojenské síly tváří v tvář USA, ale i regionálním rivalům. Snad ještě větší sílu odstrašení mají řízené protilodní střely s plochou dráhou letu, které Írán nakoupil od Číny³⁵³ a které představují potenciální hrozbu obchodním lodím proplouvajícím Perským zálivem, stejně jako námořnictvům jiných zemí, které v této oblasti operují (Elleman 2013).

Vedle arzenálu balistických raket posiluje Írán svou schopnost projektovat vojenskou sílu i skrze budování letectva a námořních kapacit. Íránské letectvo sice nelze ignorovat, na druhou stranu je relativně zastaralé, neboť většina letadel pochází ještě z doby šáhova režimu a i ty nakoupené v nedávné době jsou starší typy letadel (Elleman 2013). S ohledem na moderní vybavení letectva monarchií v Zálivu může letectvo pro Írán představovat jistý handicap. Jinou otázkou jsou námořní kapacity státu, které Teherán podle Negroponteho (2007: 7) buduje s vidinou dosažení dominance v oblasti Perského zálivu, stejně jako odražení potenciálních soupeřů. Intenzivní posilování námořní síly, které se datuje již do konce 70. let, zahrnuje nákup sofistikovaných protilodních střel zmiňovaných výše, stejně jako různých typů bitevních lodí, z nichž některé operují i mimo Perský záliv.³⁵⁴

---

vyrobit nukleární zbraň, na druhou stranu ale Írán utajoval některé jaderné zóny (např. tu v Araku a Natanzu), tudíž IAEA nemůže zcela vyloučit, že se na íránském území nenachází jaderná zařízení, která by případně mohla sloužit k vývoji a výrobě jaderných zbraní (Axworthy 2009: 214).

³⁵³ US News – The Growing Threat of Iran's Sea Power (14. 11. 2012) (<http://www.usnews.com/opinion/articles/2012/11/14/the-growing-threat-of-irans-sea-power>; 15. 9. 2014).

³⁵⁴ US News – The Growing Threat of Iran's Sea Power (14. 11. 2012) (<http://www.usnews.com/opinion/articles/2012/11/14/the-growing-threat-of-irans-sea-power>; 15. 9. 2014).

3.4.2 Moc, postavení a ambice Íránu

V době vlády šáha Muhammada Rezy Pahlavího (1919–1980) byl Írán vedle Saúdské Arábie jedním z pilířů americké politiky na Blízkém východě, které měly udržovat *status quo* v regionu. Na Írán bylo pohlíženo jako na „ostrov stability a přítel Západu v problémovém regionu“ (Fawcett 2011a: 57). Nejen díky americké podpoře, ale i své strategické pozici, demografickým a ekonomickým kapacitám měl Írán silnou pozici v regionu (Milani 2004: 2). Jeho vliv byl zjevný v celém jeho nejbližším okolí – Pahlavího Írán se vzdal nároků, které si předtím dělal na území současného Bahrajnu a umožnil tak zisk nezávislosti této malé monarchii, podobně podpořil samostatnost Spojených arabských emirátů. V roce 1971 však také dokázal obnovit kontrolu nad spornými ostrovy v Perském zálivu (Velký a Malý Tunb a Abú Músá), které si vedle Íránu nárokují i Spojené arabské emiráty (Buzan – Wæver 2003: 192). V první polovině 70. let zasáhl v Ománu na podporu vládnoucího sultána Qábúse, když potlačil protivládní rebelii. Finančně a vojensky také podporoval irácké kurdské strany a ozbrojené skupiny a v roce 1975 se ukázala jeho větší moc nad Irákem, když zemi nakonec přiměl k podpisu Alžírské smlouvy, která řešila území spory mezi oběma sousedy.

Po islámské revoluci se ovšem zhoršily jeho vztahy i se státy, s nimiž do té doby udržoval minimálně seriózní vztahy, například se Saúdskou Arábií. Řada zemí v regionu na Írán začala nahlížet jako na vojenskou a politickou hrozbu, a to kvůli jeho raketovému programu (a později jaderným ambicím), resp. snaze vyvázet islámskou (ší'itskou) revoluci za své hranice. Zároveň s tím začaly na povrch vyplouvat staré křivdy dané historií vzájemných válek, teritoriálních a hraničních sporů a politických rozepří, které dosud země dokázaly kvůli společným zájmům potlačit (Eilts 2004: 237). Vztahy s arabskými státy jsou ovlivňovány mnoha faktory, přičemž k dlouhodobému napětí významně přispívá jak odlišná kultura (arabská vs. perská), tak i náboženská orientace jednotlivých států (ší'itský vs. sunnitský islám) (Tomková 2011: 167–168). Kulturní a náboženské rozdíly a historické spory jsou ale zdůrazňovány zejména v případě, kdy spolu státy nemají politicky dobré vztahy. Naopak v případě, že mezi zeměmi probíhá čilá obchodní a ekonomická spolupráce, na podobné difference rády zapomenou. Od konce 70. let má ale Írán chladné či vyloženě špatné vztahy s řadou států regionu, což je nejviditelnější u Izraele, Saúdské Arábie, Bahrajnu³⁵⁵, Kuvajtu, Egypta a dalších zemí. Od konce 70. let, resp. počátku 80. let dokonce měl Írán přerušené diplomatické vztahy s řadou zemí (s

---

³⁵⁵ Bahrajnská vládnoucí dynastie al-Chalífa je sunnitská, ale obyvatelstvo většinově ší'itské a podpora ší'itských opozičních skupin ze strany Íránské republiky proto vytváří mezi oběma státy velké napětí.

Izraelem, Egyptem, Jordánskem či Marokem) a se sousedním Irákem vedl osm let trvající válku (irácko-iránské diplomatické vazby byly zpřetrhány až v roce 1987) (Chubin 2009: 166; Sela 1998: 238). Podobně i úroveň politické a obchodní spolupráce s blízkovýchodními zeměmi je spíše nízká a země se tak po revoluci dostala do částečné neformální politické a obchodní izolace. Jak vojenské kapacity sloužící k odstrašení rivalů či podpoře nestátních skupin, tak ideologie, pomocí které se snaží oslovit muslimskou veřejnost, přitom využívá jako hlavní zdroje jeho regionální politiky.

Bakhash (2004: 256) situaci Íránu vystihuje slovy: „Írán se z dobrého důvodu domnívá, že žije v nebezpečném sousedství.“ Je ostatně obklopen nestabilitou a konflikty, kdy svou východní hranici sdílí s konfliktem dlouhodobě sužovaným Afghánistánem, na severu hraničí s potenciálně nestabilními regiony Zakavkazskem a Střední Asií, na západě se Iráku od roku 2003 příliš nedaří vyrovnat se poválečnou situací a na jihu sdílí oblast Perského zálivu se sunnitskými monarchiemi, které jej považují za vojenskou i politickou hrozbu. Vedle států Arabského poloostrova mají z íránského raketového a jaderného programu strach i další státy – Jordánsko, Izrael či Egypt (Beck 2008: 17, 22–23).³⁵⁶ Že země Zálivu vnímají vojenskou sílu Íránu jako hrozbu, lze doložit jak vznikem Rady pro spolupráci států Zálivu, která částečně vznikla jako systém kolektivní obrany zaměřený právě proti Íránu, tak i posilováním bezpečnostní spolupráce monarchií s USA a jejich zvýšeným zbrojením.

Z výše uvedených důvodů má Írán v regionu jen pár přátel³⁵⁷ a minimum spojenců. Mezi ty nejdůležitější spojence, s nimiž Írán povětšinou spojuje jejich protizápadní a protiizraelská ideologie, patří Asadův režim v Sýrii a řada nestátních skupin, předně libanonský ší'itský Hizballáh (neboli Strana Boží) a v minulosti i palestinský Hamás. Tito aktéři jsou zásadní pro naplňování íránských zahraničně-politických zájmů a Írán si je udržuje i

---

³⁵⁶ Íránu nedělají starost ani tak vojenské schopnosti monarchií v Zálivu, které jsou oproti jeho vlastním kapacitám relativně omezené, ale jeho obavy rostou s tím, jak se zvyšují vojenské dodávky od USA do Saúdské Arábie, Izraele, Egypta a států v Zálivu (Beck 2008: 13). Co íránským vládcům dělá největší starosti, je americká přítomnost v Perském zálivu, resp. na území některých místních monarchií. Írán je obklopen zeměmi, na jejichž území se nachází vojenské, letecké a/nebo námořní základy americké armády. Data Ústředního velení USA (*United States Central Command*; CENTCOM) z roku 2012 hovoří o přibližně 125 tisících amerických vojáků, kteří pobývají v zemích či zálivech poblíž Íránu (Piven 2012). Jedná se o vojáky setrvávající na základnách např. v Afghánistánu, Kuvajtu, Bahrajnu, Kataru, Ománu, Spojených arabských emirátech, Izraeli, Turecku či Pákistánu. V Arabském moři a Perském zálivu pak operují i letadlové lodě amerického námořnictva (*USS Enterprise* a *USS Abraham Lincoln*).

³⁵⁷ Přátelský vztah v minulosti Írán udržoval s Libyí za vlády Mučammara Qaddáfího a relativně dobré vztahy má také s Ománem či Spojenými arabskými emiráty (Sela 1998: 238).

skrže ekonomickou a vojenskou pomoc, kterou jim poskytuje. Sýrie je přitom jediným státem Blízkého východu, kterého lze považovat za spojence Islámské republiky a Chubin (2009: 181) ji také označuje za „jediného arabského přítele“. Spojenectví většinově sunnitské Sýrie v čele se sekulární vládou a ší'itského Íránu ovládaného duchovními bylo umožněno zejména řadou společných zájmů. Ještě když v Iráku vládl Saddám Husajn, spojily Teherán a Damašek síly proti tomuto režimu, s nímž měly obě země řadu sporů a politických konfliktů. Ještě silnějším podnětem pro vzájemné sbližování a pro posilování spolupráce byl ale pocit ohrožení ze strany USA, který obě vlády sdílely (Chubin 2009: 172–173). Význam Sýrie pro Írán tkví zejména v tom, že s jejím povolením dodávají Íránci zbraně Hizballáhu, které převáží přes syrské území. Naopak Sýrie využívá spojenectví s Íránem a potažmo i Hizballáhem za jediný prostředek, který vyvažuje moc Izraele a USA v regionu a brání tak tomu, aby tyto státy dosáhly naprosté dominance. Poté, co Američané svrhli Husajnov režim v Iráku, se navíc íránští i syrští představitelé začali obávat toho, že se z Iráku stane další země sloužící USA jako vojenská základna. Nakonec jak Sýrie, tak Hizballáh jsou pro íránskou regionální politiku zásadní kvůli jeho roli v arabsko-izraelském konfliktu – Sýrie funguje jako „geografická brána“, díky které se Írán mohl stát klíčovým hráčem v tomto konfliktu, a Hizballáh Íránu slouží jako nástroj v boji proti Izraeli (Fürtig – Gratius 2010: 188). Tato třístranná strategická spolupráce je pak známá také jako „osa Teherán – Damašek – Hizballáh“. Fawcett (2011a: 44, 54) ovšem upozorňuje, že byť Írán a Sýrie sbližuje spojenecký vztah, v minulosti již došlo k situacím, kdy se jejich zájmy střetly (například když se obě země snažily posílit svůj vliv v Iráku po pádu Husajnova režimu), proto jejich dobré vztahy nelze brát jako samozřejmost.

Poté, co se v Iráku ustavila ší'itská vláda, která je Íránu nakloněna, je jako přátelský stát označován i Irák, ačkoli o něm prozatím ještě nelze mluvit jako o spojenci (Axworthy 2009: 212).³⁵⁸ To nic nemění na snaze Íránu zvyšovat v zemi svůj vliv, ani na vztazích, jaké Íránci s různými aktéry v Iráku dlouhodobě udržují. Podle Chubina (2009: 181) má Írán v Iráku „značný vliv“, který je dán „počtem a komplexitou vztahů mezi dvěma sousedy“. Obě země sdílí historické a kulturní vazby, neboť ší'itský islám je náboženstvím většiny obyvatel obou zemí. Íránští duchovní představitelé mají dlouhá léta dobré vztahy se svými protějšky³⁵⁹ (někteří z nich jsou

---

³⁵⁸ Írán se snaží posilovat vztahy s iráckou vládou i skrže ekonomickou pomoc. Např. v roce 2005 nabídl Iráčanům podporu ve výši jedné miliardy amerických dolarů (Chubin 2009: 177).

³⁵⁹ Neformální síť *culamá* vznikly již před stoletími a sbližovaly náboženské duchovní v Íránu, Iráku a Libanonu.

dokonce rodilí Íránci³⁶⁰) a různými ší'itskými skupinami působícími povětšinou v jižní části Iráku (Milani 2004: 8). Mnoho íránských poutníků využilo svržení režimu Saddáma Husajna k pouti do svatých míst ležících v jižním Iráku a podobně se v této době do země vrátilo i mnoho iráckých ší'itů, kteří odsud museli kvůli represím Husajnovy vlády odejít a uchýlili se do sousedního Íránu. Poté, co po změně režimu převzali vládu v Iráku právě ší'ité, navázaly mezi sebou vlády obou zemí i úzké politické a diplomatické vazby.³⁶¹ Vzhledem k tomu, že se součástí vládnoucí elity stali i politici a hnutí spřátelené s Íránem, předně ze strany Da'wa³⁶² či Nejvyšší rady pro islámskou revoluci v Iráku (*Al-madžlis al-a'álá al-islámí al-íráqí*), vytvořily se vhodné podmínky pro utužování vzájemných vztahů. Na druhou stranu se ale na spolupráci Íránu a irácké vlády a zejména řady iráckých ozbrojených organizací a hnutí dívají s obavami iráčtí sunnité, kteří na aktivity Íránu nahlíží jako na vývoz ší'itské revoluce. Tím, že Írán podporuje jen některé ozbrojené skupiny, si zároveň může znepřátelit jiné nestátní aktéry a jeho vliv tak nelze chápat jako neomezený. Další překážkou šíření íránského vlivu v zemi může být skutečnost, že iráčtí ší'ité jsou v první řadě Iráčani a mnoho z nich sousednímu Íránu nedůvěřuje (Axworthy 2009: 211). Fawcett (2011a: 54) navíc upozorňuje, že neexistuje „žádná přirozená osa Írán-Irák“ a hrozí, že vyplavou na povrch minulé spory a rivality, které znovu zhorší vzájemné vztahy.

Nejvýznamnějším nestátním spojencem Íránu je již zmiňovaný Hizballáh, který je s Islámskou republikou pevně spjatý již od svého vzniku, neboť Íránci stáli u zrodu tohoto „hnutí odporu“³⁶³ a mají velký podíl na úspěšnosti a relativně dlouhodobém přežití organizace díky své prakticky nepřetržité finanční, vojenské a politické podpoře. Hizballáh je na finanční pomoci Íránu prakticky závislý³⁶⁴ – získávané roční příspěvky jsou odhadovány na 100 milionů USD (Bar 2007: 480). Chubin (2009: 177) je však toho názoru, že

---

³⁶⁰ Například jeden z nejvýznamnějších duchovních působících v Iráku, ájatolláh 'Alí al-Sistání, se původně narodil v Íránu.

³⁶¹ Írán má také dobré vztahy s kurdskými politickými stranami Vlasteneckým svazem Kurdistánu, v jejímž čele stojí irácký prezident Džalál Talabání, i Kurdsou demokratickou stranou, které předsedá prezident Iráckého Kurdistánu Mas'úd Barzání (Milani 2004: 9). Kurdská menšina v Iráku je nicméně většinově sunnitská, a tudíž rázně brání vytvoření teokracie či ší'itského státu v Iráku.

³⁶² Celým názvem Strana islámské výzvy (*Hizb al-da'wa al-islámíja*).

³⁶³ Podle Zissera (2009: 158) to byl sám ájatolláh Chomejní, kdo organizaci dal její jméno Hizballáh.

³⁶⁴ Vedle Íránu Hizballáh vyzbrojovala a politicky podporovala i Sýrie, která svou pomoc zintenzivnila po nástupu Bašíra al-Asada do funkce prezidenta v roce 2000, kdy začala Straně boží dodávat výzbroj, její ozbrojené akce proti Izraeli bránila jako legitimní, povolovala volný pohyb jejích členů i jednotek Iránských revolučních gard a transfer výzbroje a vojenského vybavení z Íránu přes své území (Byman, 2005: 114).

výše íránské podpory Hizballáhu musí s ohledem na jeho masivní a různorodou podporu přesahovat často citovaných sto milionů USD, které má organizace dostávat každý rok.³⁶⁵ Podpora Hizballáhu totiž nemá pouze formu finanční pomoci, nýbrž také vojenských dodávek, vojenského tréninku a podpory sociálních a charitativních aktivit a programů. Mimo výzbroje přispěl Írán Hizballáhu na poli bojové síly také výcvikem jeho bojovníků. U zrodu milicí Hizballáhu stálo až 1500 vojáků Íránských revolučních gard, které Írán poslal do údolí Biká'a, aby cvičili ší'itské hnutí odporu (Norton 2000: 24).

Původním plánem Íránu při budování vojenské síly Hizballáhu bylo, aby jeho milice vytvořily jakousi strategickou frontu v boji proti Izraeli. Pro Írán byla vrcholně důležitá pozice Hizballáhu podél hranic s Izraelem, proti němuž by mohla organizace sama bojovat, aniž by se do takového konfliktu musel přímo zaplést Írán. Proto je také považován za jakousi „prodlouženou ruku“ Íránu a „nástroj íránského vlivu“ (Byman 2005: 94). Hizballáh ale slouží i jako příklad úspěchu „vývozu“ íránské revoluce do regionu – islámská revoluce se totiž stala zdrojem inspirace Hizballáhu především na poli ideologickém (Shaery-Eisenlohr, 2008: 188). Vliv Íránu lze vysledovat v programu hnutí, tzv. Otevřeném dopise (viz Hizballah, 1985: 3), kde je jako jeden z hlavních cílů stanoveno vytvoření islámské republiky v Libanonu právě po íránském vzoru. Hnutí se také zavázalo k absolutní loajalitě prvnímu duchovnímu vůdci Íránu, ájatolláhu Chomejnímu.

Vedle Hizballáhu Írán v minulosti vojensky, politicky a zejména finančně podporoval či stále ještě podporuje i mnoho dalších substátních ozbrojených skupin zapojených do boje proti Izraeli a/nebo proti západním armádám a řadu různých politických (většinou opozičních) hnutí v regionu. Do té první skupiny patřila například sunnitská skupina Palestinský islámský džihád³⁶⁶ (*Harakat al-džihád al-islámí fi Filastín*; také jen Islámský džihád), již zmiňovaný palestinský Hamás³⁶⁷ neboli Islámské hnutí odporu (*Harakat al-Muqáwama al-islámíja*), sunnitskou Lidovou frontu pro osvobození

---

³⁶⁵ V letní válce v roce 2006, kde se Hizballáh střetl s Izraelem, získávala organizace navíc ještě dodávky zbraní a každý Libanonec, kterému byl během tohoto konfliktu zničen dům, získal od Islámské republiky deset tisíc USD. Celková částka poskytnutá Hizballáhu k různým účelům se tak jen za rok 2006 mohla vyšplhat až na více než miliardu amerických dolarů (Chubin 2009: 177).

³⁶⁶ Palestinský islámský džihád je sunnitská radikálně islamistická skupina, jež vznikla koncem 70. let 20. století s cílem boje proti izraelské vládě a ustavení palestinského státu. Spolu s Hamásem ji íránská vláda začala financovat na počátku 90. let (Byman 2005: 326).

³⁶⁷ Hamás vždy získával menší podporu než Hizballáh nebo Islámský džihád a navíc v roce 2012 Teherán podporu Hamásu zcela ukončil. K tomu pravděpodobně došlo proto, že vůdce Hamásu Chálid Maša'al opustil válkou zmítanou Sýrii, která mu do té doby poskytovala útočiště (Levs 2014).

Palestiny – Hlavního velení³⁶⁸ (*Al-Džabaha aš-šucabíja li-tahrír Filastín – al-qijáda al-‘áma*) či irácké milice Mahdího armádu (*Džajš al-Mahdí*), v jejímž čele stojí ší‘itský klerik Muqtadá as-Sadr, Badrovu organizaci³⁶⁹ (*Munathima Badr*; dříve Badrovy brigády) a jejich sunnitské protějšky (Byman 2005: 4–5, 17, 329–330, 332–333; Chubin 2009: 177). Dále Írán dlouhodobě napomáhá politicky podprezentovaným a historicky utlačovaným ší‘itům, potažmo ší‘itským opozičním hnutím v Libanonu, Bahrajnu, Saúdské Arábii, Afghánistánu, Pákistánu a Iráku (zde jde např. o ší‘itskou Nejvyšší radu pro islámskou revoluci v Iráku³⁷⁰ a stranu Da‘wa; Milani 2004: 9–10).

Skrze spolupráci s těmito nestátními aktéry se tak íránský režim vždy snažil vytvořit větší revoluční hnutí, útočit na údajně reakční režimy v některých arabských státech a vyvážet islámskou revoluci do dalších zemí regionu, stejně jako bojovat proti Izraeli a zmařit probíhající mírový proces, který nebyl ve strategickém zájmu Teheránu. Írán tak mimo jiné reagoval na snahy Spojených států jej v regionu politicky izolovat – výrazná podpora palestinským hnutím v době probíhající druhé intifády (od roku 1987) a následně během mírových rozhovorů (v první polovině 90. let) měla Írán zviditelnit a posílit jeho „hlas“ na Blízkém východě (Byman 2005: 32). Finanční a vojenskou podporou svých spojenců Írán investuje do rozšiřování svého regionálního vlivu. Ovšem výše íránské pomoci těmto uskupením se do velké míry odvíjí od světové ceny ropy – když je dostatečně vysoká a Írán má z jejího exportu velké zisky, má také hodně prostředků na podporu spřátelených států a nestátních skupin („hnutí odporu“) v regionu. Ekonomické problémy ale mohou mít negativní dopad na podporu těchto aktérů a mohou způsobit i oslabení íránské pozice.

Postavení Teheránu by posílily užší vazby s dalšími blízkovýchodními zeměmi. Možností, jak by mohl zlepšit vztahy v rámci regionu, je přitom jen pomálu. Írán má tu nevýhodu, že je součástí jen několika málo regionálních organizací (viz Tabulka 5), které sdružují muslimské státy³⁷¹, ale z většiny

---

³⁶⁸ Lidová fronta pro osvobození Palestiny – Hlavní velení se v roce 1968 odtrhla od Lidové fronty pro osvobození Palestiny. I když byla skupina původně součástí Organizace pro osvobození Palestiny, v 70. letech z ní vystoupila a stala se velkým kritikem Jásira Arafata, OOP a mírového procesu.

³⁶⁹ Jde o milice Nejvyšší rady pro islámskou revoluci v Iráku.

³⁷⁰ Nejvyšší rada pro islámskou revoluci v Iráku (1982) dříve sloužila jako zastřešující organizace frakcí, které odporovaly sunnitské vládě Saddáma Husajna v Iráku. Po svržení Husajnova režimu se stali z některých členů Nejvyšší rady členové nové (většinově ší‘itské) irácké vlády (Byman 2005: 332–333).

³⁷¹ Írán je členem Organizace islámské spolupráce, ale tato organizace sdružuje 57 muslimských států a politických entit, z nichž řada leží mimo Blízký východ. Takto vysoký počet členů ovšem brání hlubší integraci a neposkytuje dostatek příležitostí k posilování

místních uskupení je vyloučen, neboť ta spojují arabské státy.³⁷² Fakt, že je Írán nearabskou zemí, mu proto *a priori* upírá možnost zapojit se alespoň do některých regionálních institucí a podílet se na multilaterálních řešeních problémů v regionu. Se státy Blízkého východu tak jedná spíše na bilaterální bázi.

Způsobem, který má Teheránu napomoci zvýšit vliv v regionu, je také posilování jeho „měkké moci“. Tu se íránští ájatolláhové snaží budovat na své nejvlivnější ideologické zbrani – islámské revoluci (1979) a jejím dědictví –, na prezentování sama sebe jako obhájce islámu, islámské kultury a hodnot a nakonec na svém obrazu neúnavných zastánců palestinské věci. Tyto tři otázky, jejichž prostřednictvím Írán usiluje o rozšíření řad svých stoupenců v regionu, spolu přitom navzájem souvisí. Islámská revoluce, která v Íránu vytvořila teokratický režim, proměnila Írán nejen ve stát, jehož prvotním cílem se stalo šíření myšlenek islámské revoluce do dalších blízkovýchodních států a vzhledem k ideologii revoluce šla ruku v ruce s tím i neústupná kritika americké zahraniční politiky na Blízkém východě, americké (či obecně západní) ideologie a západních hodnot a stejně tak i výrazná angažovanost v arabsko-izraelském konfliktu, resp. odsuzování izraelské politiky v Palestině. Podle Chubina (2009: 180) proto síla Teheránu spočívá nejen v jeho ideologii, ale i v tom, že se ku vlastnímu prospěchu snaží využít frustraci a zlobu obyvatel regionu nespokojených s vlastními vládami, stejně jako jakékoli chyby, které se na Blízkém východě dopustí Spojené státy americké.

Podle íránského režimu je nejlepší cestou, jak šířit svůj vliv v regionu, stát se hnacím motorem tzv. islámského probuzení či obrození, tedy oživení jednotné islámské identity. Legitimita Íránu jako té síly, která má stát v čele hnutí za tuto islámskou obrodu, má plynout z islámské revoluce a íránského režimu jako takového, neboť se v rámci Blízkého východu, potažmo islámského světa, jedná o jediný stát, v němž vládou duchovní. Podle ájatolláha Chomejního (cit. dle Armstrong 1993: 193) nebyla islámská revoluce událostí, jež by se týkala pouze Íránců, naopak Írán by se měl snažit ji vyvážet i za hranice. Írán jako první skutečný islámský stát a jeho úspěšná revoluce by měly inspirovat další muslimské společnosti a sloužit jako model pro všechny utlačované lidi na světě.

---

spolupráce zrovna mezi zeměmi Blízkého východu. Jak se překrývá členská základna regionálních organizací Blízkého východu lze vidět i v Příloze 14.

³⁷² Írán se v dohledné době nebude moci zapojit ani do subregionální organizace Rady pro spolupráci států Zálivu, ačkoli by geografickému požadavku členství vyhovoval. Jeho vstup do Rady by ostatně byl s ohledem na důvod vzniku této organizace (pocit ohrožení právě ze strany Íránské republiky) dosti paradoxní.

Tabulka 5: Členství v současných regionálních organizacích a režimech

	OIC	IDB	LAS	BADEA	AFESD	AMF	GAFTA	CAEU	OAPEC	GCC	AGFUND	AMU	ECO	D-8
MAROKO	*	*	*	*	*	*	*	*				*		
ALŽÍRSKO	*	*	*	*	*	*		*	*			*		
TUNISKO	*	*	*	*	*	*	*	*	*			*		
LIBYE	*	*	*	*	*	*	*	*				*		
EGYPT	*	*	*	*	*	*	*	*	*					*
SÝRIE	*	*	*	*	*	*	*	*	*					
LIBANON	*	*	*	*	*	*	*	*	*					
JORDÁNSKO	*	*	*	*	*	*	*	*						
PALESTINSKÁ AUTONOMIE	*	*	*	*	*	*	*	*						
IRÁK	*	*	*	*	*	*	*	*	*					
SAÚDSKÁ ARÁBIE	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*			
KUVAJT	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*			
KATAR	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*			
BAHRAJN	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*			
SAE	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*			
OMÁN	*	*	*	*	*	*	*	*		*	*			
JEMEN	*	*	*		*	*	*	*						
ÍRÁN	*	*											*	*
TURECKO	*	*											*	
IZRAEL														

Zdroj: vlastní tabulka

OIC – Organizace islámské spolupráce
(Organisation of Islamic Cooperation, 1969)
IDB – Islámská rozvojová banka (Islamic Development Bank, 1973)
LAS – Liga arabských států (League of Arab States, 1945)
BADEA – Arabská banka pro ekonomický rozvoj v Africe (Arab Bank for Economic Development in Africa, 1973)
AFESD – Arabský fond pro sociální a ekonomický rozvoj (Arab Fund for Social and Economic Development, 1968)
AMF – Arabský měnový fond (Arab Monetary Fund, 1976)
GAFTA – Širší arabská zóna volného obchodu (Greater Arab Free Trade Area, 1997)
CAEU – Rada arabské hospodářské jednoty (Council of Arab Economic Unity, 1957)
OAPEC – Organizace arabských zemí vyvážejících ropu (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries, 1968)
GCC – Rada pro spolupráci v Zálivu (Gulf Cooperation Council, 1981) či také Rada pro spolupráci arabských států v Zálivu (Cooperation Council for the Arab States of the Gulf)
AGFUND – Program rozvojových organizací OSN v Arabském zálivu (Arab Gulf Program for United Nations Development Organizations, 1980)
AMU – Svaz/Unie arabského Maghrebu (Arab Maghreb Union, 1989)
ECO – Organizace ekonomické spolupráce (Economic Cooperation Organization, 1985)
D-8 – Skupina D-8 (Developing Eight, 1997)

Írán z tohoto důvodu podněcoval různá opoziční hnutí v různých částech Blízkého východu (např. palestinská a libanonská), aby svrhly represivní režimy ve svých zemích a ustavily islámský stát, a tím i spravedlivou islámskou společnost (Panah 2007: 48, 69). Islámská revoluce sloužila jako zdroj inspirace pro libanonské hnutí Hizballáh, které myšlenky ájatolláha Chomejního chápe jako vzor vhodný k napodobení (Zisser 2009: 157). Íránský režim byl ostatně hlavní silou, která podporovala vznik této organizace, jež měla podporovat sjednocení ší'itských frakcí a skupin působících na libanonském území a zastřešovat jejich aktivity.

Problém je nicméně v tom, že je Írán ší'itský stát ve většinově sunnitském regionu. Také z tohoto důvodu se vlády mnoha arabských sunnitských států obávají šíření myšlenek islámské revoluce, na kterou nahlíží jako na snahu vnutit okolním společnostem ší'itský islám a upevnit svoji pozici v regionu. Následkem toho se také Írán snaží vrazit klín mezi vládnoucí elity a „utlačované masy“. Teherán označuje vlády znepřátelených arabských států buď jako „neislámské“ nebo jako stoupence tzv. amerického islámu, a to kvůli jejich spolupráci s USA (Hunter 2010: 27, 188). Tyto „odpadlické režimy“ či „loutky vnějších mocností“ zahrnují sice i některé arabské republiky spolupracující se Západem (tedy v první řadě USA), ale Írán takto politicky útočí především na arabské monarchie v Perském zálivu, neboť monarchistická vláda je údajně nekompatibilní s islámem (Panah 2007: 69, 74, 83). Obvinění, že kolaborují s imperialistickými velmocemi, pak může ohrozit jejich politickou legitimitu (a i náboženskou legitimitu v případě Saúdské Arábie). Vítězství v boji „o srdce a mysl“ tzv. arabské ulice (*Arab street*) čili veřejného mínění arabského obyvatelstva by mohlo posílit jeho politický vliv a překlenu překlenu politické a názorové rozdíly mezi ním a arabskými zeměmi regionu (Nashat 2009: 141). Arabské veřejné mínění pak Íránu slouží jako podstatný „vektor projekce moci, který může být využit pro vytváření nátlaku na nepřátelské arabské režimy, stejně jako jejich západní spojence“ (Wehrey et al. 2009b: 129).

Pro Írán je příhodné, že se skrze důležitá témata regionální politiky snaží získat podporu arabského muslimského obyvatelstva v regionu. Proto se íránská elita snaží vystupovat jako ochránce „utlačovaných“ obyvatel, kteří žijí pod vládou autoritářských režimů, například ší'itských menšin ve většinově sunnitských společnostech, ale i jako hlavní soupeř Izraele (skrze vojenskou a finanční podporu protiizraelským hnutím), jako neúnavný kritik mocných západních států a regionálního politického řádu a *statu quo*. Tím se odlišuje od arabských monarchistických režimů a od některých arabských republik s dlouho vládnoucími režimy. Slovy Greena, Wehreyho a Wolfa (2009: 33), Írán sám sebe zobrazuje jako „více arabského než [jsou] Arabové“. Snahy Teheránu (tedy alespoň jeho rétorika) vyřešit všechny tyto problémy fungují jako hnací síla íránské projekce

politického vlivu. Ze strany arabských států se nicméně ozývá kritika íránského aktivismu v regionu, kdy například egyptští představitelé v minulosti prohlašovali, že íránské aktivity vedou jen k naplnění íránských, ne arabských zájmů (Chubin 2009: 172).

Arabsko-izraelský konflikt je jedním z nejdůležitějších témat regionální politiky a íránská (za prezidentování Ahmadínežáda až agresivní³⁷³) rétorika proti Izraeli a na podporu palestinských práv (a dříve i na podporu libanonského odporu proti izraelské okupaci jižního Libanonu) je na straně „arabské ulice“ pozitivně přijímána. Chubin (2009: 170) tuto politiku nazývá „palestinizací“ íránské zahraniční politiky. Green, Wehrey a Wolf (2009: 34) vysvětlují, že „íránský hyperaktivismus ohledně panarabských otázek lze chápat [...] jako snahu překompenzovat jeho bytostnou izolaci od zbytku regionu“. A protisionistický postoj Teheránu může být právě tou vhodnou cestou, jak dosáhnout tohoto cíle a posílit svou pozici. Ostatně negativní pohled na izraelskou politiku v historii často sloužil jako téma, které sjednocovalo arabské státy, jež mezi sebou měly často různé roztržky a Írán doufá, že se i za něj postaví alespoň část arabské veřejnosti.

Významnou součástí nástrojů zahraniční politiky Íránu je i protiimperialistický (či spíše protizápadní) přístup či přístup třetího světa (*Third Worldism*). Jeho podstatou je myšlenka „nové bipolarity“ vycházející z toho, že od počátku 90. let, tedy od neúspěchu komunismu, se islám objevuje jako nová alternativa vůči západním dekadentním hodnotám a způsobu života (Fürtig – Gratius 2010: 175). Podle Chomejního motta „Ani Východ, ani Západ, jen islám“ bylo na islám, resp. islámský stát nahlíženo jako na alternativní sociální uspořádání nejen pro Západ, ale i Východ s jeho ateistickou komunistickou ideologií (Hunter 2010: 25). Koncept byl tedy založen na absolutní politické, ekonomické i kulturní nezávislosti na obou blocích. Nicméně protiimperialistický prvek íránské ideologie byl primárně zaměřen proti Západu a zejména USA. Oproti USA, tj. „Velkému Satanovi“, byl Sovětský svaz považován za „Malého Satana“, neboť nebyl tak blízkým spojencem bývalého šáhova režimu, jakým byly USA (Metz et al. 1987). I bývalý íránský prezident Mahmúd Ahmadínežád se držel této „tradice“ z doby islámské revoluce a mluvil o USA jako o Velkém Satanovi. Íránským politickým představitelům nejvíce vadí snahy USA o dominanci Blízkému východu a to, že skrze spojenectví s některými místními vládami udržují strategickou kontrolu nad regionem a vyčerpávají jeho zdroje. Muslimský svět se proto měl „sjednotit a připravit se na boj proti vykořisťujícímu ohrožujícímu Západu“ (Bakhash 2004: 248). Cílem Íránu je pak stát v čele

---

³⁷³ Ahmadínežád si z protiizraelské rétoriky udělal „definiční rys svého prezidentování“ (Menashri cit. dle Chubin 2009: 171).

těchto snah o sjednocení a boje proti „hegemonním a utlačovatelským systémům“ (Chubin 2009: 166). Kdyby uspěl ve sjednocení muslimského světa, stal by se nesporným vůdčím státem a i jeho pozice na Blízkém východě by značně posílila.

3.4.3 Uznání mocenského postavení Íránu

Z příkladů uvedených výše lze konstatovat, že zejména vojenská síla Íránu fungující jako odstrašující prostředek má velký vliv na chování ostatních zemí v regionu, které na něj nahlíží jako na vojenskou hrozbu. Z toho lze usuzovat, že má v regionu skutečnou moc a je uznáván jako vojenské mocenské centrum na Blízkém východě, přestože na vojenském odstrašení nebude moci stavět svoji vůdčí pozici. K pozici regionální mocnosti Íránu přispívá také jeho ekonomická síla – byť se jeho ekonomika musí vyrovnávat s řadou problémů, fakt, že již více než tři desítky let financuje své spojence v regionu a ovlivňuje tím jejich aktivity, slouží jako další doklad jeho významu v regionální politice. Mocenskou pozici Íránu přiznává i Chubin (2009: 179), který vnímá výrazné mocenské rozdíly mezi Íránem na straně jedné a např. Sýrií a Libyí na straně druhé, je si nicméně vědom i toho, že země nemá dostatečnou moc, aby se stala významným hráčem na světové úrovni. S jeho závěry v zásadě souhlasí i další autoři. Například Shaw, Cooper a Antkiewiczová (2007: 1257) Írán řadí (spolu s Tureckem a Egyptem) mezi země „BRIC plus“. Označují tak skupinu čtrnácti rostoucích ekonomik a *potenciálních* mocností mezinárodní politiky.³⁷⁴ Ekonom Jim O'Neill pak tyto tři blízkovýchodní země v roce 2005 zahrnul do skupiny *Next Eleven* (N-11)³⁷⁵ představující státy, které mají vedle zemí skupin BRICS a G7 vysoký potenciál stát se největšími ekonomikami světa v 21. století (Moore 2012).

Být můžeme Írán považovat za ekonomické a vojenské mocenské centrum Blízkého východu, lze si jen těžko představit, že by íránští sousedé a světové mocnosti uznaly Írán jako vůdčí stát regionu. Jeho snahy jsou narušovány nejen ze strany soupeřících mocností v regionu, ale i politikou některých světových mocností, předně USA. Prozatímní snahy Íránu získat vůdčí pozici v regionu stály do velké míry na posilování vojenské síly a šíření ideologie – a na obojí je na straně velké části ostatních států v regionu nahlíženo s velkými obavami. Tímto způsobem se Teheránu jen těžko podaří zajistit

---

³⁷⁴ Do této skupiny dále řadí Brazílii, Čínu, Filipíny, Indii, Indonésii, JAR, Malajsii, Mexiko, Nigérii, Rusko a Thajsko.

³⁷⁵ Dále sem patří Bangladéš, Filipíny, Indonésie, Jižní Korea, Mexiko, Nigérie, Pákistán a Vietnam.

legitimitu své zahraniční politiky. Ostatně Chubin (2009: 180) tvrdí, že pokud vůbec někteří aktéři v regionu přejali íránský politický model, pak je jich jen minimum. Ačkoli si íránské představitelé dělají již od revoluce nárok na vůdčí roli v Perském zálivu, podle Bakhashe (2004: 258) není tato pozice Íránu dána – brání mu v tom nejen náboženské spory (šíitské versus sunnitské státy), ale i podezíravost Arabů vůči jeho úmyslům a nakonec i relativní úpadek jeho vojenské a ekonomické moci. Jeho pozici navíc mohou oslabovat ekonomické problémy, jež jsou v posledních letech umocňovány i ekonomickými sankcemi. Ekonomicky slabý stát nedokáže svoji pozici (a vojenskou sílu) dlouhodobě udržovat. Írán by měl navazovat a zlepšovat vztahy s arabskými vládami, aby již nebyl tím „podivínským outsiderem“ (*the odd man out*; Green – Wehrey – Wolf 2009: 34–35), neboť podpora části arabské veřejnosti nebude trvat věčně, naopak veřejné mínění se mění velmi rychle a Írán nemůže postavit svoji vůdčí pozici na kolísavé veřejné podpoře.

3.5 Turecko a jeho mocenské postavení a ambice v regionu

První turecký prezident Mustafa Kemal a jeho následovníci měli úplně jinou představu o směřování republiky než to, že by měla usilovat o vůdčí postavení na Blízkém východě. Nejen, že Turecko nemělo ambice stát se hlavní mocností mezi blízkovýchodními státy, ale dokonce se ani nepovažovalo za integrální součást tohoto regionu – nahlíželo na sebe totiž jako na evropskou zemi. Tyto postoje se však časem začaly proměňovat a postupně od poloviny 70. let byla Ankara čím dál aktivnější v blízkovýchodní politice, s čímž zároveň rostly její ambice v oblasti. V 90. letech a obzvláště pak v novém tisíciletí pak již bylo zcela zřejmé, že by si Turecko rádo nárokovalo významnější roli na Blízkém východě. V tuto dobu se zvyšovalo i jeho zapojení do řešení blízkovýchodních krizí a konfliktů a bezesporu se již chápalo jako součást tohoto regionu (byť nejen ho, ale i dalších oblastí). To je patrné například z projevu premiéra Recepta Erdoğan po volebním vítězství v roce 2011, který vyzdvihoval smysl vítězství jeho Strany spravedlnosti a rozvoje (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP) nejen pro Turecko, ale pro širší (muslimský) Blízký východ, který zahrnuje oblast od Balkánu až po Mašrik a obzvláště významnou roli v jeho mentální mapě zaujímá Palestina (Öktem – Kadıoğlu 2012: 4).

Turečtí představitelé mluví o své zemi jako o centrální mocnosti, která má usilovat o budování významné role jak na Blízkém východě, tak i na Balkáně, na Kavkaze a ve Střední Asii a její nemalé ambice sahají až na úroveň mezinárodního systému (Fisher Onar 2012: 64; Grigoriadis 2010: 4). Na Turecko nahlíží jako na nástupce Osmanské říše v tom smyslu, že má i současná republika díky konzervativnímu islámskému světonázoru AKP a

muslimským hodnotám zděděným od Osmanů potenciál sjednotit islámský svět, jako se to dříve povedlo právě vládcům této říše, a stát se „transregionální mocností, která pomůže zase jednou sjednotit a vést muslimský svět“ (Walker 2011: 7). S ohledem na některá nedávná tvrzení tureckých politických představitelů připomínající „zlaté časy Osmanské říše“ se ovšem objevují názory, že v zemi sílí (neo)imperální ambice. Öktem a Kadıoğlu (2012: 4) si však kladou otázku, jestli proaktivní politika Turecka na Blízkém východě spolu s občasnými odkazy na osmanskou minulost musí nezbytně znamenat snahu o budování nové říše, anebo usiluje o dosažení zcela jiné role, např. střední mocnosti³⁷⁶:

„Mutuje Turecko do neoimperialistického aktéra vyzbrojeného neoislamistickou ideologií, náboženskými sítěmi, neosmanskými fantaziemi a politickým vlivem, jak kritici zejména na Balkáně a sekularisté na Blízkém východě prohlašují? Nebo jde o akce mírumilovného, proaktivního obchodního státu, který uplatňuje chytrou moc [*smart power*], aby přispěl k formování sousedství bezpečnosti a prosperity?“

Turecko za vlády AKP přišlo s novou vizí, podle níž by se z něj měla stát „sebevědomá regionální mocnost“, která by se dokázala oprostít od závislosti na Západu díky mimo jiné i skrze navazování mnohostranných vztahů s nezápadními zeměmi (Walker 2011: 8). K posílení své pozice v blízkovýchodním regionu a zvýšení úspěšnosti vlastní politiky ovšem potřebuje země dostatečnou moc. Největší přednost Turecka tkví v jeho ekonomické a vojenské síle a ačkoli země v minulosti nikdy nemohla posilovat svůj vliv díky šíření státní ideologie (kemalismus³⁷⁷), jako to dělal Egypt či později Írán, čím dál častěji se o ní mluví jako o modelovém státu, kterým by se arabská část Blízkého východu mohla nechat inspirovat. To je v současnosti dáno zejména jeho rychlým ekonomickým růstem a politickým systémem kombinujícím demokratické prvky s umírněným islamismem. I přesto, že je Turecká republika často označována za regionální a dokonce rostoucí světovou mocnost, existuje obava z toho, aby jí její moc stačila k naplnění rychle rostoucích ambicí. Tento rozpor vystihuje citát bývalého

---

³⁷⁶ Aspiracemi Turecka hrát roli střední mocnosti se zabývá např. Oran (2012).

³⁷⁷ Zpočátku kemalismus reprezentoval sekulární, nacionalistickou a progresivní politickou agendu cílicí na vznik tureckého národního státu, modernizaci a westernizaci (odtud plynula silná tendence zahraničně-politického směřování do Evropy a následně i k USA). Úspěch kemalismu z něj ale následně udělal konzervativní ideologii, jejímž cílem bylo především zachovat a ochraňovat historické úspěchy republiky. Kemalismus je proto jakousi ochranou sekulární republiky před jejími domnělými nepřáteli – kurdským nacionalismem a politickým islámem.

amerického velvyslance v Ankaře (cit. dle Oran 2012: xxi), který uvedl, že „Turecko má ambice Rolls Royce, ale zdroje Rovera.“

3.5.1 Zdroje turecké moci

Turecko je se svými téměř 82 miliony obyvatel hned po Egyptu druhým nejlidnatějším státem Blízkého východu.³⁷⁸ Svou moc ale vedle početné populace může budovat také na strategické geografické poloze, stejně jako dynamicky rostoucí ekonomické síle a velké armádě.

V 50. letech 20. století turecké ekonomika těžila z přístupu k ekonomické pomoci od USA v rámci Marshallova plánu – modernizovala se zemědělská výroba, budovala se infrastruktura a průmyslová odvětví (např. potravinářský průmysl), ale problémem zůstávala přílišná byrokratizace a neschopnost privatizovat státní podniky, k čemuž došlo až v pozdějších desetiletích (Kreiser – Neumann 2010: 210–211). Významný byl obrat směrů pracovní migrace – Turecko bylo po celá desetiletí cílovou destinací pracovníků, kteří do země přicházeli zejména z jiných muslimských oblastí. Ovšem od 60. let 20. století nastal zásadní obrat, kdy turečtí pracovníci ve vyšších počtech začali odcházet za prací do zahraničí – především do západoevropských států (Německa, Nizozemí či Francie). Remitence zasílané do Turecka pracovníky ze zahraničí tvořily v 70. a 80. letech významnou ekonomickou pomoc. Počátek 80. let se v Turecku nesl ve jménu hospodářského *boomu* – došlo k radikální devalvaci turecké měny a spolu s tím byly také deregulovány ceny produktů vyráběných ve státních podnicích, což vedlo k masivnímu posílení exportu, a tím i průmyslových odvětví, která se zaměřovala na vývoz výrobků, jako byl textilní, potravinářský či automobilový průmysl. Devadesátá léta se sice vyznačovala růstem životní úrovně zaměstnanců v některých odvětvích, ale zároveň také přibýváním počtu lidí nacházejících se pod hranicí chudoby, stejně jako občasnými ekonomickými krizemi a na přelomu let 2000 a 2001 dokonce i zhroutilím finančních trhů (Kreiser – Neumann 2010: 220–222). Ale spolu s tím, jak Turecko rozšiřovalo své obchodní aktivity na Blízkém východě i v dalších regionech světa (včetně Afriky či Latinské Ameriky), zaznamenalo v prvním desetiletí 21. století rapidní ekonomický růst³⁷⁹, který vedl některé autory k tomu, že zemi začali označovat za rostoucí mocnost, „Bosporského

---

³⁷⁸ CIA The World Factbook – Country Comparison, Population: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> (28. 7. 2014).

³⁷⁹ V roce 2009, tedy v době celosvětové ekonomické krize, dosáhl 4,8 %, v roce 2010 dokonce 9 % a kolem 4–5 % v následujících letech (Arcuri 2013: 4).

tygra“ a významnou světovou ekonomiku (Arcuri 2013: 3). Tento růst byl částečně výsledkem ekonomických reforem přijatých vládou kvůli přístupovým jednáním s Evropskou unií v roce 2005. Reformy směřovaly k ekonomické liberalizaci, zlepšení investičního prostředí, restrukturalizaci bankovního systému, podpoře produkce a exportu zboží s vysokou přidanou hodnotou, zeštíhlení a zefektivnění byrokracie, modernizaci infrastruktury, privatizaci státních podniků apod. Z Turecka se stala šestnáctá největší ekonomika světa, která se do velké míry orientuje na export průmyslových výrobků.³⁸⁰

Turecká ekonomika se však musí vyrovnávat i s řadou problematických míst, například značnými příjmovými a regionálními nerovnostmi, relativně slabou střední třídou, vysokým podílem obyvatelstva zapojeného do zemědělského sektoru, jen omezenými přímými zahraničními investicemi stejně jako příliš vysokým počtem zaměstnanců pracujících ve státních podnicích, jejichž produktivita je jen omezená (Kreiser – Neumann 2010: 222; Öktem – Kadıoğlu 2012: 1–2). Jako problematické se jeví být také jen velmi omezené energetické zdroje – země musí dovážet ropu i zemní plyn³⁸¹. Navzdory tomu má ale Turecko v regionální energetické politice značný význam, a to jako důležité transportní území pro přepravu obou energetických surovin. Tato významná role vyplývá z jeho strategické pozice na pomezí Blízkého východu a Kaspického regionu, tedy oblastí bohatých na strategické suroviny, a Evropy jako oblasti, která ropu a zemní plyn dováží (Keyman 2012: 28). Ropovody a plynovody vedoucí přes turecké území spojují Černé a Středozemní moře (ropovod Samsun-Ceyhan), Kaspické moře a Středozemní moře (produktovod Baku-Tbilisi-Ceyhan obcházející ruské území), Irák a turecké pobřeží u Středozemního moře (produktovod Kirkuk-Ceyhan).

Svou vojenskou sílu Turecko staví na jedné z početně největších armád na světě a druhé největší v rámci Severoatlantické aliance – na počátku 90. let čítala přibližně téměř 580 tisíc vojáků v aktivní službě, během první dekády 21. století pak přibližně 515 tisíc (IISS 1991: 73; IISS 2004–2005: 71; IISS 2007: 145).³⁸² Turecké výdaje na zbrojení (vyjádřené v procentech HDP státu) jsou oproti evropským státům relativně vysoké – jejich hodnota se

---

³⁸⁰ CIA The World Factbook – Country Comparison, GDP (purchasing power parity): <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html> (3. 8. 2014).

³⁸¹ Ropu importuje zejména z Íránu, Iráku, Saúdské Arábie, Ruska a Kazachstánu, zemní plyn pak především z Ruska, Íránu, Alžírsko, Ázerbájdžánu a Nigérie. Šedesát procent energetických zdrojů pochází z Ruska, na němž je Turecko vysoce závislé (Arcuri 2013: 25, 28).

³⁸² Tato data uvádí celkový počet vojáků pozemních sil, námořnictva a letectva.

v některých obdobích blížila spíše zemím Blízkého východu. V letech 1985–1990 se tyto výdaje pohybovaly mezi 2,3–4,5 % HDP, v letech 2001–2012 pak mezi 2,07–10,98 % HDP (IISS 1991: 212; IISS 2004–2005: 353; IISS 2009: 447; IISS 2011: 474; IISS 2013: 551). Velká část těchto výdajů připadne na udržování velké armády, ale zároveň se země snaží své kapacity zejména v posledních letech modernizovat, neboť početní převaze vojáků již nedostojí kvalita výzvědných služeb, výzbroje či bojových technologií včetně systémů protivzdušné obrany.³⁸³ Do tureckých ozbrojených sil sice patří stále schopnější letectvo, dělostřelectvo a relativně moderní bojové tanky, na druhou stranu ale značnou část výzbroje musí země nakupovat v zahraničí. Oproti zemím jako je např. USA či Rusko, které část výdajů na zbrojení investují zpět do vlastního zbrojního průmyslu, je místní zbrojní výroba jen omezená (Khan 2014). Turecko nevlastní žádné zbraně hromadného ničení a disponuje jen omezeným arzenálem balistických raket, a to jen těch krátkého doletu, proto se snaží posílit svou protiraketovou obranu mj. i skrze smlouvu s Čínou, od níž bude nakupovat technologie (Khan 2014).

3.5.2 Moc, postavení a ambice Turecka

Zkoumání mocenského postavení na Blízkém východě je v případě Turecka složitějším úkolem než u jiných potenciálních regionálních mocností. To je dáno zejména faktem, že již od vzniku Turecké republiky na počátku 20. let 20. století se země ve své zahraniční politice orientovala spíše na Evropu či Západ obecně, nehledě na její osmanskou historii, která byla částečně i historií arabských zemí (Buzan – Wæver 2003: 187). V poválečném období se Turecko plně integrovalo do západního bloku, primárně se zaměřovalo na rozvoj vztahů se Západem a ochranu země před komunismem a nepovažovalo se za součást blízkovýchodního regionu. Blízký východ se tedy v této době stal oblastí minimálního zájmu tureckých představitelů, kteří se věnovali naplňování Atatürkovy západní vize. Ačkoli je Østerud (1992: 8) toho názoru, že po rozpadu Osmanské říše se Turecko stalo novou regionální mocností na Blízkém východě, mohla to být pravda s ohledem na jeho materiální stránku moci, ale ne na jeho ambice. V období po druhé světové válce totiž nepatřilo posilování postavení v rámci Blízkého východu či dokonce dosažení vůdčí pozice v regionu mezi hlavní témata, na která by se zaměřovala turecká zahraniční politika. Turecko v té době zaujalo „neaktivistickou a nenápadnou pozici ve svém přístupu k arabskému světu“

---

³⁸³ Al-Monitor – Turkey's Army is Mighty In Numbers, Not Weapons: <http://www.al-monitor.com/pulse/security/01/09/turkish-army-personnel-versus-tools.html#> (15. 9. 2014).

(Sayari 1997: 45). Naopak oblastmi největšího zájmu se stalo členství v Severoatlantické alianci (od roku 1952), otázka Kypru, turecko-řecké vztahy a sblížení Turecka se zeměmi Evropy, resp. Evropským společenstvím jako celkem (Kreiser – Neumann 2010: 213).

Blízký východ měl v prvních desetiletích existence Turecké republiky sice menší význam v její zahraniční politice než Evropa, neznamena to však, že by se zde vůbec neangažovala. Sousedila s arabskými zeměmi a Íránem a byla kvůli své poloze i politice Spojených států čím dál více vtahována do regionální politiky Blízkého východu (Jung – Piccoli 2001: 137, 143). Ankara sice zpočátku neměla v regionu žádné mocenské ambice a ani se nechtěla angažovat v místní politice, výjimku však tvořily události, které přímo ohrožovaly bezpečnost či jiné zájmy země. Právě bezpečnostní důvody ji nutily zapojovat se do regionální politiky a udržovat politické vztahy s některými státy, a to zejména těmi, s nimiž sdílela prozápadní orientaci. Angažovanost Turecka na Blízkém východě byla sice značně omezená, ale i přesto se země musela snažit v zájmu udržení své bezpečnosti v sousedství tak nestabilního regionu posilovat vztahy se sousedními státy. V 50. letech svým členstvím v Bagdádském paktu přijala novou roli a jasně se postavila na stranu západních mocností a místních monarchií oponujících revolučním myšlenkám egyptských lídrů. Součástí Bagdádského paktu bylo Turecko po celou dobu jeho existence (1955–1979) a od konce 50. let byla Ankara sídelním městem CENTO. Z tohoto důvodu bylo zjevné, že jeho bezpečnost byla čím dál provázanější s bezpečnostními otázkami regionu.

V poválečném období mělo Turecko dostatečné fyzické kapacity k tomu, aby bylo jedním z mocenských center regionu, avšak kvůli tomu, že do velké míry stálo mimo regionální politiku, nedostávalo se mu uznání jeho mocenského postavení. Během 50. a 60. let byly hlavními centry Blízkého východu Írán a Egypt a vedle nich i stále sílící Saúdská Arábie. Vliv Turecka v oblasti byl posilován tím, že byl součástí západních aliancí, ale jinak byla jeho pozice relativně slabá. To potvrzují i Jung a Piccoli (2001: 140), podle nichž např. během krize na Kypru se Izrael (jinak turecký spojenec) i arabské země postavily proti tureckému státu a Arabové svou podporu řeckým Kypřanům nijak neskrývali. Turecko se, alespoň co se kyperské otázky týče, nacházelo v téměř totální mezinárodní izolaci. Na straně arabských států přetrvávala hluboká nedůvěra vůči Turecku již od dob Osmanské říše a ještě více si Turecko znepřátelilo arabský svět, když na konci 40. let uznalo nezávislost Izraele. Byť byly zpočátku turecko-izraelské vztahy spíše symbolického či diplomatického charakteru bez hlubší spolupráce³⁸⁴, Džamál Násir měl v této souvislosti o Turecku prohlásit, že

---

³⁸⁴ Obe země přitom spojoval nejen fakt, že byly nearabskými zeměmi ve většinově arabském regionu, ale také jejich spolupráce se Západem.

„kvůli jeho izraelské politice jej nemá arabský svět v oblibě“ (Pipes 1997/1998).

V 60. a 70. let se začala vlivem změn na domácí politické scéně mírně měnit i turecká politika na Blízkém východě. Od 60. let v zemi posilovaly levicové strany, které kritizovaly úzké vazby na západní státy. Znovunavázání diplomatických vztahů s několika arabskými státy a vzájemné návštěvy na nejvyšší úrovni značily postupné oteplování turecko-arabských vztahů. Postupně sílil také hlas islamistických stran, předně Strany národní spásy (*Millî Selamet Partisi*; 1971–1982) Necmettina Erbakana. Ta byla v 70. letech součástí koaličních vlád a vlivem jejího úsilí o posílení vztahů s islámským a arabským světem se část pozornosti turecké zahraniční politiky posunula vedle Západu také směrem na Blízký východ, kde se země začala více angažovat (Harris 2004: 267). Úsilí upevnit vztahy s arabskými a muslimskými zeměmi se projevilo v řadě kroků, kvůli kterým se dokonce Ankara začala vzdalovat západním (americkým) pozicím. Jednalo se například o podporu protiizraelských rezolucí na půdě OSN, o uznání Organizace pro osvobození Palestiny (1976), o zvýšenou aktivitu v rámci Organizace islámské konference i o neochotu poskytnout Spojeným státům během arabsko-izraelských válek (1967 a 1973) vojenskou základnu v Incirliku (Harris 2004: 267; Jung – Piccoli 2001: 140).

Turecko také po jomkipurské válce oslabilo na další dekádu své vztahy s Izraelem, neboť se bálo, že by arabské země mohly uplatit „ropnou zbraň“ i proti němu (Pipes 1997/1998). Tento konflikt, resp. s ním spojené ropné šoky, navíc otevřely Turecku řadu ekonomických a nepřímo i politických příležitostí na Blízkém východě. Zpomalení hospodářského rozvoje evropských zemí vedlo k zastavení nábory zahraničních pracovníků, kteří do západoevropských zemí proudily i z Turecka. V polovině 70. let tak Turecko využilo příležitostí, které mu v otázce pracovních migrantů nabízely arabské země (zejména Saúdská Arábie, Irák, Libye a menší ropné monarchie v Zálivu), které ropnými šoky zbohatly a kvůli nedostatku vlastních pracovních sil zahraniční pracovníky vítaly s otevřenou náručí. Ačkoli remitence od zahraničních pracovníků tvořily na počátku 70. let významný zdroj přílivu zahraniční měny, nešlo jen o ně. Pozitivní dopad na tureckou ekonomiku měl i arabský kapitál, který do Turecka začal proudit, stejně jako pozdější otevření arabských trhů tureckým produktům (Jung – Piccoli 2001: 140). Diverzifikaci zahraničně-politického směřování v 60. a 70. letech a posilování ekonomických i politických vztahů s arabskými zeměmi ale nelze chápat ani jako odklon od spolupráce s Evropou a USA, ani jako snahu Turecka získat vedoucí roli v blízkovýchodní politice. Ankara jen reagovala na měnící se regionální a mezinárodní prostředí, avšak základní principy zahraniční politiky vycházející z kemalismu opuštěny nebyly.

Osmdesátá léta značila aktivnější zahraniční politiku Turecka na Blízkém východě. Nejvýraznější osobností této fáze zahraniční politiky byl Turgut Özal – turecký premiér (1983–1989) a později prezident (1989–1993) –, který se zaměřil na liberalizaci ekonomiky státu a podporu exportu, a to předně do ostatních zemí Blízkého východu. Turecko však usilovalo zejména o rozvoj ekonomických vztahů s Íránem a arabskými zeměmi, naopak žádná úzká bezpečnostní a politická spolupráce v plánu nebyla. Stále totiž bylo členem Severoatlantické aliance a jeho hlavním cílem i nadále zůstával vstup do Evropského společenství, o který oficiálně požádalo v roce 1987 (Delacoura 1990: 207). Vzhledem ke společné minulosti se zdá být pochopitelné, že se bezpečnostní spolupráce mezi Tureckem a arabskými zeměmi bude rozvíjet jen pomalu.³⁸⁵ Na vině je „historicky zakořeněná nedůvěra a podezíravost mezi Turky a Araby, jejíž negativní vliv na regionální bezpečnost ještě nezmizel“ (Jung – Piccoli 2001: 148). Byť se Turecko kromě Íránu neintegrovalo s žádnými jinými zeměmi Blízkého východu, utužovaly se během 80. let vzájemné (předně obchodní) vazby (Delacoura 1990: 207). K tomu jistě přispělo i několikanásobné zvýšení exportu tureckých výrobků do regionu, na čemž měla podíl nejen právě probíhající irácko-iránská válka (Ankara v tomto konfliktu zaujala neutrální postoj a směřovala své produkty k oběma válčícím stranám), ale i pozdější válka v Zálivu (1991) a čilý obchod s monarchiemi z oblasti Perského zálivu (Jung – Piccoli 2001: 141–142).

Jisté mocenské ambice Turecka a posilování jeho postavení v oblasti lze pak lépe doložit od 90. let 20. století a zejména pak po roce 2002, kdy se Ankara vlivem změn v domácí politice začala Blízkému východu věnovat mnohem aktivněji. Období od počátku 90. let 20. století je podstatné v tom, že od irácké invaze do Kuvajtu se Turecko začalo do blízkovýchodní politiky mnohem intenzivněji zapojovat (Ehteshami – Hinnebusch 1997: 13). Turgut Özal prohluboval ekonomické vztahy s Blízkým východem již v 80. letech, ale jeho regionální politika z této doby byla opatrnější než kurz nastolený během války v Zálivu. Turecko zejména začalo být aktivnější v bezpečnostních otázkách regionu, do kterých se dříve nikdy nechtělo zaplétat. Özal předně usiloval o to dokázat svému spojenci Spojeným státům, že podporuje jejich zájmy v regionu, a přidal se proto k protiirácké koalici. Ještě z počátku roku 1996 utužovalo Turecko vztahy s Izraelem – země podepsaly řadu dohod včetně smlouvy o vojenském výcviku a o volném obchodu. Jen o několik měsíců později se však vlády ujal premiér Necmettin Erbakan (ve funkci 1996–1997), který Izrael považoval za nepřítele a naopak se v zahraniční politice začal se zvýšenou pozorností zaměřovat na muslimské státy Blízkého východu (Pipes 1997/1998). Ačkoli turečtí

---

³⁸⁵ Od roku 1982 naopak začaly Turecko a Izrael rozvíjet spolupráci jejich tajných služeb (Pipes 1997/1998).

představitelé na vztahy s ostatními zeměmi regionu vždy nahlíželi jako na „přívěšek jeho západně orientované politiky“ (Jung – Piccoli 2001: 133), najednou stál islámský svět v centru Erbakanovy politiky. Jeho snaha posílit islámský prvek v zahraniční politice Turecka nicméně nebyla příliš úspěšná. Turečtí představitelé sice podnikali návštěvy svých protějšků v jiných muslimských státech a v roce 1997 Erbakan inicioval vznik skupiny D-8 (*Developing Eight*)³⁸⁶ – ekonomického fóra osmi rozvíjejících se muslimských států –, ale brzy jeho vláda padla a Strana blahobytu (*Refah Partisi*), jíž byl předsedou, byla rozpuštěna. Erbakanův nový islámský přístup se však nesetkal se silnou kritikou pouze na straně turecké armády a sekulární elity, ale kritizoval jej například i libyjský vůdce Qaddáfí, pro kterého obrat k islámskému světu nebyl dostatečným důkazem o změně zahraniční politiky Turecka. Ve vztahu k arabským zemím bylo totiž stále problematické, že si Turecká republika s sebou nesla odkaz kemalistické, tj. silně nacionalistické politiky, která zemi vzdalovala arabské části Blízkého východu (Jung – Piccoli 2001: 133). Problematickým bodem také byla (či dosud je) několik nevyřešených konfliktů s tureckými sousedy, předně Irákem a Sýrií.³⁸⁷

Ačkoli bylo vměšování Turecka do regionu v některých obdobích jen minimální, na několika případech konfliktů či sporů o různé otázky s některým z blízkovýchodních států můžeme demonstrovat, jak se Turecku dařilo uplatňovat svůj vliv. Jeden z největších sporů, které mělo Turecko v minulosti se svými sousedy Sýrií a Irákem, se týkal využívání vod z řek Eufrat a Tigris. Tyto státy se obávaly dopadu, jaký by na přítok obou řek na jejich území měla výstavba Jihovýchodního anatolského rozvojového projektu neboli velkého anatolského projektu (*Great Anatolian Project; GAP*), který Turecko iniciovalo koncem 60. let 20. století a který předpokládal výstavbu řady přehrad a hydroelektráren na výše zmiňovaných řekách (Sayari 1997: 48). Turecko v tomto sporu vystupovalo z pozice mocnějšího státu – opakovaně odmítalo požadavky svých arabských sousedů, aby byla tato otázka vyřešena při multilaterálních jednáních.

---

³⁸⁶ Vedle Turecka se tohoto fóra účastnil také Egypt, Írán, Indonésie, Malajsie, Nigérie, Pákistán a Bangladéš.

³⁸⁷ Problémy se Sýrií se týkají jednak využívání vod z řeky Eufrat, ale také vlastnictví provincie Hataj, kterou si Syřané dodnes nárokují, byť její území koncem 30. let připadlo Turecku. V minulosti také syrská vláda podporovala aktivity kurdských ozbrojených opozičních skupin útočících na turecké cíle. Co se sporu s Irákem týče, předním problémem zůstávají aktivity tureckých Kurdů pobývajících na severu Iráku, ale vedle nich i přežívající historické křivdy kvůli otázce Mosulu. Turecko si již po první světové válce dělalo nároky na Mosul, který se nakonec stal součástí Iráku, a byť nakonec toto rozhodnutí uznalo, dodnes zaznívají občasné názory na to, že byla hranice mezi oběma zeměmi vymezena špatně a že Mosul historicky patří právě k tureckému území (Pipes 1997/1998; Sayari 1997: 45, 47).

Předně se obávalo, že by se tím nechalo zatáhnout do meziarabské politiky, což jeho představitelé odmítali. Irácká a syrská vláda Anatolský projekt chápala jako na „mocnou vodní zbraň“ (Hoffmann cit. dle Jung – Piccoli 2001: 144) – obávaly se, že by Ankara mohla využít svého umístění v horní části povodí řek Eufrat a Tigris jako prostředku pro politické vydírání. V 90. letech tak projekt posílil napětí ve vztazích těchto států a irácká a syrská vláda spolu dokonce navzdory dlouhodobé vzájemné zášti začaly jednat, aby tváří v tvář Turecku spojily své síly a zlepšily vyjednávací pozici společným postupem.

Turecko mělo v minulosti řadu příležitostí prokázat, že je také vojenským centrem, které umí své vojenské kapacity využít nejen jako nástroj odstrašení, ale i donucení. Turecká republika řeší v podstatě po celou dobu své existence problém kurdské menšiny žijící převážně v jihovýchodní části jejího území, resp. problém separatistických tendencí některých kurdských skupin, mezi nimiž vyniká zejména Kurdská strana pracujících (*Partiya Karkerên Kurdistan*; PKK). PKK vedla řadu let svůj ozbrojený boj proti turecké vládě z území severního Iráku. Od roku 1984, kdy PKK se svým násilným odporem začala, až do konce 90. let intervenovala turecká armáda a letectvo do severních oblastí Iráku celkem 57 krát (Gunter cit. dle Jung – Piccoli 2001: 145). Při jedné z největších operací irácko-tureckou hranici překročilo dokonce až 40 tisíc tureckých vojáků, kteří měli za úkol zničit infrastrukturu a základny PKK (Sayari 1997: 47). Tyto vojenské aktivity jen posílily obavy a nedůvěru arabských států vůči Turecku. Ty se potvrdily v roce 1998, kdy Turecko otevřeně vyhrožovalo Sýrii kvůli tomu, že nechala na svém území pobývat Abdullaha Öcalana, vůdce PKK, a požadovalo jeho předání tureckým úřadům. Syrská vláda nakonec couvla a ze strachu z vypuknutí ozbrojeného konfliktu Turecku vyhověla a vypověděla Öcalana ze země (Kayaoğlu 2013).

V souvislosti se zkušeností s vládou umírněné islamistické strany AKP se od počátku nového tisíciletí často mluví o tzv. tureckém modelu, který spočívá v kombinaci demokratických a islamistických prvků. Turecko tak podle některých autorů (např. Keyman 2012: 25 či Öktem – Kadıoğlu 2012: 4) představuje modelový příklad pro muslimské nedemokratické země Blízkého východu. Diskuze o Turecku v čele s AKP jako vzoru pro blízkovýchodní muslimské státy by ovšem neměla zastřít skutečnost, že to není zdaleka poprvé, co je na Turecko takto nahlíženo. Oran (2012: xiv) zmiňuje dokonce tři období v dějinách moderního Turecka, kdy země fungovala jako příklad vhodný následování. Poprvé se jednalo o 30. léta 20. století, kdy se v tureckém modelu vzhledl perský vládce Rezá Šáh Pahlaví, který po vzoru svého tureckého souseda začal s procesem westernizace a modernizace země. V 50. letech zaujala turecká ideologie kemalismus alžírského prezidenta Habíba Bourguibu, který se dokonce prohlásil za

kemalistu. V 90. letech pak bylo přáním nejen samotného Turecka, ale i západních států, aby se postsovětské muslimské republiky ve Střední Asii vydaly cestou, jakou se v minulosti vydala právě Ankara. Je třeba říci, že v tomto případě se nejednalo o příliš úspěšný pokus, neboť Turecko vystupovalo spíše z pozice moci, nežli pozice vůdce, jež má být následován, a o to státy, které čerstvě nabyly samostatnosti, nestály.

Současná normativní dimenze regionální politiky Turecka, resp. modelová role země vychází z podoby politického systému Turecka, dynamického ekonomického růstu a ideologie a formy vlády AKP. Turecko má oproti mnoha svým arabským sousedům rozvinutější ekonomiku a především se jedná o většinově muslimský stát v čele s islamistickou stranou, kterému se podařilo vytvořit na blízkovýchodní poměry relativně demokratický a stabilní systém. Tyto skutečnosti pak propagátorům „modelové role“ Turecka slouží jako důkaz, že si islámská kultura a tradice, ekonomický rozvoj a demokratický a sekulární politický systém neodporují (Fawcett 2011a: 51). Z tohoto důvodu si Candar a Fuller (2001: 27) myslí, že by Turecko mělo „veřejně a explicitně podporovat prodemokratické trendy“ v arabských zemích Blízkého východu. V tureckém příkladu se již vzhledla například marocká Strana spravedlnosti a rozvoje (*Hizb al-^cadála watanmíja*), egyptská Strana svobody a spravedlnosti (*Hizb al-hurríja wal-^cadála*) či tuniská strana Obnova (*An-Nahda*) (Torelli 2012: 65–66).³⁸⁸

Přestože v muslimském světě nenajdeme zemi, které by se úspěšněji podařilo rozvinout sekulární a demokratickou ústavní vládu, musí se turecký model stále vypořádávat s určitými problémy. Na jednu stranu někteří vzhlíží k Turecku jako muslimské zemi, které se podařilo dosáhnout určité úrovně demokracie a ekonomického rozvoje, pro jiné jde ovšem o „nedostatečně muslimskou“ zemi, čímž naráží na veskrze sekulární charakter tohoto státu (Oran 2012: xiv–xx). Navíc názory části arabské společnosti na Turecko se stále vrací k jeho imperiální minulosti a i uznání tureckého postavení v regionu má své limity. Podle Orana (2012: xx) jsou ale osmanská minulost země či její sekulární povaha jen malými překážkami na cestě k tomu stát se skutečným vzorem. To, co jí může skutečně bránit, jsou spíše problémy vlastní domácí politiky – byť má Turecko poměrně stabilní ekonomiku, to samé se nedá říct o politické oblasti. Image Turecka nezhoršují jen negativní obrázky z historie, jako arménská genocida (1915), invaze na severní Kypr (1974) či zkušenost s několika vojenskými převraty, ale především tradice silného státu a způsob, jakým jedná s tureckými Kurdy. Pokud samo Turecko nebude dodržovat zásady demokratického

---

³⁸⁸ Daily News – Justice and Development Party now taking stage in new Libya (5. 3. 2012): <http://www.hurriyetdailynews.com/justice-and-development-party-now-taking-stage-in-new-libya.aspx?pageID=238&nID=15217&NewsCatID=357>; 15. 9. 2014.

státu, respektovat práva etnických menšin a řešit další sporné otázky jeho minulosti i současnosti, nebudou mu jiné země naslouchat.

Soft power tureckého státu nestaví jen na demokratické zkušenosti – má k ní přispívat také podpora regionálního multilateralismu, řešení konkrétních regionálních problémů, zapojování se do peacekeepingových a humanitárních operací (např. v pásmu Gazy, Afghánistánu, Somálsku, Súdánu apod.), aktivní snaha řešit konflikty ve svém okolí, stejně jako dvojitá identita Turecka, která z něj dělá ideálního prostředníka při jednání blízkovýchodních a evropských či západních zemí (Bayer – Keyman 2012: 73–74). Podle Keymana (2012: 25–26) dvojitá identita Turecka jako blízkovýchodní a zároveň evropské země posiluje jeho „měkkou moc“, a to z toho důvodu, že se jedná o jediný příklad státu, který může komunikovat zároveň „se západními vůdci a s blízkovýchodními vůdci a se Severem a s Jihem“. Zvýšená snaha Turecka zprostředkovávat mír v regionálních konfliktech a urovnávat spory, do nichž je samo zapojeno, pak vyplývá z tzv. politiky nulových problémů se sousedy.

Od té doby, co Turecku vládne AKP, vychází turecká zahraniční politika z vize Ahmeta Davutoğlu, ministra zahraničních věcí (od roku 2009), který v roce 2001 vydal knihu *Strategická hloubka (Stratejik Derinlik)*. Po přijetí tzv. Davutoğlovsky doktríny – první zahraničně-politické doktríny od doby Mustafy Kemala – se turecká zahraniční politika výrazně změnila. Původně regionálně izolovaná země se brzy začala ve své zahraniční politice aktivně angažovat v několika okolních regionech, a to včetně Blízkého východu, kde je posílená turecká přítomnost asi nejvíce viditelná. Blízký východ i arabský svět jsou podle Davutoğlovsky vize oblastmi velkého významu a předmětem zájmu Turecka – jedná se totiž o součást toho, co turečtí představitelé nazývají „osmanský geopolitický prostor“ (Walker 2011: 7–8). Zvýšený zájem Turecka o tuto oblast se v praxi zahraniční politiky projevuje jednak ve snaze v souladu s tzv. politikou nulových problémů se sousedy zlepšit a utužit vztahy se sousedními státy, což v některých případech vyžaduje řešení dlouholetých sporů, a jednak v roli mediátora, kterou Turecko v posledních několika letech aktivně zastávalo³⁸⁹ (Abou-El-Fadl 2012: 234). Turecká vláda se proto snaží urovnat historické spory se sousedy, což vyžaduje také otevření otázky Kypru či arménské genocidy, ale i zlepšení vztahů s Íránem či Sýrií, což se jí do velké míry povedlo, na druhou stranu se ale objevil spor s Izraelem³⁹⁰ (Öktem – Kadıoğlu 2012: 2).

---

³⁸⁹ Turečtí představitelé tak např. iniciovali setkání nejvyšších představitelů zemí regionu před válkou v Iráku, hráli roli zprostředkovatelů mezi Sýrií a Izraelem.

³⁹⁰ Turecko-izraelské politické vztahy značně ochladly po roce 2010, kdy izraelské námořnictvo podniklo operaci proti civilním lodím plujícím v mezinárodních vodách Středozemního moře. Lodě převážely humanitární pomoc a další produkty potřebné

Ještě více ovšem turečtí představitelé usilují o užší ekonomickou, politickou a kulturní spolupráci, neboť jsou přesvědčeni, že zvýšená vzájemná závislost zemí spolu s připomínáním společné historie a kulturních vazeb a tradic přispěje k urovnání konfliktů a podpoře míru. Keyman (2012: 23) v této souvislosti mluví také o prostředcích populární kultury (známé jsou v současnosti v arabských oblastech např. turecké „mýdlové opery“), které podporují turistické cesty Arabů do Turecka. Úspěch politiky nulových problémů ovšem závisí do velké míry na ostatních zemích – jak přistoupí na smířlivé kroky Turecka a nabídky vzájemné spolupráce – a její výsledky tak Turecko není schopno ovlivnit samo. Činnost Turecka na poli řešení konfliktů je potřeba vyzdvihnout zejména ze dvou důvodů – Ankara se nikdy v minulosti v této oblasti takto aktivně neangažovala, což se radikálně změnilo po nástupu nového tisíciletí, a navíc v porovnání s některými tzv. umírněnými arabskými státy je Turecko čím dál ochotnější ujímat se role regionálního mediátora. Turečtí představitelé například iniciovali setkání nejvyšších představitelů zemí regionu před válkou v Iráku (2003), hráli roli zprostředkovatelů mezi Sýrií a Izraelem³⁹¹ či mezi Izraelem a Palestinci, účastnili se jednání mezi Afghánistánem a Pákistánem a vedle nich i na Balkáně a na Kavkaze (Fawcett 2011a: 55). S ohledem na úspěšnost tureckých mediačních snah je však problematické, že se turečtí představitelé pouští do řešení i takových konfliktů, které se na Blízkém východě v minulosti nepodařilo urovnat ani světovým mocnostem – je zde tedy patrná propast mezi příliš ambiciózními cíli a stále ještě nedostatečnými kapacitami (Oran 2012: xxi). Turecko tak nemá na Blízkém východě tak silnou pozici jako vnější světové mocnosti, na druhou stranu mu ale Fawcett (2011a: 55) přiznává významnou roli regionálního vyvažovatele revizionistických mocností (např. Íránu či Sýrie), které usilují o změnu *statu quo* regionálního řádu.

S ohledem na angažovanost Turecka v blízkých regionech je turecká zahraniční politika posledních několika let někdy označována pojmem *neo-osmanismus* (angl. *neo-Ottomanism*). Na druhou stranu je vcelku pochopitelné, že se podobné názory objevují, když jak Davutoğlu, tak i premiér Erdoğan slávu Osmanské říše často připomínají a opěvují její úspěchy při sjednocování muslimského světa (Walker 2011: 7, 9). Ovšem

---

pro postkonfliktní rekonstrukci v pásnu Gazy. Při izraelské operaci bylo zabito několik tureckých humanitárních pracovníků. Vzájemným vztahům přitížilo také přátelství mezi premiérem Erdoğanem a bývalým premiérem Palestinské autority v pásnu Gazy Ismá'ílem Haníjou (z hnutí Hamás) a časté setkávání s vůdcem Hamásu Chálidem Maša'alem a bývalým íránským prezidentem Ahmadínežádem (Öktem – Kadıoğlu 2012: 5).

³⁹¹ Mediacce mezi Izraelem a Sýrií ovšem nebyla úspěšná, neboť Izrael napadl na konci roku 2008 pásnu Gazy (Öktem – Kadıoğlu 2012: 5).

vláda a AKP vehementně odmítají, že by jejich zahraniční politika navazovala na politiku Osmanské říše. Naznačovalo by to totiž imperialistické cíle a zájmy, což ale neodpovídá kurzu současné konstruktivní a proaktivní politiky Turecka, která má za cíl posilovat ekonomickou a obchodní spolupráci s okolními oblastmi a posilovat bezpečnost Turecka v jeho nejbližším okolí (Abou-El-Fadl 2012: 234).

Argument o neoimperiální politice není jediným vysvětlením nové zahraniční politiky Turecka – podle jiných názorů naznačuje spíše „změnu osy“, kdy Ankara nahrazuje dosavadní transatlantickou osu za tu islámskou, případně značí přijetí role modelového demokratického muslimského státu. Vysvětlení aktivnější turecké politiky na Blízkém východě lze jednoduše nalézt ve snaze Ankary „diverzifikovat její neochvějně euroatlantickou pozici, aby se vypořádala s výrazně se měnícími globálními podmínkami“ (Oran 2012: xvii). Tato diverzifikace nezbytně předpokládá, že se bude Turecko přizpůsobovat realitám Blízkého východu a dalších regionů³⁹², reagovat na politiky zemí těchto oblastí a zaměřovat se na své cíle vyplývající z jeho pozice mimo evropský region – tím se ovšem přirozeně více či méně bude muset odklonit od americké či evropské politiky³⁹³. Přijetí této proaktivní a multidimenzionální zahraniční politiky bylo otázkou racionální volby – země se jednoduše podporou dialogu, spolupráce a interdependence mezi státy a posilováním vlastní *soft power* přizpůsobuje měnícímu se mezinárodnímu prostředí (Keyman 2012: 20, 22).

3.5.3 Uznání mocenského postavení Turecka

S ohledem na nedostatečné ambice Turecké republiky dosáhnout vůdčí či jinak významné mocenské pozice na Blízkém východě v období 40.–80. let, stejně jako jeho omezenou angažovanost v regionu je třeba konstatovat, že i přes značnou materiální převahu nelze zemi za regionální mocnost v těchto desetiletích považovat. Na druhou stranu aktivní diplomacie, prohlubování ekonomické a obchodní spolupráce, zdůrazňování kulturní podobnosti zemí, společných bezpečnostních témat a nakonec i posilování *soft power* jako

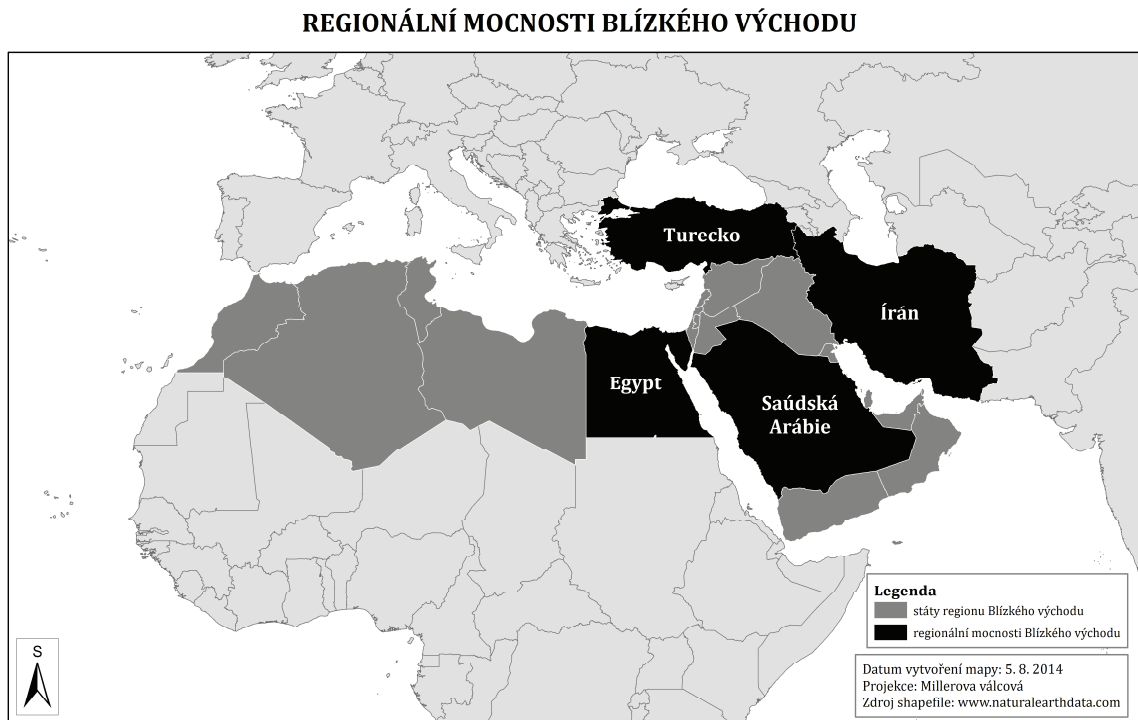
---

³⁹² Pro zahraničně-politické zájmy má mít pozornost směřovaná do více regionů i tu výhodu, že posilováním spolupráce a navazováním ekonomických a jiných vazeb se zeměmi mimo euroatlantický prostor Turecko zvýší svoji relativní autonomii a bude méně závislé na Spojených státech a Evropské unii.

³⁹³ Například v roce 2003 došlo k ochlazení turecko-amerických vztahů poté, co Turecko nepovolilo Spojeným státům zaútočit na Irák z tureckého území. O čtyři roky později se obě země opětovně dostaly do sporu, když turecká vláda reagovala na útoky PKK z Iráku na turecké vojáky tak, že hrozila útokem na kurdské oblasti na severu Iráku (Kreiser – Neumann 2010: 213).

doplňku geopolitické moci Turecka v 90. letech 20. století a na počátku 21. století napomohla posílení postavení země jako regionální mocnosti, která se tak zařadila po bok dalších mocností – Egypta, Íránu a Saúdské Arábie (viz Mapa 3).

Mapa 3: Regionální mocnosti Blízkého východu

Zdroj: vlastní mapa

Bayer s Keymanem (2012: 75) dokonce tvrdí, že se Turecko stává „jedním z významných globálních humanitárních států“. V blízkovýchodním kontextu není běžné, aby země úspěšně kombinovala jak prvky sekulární a parlamentní demokracie spolu s islámským náboženstvím většiny obyvatel, tak i vojenskou a ekonomickou sílu s reputací mediátora a humanitárního státu. Proto je Turecko, slovy Keymana (2012: 28), „klíčovým aktérem budoucnosti Blízkého východu“ stejně jako dalších regionů. S ohledem na materiální zdroje moci, stejně jako jeho rostoucí ambice a významnou regionální angažovanost (vojenskou i diplomatickou) je třeba od 90. let o Turecku uvažovat jako o regionální mocnosti Blízkého východu. Byť má jistý potenciál posilovat svoji roli jako modelové země, uvažovat o něm jako regionálním vůdci je předčasné – v jeho politickém a ekonomickém modelu se prozatím vzhledlo několik politických stran v několika arabských zemích, ale pořád bude muset výrazně zlepšit svoji image zejména před arabskou

veřejností. Zde se shodujeme s Fawcett (2011a: 51), která tvrdí, že Turecko prozatím neposkytuje dostatečně atraktivní model, který by mohl arabský svět následovat. Značným handicapem, který Turecku může bránit v širším uznání jeho postavení na Blízkém východě, totiž může být jeho osmanská minulost a odlišná etnicita a s nimi spojená nedůvěra některých arabských států vůči jeho úmyslům a politikám. S ohledem na mezinárodní uznání mocenského postavení Turecka je klíčová jeho participace ve skupině G20, ale i výrok ministryně zahraničních věcí USA Hillary Clinton, která Tureckou republiku označila za „rostoucí světovou mocnost“³⁹⁴.

---

³⁹⁴ Today's Zaman – Clinton calls Turkey 'emerging global power' in foreign policy address: <http://www.todayszaman.com/news-181157-clinton-calls-turkey-emerging-global-power-in-foreign-policy-address.html> (15. 9. 2014).

4 ŘÁD BLÍZKÉHO VÝCHODU NA POZADÍ SOUPEŘENÍ REGIONÁLNÍCH MOCNOSTÍ

K pochopení podoby blízkovýchodního regionu je třeba nahlédnout více do historie jeho vývoje a udělat si jasnější obrázek o kontextu, v jakém systém na Blízkém východě vznikal a jak se formoval převažující řád. Ohled přitom musíme brát na spory a konflikty mezi jednotlivými aktéry, povahu vzájemných vztahů a momenty spolupráce a integrační snahy, které regionální řád utvářely a měnily. Byť hlavní pozornost zaměříme na roli regionálních mocností při utváření a formování regionálního řádu, během jeho analýzy nelze opomíjet ani ostatní aktéry regionu a vnější mocnosti, které do vývoje této oblasti zasahovaly už v době existence Osmanské říše a o to intenzivněji poté, co došlo k jejímu rozpadu. Politiky, chování a role jednotlivých regionálních mocností a jejich vzájemné vztahy přitom mohou hodně vypovědět o obdobích stability i nestability a o přetrvávajících bezpečnostních problémech, s nimiž se region nedokázal vypořádat. Následující text je rozdělen do čtyř období, které nám umožňují lépe popsat a pochopit podobu převažujícího řádu, neboli soubor konkrétních praktik, norem a institucí, které v každém období dominovaly, i to, jakou roli v daném období hrály jednotlivé regionální mocnosti.

4.1 Regionální řád v letech 1945–1967

Od konce 19. století a zejména v prvních desetiletích století dvacátého byl v podstatě celý Blízký východ (kromě centrálních oblastí Osmanské říše) pod přímým či nepřímým vlivem západních mocností. V etapě po rozpadu Osmanské říše, tedy přibližně od 20. let, to pak byly zejména Velká Británie a Francie, kdo rozhodoval o uspořádání rodícího se blízkovýchodního systému států.³⁹⁵ A byly to právě tyto západní mocnosti, které v tehdejší době prosazovaly prvotní představu o podobě regionálního uspořádání Blízkého východu – měl zde být vytvořen vestfálský systém suverénních států, které tvoří mezinárodní společenství vystavěné a fungující na základě sdílených norem a pravidel (Huntington 1996: 51). Ovšem tím, jak byly prvky tohoto řádu do velké míry nadefinovány vnějšími mocnostmi, byl řád od samého počátku zpochybňovaný, k čemuž přispěl i fakt, že se alespoň v počátečních desetiletích 20. století nedalo mluvit o faktické nezávislosti většiny blízkovýchodních zemí (Fawcett 2011a: 38). Obě světové mocnosti měly

---

³⁹⁵ Regionální řád, který na Blízkém východě existoval v době nadvlády Osmanské říše, spočíval na mnoha překrývajících se entitách a autoritách – islámském chalífátu, prvních státech, provinčních vládách, místních kmenech, náboženských autoritách apod. (Murden 2009: 119).

v této oblasti své kolonie a od 20. let i mandátní území, které spravovaly, a přestože jednotlivé arabské státy postupně začaly získávat na svých kolonizátorech, resp. mandatářích nezávislost, v některých případech byla proklamovaná suverenita jen pouhou formalitou a úzké ekonomické i politické vazby na západní mocnosti některým zemím i po nabytí skutečné nezávislosti ještě léta zůstávaly³⁹⁶ (to byl případ Egypta, Iráku, Libanonu, Sýrie, Jordánska a dalších zemí, viz kapitola 2.2).³⁹⁷

Z ohledu nabývání skutečné nezávislosti blízkovýchodních států, posilování autonomie regionu na vnějších aktérech a zejména růstu místních mocenských center, byla pro blízkovýchodní země důležitá doba od 40. let 20. století. Druhá světová válka přechod k nezávislosti mnoha zemím usnadnila, neboť v té době upadala relativní moc koloniálních center v mezinárodním systému, a tím pádem oslaboval i jejich vliv v politice Blízkého východu, stejně jako ve vnitrostátním vývoji některých arabských zemí. Za těchto podmínek se rodil regionální řád, který byl charakterizován navazováním nových diplomatických vztahů, prvními většími integračními pokusy stejně jako prvními regionálními konflikty, rozvojem (pan)ideologií a panregionálních identit, ambicemi Egypta o dosažení vůdčí pozice v regionu a nakonec i „výměnou“ světových mocností, které se angažovaly v regionální politice. Ačkoli totiž v poválečném období postupně oslabovalo vměšování Francie a Velké Británie, nebyl region v dalších dekádách zcela prost zahraničních intervencí a vlivů. Zasahování bývalých kolonizátorů bylo pouze nahrazeno velmocenskou politikou Sovětského svazu a Spojených států amerických. Ve studenovělečném období byl Blízký východ, podobně jako jiné regiony ve světě, rozdělen mezi soupeřící bloky³⁹⁸ a i kvůli

---

³⁹⁶ Tyto vazby pak byly často přerušeny až převraty, kterými si mnohé země Blízkého východu prošly v 50. a 60. letech 20. století.

³⁹⁷ Podle Cohena (2003: 329) se ovšem region v meziválečné éře těšil určitému stupni geopolitické stability, neboť koloniální mocnosti v ovládaných zemích udržovaly rovnováhu moci a podařilo se jim zabránit šíření vlivu Ruska, resp. Sovětského svazu v regionu. Druhá světová válka představovala další období soupeření evropských mocností nejen v Evropě, ale i mimo jejich vlastní území – Blízký východ se stal opět bojištěm a předmětem zájmu cizích států. Konflikty, nestabilita a hluboké rozpory ovládly vztahy mezi samotnými blízkovýchodními státy spíše až během studenovělečného období, tedy v době, kdy čím dál více místních států nabývalo na nezávislosti.

³⁹⁸ Velmoci měly na Blízkém východě své blízké spojence i přes to, že většina zemí regionu deklarovala nezúčastněný postoj k bipolárnímu konfliktu. K Hnutí nezúčastněných (*Non-Aligned Movement*), tedy skupině států, které měly formálně stát stranou bipolárního soupeření a neměly být součástí ani jednoho velmocenského bloku, patřily od 60.–70. let 20. století všechny blízkovýchodní státy vyjma Izraele a Turecka. I přesto byly některé státy považovány kvůli sovětské ekonomické a technologické podpoře za spojence SSSR (např. Sýrie, Alžírsko a původně i Egypt), jiné byly pokládány za součást západního bloku (např. šáhův Írán, Saúdská Arábie) (Østerud 1992: 8). Turecko do Hnutí nezúčastněných nevstoupilo ze dvou hlavních důvodů – jednak „se necítilo být součástí nějakého asijsko-

geostrategické poloze regionu a jeho bohatým ropným zásobám měly obě velmoci zájem na prosazení a naplňování svých zájmů v této oblasti skrze aliance, spolupráci a klientské vztahy s místními vládci (Kilic 1959: 184; Legro 2011: 178). Jak se nicméně již brzy po druhé světové válce ukázalo, řada států regionu (a to předně ty disponující strategickou polohou a/nebo ropným bohatstvím) měla o jeho uspořádání vlastní představy a regionální politiky zemí se nezdálo, kdy vymykaly politice a zájmům světových mocností.³⁹⁹

Ačkoli byla myšlenka moderního suverénního státu Blízkému východu do velké míry cizí a byla do oblasti importována západními mocnostmi, zpočátku ji přijímaly minimálně ty síly, které usilovaly o ukončení nadvlády vnějších mocností a získání nezávislosti v rámci moderního státu. Podle Gonzalez-Pelaezové (2009: 94) instituce suverenity těžila mimo jiné také z toho, že panarabismus⁴⁰⁰, který sílil v zemích pod cizí nadvládou, podporoval myšlenku, že by jednotlivé státy nejdříve měly samostatně dosáhnout nezávislosti na koloniálních mocnostech a až následně se sdružit v jednotný arabský národ. Zisk nezávislosti moderních států v hranicích vymezených evropskými mocnostmi představoval první a nezbytný krok na cestě k celoarabské jednotě a myšlenkou arabského nacionalismu se zaštiťovali bojovníci za nezávislost v řadě blízkovýchodních zemí. A právě idea arabské jednoty je faktorem, kvůli němuž se řada autorů (např. Buzan – Gonzalez-Pelaez 2009b: 237–238; Fawcett 2011b: 159) domnívá, že lze úspěšně pochybovat o tom, zda byl vůbec regionální řád dle západního vzoru organizačním ideálem, který by sdílely všechny země Blízkého východu a jejich obyvatelstvo. Tato představa byla totiž zpochybňována

---

afrického bloku“ a jednak si nezúčastněnost v bipolárním konfliktu vzhledem ke své geografické poloze v přímém sousedství Sovětského svazu ani nemohlo dovolit (Kreiser – Neumann 2010: 213). Muselo sice překonat historicky podmíněnou nedůvěru vůči západním mocnostem, ale členství v Severoatlantické alianci alespoň mohlo zemi (na rozdíl od nezúčastněnosti) zajistit bezpečnost a integritu (Jung – Piccoli 2001: 136).

³⁹⁹ Hinnebusch (2009: 216) tvrdí, že díky bipolárnímu soupeření velmocí bylo umožněno regionálním mocnostem (jmenovitě Egyptu), aby v regionu posilovaly svoje vlastní mocenské postavení. Bez vzájemného vyvažování moci Sovětského svazu a Spojených států i v rámci Blízkého východu by mohlo dojít k silnější kontrole regionu ze strany jedné z mocností. V době, kdy totiž Blízkému východu jasně dominovala Velká Británie, se nepodařilo žádnému lokálně mocnému státu (ani Egyptu, ani Iráku či Íránu) britskou dominanci oslabit, resp. posílit vlastní pozici a moc.

⁴⁰⁰ Panarabismus je takový typ arabského nacionalismu, který chápe arabský svět jako „pan-systém“ založený na jednotném arabském národu (viz Schéma 6). Cílem panarabismu je vytvořit jeden arabský národní stát a zrušit tak umělé hranice procházející arabským světem (Valbjørn 2009: 144).

příklonem některých států a jejich společností k panarabismu⁴⁰¹ (nemluvě o slabosti většiny místních zemí, která k budování společnosti moderních států také nepřispívala). Proto již poté, co začaly státy nabývat nezávislosti, se zrodil první velký problém blízkovýchodní politiky – rozšiřování systému moderních států a zároveň šíření myšlenky arabské jednoty⁴⁰², která přímo napadala suverenitu nově vzniklých států a která oslabovala životaschopnost a potenciálně mohla vést ke zničení systému postkoloniálních států.

Státy, které se jen nedávno dostaly z područí západní nadvlády, se usilovně snažily ochránit svoji nově nabytou nezávislost tváří v tvář evropským mocnostem a zároveň se musely vypořádávat s posilováním transnacionálních identit, které oslabovaly legitimitu moderních států a nově se formujícího systému států. Jako nástroj obrany jak před imperiálními mocnostmi, tak i rivaly v regionu a transstátními hnutími si proto politické elity, které stanuly v čele nově nezávislých států, osvojily instituci suverenity spolu se státocentrickým nacionalismem (Hinnebusch 2009: 214). Formující se systém byl z tohoto důvodu charakterizován existencí centralizovaných teritoriálních politických entit, které brzy začaly prosazovat národní identitu, a zároveň dosavadních substátních identit a posilujících identit nadnárodních (náboženských a etnických), což vedlo k tomu, že mnoho států regionu ještě po dlouhou dobu trpělo nedostatkem legitimacy (Murden 2009: 117, 119). Krize legitimacy moderního státu na Blízkém východě se plně projevila v 50. a 60. letech, kdy v Egyptě v roce 1952 došlo k převratu vedeného Džamalem Násirem, hlavním propagátorem panarabismu.⁴⁰³ Přestože byla zpočátku Násirova představa o uspořádání Blízkého východu dosti nejasná, brzy formuloval vizi postavenou na kombinaci panarabismu, antiimperialismu, antisionismu, neutralitě a nakonec i socialismu, díky níž začal velmi rychle posilovat svůj vliv v regionu.

---

⁴⁰¹ V pozdějších desetiletích se k panarabismu jako instituci oslabující legitimitu moderního státu přidala i další nadnárodní ideologie, a to islamismus, ale i velká moc a vliv nestátních aktérů (např. OOP či Hizballáhu) na domácí politiku jednotlivých zemí, stejně jako na regionální politiku.

⁴⁰² Arabský nacionalismus sílil nejen proto, že se jednalo o silný mobilizační prostředek z doby boje za nezávislost, ale i z toho důvodu, že významný nárůst počtu států v důsledku rozpadu Osmanské říše a pozdějšího dekolizačního procesu obrátil pozornost nových států směrem k významu a vlivu společné historie, společných kulturních a náboženských rysů i vlivu konkrétního geografického prostředí na jejich politické a bezpečnostní problémy (Smith 1968: 3–4).

⁴⁰³ Revoluční nálada se následně z Egypta přelila i do dalších zemí, např. Iráku (1958), Jemenu (1962) a Libye (1969).

Ale problém „soužití“ moderních národních států a panarabismu⁴⁰⁴ nebyl jediným problémem regionu – konec 40. let 20. století se na Blízkém východě nesl také ve znamení počátku vleklého arabsko-izraelského konfliktu a prvního tříštění regionu kvůli rozdílným představám států o vhodné podobě regionálního řádu. Význam obou sporů pro vývoj regionu vystihuje Sela (1998: 14): „Historicky se regionální arabský systém vyvíjel kolem dvou konfliktních ohnisek – meziarabského soupeření o regionální hegemonii a palestinského problému.“ Rozdělení Palestiny na dvě části a vyhlášení nezávislého státu Izrael (1948)⁴⁰⁵ se stalo událostí, která destabilizovala celý region na další desetiletí. Jedinými dvěma blízkovýchodními státy, které uznaly vznik Izraele, byly toho času Turecko (1949) a Írán (1950⁴⁰⁶). Naopak žádný arabský stát jeho nezávislost neuznal a několik jich (v první řadě Egypt, Irák, Sýrie, Zajordánsko, Libanon a Saúdská Arábie) rovnou židovskému státu vyhlásilo válku (1948–1949), která byla jen jednou z řady mezinárodních arabsko-izraelských konfliktů, které v následujících dekádách znovu a znovu narušovaly bezpečnost a regionální vztahy, a navíc ji provázela celá řada menších vojenských střetů v Izraeli a jeho blízkém okolí. V době vzniku Izraele se také členové Ligy arabských států dohodli na ekonomickém bojkotu Izraele, který byl dodržován až do konce 70. let a podle Murdena (2009: 125) šlo o jednu z neúspěšnějších společných akcí členů LAS.⁴⁰⁷ Boj proti Izraeli, resp. za palestinská práva na vytvoření vlastního státu na okupovaných územích, se navíc stal nezbytnou součástí zahraničně-politické „výbavy“ všech regionálních mocností, které si činily nárok na vůdčí postavení v regionu.

Vedle arabsko-izraelského konfliktu po druhé světové válce propukl ještě jiný spor, který se pro změnu týkal normativních představ o podobě a fungování regionu. Na jedné straně tohoto sporu stály prozápadní (a Británií vytvořené) monarchie, v nichž vládla hášimovská dynastie, tj.

---

⁴⁰⁴ Myšlenka arabské solidarity v regionu byla velmi živá již koncem 40. let, ale skutečná solidarita byla často omezována ve prospěch zájmů vládnoucích dynastií a jednotlivých států (Murden 2009: 122).

⁴⁰⁵ Izrael měl v době svého vzniku podporu jak Sovětského svazu, tak i Spojených států. Moskva v době izraelské války za nezávislost povolila Československu dodat novému státu zbraně, které umožnily Izraelcům porazit arabskou koalici (Brecher 1969: 131). Postupně se ale Izrael díky úzkým vojenským a ekonomickým vazbám s USA stal opěrným bodem jejich politiky v regionu. Tato americká pomoc umožnila Izraeli rozvíjet ekonomiku a stát se jedním z vojensky nejsilnějších států na Blízkém východě, což mu zajistilo bezpečnost během následujících válek s arabskými státy.

⁴⁰⁶ Írán uznal nezávislost Izraele pouze *de facto*.

⁴⁰⁷ K dohodě došlo navzdory tomu, že se již koncem 40. let na půdě LAS projevovaly meziarabské spory, tj. spory mezi hášimovskou dynastií na straně jedné a Egyptem, Saúdskou Arábií a Sýrií na straně druhé (viz níže).

Transjordánsko (později Jordánsko) a Irák⁴⁰⁸, které nahlížely vesměs pozitivně na regionální projekt evropských mocností usilujících o institucionální zaštitění „post-imperiálního bezpečnostního režimu“ na Blízkém východě, jehož součástí bylo několik iniciativ na vytvoření bezpečnostních struktur a obranných systémů⁴⁰⁹ (tzv. Blízkovýchodního velení, Obranné organizace Blízkého východu a Bagdádského paktu⁴¹⁰) (Hinnebusch 2009: 215).⁴¹¹ Na straně druhé se nacházely státy jako Egypt, Sýrie a Saúdská Arábie⁴¹², které výrazně kritizovaly aktivity západních

---

⁴⁰⁸ Oba státy spolu v roce 1947 uzavřely tzv. dohodu o bratrství.

⁴⁰⁹ Původně Velká Británie navrhovala vytvoření tzv. Blízkovýchodního velení (*Middle East Command*, MEC), kam vedle Británie měly patřit i USA, Francie a právě Turecko. Reálnějších obrysů nabyl až druhý britský obranný projekt z roku 1952 – Obranná organizace Blízkého východu (*Middle East Defense Organization*, MEDO), jež měla nahradit dosavadní soustavu britských základů a bilaterálních smluv, které měla se zeměmi regionu uzavřeny (vedle samotné Británie měla být MEDO financována i USA, Francií a Tureckem). Ačkoli některé arabské státy o vstupu do MEDO uvažovaly (např. prozápadní vlády Iráku, Jordánska, Saúdské Arábie i Libanonu), nakonec se projekt kvůli egyptské opozici nezrealizoval (Egyptané i další Arabové jej totiž považovali za projev západního imperialismu) (Jung – Piccoli 2001: 137; Kilic 1959: 185–186).

⁴¹⁰ Podle Lusticka (1997: 667) to byla vedle Bagdádského paktu také Liga arabských států ustavená v Káhiře o deset let dříve, která představovala další plán západních mocností „pro politickou organizaci blízkovýchodních států, která odrážela [...] enormní rozsah nadřazenosti světových mocností“. Ačkoli byla při vzniku LAS významná role Egypta či Saúdské Arábie, politicky a finančně novou regionální organizaci podporovala Velká Británie, která v ní viděla prostředek k zachování existujících (tj. západními mocnostmi vymezených) hranic v arabském světě (Deeb 2007: 424). Arabské státy tak sice měly prostor pro to, aby mezi sebou rozvíjely politickou, kulturní i ekonomickou spolupráci, nicméně podle představ Londýna k tomu mělo docházet pod britským dozorem. Na straně zakládajících států (Egypt, Saúdská Arábie, Jordánsko, Libanon, Sýrie, Irák) byl pak zájem o vytvoření uskupení, v němž by se na jednu stranu promítaly panarabské ideje, ale na stranu druhou byla zachována suverenita jednotlivých států, a v němž by vlády zemí mohly sjednotit postup v případě obrany Palestiny (Hinnebusch 2009: 214). Vznik LAS tak poskytl první silnější institucionální obrysy myšlenky arabského nacionalismu, byť Liga nikdy neměla sloužit jako prostředek k vytvoření jednotného arabského státu. Naopak od počátku jde o regionální organizaci fungující na mezivládním principu, jejímž primárním cílem je podporovat spolupráci a konsensus mezi členskými státy, a co je ještě důležitější – organizace vždy kladla velký důraz na dodržování suverenity členských zemí (těch je v současnosti 22 včetně Palestinské autonomie).

⁴¹¹ Arabské státy koncem 40. let přicházely se svými vlastními (ve všech případech neúspěšnými) návrhy regionálních obranných paktů – irácký premiér Núrí as-Sa'íd usiloval o vytvoření Arabského obranného paktu spojeného se západními zeměmi, Jordánsko spíše navrhovalo Islámský středovýchodní regionální pakt, jehož členy se měly stát i Írán spolu s Tureckem (Wanner 2006: 69).

⁴¹² Saúdská Arábie měla s hášimovskými monarchii i své vlastní problémy – v prvních poválečných letech chovali Saúdové k Jordánsku a Iráku hlubokou nedůvěru, jejíž příčinou byl strach z toho, že by si tyto státy budou nárokovat území v oblasti Hidžázu, kde Hášimovci do poloviny 20. let 20. století vládli. Saúdská Arábie ale nedůvěřovala ani

mocností v regionu a za vrchol jejich neoimperiální politiky považovaly vytvoření Izraele (Eilts 2004: 222). Již fakt, že země regionu nedokázaly na konci 40. let ochránit Palestinu a zabránit vzniku Izraele, byl podle Hinnebusche (2009: 214) momentem, kdy dosavadní prozápadní arabské režimy ztrácely na legitimitě a kdy v některých zemích začaly posilovat revoluční myšlenky a „radikálnější představy o arabismu“. A právě to byl prvopočátek rozporu v rámci arabského tábora. Doran (2004: 100) tento první spor o podobu regionální řádu vystihl slovy: „Hášimovský blok hájil pokračování britského regionálního řádu, který se Trojúhelníková aliance [tj. Egypt, Sýrie a Saúdská Arábie – pozn. autorky] snažila zničit.“ Byly to konkrétně integrační snahy hášimovských monarchií, které se staly impulsem pro formování protikoalice⁴¹³ složené z Egypta, Sýrie a Saúdské Arábie⁴¹⁴.

Ještě než se prozápadní monarchie přiklonily na stranu Západem iniciovaných integrací, přišly s vlastním návrhem na sjednocení zemí ležících v oblasti Úrodného půlměsíce, který se stal jedním z nejstarších plánů na vytvoření širšího panarabského uskupení. Sjednocení zemí ležících na území na východ od Středoziemního moře až k Perskému zálivu považovalo mnoho politických aktérů již od roku 1919 za „přirozené podloží arabského národa“ založené na společné historické zkušenosti a kulturní, náboženské a etnické příslušnosti (Wanner 2006: 62). S konkrétními návrhy spojení pak přicházeli iráčtí a zajordáňští představitelé⁴¹⁵ ve 30. a 40. letech 20. století. Nejdříve mělo dojít ke spojení Sýrie, Libanonu, Palestiny a Transjordánska v tzv. Velké Sýrii (*Bilád aš-Šám*) a následně se k tomuto uskupení měl na federativním základě připojit Irák, přičemž by vzniklo uskupení s otevřeným členstvím pro další arabské státy (Doran 2004: 100). O spolupráci na bázi panarabismu stála také Sýrie, jejíž hlavní město

---

Egyptu a obávala se i jeho aspirací, bez ohledu na to, že s Egyptem a Irákem (a vedle nich i Tureckem) uzavřela v roce 1931 Smlouvu o přátelství (Eilts 2004: 220, 222).

⁴¹³ Hinnebusch (2009: 214) tyto události komentoval slovy, že se „vestfálské vyvažování hrozeb stalo institucí“.

⁴¹⁴ I poté, co v Egyptě došlo ke svržení monarchie a nastolení republiky, snažila se s ním Saúdská Arábie udržovat seriózní vztahy. Ostatně byli to právě Saúdové, kdo Egyptanům poskytoval nezanedbatelnou finanční asistenci a kdo je významně podporoval během suezské krize (Eilts 2004: 226). Jak ale vysvětlíme níže, v dalších letech docházelo čím dál více ke střetu zájmů a hodnot obou států i k jejich vzájemnému obviňování z pokusů o zabití nejvyšších představitelů (saúdského krále Sa'úda, resp. egyptského prezidenta Násira) a nejpozději v roce 1958 bylo patrné, že se vztah spolupráce přeměnil do vztahu rivalského.

⁴¹⁵ Hlavním proponentem plánu na vytvoření Velké Sýrie byl zajordáňský král 'Abdalláh a projektu Úrodného půlměsíce irácký premiér Núrí as-Sa'íd (Major 1963: 552).

Damašek bylo spolu s iráckým Bagdádem považováno za hlavní historické centrum Arabů (Wanner 2006: 62).

K uskutečnění návrhu na sjednocení oblasti Úrodného půlměsíce nakonec nedošlo, z čehož nejvíc těžil tradiční soupeř hášimovských monarchií – Egypt. Ten se tak již dále nemusel obávat vzniku mocného rivala v souboji o vůdčí postavení v rámci arabského světa. Již brzy se ale Káhira musela vypořádávat s reálnější hrozbou – Bagdádským paktem. Ten představoval alianci konzervativních států, které měly vyvažovat posilující vliv Egypta v regionu a bránit pronikání vlivu Sovětského svazu na Blízký východ jakožto strategicky významný region s velkými zásobami ropy. Vznik aliance a její fungování financovaly Spojené státy (ačkoli nebyly jejím členem) a vedle USA o její vznik usilovala i Velká Británie. Bagdádský pakt tak „stál od samého počátku v rozporu k neutralistickému arabskému nacionalismu“ (Kreiser – Neumann 2010: 213). Egyptu vadily veškeré snahy západních mocností integrovat arabské státy jako obranu před šířením vlivu Sovětského svazu a v roce 1949 proto začal prosazovat alternativní bezpečnostní alianci, tzv. Arabský kolektivní bezpečnostní pakt (celým názvem Pakt společné obrany a ekonomické spolupráce). Pakt podepsalo sedm tehdejších členských zemí Ligy arabských států⁴¹⁶, které se dohodly na tom, že v případě vnější agrese budou nejen společně konzultovat, ale i koordinovat postup ozbrojených sil jednotlivých států, které by měly napadenému pomoci. Z paktu ale nakonec zůstal jen „cár papíru“, neboť k vzájemným konzultacím nedocházelo, společná opatření nebyla přijímána a dohoda sloužila pouze jako nástroj Egypta k zajištění *statu quo* v regionu a k uskutečnění vlastních politik – zabránění sjednocení Sýrie a Iráku, stejně jako podkopání Západem vytvořených bezpečnostních struktur (Sela 1998: 41–42).

Následně Egypt spolu se Sýrií a později přistoupivší Saúdskou Arábií uzavřely dohodu o společné obraně (1955), kdy se zavázaly, že se ani jeden nestane součástí Bagdádského paktu (zároveň také vytvořily společné velení, v jehož čele stál egyptský generál). Navíc se jim podařilo zabránit dalšímu rozšiřování rivalské prozápadní aliance, k níž se nakonec již nepřidal žádný další arabský stát a jedinou arabskou zemí aliance tak zůstal Irák, který byl ostatně za své členství v ní silně kritizován⁴¹⁷. Ačkoli o vstupu původně uvažovalo i Jordánsko v čele s králem Husajnem, ani to se nakonec členem této aliance nestalo, byť v jeho případě roli hrála spíše obava

---

⁴¹⁶ Šlo o Egypt, Irák, Jordánsko, Libanon, Sýrii, Saúdskou Arábii a Jemen (později známý jako Severní Jemen).

⁴¹⁷ Ačkoli byly členy Bagdádského paktu také Turecko a Írán, k nim směřovala mnohem slabší kritika členství v paktu – hlavním důvodem bylo to, že se nejedná o arabské státy. Posledním členem aliance, jehož jsme ještě nezmínili, byl Pákistán.

ze zneprátení si prezidenta Násira než zastávání podobné politiky vůči Bagdádskému paktu⁴¹⁸ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 572–573). Nakonec pod tlakem násiristických sil, které tehdy zvítězily v jordánských parlamentních volbách, podepsalo Jordánsko s Egyptem, Sýrií a Saúdskou Arábií Smlouvu o arabské solidaritě (1957) a s Egyptem a Sýrií následně i obrannou dohodu (Lustick 1997: 668).⁴¹⁹ Po odhalení plánu pronásirovských armádních důstojníků na svržení hášimovské dynastie, který měli podporovat i Egyptané, přerušilo Jordánsko s Egyptem diplomatické styky (1957) a Smlouva o arabské solidaritě zanikla⁴²⁰.

Nejen relativně úspěšná politika proti Bagdádskému paktu, ale i porážka západních mocností a Izraele během suezské krize (1956) a vytvoření instituce, která měla představovat zárodek jednotného arabského národa – Sjednocené arabské republiky (1958; SAR)⁴²¹ – vedla v druhé polovině 50. let k vrcholu Násirovy slávy v regionu. Po vítězství Násira v suezské krizi ovšem region čekala „dekáda soutěžení o legitimitu státu a ‚požadavek‘ budování panarabských institucí“ (Murden 2009: 120). Rostoucí moci Egypta se totiž obávalo Jordánsko a Irák, které v reakci na vznik SAR vytvořily Arabskou federaci (1958). Ta ovšem zanikla ještě téhož roku, neboť byla hášimovská dynastie v Iráku svržena vojenským převratem.⁴²² S tím, jak zejména po suezské krizi oslaboval vliv evropských mocností i jejich úsilí bránit své zájmy v regionu, oslabovala také legitimita starých režimů⁴²³, což např. v Iráku vyvrcholilo právě výše zmiňovaným svržením probritské monarchie, a Egyptu se v regionu podařilo ustavit „silnou panarabskou normu“, která zemím měla bránit uzavírat smlouvy se západními mocnostmi a ponechávat jejich základny na arabském území (Hinnebusch 2009: 215). Násir se pak stal skutečným symbolem panarabské myšlenky a ačkoli rozpad SAR o tři roky později znamenal značný neúspěch

---

⁴¹⁸ Bratranec jordánského krále Husajna vládl tehdejšímu Iráku, který byl součástí této aliance, a Husajn k ní proto původně také tíhl.

⁴¹⁹ V roce 1957 byla také v rámci Ligy arabských států vytvořena Rada arabské hospodářské jednoty (*Madžlis al-wahda al-iqtisádíja al-‘arabíja*), která přijala smlouvu o ekonomické jednotě.

⁴²⁰ Smlouva ovšem nebyla ratifikována ani Sýrií, ani Egyptem.

⁴²¹ Sjednocená arabská republika měla také sloužit k vyvažování moci Bagdádskému paktu, který mocenskou rovnováhu v regionu vychyloval (Brecher 1969: 131).

⁴²² Vystoupení Iráku z Bagdádského paktu v důsledku vojenského převratu bylo projevem rozchodu s prozápadním směřováním jeho zahraniční politiky. Irácká republika se přiklonila k Sovětskému svazu, s nímž v roce 1972 uzavřela 15letou smlouvu o přátelství.

⁴²³ Podle Hinnebusche (2009: 215) navíc neměly tyto režimy dostatečně silné instituce a postačující materiální zdroje na to, aby se byly schopny vypořádat s „rostoucí nacionalistickou mobilizací střední třídy, která přijala verze arabské nebo islámské identity“ sloužící právě jako nástroj odporu proti konzervativním prozápadním režimům.

panarabského nacionalismu, egyptské mocenské postavení v regionu utrpělo jen dočasně a nepatrně.⁴²⁴ Za období Násirovy vlády zvýšil Egypt svoji moc i mezinárodní kredit mezi arabskými republikami natolik, že jej někteří autoři (např. Cohen 2003: 331) považují za arabského vůdce či hegemonu 50. a 60. let. Díky své moci se Egyptu podařilo minimálně v případě svých stoupenců⁴²⁵ ustavit „neformální *panarabský režim*“ (Hinnebusch 2009: 216; kurzíva v originále), který spočíval na předpokladu, že se budou zahraniční politiky jednotlivých arabských zemí přizpůsobovat společnému arabskému zájmu, který byl ale přirozeně nadefinován v Egyptě a který mimo jiné zahrnoval stejný (tj. negativní) postoj ke spolupráci s evropskými mocnostmi (včetně odmítání členství v jejich aliancích) či kritiku Izraele, resp. podporu palestinských práv.

Přestože byla tato doba charakteristická rozkvětem panarabismu⁴²⁶ a rostoucím vlivem Egypta v regionu, byla panarabská ideologie některými státy nahlížena do velké míry jako nástroj egyptské dominance nad ostatními zeměmi (Beck 2008: 13). V panarabské myšlence se sice vedle Egypta vzhledla i řada tzv. radikálních a formálně socialistických republik jako Sýrie, Irák (po roce 1958), Jemen, Libye apod., ale s revoluční povahou Egyptské republiky a potažmo i panarabismu měla čím dál větší problém řada dalších zemí, a to především konzervativních prozápadních monarchií – Saúdská Arábie, Jordánsko, Irák (do roku 1958) a další. Tyto země předkládaly alternativní interpretaci arabismu, která se týkala i míry vyžadované jednoty zahraničně-politických postojů arabských států (ať již v případě „povolené“ úrovně spolupráce se západními mocnostmi⁴²⁷ či žádoucí politiky vůči Izraeli). Kvůli tomu, že se cítily ohrožené revolučním étosem Egypta, jeho snahami o praktické naplnění myšlenky arabské

---

⁴²⁴ Ostatně i v 60. a 70. letech některé státy, jež byly myšlence arabské jednoty nejvíce nakloněny – vedle Egypta i Sýrie, Irák či Libye –, pokračovaly v plánování společného sjednocení (Murden 2009: 121).

⁴²⁵ Vůdčí postavení Egypta sice v této době uznávala nemalá část arabského světa, ale ne všechny arabské státy a už vůbec ne všechny státy Blízkého východu. Jeho vůdcovství bylo tedy jen dočasné a částečné ve smyslu počtu stoupenců. Navíc Egypt nedisponoval takovou výraznou převahou materiálních kapacit, abychom jej mohli označit za nezpochybnitelného hegemonu regionu (Hinnebusch 2009: 217).

⁴²⁶ Hinnebusch (2009: 216) panarabismus označuje za „hegemonní instituci v arabském světě“ tehdejší doby.

⁴²⁷ Rozdělení arabského světa do dvou táborů lze demonstrovat například i na otázce přijetí Eisenhowerovy doktríny (1957), na jejímž základě chtěly USA podpořit na vlastní žádost jakýkoli stát Blízkého východu, který se bude cítit ohrožený komunismem. Tuto doktrínu uvítal Libanon, předrevoluční Irák, Írán, Turecko či Libye, kriticky se k ní stavěl Egypt či Sýrie (Kreiser – Neumann 2010: 214).

jednoty i Násirovou kritikou jejich spolupráce se západními mocnostmi⁴²⁸, razily takové pojetí arabismu, které bylo více státocentrické a které zdůrazňovalo potřebu uznávat vnitřní suverenitu všech arabských zemí čili nedotknutelnost jejich vlastních domácích a zahraničních politik. Podle Valbjørna a Banka (2012: 11) tak konzervativní část arabského světa zastávala místo panarabismu slabý *politický arabismus*.

Zde je potřeba upozornit na to, že nelze zaměňovat arabský nacionalismus (arabismus) a panarabismus. Ačkoli se mohly v některých obdobích formování Blízkého východu oba pojmy používat v zásadě jako synonyma, pro pochopení vývoje regionu je potřeba je odlišovat. Valbjørn (2009: 144)⁴²⁹ rozeznává tři typy arabského nacionalismu, a to panarabismus, politický arabismus a kulturní arabismus (viz Schéma 6). Panarabisté usilují o vytvoření jednotného arabského národního státu, tedy jakéhosi pansystému, který by zrušil hranice dosavadních arabských států tříštících arabský národ do menších celků. Upřednostňují přitom společné arabské zájmy (*raison de la nation Arabe*) nad zájmy jednotlivých států (*raison d'état*) (Valbjørn 2009: 144). Pohled na arabský svět optikou politických arabistů je volnější v tom smyslu, že respektují a nesnaží se zrušit suverenitu jednotlivých arabských států, ale zároveň uznávají, že mezi nimi existuje pouto, které by se mělo odrážet v jejich zahraničních politikách, a to například tím, že budou vznikat arabské regionální organizace, země budou mít mezi sebou užší vztahy než s nearabskými státy apod. Je tak sice potřeba dbát na naplňování státních zájmů, ale ty jsou do určité míry formovány arabskými normami, hodnotami a pravidly, která mohou státní zájmy omezovat ve jménu arabské solidarity. A nakonec Valbjørn (2009: 144) mluví o kulturních arabistech, kteří jsou v zásadě dosti státocentričtí, neusilují ani o rušení hranic jednotlivých států, ani o upřednostňování zájmu arabského národa před státním zájmem. Arabský svět je pro ně „pouze“ oblastí společných kulturních hodnot a zvyků, které ale nejdou ruku v ruce s politickými závazky vůči arabskému národu. Příslušnost k arabskému světu jednotlivé státy nikterak nezavazuje k tomu, aby upozadovaly své zájmy a bezpečnostní obavy kvůli obecnému arabskému blahu.

---

⁴²⁸ Násir velmi obratně využíval své popularity u arabských společností napříč regionem a například ve vysílání rozhlasové stanice Hlas Arabů často kritizoval vlády jiných arabských zemí za jejich spolupráci s evropskými mocnostmi či za to, že svými politikami ohrožují arabský národ (Barnett 1998: 2–3). Často byl proto úspěšný ve své snaze mobilizovat „arabskou ulici“, jejímž prostřednictvím by vytvořil nátlak na vzdorovité vlády.

⁴²⁹ Viz také (Valbjørn – Bank 2012: 9–10).

regionálního řádu a organizovat vzájemné vztahy zemí. Podle Barnetta (1998: 6–7) ostatně arabská studená válka představovala (spolu se sporem ohledně Bagdádského paktu, panarabských integračních snah a dalších událostí pozdějších let) jednu z řady „debat o žádoucím regionálním řádu“. Nebyla tedy mocenským bojem ve smyslu vyvažování vojenských sil protivníka, ale soupeřením o moc založenou na posilování vlastní prestiže v rámci arabského světa.

Ačkoli je Murden (2009: 124) toho názoru, že ke zmírnění soupeření během arabské studené války přispěla i Liga arabských států a že *status quo* v regionu „přetrval kvůli společným normám a diplomacii ztělesněné v Lize“, byl to souběh více událostí, které změnily regionální prostředí, a tím i politiky jednotlivých účastníků tohoto sporu (viz níže). Na druhou stranu je nutno uznat, že Liga arabských států či možná spíše obecně myšlenka arabské solidarity a jednoty – ač nebyla v praxi bezezbytku naplňována – bránila až do počátku 90. let vypuknutí otevřeného násilného konfliktu⁴³² mezi arabskými státy. Samotná organizace LAS nejen, že uznávala nenapadnutelnost suverenity států, ale také zakazovala použití síly pro řešení vzájemných sporů. Spory se podle Charty LAS měly řešit v rámci Rady LAS, kde mělo dojít ke konsensuálnímu urovnání sporu (ovšem rozhodnutí Rady nebylo ani povinné, ani vynutitelné) (Murden 2009: 123–124). LAS vždy podporovala myšlenku, že arabské státy jsou bratrské státy a vztahy v rámci arabského světa nemají nabývat vztahů vzájemné rivality. Vyvažování moci jiných arabských států či dokonce hrozby suverenity členů LAS pak byly chápány jako neospravedlnitelné. Na druhou stranu propojenost arabských států a ideologické soupeření 50. a 60. let poskytovaly regionálním mocnostem řadu příležitostí vměšovat se ve jméno arabského zájmu do vnitřních záležitostí ostatních zemí a narušovat tak jejich vnitřní suverenitu. Valbjørn s Bankem (2012: 12) dokonce tvrdí, že „arabská studená válka byla poznamenána vzájemnými intervencemi do vnitřních záležitostí v míře nevidané nikde jinde včetně ostatních částí postkoloniálního světa“.

Když Hinnebusch (2009: 216) mluví o Egyptu jako vůdci či hegemónovi arabského světa 50. a 60. let, zmiňuje vedle klíčové ideologické legitimacy také jeho materiální zdroje – Egypt té doby dokonce nazývá „nejstabilnější, nejkoherentnější a největší z arabských mocností“, která čelila jen malým a slabým režimům. Zároveň ale dodává, že jak normativní diskurz, tak i materiální kapacity, na nichž Egypt stavěl svoji mocenskou pozici, se mohou časem měnit. Ke změně regionálních podmínek, které byly pro vůdčí pozici Egyptské republiky tak výhodné, také začalo brzy docházet. Nejen, že musel

---

⁴³² Nepočítáme menší mezarabské potyčky, např. během jemenské občanské války mezi Egyptem a Saúdskou Arábií.

Egypt soupeřit na ideologické rovině se Saúdskou Arábií a dalšími konzervativními státy Blízkého východu, ale záhy se mu začal rozpadat i tábor „revolučních“ republik. Syřané měli špatné zkušenosti s tím, jak se Egypt snažil dominovat Sjednocené arabské republice a ani iráčtí nacionalisté nechtěli omezovat vlastní moc poté, co koncem 50. let úspěšně svrhli monarchii a dostali se k moci. Ostatně to byl také důvod, proč se nový irácký vůdce Abd al-Karím Qásim nechtěl přidat k SAR (Gombár – Pecha 2013: 466). Ačkoli tak v těchto zemích stáli u vlády představitelé zaštiťující se arabským nacionalismem, tím více, čím konsolidovali moc ve svých rukou, upřednostňovali zájmy vlastního státu (včetně suverenity) před celoarabskými zájmy, s čímž šlo ruku v ruce oslabování jejich oddanosti panarabské myšlence v egyptském podání. Ostatně se domnívali (a ne bezdůvodně), že jakékoli panarabské uskupení by se tak jako tak snažil ovládnout Násirův Egypt. Využívání panarabismu jako zahraničně-politického nástroje se proto ukázalo být čím dál méně efektivní. Tuto skutečnost dobře vystihl Hinnebusch (2009: 217), který tvrdí následující:

„Panarabismus byl dostatečně silný na to, aby jej Egypt mohl využít k vyhrožování elitám ostatních států, čímž zhoršoval meziarabský konflikt, ale nebyl dostatečně silný na to, aby jim vnutil dlouhodobou jednotu cílů a ještě méně začlenění do jednotného arabského státu ovládaného z Káhiry.“

Skutečnost, že se Sýrie a Irák vydávaly čím dál více vlastní cestou, ale neznamenal úplně konec panarabské myšlenky. Naopak v regionu začaly krystalizovat různé verze arabského nacionalismu vedle dosavadní egyptské a saúdskoarabské alternativy. Arabismem se začali zaštiťovat i iráčtí a syrští představitelé, kteří začali s Egyptem i mezi sebou navzájem soupeřit o to, kdo podporuje ten „pravý“ a jediný správný arabismus. To vedlo jediné k radikalizaci arabského nacionalismu a mnoha riskantním aktivitám ve jménu arabské věci, například šestidenní válce (1967). Barnett (1998: 3) v této souvislosti tvrdí, že Násir „vědomě riskoval nechtěnou válku s Izraelem, aby ochránil svůj obraz jako vůdce arabského nacionalismu“, přičemž ale takových státníků, kteří byli ochotni riskovat moc a zájmy svého státu jen kvůli zlepšení své image, bylo více. Šestidenní válka byla v očích Egypta a Sýrie – silně ovlivněných panarabskými normami – šancí změnit *status quo* v regionu porážkou a oslabením Izraele (ten měl ale nakonec dostatečné vojenské síly na to, aby si ubránil vlastní suverenitu) (Hinnebusch 2009: 217, 221–222). Různé arabské nacionalistické státy proto začaly vyzdvihovat vlastní boj proti Izraeli a na podporu arabského národa a zároveň kritizovaly své rivaly za příliš mírný postoj vůči židovskému státu a zahálčivost ve věci podpory palestinských práv. Egypt tak již nebyl hlavním aktérem mezi nacionalistickými republikami, ale rychle

mu rostla konkurence v zemích, které se donedávna počítaly za spřátelené režimy.

Druhá polovina 60. let 20. století na Blízkém východě z výše zmíněných důvodů probíhala ve znamení postupného oslabování pozice Egypta. Nejen, že panarabská myšlenka (v egyptském podání) ztrácela na síle a přesvědčivosti a spolu s ní oslabovala i legitimita „progresivních arabských režimů“, ale došlo také k úpadku egyptských fyzických sil (Khashan 1997: 159). Jeho vojenské a ekonomické zdroje totiž vyčerpával jemenský konflikt, z něhož se nakonec kvůli šestidenní válce musel stáhnout a uzavřít tak příměří se svými soupeři. K udržení své dosavadní pozice se mu brzy nedostávalo materiálních kapacit, kterými by mohl disponovat ve své regionální politice, a obzvláště patrné to bylo v případě ekonomických zdrojů – nejen, že mohl Egypt využívat čím dál méně ekonomických pobídek vůči ostatním zemím, ale stával se dokonce čím dál závislejší na jiných zemích regionu, jejichž ekonomické kapacity naopak nabývaly. To byl případ ropných arabských států včetně dosavadního rivala Egyptské republiky – Saúdské Arábie. Fakt, že se Egypt musel stáhnout z Jemenu a že byl (spolu se Sýrií a Jordánskem) poražen v šestidenní válce⁴³³, poukazoval na to, že oslabila také schopnost země projektovat v rámci regionu svoji vojenskou sílu. Ve chvíli, kdy se během šestidenní války ukázalo, že Egypt není schopen bránit Araby před vnějšími vojenskými hrozbami (Izraelem), upadla jeho prestiž a přestal být nahlížen jako poskytovatel veřejných služeb v regionu (Hinnebusch 2009: 218).

Právě šestidenní válku proti Izraeli⁴³⁴, resp. rok 1967, lze proto považovat za událost, která nejen že „vedla ke kolapsu egyptské materiální a symbolické hegemonie“ (Hinnebusch 2009: 217), ale která zároveň značila významnější změnu regionálního řádu a soupeření regionálních mocností. Jednak tento konflikt ukončil arabskou studenou válku a zároveň znamenal „předěl v moderní arabské politice“, neboť zcela změnil její pravidla hry (Khashan 1997: 159). Režim, který Egypt v části regionu v 50. letech nastavil a udržoval, již nebyl nadále schopen podporovat a navíc se mu hroutil tábor jeho stoupenců. Násirovi bylo koncem 60. let jasné, že národní zájmy jednotlivých arabských států narušují společný postup při řešení

---

⁴³³ Tíhu arabské porážky zvyšoval fakt, že Izrael vyšel z konfliktu s významně rozšířeným územím na úkor Egypta, Sýrie a Jordánska – Izrael dobyl syrské Golanské výšiny, egyptský poloostrov Sinaj a pásmo Gazy, Jordánci kontrolovaný Západní břeh a nakonec i východní Jeruzalém.

⁴³⁴ Ačkoli členské státy LAS v roce 1950 přijali Smlouvu o společné obraně a ekonomické spolupráci, zůstala vzájemná spolupráce spíše v rétorické než praktické rovině a arabské země měly problém dohodnout se na jednotné reakci proti izraelským aktivitám v roce 1967 (Murden 2009: 125).

celoregionálních problémů. Udržel si sice postavení regionální mocnosti, ale za vůdce (části) arabského světa jej nadále nešlo považovat. Hinnebusch (2009: 217) toto období shrnuje slovy, že „panarabský systém sám vyprodukoval podmínky, které Izrael využil k započetí války, jež jej zničila“.

Je zjevné, že již od počátku formování Blízkého východu se i přes rétoriku arabské solidarity i v rámci arabského tábora objevovalo množství sporů i různé integrační projekty, které ale ve většině případů neměly dlouhého trvání a řada z nich spíše než aby posilovala jednotu v regionu, upevňovala štěpící linie mezi dvěma tábory arabských států. K neuskutečnění plánu sjednotit všechny Arabů tak vedlo zejména mocenské a ideologické soupeření dvou táborů v rámci Blízkého východu, ale vedle toho také probíhající bipolární konflikt, kvůli němuž nebyl vývoj regionu a jeho uspořádání plně v rukou místních států a mocností (Fawcett 2011b: 159–160). Soupeření dvou velmocí na Blízkém východě nebylo poháněno pouze touhou po kontrole území, šíření vlivu ve strategických oblastech regionu a snaze získat další spojence do studenoválečného boje, ale i snahou získat přístup k ropě a zemnímu plynu a zajistit jejich dodávky. Konflikt mezi Cohenovým (2003: 330) „přímořským světem“ (*Maritime Realm*), tedy západními demokraciemi v čele s USA, a „euroasijským kontinentálním světem“ (*Eurasian Heartland*) – Sovětským svazem – tak podle něj rozdělil oblast Blízkého východu vedví a zničil jakoukoli známku geopolitické jednoty.

K posilování vnitroregionální spolupráce příliš nenapomáhala ani ekonomická integrace, která zůstávala na minimální úrovni, což nebylo dáno pouze politickým soupeřením, ale i značnou nerozvinutostí ekonomik většiny států Blízkého východu, stejně jako jejich orientací na země ležící mimo region, a to zejména státy Západu. Meziarabský obchod zůstával na velmi nízké úrovni a fakt, že se region ekonomicky více neintegroval, byl chápán jako hlavní příčina krachu Násirova panarabského řádu, neboť panarabská identita a normy nebyly posilovány a podporovány vhodnými ekonomickými strukturami (Hinnebusch 2009: 219). Ačkoli tedy myšlenku arabské solidarity navenek podporovaly snad všechny arabské státy, nebyla tato idea podepřena ekonomickými zájmy a strukturami, které by podpořily kulturní preference a politiky států. Konec konců, řada autorů (např. Murden 2009: 124; Smith 1968: 14) se shoduje na tom, že snad jedinou otázkou, k níž dokázaly všechny arabské státy zaujmout společný postoj, byla v období od konce 40. do 70. let existence Izraele.

Jedinými dvěma státy Blízkého východu, které uznávaly nezávislost Izraele a měly s ním navázány úzké politické i ekonomické vztahy, byly Turecko a Írán. Írán se do regionální politiky Blízkého východu zapojoval po celé 20. století mnohem aktivněji než Turecko a především nebyl imunní vůči

aktivitám regionálních rivalů, kterým se stal v první řadě Egypt. Obě země měly v 50. a 60. letech vůdčí ambice v regionu – Írán se považoval za významnou mocnost Perského zálivu i mezinárodního systému (Bakhash 2004: 258) –, ale způsob jejich naplnění byl v přímém rozporu. Jejich kolidující cíle a zájmy v regionu a neslučitelné světonázory způsobily, že se z obou států brzy stali rivalové. Od 40. do konce 70. let představoval Írán vedle Izraele a Turecka jeden z hlavních pilířů americké politiky na Blízkém východě (Stephens 1973: 9). Podle Väyrynen (1984: 347) byl šáhův Írán díky obrovské podpoře, jež získával od Spojených států, „centrem regionální hegemonie“ v Perském zálivu, což malé arabské monarchie ležící v této oblasti váhavě přijaly. Nejen tím, že byl blízkým spojencem USA, ale i tím, že se stal (stejně jako Turecko) v polovině 50. let součástí Bagdádského paktu, přímo narazil na zájmy Násirova Egypta, který zaujímal silně protizápadní postoje. Ideologický střet se ale týkal i egyptské podpory arabského nacionalismu. Ideologie Íránu byla totiž založena na íránském nacionalismu⁴³⁵ a rostoucí popularitu prezidenta Násira a násirismu na Blízkém východě chápaly íránské politické elity jako hrozbu zájmům, které měl Írán v Perském zálivu, ale i jako ohrožení vlastní teritoriální integrity. Obávaly se totiž, že by panarabské výzvy mohly být vyslyšeny u arabské menšiny žijící v západní části íránského státu – v Chúzistánu. Ačkoli se obavy týkající se možných separatistických snah obyvatel Chúzistánu nakonec ukázaly jako liché, ohrožení íránských zájmů v Perském zálivu nabývalo reálnějších obrysů.

Egyptské aktivity a šíření revolučních myšlenek v regionu a obzvláště v oblasti Perského zálivu neohrožovaly pouze íránské zájmy, ale i jeho regionální postavení a ambice. V době, kdy probíhalo ideologické soupeření mezi konzervativními arabskými státy a revolučním nacionalistickým táborem, posiloval Írán své vztahy právě s konzervativními monarchiemi – Saúdskou Arábií a Jordánskem –, ale i s Libanonem, kde křesťanská část jeho politické elity byla prozápadně a protinásirovsky naladěna (Bahgat 2009: 47). Silnější zapojování se do regionální politiky (včetně posilování spolupráce se vzdálenějšími severoafrickými konzervativními zeměmi) a viditelnější ekonomická diplomatická, ale i vojenská přítomnost v Perském zálivu a posilování vztahů s některými arabskými zeměmi měly být prostředkem jak posílení jeho mocenského postavení, tak i ochrany íránských politických a ekonomických zájmů. Ve druhém případě Írán podporoval konzervativní arabské vlády proti revolučním silám – kdyby

---

⁴³⁵ Že ale íránský nacionalismus nebyl tím hlavním faktorem ovlivňujícím regionální politiku země, lze vysledovat z toho, jak v případě jednání s arabskými státy zdůrazňovali íránští představitelé v první řadě společné náboženství, tj. příslušnost k islámskému světu, a potřebu posilovat islámskou jednotu. Írán se tím snažil zmenšit etnickou propast, která tkvěla mezi ním a jeho arabskými sousedy.

podobně jako v Iráku v roce 1958 došlo k převratu a svržení spřátelených monarchií, ustavení revolučních republik, a tudíž i posílení vlivu Egypta, destabilizovalo by to regionální prostředí Íránu a ohrozilo jeho cíle. Vztah Egypta a Íránu byl tedy po většinu období od poloviny 40. do druhé poloviny 60. let velmi chladný. Mezi oběma státy existovala vzájemná nenávistná propaganda, ale zato již ne diplomatické vztahy – ty byly přerušeny v roce 1960, kdy Írán veřejně uznal nezávislost Izraele, tj. úhlavního nepřítel Egypta, jehož politika byla silně protiizraelská (Bayat – Baktiari: 306). Egypt navíc již od 50. let podporoval íránskou opozici, což íránští představitelé přirozeně chápali jako vměšování se do vnitřních záležitostí jejich státu. Obávali se zároveň, že podpora íránských opozičních skupin by mohla vést k jejich posílení a ke svržení šáhova režimu.

4.2 Regionální řád v letech 1967–1979

Porážka arabských států v šestidenní válce poškodila prestiž a moc Egypta a zničila jím vytvořený řád a dosavadní arabský lídr se musel vyrovnávat s upevňováním moci svých rivalů. Ropným zemím se to dařilo především díky rostoucím příjmům z prodeje ropy, ostatním pak díky tomu, jak jejich vůdci dokázali konsolidovat moc ve svých rukou a propojit politické a armádní elity a zvýšit tak svoji kontrolu ozbrojených složek. Postupný úpadek postavení Egypta ve druhé polovině 60. let proto umožnil jiným státům regionu posilovat svůj vliv. Předně se této šance chopila Saúdská Arábie⁴³⁶, jejíž snaha vystřídat Egyptskou republiku na vůdčí pozici v arabském světě byla patrná již na konferenci Ligy arabských států v Chartúmu (září 1967). Zde se vyjímala role saúdského krále Fajsala, který Násirovi za válečné ztráty⁴³⁷ nabídl finanční kompenzaci zajišťující zemi finanční podporu až do další války s Izraelem (Eilts 2004: 227–228). Saúdové využili oslabení panarabismu po porážce, kterou arabským zemím uštědřil židovský stát, a představili vlastní alternativu nadnárodní identity, která více vyhovovala jejich vlastním zájmům a která především nepodkopávala legitimitu režimu, a to panislám (*pan-Islam*) (Hinnebusch 2009: 216–217). Hashmi (2009: 170) panislám definuje jako „ideologii

---

⁴³⁶ Podle Eiltse (2004: 226) bylo od americké administrativy naivní si myslet, že by „král Saúd mohl vybudovat protiváhu egyptskému vůdci v arabském světě“

⁴³⁷ I přes konfliktní vztahy podpořila Saúdská Arábie (ostatně jako mnoho dalších zemí) uzavření Tiranské úžiny pro izraelské lodě, k níž Násir přistoupil na jaře 1967.

volající po celosvětové jednotě muslimských lidí na základě jejich sdílené islámské identity“.⁴³⁸

V této souvislosti také král Fajsal v roce 1969 inicioval zrod Organizace islámské konference, v jejímž rámci mohla Saúdská Arábie díky své náboženské autoritě posilovat své postavení i mezi arabskými muslimskými státy. Příslušnost většiny zemí Blízkého východu k islámskému světu a z ní vyplývající islámská solidarita a jednota tak měly částečně nahrazovat myšlenku jednoty založené na příslušnosti k arabskému světu, při jejíž propagaci hrál primární roli Egypt. Brzy se však ukázalo, že OIC se stala jen další platformou pro soupeření mocností Blízkého východu – předně Egypta, Saúdské Arábie a Íránu –, které se nedokázaly shodnout ani na roli této organizace v mezinárodních vztazích, natož pak na jednotné interpretaci islámu⁴³⁹ či snad vzájemné koordinaci zájmů. Neshody Saúdů s ba'athistickými a násiristickými režimy v 70. letech a s Íránem v dekadě následující výrazně snižovaly praktické schopnosti organizace sjednotit členské muslimské státy a mobilizovat jejich podporu a OIC se tak vyvinula v další „omezenou mezivládní alianci“ (Murden 2009: 135–136). OIC tak (podobně jako LAS v případě arabské solidarity) selhala ve svém úkolu posílit islámskou solidaritu napříč muslimským světem.

Že i skomírající arabský nacionalismus nacházel mezi zeměmi Blízkého východu stále větší odezvu než myšlenka islámské jednoty, se ukázalo na prvním summitu Organizace islámské konference v marockém Rabatu (září 1969), kde se žádný ze zúčastněných států nepřipojil k výzvě saúdského krále Fajsala vést proti Izraeli svatou válku. I na summitu Ligy arabských států (prosinec 1969) se plně projevil spor mezi Egyptem a dalšími arabskými republikami na straně jedné a Saúdskou Arábií na straně druhé. Ta kritizovala Egypt ze spolupráce se Sovětským svazem, který zastával pro ni nepřijatelnou ideologii komunismu (pro muslimské země se jednalo o ateistickou, a tím vlastně nepřátelskou ideologii) a který pro ni představoval hrozbu (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 620). Zástupci tehdejších socialistických států – Egypta, Sýrie, Iráku, Jižního Jemenu –, ale i představitelé Palestinců proto z jednání LAS odešli nebo další jednání bojkotovali. Vztahy v rámci arabského tábora se začaly nicméně zlepšovat s tím, jak rostlo napětí mezi arabskými státy a Izraelem a jak se egyptským

---

⁴³⁸ Tato definice odkazuje spíše k (pan)islamismu, ovšem v publikaci *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level* editorů Buzana a Gonzalez-Pelaez (2009a) jsou pojmy panislám a panislamismus používány v zásadě zaměnitelně.

⁴³⁹ V rámci OIC se utvořila koalice umírněných států (Egypt, Saúdská Arábie a další monarchie Perského zálivu, Turecko a Maroko), které se snažily omezovat interpretace islámu ze strany radikálnějších zemí (Murden 2009: 136).

prezidentem stal po smrti Násira Anwar Sádát, s nímž Saúdové utužovaly vztahy (Eilts 2004: 228). Pozitivní vývoj vzájemných vztahů byl umožněn relativní vyrovnaností moci států i větší vzájemnou důvěrou, kdy se již saúdská monarchie přestala obávat egyptských snah o její svržení.

Díky potřebě Egypta, Sýrie a Saúdské Arábie koordinovat postup zemí v boji proti Izraeli během jomkippurské války (1973)⁴⁴⁰ se postupně v regionální politice vytvářel trilaterální řád, který Ajami (1977/1978: 90) příhodně označuje za „arabský trojúhelník“ (*The Arab Triangle*).⁴⁴¹ Nový řád tak byl tvořen „největším (Egypt), nejbohatším (Saúdská Arábie) a nejvíce panarabským (Sýrie) státem“ (Hinnebusch 2009: 218). Ačkoli šlo o pragmatickou spolupráci zemí, jejichž ideologie, režimy i ekonomická úroveň⁴⁴² se značně lišily, dokázaly díky konsensuálnímu rozhodování o některých regionálních otázkách do jisté míry stabilizovat alespoň arabskou část Blízkého východu. Podle Aftandiliana (1993: 25) tomu bylo proto, že tato trojstranná aliance byla „dostatečně mocná, aby v poválečném období určovala arabskou agendu“. To samé se však nedalo říci o celém regionu, který byl další arabsko-izraelskou válkou značně destabilizován. Egyptu a Sýrii v jomkippurské válce nakonec nepomohly ani saúdské finance, ani předchozí masivní vyzbrojování sovětskými zbraněmi a modernizace armád, neboť Izrael odrazil útoky obou států na severu a jihu svého území. Vlády mnoha muslimských a arabských států i jejich veřejnosti se přitom obrátily nejen proti židovskému státu samotnému, ale i proti USA, které jej významně podporovaly. Washington tak sice díky svému blízkému spojenci posílil své strategické postavení na Blízkém východě, ale bylo to jen za cenu „hořké a trvalé arabské opozice“ (Cohen 2003: 331).

Saúdská Arábie se do jomkippurské války sice zapojila především skrze politickou a finanční podporu zemí přímo vojensky zapojených do konfliktu, ale její role v něm byla zcela klíčová. Rijád totiž využil tzv. ropnou zbraň neboli ropné embargo vůči USA a Nizozemí jako zemím, které podporovaly Izrael proti arabským státům a Rijád se tak stal obráncem „arabské věci“. V důsledku této politiky se Saúdská Arábie „stala na mezinárodní úrovni

---

⁴⁴⁰ V rámci Ligy arabských států byla v roce 1973 spuštěna Společná obranná smlouva, když se devět členů organizace zavázalo, že bude ve válce proti Izraeli bránit Egypt a Sýrii. Murden (2009: 125) však tvrdí, že bylo to jen symbolické gesto.

⁴⁴¹ Bareš, Veselý a Gombár (2009: 632) mluví ještě o jiném Arabském trojúhelníku, a sice spolupráci Egypta, Saúdské Arábie a Súdánu při podpoře Somálska ve válce proti Etiopii na konci 70. let. Podle autorů tyto státy usilovaly o dosažení hegemonie v oblasti Rudého moře.

⁴⁴² Saúdská Arábie se stávala jednou z nejbohatších zemí Blízkého východu díky vysokým příjmům z ropy, oproti tomu Egypt a Sýrie, které přejaly socialistický ekonomický model, patřily mezi chudší státy regionu.

skutečným politickým a diplomatickým vítězem říjnové války a zároveň výrazně posílila své pozice“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 631). Saúdští vládcí si představovali, že by jejich země mohla tvořit vrchol arabského trilaterálního řádu, ale ani značná ekonomická síla jí nezajistila vůdčí postavení, které dosud zaujímal Egypt – neměla totiž dostatečnou vojenskou sílu, a tím ani obranné schopnosti, a sama by tak nový řád nastavit ani vymáhat nedokázala (Ajami 1977/1978: 90). Ostatně i pro zajištění své vlastní bezpečnosti musela prohlubovat vojenskou spolupráci se Spojenými státy. I přesto ale hrála Saúdská Arábie díky posílení své politické pozice po jomkippurské válce a ještě více díky svému ekonomickému bohatství v regionálním „koncertu vůdčích států“ zásadní roli a byla tak jednou z místních mocností, které se spolupodílely na vytváření norem a řešení regionálních bezpečnostních a ekonomických problémů (Hinnebusch 2009: 218, 224).

Řád ustavený arabským trojúhelníkem se dočasně těšil stabilitě nejen díky tomu, že země požívaly jistou míru legitimacy s ohledem na jejich protiizraelský boj, ale i díky utužování jejich soudržnosti posilováním vzájemné ekonomické závislosti (ta se v 70. letech značně prohloubila díky ropnému boomu a následné ekonomické integraci) a nakonec také díky tomu, že spolu byly schopny spolupracovat na půdě Ligy arabských států a že se jim do určité míry podařilo překonat ideologické rozpory. Během 60. a 70. let se ukázalo, že na systém suverénních teritoriálních států již není nahlíženo jako na „přechodnou“ formu uspořádání regionu a jak integrační snahy tohoto období ukázaly, země se mnohem více zaměřovaly na mezivládní formu spolupráce (v rámci LAS i dalších organizací) než na vytváření federativních uskupení, kde se by musely vzdát části své suverenity. Politické integrační projekty tohoto období koneckonců neskončily úspěchem.⁴⁴³ V roce 1969 Egypt, Libye a Súdán podepsaly Tripolskou smlouvu, jejímž cílem bylo posílit vzájemnou spolupráci těchto zemí. Po dalších jednáních vznikla v roce 1971 (to již za vlády Násirova nástupce Sádáta) Federace arabských republik (*Ittihád al-džumhúrija al-‘arabíja*), jejíž součástí byl Egypt, Libye a Sýrie. Súdán nakonec do unie nevstoupil a naopak syrský premiér a pozdější prezident Háfiz al-Asad (vládl v letech 1971–2000) vyslovil zájem integrovat se spolu s dalšími arabskými státy. Ačkoli se oficiálně jednalo o federaci, fungoval celek spíše na principu aliance (s určitými konfederativními prvky), neboť si státy udržely svoji

---

⁴⁴³ Výjimkou jsou Spojené arabské emiráty, kdy po zisku nezávislosti na Velké Británii došlo v roce 1971 k okamžitému vytvoření federace sedmi emirátů (Abú Dhabí, ‘Adžmán, Dubaj, Šardžá, Umm al-Quwajn, Rás al-Chajma, Fudžajra), která existuje dodnes. V tomto případě však v zásadě nešlo (jako v případě Sjednocené arabské republiky či Federace arabských republik) o politickou integraci již existujících suverénních států.

suverenitu.⁴⁴⁴ Podle Šance (2009: 290) bylo cílem Sýrie posílit vztahy s Egyptem, a to mimo jiné i na úkor ba'athistického Iráku, který v tehdejší době představoval hlavního rivala Asadovy Sýrie, a zlepšit své postavení v meziarabských vztazích. Federace arabských republik se nakonec rozpadla již v roce 1977.

Širší arabské federativní projekty nemohly být životaschopné už z toho důvodu, že si podle Murdena (2009: 121, 137) v 70. a 80. letech již téměř nikdo neuměl představit Blízký východ, který by nebyl tvořen suverénními moderními státy (s hranicemi vymezenými v minulosti evropskými mocnostmi) – právě tato forma organizace společnosti totiž převážila nad ostatními alternativami (například právě nad jednotným arabským národním státem, jehož hranice by odpovídaly hranicím arabského světa). Jak ale autor jedním dechem dodává, myšlenka arabské solidarity a jednoty v regionu (podobně jako, byť mnohem slaběji, i panislámské ideje) stále přežívala a promítala se zejména do fungování Ligy arabských států. Ta pravidelně pořádala setkání na nejvyšší úrovni, které se staly „hlavními událostmi politického kalendáře regionu“ (Murden 2009: 122) a měly nemalý význam při udržování regionálního řádu. Zároveň představovaly platformou pro koordinaci společného postupu proti Izraeli, pro podporu palestinské věci a nakonec i pro potlačení radikálnějších arabských režimů, aby nakonec došlo k oslabení vyčerpávajícího soutěžení o prosazení své verze arabismu, které meziarabské vztahy zachvátilo v předchozím období (Sela 1998: 171). Nelze si ale myslet, že pravidelná setkávání arabských vůdců během summitů LAS znamenala obecně bezproblémové fungování celé organizace. Ta musela v dalších dekádách opakovaně čelit výzvám, s nimiž se nedokázala vypořádat (krach Smlouvy o společné obranné a ekonomické spolupráci, anexe Kuvajtu a další) a které negativně dopadly nejen na praktické fungování organizace i její autoritu v arabském světě (Murden 2009: 125).

Výše jsme zmiňovali, že ekonomická vzájemná závislost byla jedním z faktorů podporujících dočasnou soudržnost mocností regionu. Rozvoj vnitroregionálních ekonomických vztahů však v tomto období vedl k dvojímu vývoji – na jednu stranu k silnějšímu ekonomickému propojování zemí, na stranu druhou ale také ke zvětšování propasti v úrovni ekonomického rozvoje jednotlivých států. V období po jomkipurské válce v regionu nastala situace, kdy vedle sebe koexistovaly země se značně

---

⁴⁴⁴ Ústava sice hovořila o různých federálních orgánech, ale ty fungovaly jen omezeně a skutečnými pravomocemi nakonec oplývala jen jedna instituce, a to Prezidentská rada, kterou tvořily hlavy členských států. I ta se ale scházela jen přibližně dvakrát za rok a rozhodovalo se v ní na principu jednomyslnosti, který zaručoval, že žádné rozhodnutí nebude v rozporu se zájmy žádné z republik (Šanc 2009: 290).

rozdílným bohatstvím a ekonomickým a hospodářským rozvojem. Arabští ropní producenti z Perského zálivu oplývali kapitálem, ale na druhou stranu se jim nedostávalo pracovní síly ani zemědělské půdy. Naopak země, které nedisponovaly zdroji strategických surovin (nebo jen jejich velmi malým množstvím), měly čím dál větší ekonomické problémy (vysoké dluhy, vysokou nezaměstnanost apod.), ale zároveň také dostatek zemědělské půvy (např. Sýrie) a levné kvalifikované i nekvalifikované pracovní síly (např. Egypt). V 70. letech se tak ustavovala specifická „dělba práce na panarabském trhu“ (Hinnebusch 2009: 219), jež spočívala na poskytování kapitálu chudším státům Blízkého východu⁴⁴⁵ (Egyptu, Sýrii, Jemenu i Palestincům) ve formě rozvojové pomoci či prostředků na obranu (viz kapitola 3.3.2), které naopak ropným producentům dodávaly levnou pracovní sílu. Tento vývoj umocňoval významný společenský trend, který ještě více propojoval společnosti jednotlivých států, a to vnitroregionální pracovní migraci. Nejen, že se tímto v domovských zemích snížil tlak na vytváření pracovních míst, ale remitence zasílané migranty ze zahraničí navíc pozitivně stimulovaly ekonomiku země původu.

Ruku v ruce s ekonomickým propojováním zemí regionu vznikaly také regionální organizace, které měly dále podpořit jak ekonomickou spolupráci mezi státy, tak i rozvoj chudších zemí a potenciálně i posílit politické vztahy. Jen v rozmezí let 1968 a 1979 vzniklo deset institucí poskytujících prostor pro posílení vnitroregionálního obchodu či institucionálně zajišťujících mezarabskou rozvojovou pomoc. Posilování mezarabských ekonomických vztahů ale mělo své limity – překážkou byl stále relativně malý objem vzájemného obchodu, který se pohyboval na méně než 10 % celkového arabského obchodu, stejně jako přílišný státocentrismus chudších zemí a posilování ekonomických vztahů ropných producentů s vnějšími aktéry, ke kterému ale docházelo na úkor vnitroregionálních ekonomických vztahů (Hinnebusch 2009: 220).

Negativní stránkou značného zbohatnutí ropných států byl fakt, že ani rozsáhlá finanční pomoc zemí Zálivu⁴⁴⁶ konfrontačním zemím a dalším chudším oblastem regionu nezmenšovala rozdíly v jejich ekonomické úrovni, ba ty spíše narůstaly a obzvláště v případě Egypta byly čím dál zjevnější (Sela 1998: 172). Stále více bylo patrné také to, že ekonomické

---

⁴⁴⁵ Hinnebusch (2009: 219) uvádí, že šlo přibližně o 15 % přebytků kapitálu, které putovaly směrem k chudším arabským zemím.

⁴⁴⁶ Byly to právě v první řadě ropné monarchie Zálivu, které finančně podporovaly státy bojující proti Izraeli a které rozvíjely vnitroregionální rozvojové aktivity, ačkoli i jiné země Blízkého východu, např. Alžírsko a Libye, ekonomicky těžily z rostoucí ceny ropy. Ovšem tyto státy se nepřipojily ke „kolektivnímu závazku vůči konfrontačním státům“ (Sela 1998: 173).

rozdíly mezi ropnými producenty a zeměmi, které neměly šanci zbohatnout na vývozu strategických surovin, se odrážely také v rozdílných zahraničně-politických zájmech. Podle Murdena (2009: 122–123) tak sice rostla ekonomická vzájemná provázanost zemí, ale na druhou stranu dynamika těchto v zásadě asymetrických ekonomických vztahů neměla potenciál posilovat myšlenku arabské solidarity. To se ukázalo již nedlouho po jomkippurské válce, kdy začala spolupráce Saúdské Arábie, Egypta a Sýrie při udržování stability v regionu pokulhávat a mezi státy začaly propukát spory ohledně řešení arabsko-izraelského konfliktu. Velkou roli zde hrála stále se horšící ekonomická situace Egypta, kterou nezlepšovaly ani finanční injekce od arabských ropných států.⁴⁴⁷ Káhira se snažila ropné monarchie přesvědčit o vytvoření jakési arabské alternativy Marshallova plánu, tedy několikaleté masivní finanční podpoře, která by jí umožnila snížit značný deficit platební bilance, ovšem donoři přijaté závazky chápali jen jako jednorozhodčí pomoc a celá záležitost se stala předmětem vzájemných sporů (Sela 1998: 172–173). Ve chvíli, kdy se otevřela možnost ekonomické podpory od Spojených států amerických⁴⁴⁸, které navíc Egyptu slíbily návrat Sinajského poloostrova okupovaného Izraelem, nastoupil prezident Sádát na cestu, která koncem 70. let vyústila v jeho projev v izraelském Knessetu a v uzavření separátního míru s Izraelem, které „natrvalo změnilo regionální prostředí“ (Marr 1999: xviii).⁴⁴⁹ Ukázalo se, že finanční pobídky od USA měly při rozhodování egyptských představitelů o regionální politice větší váhu než arabská jednota a pro Násirovský panarabismus již v zahraniční politice Egypta nadále nebylo místo.

Podle Hinnebusche (2009: 220) mělo Sádátovo unilaterální vyjednávání s Izraelem nejpozději od poloviny 70. let 20. století zničující následky pro arabskou politiku, neboť bez Egypta byla oslabena vyjednávací pozice ostatních arabských zemí a posíleno postavení Izraele. Egyptská „zrada“ jednoty arabského protiizraelského postoje jasně ukázala, že zvítězily individuální státní zájmy nad zájmy arabského světa. Pro Káhiru ale bylo jednoduše ekonomicky neudržitelné nadále stát v čele arabského světa, resp. protiizraelského boje. Proto Sádát a po něm i jeho nástupce Mubárák „redefinovali egyptský národní zájem způsobem, který již překonal arabskou solidaritu a z ní vyplývající zodpovědnost“ (Murden 2009: 126). V táboře

---

⁴⁴⁷ Například jen v roce 1974 získal Egypt závazky finanční pomoci ve výši 2,5 mld. USD (Sela 1998: 172). Jen samotná Saúdská Arábie pak Egyptu poskytla v roce 1974 kolem 300 mil. USD, v letech 1967–1975 to pak bylo celkově 2600 mil. USD (Dawisha 1976: 186).

⁴⁴⁸ Anwar Sádát v roce 1972 vyhostil sovětské vojenské poradce a ukončil tak vojenskou alianci se Sovětským svazem (Stephens 1973: 3).

⁴⁴⁹ Egyptu se otevřely dveře k získání masivní ekonomické a vojenské pomoci od USA. Jen přímá finanční podpora přitom ročně dosahovala více než dvou miliard USD (Doran 2004: 116).

arabských států se kvůli obratu v zahraniční politice Egypta a absenci náhradníka na pozici vůdčího státu arabského světa zvýšila nejistota a vzájemná nedůvěra produkující svépomocné chování, neboť si státy nemohly být jisté, zda se cestou separátního míru výměnou za ekonomické pobídky ze strany USA nevydají i jejich sousedi. Hinnebusch (2009: 220) tvrdí, že tak arabské státy zabředly v situaci klasického věžňova dilema. Strach z Izraele a nepřátelství vůči němu se po dlouhou dobu zdály být „nejsilnějším poutem mezi arabskými státy“ (Smith 1968: 14), ale jak je zřejmé z předchozího textu, jednota postojů v prosazování práv Palestinců a odmítání sionismu se v 70. letech přestala promítat do jednoty politik vůči Izraeli (Keddie 1973: 256). Tím, že Egypt a Saúdská Arábie závisely na vojenské pomoci Spojených států, začaly se zájmy těchto „potenciálních arabských hegemónů“ rozcházet se zájmy ostatních arabských zemí, resp. arabského světa jako celku a pomohly tak zničit řád, který v první části 70. let krátkodobě fungoval díky jejich spolupráci (Hinnebusch 2009: 224).

Jak bylo vysvětleno výše, Saúdská Arábie neměla dostatečné kapacity na to, aby dominovala celému blízkovýchodnímu regionu, ale byla zásadním hráčem oblasti Perského zálivu. Saúdové dokonce přistoupili na to, že budou v otázkách bezpečnosti této oblasti spolupracovat s šáhovým Íránem. Sice se obě země neshodly na všech otázkách (např. té týkající se nezávislosti Bahrajnu) a stále přetrvávaly sektářské rivality mezi *šícou* a *sunnou*, ale menší spory se podařilo překonat v zájmu společných bezpečnostních zájmů. Saúdská a íránská monarchie tak společně vytvořily tzv. politiku dvou pilířů („*twin pillars*“ *policy*), jejíž podstatou byla spolupráce v oblasti bezpečnosti za účelem udržení stability v Perském zálivu (Eilts 2004: 237). Oba státy byly také (ještě spolu s Izraelem) hlavními spojenci USA na Blízkém východě a jako takoví od nich získávaly masivní dodávky vojenské techniky a zbraní (Stephens 1973: 9). Úsilí o vybudování nového regionálního řádu, který by byl z části založen na vztazích se světovými mocnostmi a jejich bezpečnostních zárukách však nevydrželo dlouho. Saúdská Arábie se začala brzy obávat toho, aby šáhův Írán celému Zálivu brzy mocensky nedominoval (ostatně měl několikanásobně početnější populaci i silnější armádu), ale smrtící ránu počínající bezpečnostní spolupráci obou zemí nakonec v roce 1979 zasadila islámská revoluce, která vztah kooperace zvrátila do vztahu rivality.

4.3 Regionální řád v letech 1979–1991

Závěr 70. let byl na Blízkém východě charakterizován definitivním rozpadem řádu ustaveného arabským trojúhelníkem a dvěma událostmi datujícími se do roku 1979, které byly zásadní pro budoucí podobu

regionální politiky – ústupem Egypta z pozice arabského vůdce a islámskou revolucí v Íránu. Skutečnost, že se Egypt – jeden z dosavadních hlavních aktérů Blízkého východu – dostal do téměř úplné regionální izolace a že byl Írán dočasně oslaben revolucí, při níž padl režim Muhammada Rezy Pahlavího, otevřela možnosti pro další regionální mocnosti, aby v arabském světě zaujaly místo Egypta, resp. v oblasti Perského zálivu dosavadní pozici Íránu. Došlo tak k situaci, kdy byla regionální politika během následující více než dekády poznamenána soupeřením o moc mezi několika státy, jejichž vztahy byly v mnoha případech až nepřátelské a jejichž protichůdné představy o podobě regionu mohly jen stěží vést ke spolupráci a stabilizaci regionálního prostředí. Vedle toho se zde začalo objevovat a operovat více nestátních aktérů – různých politických a ozbrojených hnutí –, jejichž vliv na regionální politiku nešlo přehlížet.

Káhira se po uzavření míru s Izraelem⁴⁵⁰ stala jedním z nejvýznamnějších spojenců USA v regionu, k čemuž ale došlo pouze za cenu znepřátelení si velké části arabského světa. S tím, jak byl Egypt ve druhé polovině 70. let ostrakizován ostatními arabskými státy (Murden 2009: 126 jej označuje za „arabského vyvrhele“), začal posilovat spolupráci s nearabskými zeměmi regionu, předně s Izraelem a íránskou monarchií. Vztah s Íránem nicméně již brzy zničila islámská revoluce, která svrhla spřátelený monarchistický režim a vedla k egyptskému azylu íránského šáha (ten byl nakonec v Káhiře také pochován). Po této změně si Spojené státy představovaly jiný scénář vývoje regionu, kde by se egyptsko-izraelské usmíření stalo základem uspořádání regionu udržovaného „trojúhelníkem stability“ – Egyptem, Izraelem a spolu s nimi Saúdskou Arábií (Väyrynen 1984: 347). V jejich vizi měla být campdavidská jednání první „vlaštovkou“ širšího arabského uznání Izraele – nejdříve Saúdská Arábie a po ní i další umírněné arabské režimy se měly po vzoru Egypta usmířit s židovským státem a za americké podpory udržovat mír a stabilitu regionu.

K uskutečnění tohoto plánu nakonec nedošlo – Väyrynen (1984: 347–348) mluví o krachu „americké snahy ustavit nový regionální řád na Blízkém východě“⁴⁵¹ –, v čemž hrály roli především dva důvody. Tím prvním byl fakt, že přílišné ztotožňování se s politikou a strategickými cíli USA v regionu některé země odcizilo svým sousedům (v případě Egypta) či vnitřně destabilizovalo (v případě íránské monarchie). Podle Väyrynena (1984: 349)

---

⁴⁵⁰ Egypt byl po Turecku a Íránu třetí zemí Blízkého východu a první arabskou zemí, která s Izraelem navázala v únoru 1980 diplomatické vztahy.

⁴⁵¹ Nebyly to jen USA, ale i druhá světová velmoc té doby – Sovětský svaz –, kdo nedokázal „poskytnout rámec pro regionální stabilitu“ Blízkého východu, což mohlo být způsobeno tím, že měl v regionu jen minimum spojenců, o něž by budování regionálního řádu opřel (Väyrynen 1984: 349).

je zásadní si uvědomit, že to, co způsobilo pád šáhova režimu v Íránu, nebyl nedostatek americké přítomnosti v regionu, resp. nedostatečná pomoc Íránu, ale naopak to, kolik závazků USA vůči šáhovu režimu měly a jak dlouho a intenzivně jej podporovaly. A právě tuto skutečnost si saúdští vládcí velmi dobře uvědomovali a ačkoli jsou dodnes závislí na vojenských dodávkách od USA, snaží se viditelně do americké politiky v regionu nezaplétat a nenechat se svazovat postoji a názory Washingtonu (Murden 1995: 174). Americká politika na Blízkém východě a zejména jeho podpora Izraeli totiž škodila (a stále škodí) americkým spojencům v řadách blízkovýchodních států – to se nejviditelněji ukázalo právě v případě Sádátova Egypta a šáhova Íránu. Druhým důvodem krachu americké představy o regionálním uspořádání Blízkého východu byla skutečnost, že spojenci Spojených států místo vzájemné spolupráce začaly spíše mezi sebou soupeřit o ještě větší přízeň a s ní spojenou finanční a vojenskou podporu Američanů. Ekonomické pobídky a zbrojní kontrakty byly totiž způsobem, kterým se Washington snažil posílit moc Egypta, Izraele a Saúdské Arábie a vytvořit tak silnější a pevnější proamerickou koalici blízkovýchodních států (Sela 1998: 231), ale nakonec došlo k pravému opaku.

Mocenské vakuum, které se v arabském světě objevilo po bojkotu Egypta arabskými státy, nebylo ale jediným faktorem, který v tomto období destabilizoval regionální politiku – islámská revoluce v Íránu se stala milníkem, který radikálně přeměnil pravidla hry blízkovýchodní politiky. Předně íránská revoluce zcela obrátila dosavadní vztahy spolupráce a spojenecké svazky v regionu⁴⁵² – od konce 70. let, resp. počátku 80. let měl Írán přerušeny diplomatické vztahy nejen s Izraelem, ale i s Egyptem, Jordánskem a Marokem a se sousedním Irákem vedl osm let trvající válku. Spojené státy pak v důsledku islámské revoluce a svržení šáhova režimu v Íránu nejen že přišly o klíčového spojence, ale nový islámský režim v čele s ájatolláhem Rúholláhem Chomejním se měl v následujících letech stát jednou z největších hrozeb pro naplňování amerických zájmů v blízkovýchodní oblasti i hlavním rivalem spřátelených zemí USA (Izraele, Saúdské Arábie a Egypta).⁴⁵³ Pro budoucí vývoj regionu bylo ale neméně

---

⁴⁵² Naopak s některými zeměmi, např. Katar, Ománem a emirátem Dubaj ze SAE, udržoval Írán relativně dobré vztahy (Chubin 2009: 166).

⁴⁵³ Snaha zabránit šíření íránského vlivu a islámské revoluce do dalších zemí Blízkého východu byla také hlavním důvodem, proč Západ v čele s USA (ale i SSSR a některé arabské země) podporoval ve zničující irácko-íránské válce dodávkami zbraní režim Saddáma Husajna (Rácz 1988: 149). Chomejního Írán se sice kvůli rozdílné ideologii nestal spojencem Sovětského svazu, ten ale přirozeně těžil i z postupného rozpadu okruhu amerických spojenců na Blízkém východě. Väyrynen (1984: 349) pak v polovině 80. let předpovídal, že je jen malá pravděpodobnost, že „budou Spojené státy schopny obnovit moc, kterou byly v regionu schopny uplatňovat skrze Írán“.

významné i to, že se Teherán ukázal být jedním z hlavních rivalů arabských regionálních mocností, který přišel s vlastní představou o uspořádání regionu. Zásadní význam této události nejen pro samotný Írán, ale pro celý region vystihl Väyrynen (1984: 347; kurzíva v originále), když napsal, že „[p]ád šáha také značil pád starého regionálního řádu“ a následný vývoj politických a bezpečnostních vztahů v oblasti pak lze nejlépe interpretovat jako „hledání nového regionálního řádu“. Írán byl jednou z regionálních mocností, která odmítala *status quo* a nový regionální řád chtěla přetvořit ke svému obrazu. Součástí tohoto obrazu však nebyly alianční svazky se Spojenými státy či jejich spojenci, nebyly jimi ani západní (a předně americké) hodnoty. Íránská představa spočívala mimo jiné na boji proti importované kultuře a na snaze o šíření hodnot islámské civilizace. Islámská revoluce se proto stala momentem, který předznamenal „mnohem rozsáhlejší oživení islámu“ (Axworthy 2009: 209). Ostatně ájatolláh Chomejní se považoval za „nositele standardů [...] univerzálního islámského řádu“, a nikoli pouze ší'itské větve islámu či snad dokonce íránského nacionalismu (Sela 1998: 218–219).

Oslabení Íránu v důsledku revoluce nejvíce uvítaly dva státy v blízkém sousedství Íránu, a to Irák v čele s ambiciózním prezidentem Saddámem Husajnem (1979–2003) a Saúdská Arábie, která se tak stala potenciálně nejmocnější zemí Perského zálivu. Ovšem situace nebyla jednoznačně pozitivní – sice padl režim, který v mnoha ohledech oblasti dominoval, na druhou stranu se s ustavením islámské vlády zároveň zrodila hrozba jak iráckému, tak saúdskému státu. Saddám Husajn využil oslabení Íránu po revoluci k napadení sousedního státu⁴⁵⁴, ale jak je všeobecně známo, podcenil sílu nového íránského režimu a osm let trvající válka (1980–1988), která byla nejdelší a nejkrvavější válkou v moderní historii Blízkého východu, nakonec politickou mapu Blízkého východu nepřekreslila a nenaplnila nemalé mocenské ambice prezidenta Husajna. Naopak oba státy stála obrovské lidské a ekonomické ztráty. Ostatně také z těchto důvodů je označována za „nesmyslnou válku“ (Rácz 1988).

Konflikt také ukázal, jak si Irák stojí v arabském světě. Země měla po ústupu Egypta z arabské politiky cíl stát se novým arabským vůdcem – byl to právě Irák, který se postavil do čela tažení za bojkot Egypta na půdě Ligy arabských států poté, co se Egypt přiklonil k USA a Izraeli (Doran 2004: 116). Ovšem válka s Íránem odhalila skutečnost, že pro řadu zemí v regionu by byl Irák jako vůdčí stát nepřijatelný. Koneckonců nepodařilo se mu ani

---

⁴⁵⁴ Nepřátelství mezi Irákem a Íránem bylo v minulosti zapříčiněno řadou problémů – od hraničních sporů, přes problematiku kurdských oblastí a špatnou situaci iráckých ší'itů na jihu Iráku až po střetávající se ambice jejich vůdčích představitelů (Buzan – Wæver 2003: 192).

přesvědčit ostatní arabské země, aby v souladu s ustanovením Arabského kolektivního bezpečnostního paktu zaujaly jednotnou protiiránskou pozici a podpořily Irák (Sela 1998: 238). Irácké straně ve válce sice finančně a vojenskými dodávkami napomáhaly některé arabské země (Kuvajt, Saúdská Arábie apod.), ale důvodem byl spíše strach z vítězství ší'itského Íránu, nežli vzájemné dobré vztahy se samotným Irákem. Navíc nelze mluvit o jednotném arabském postoji k tomuto konfliktu – Sýrie a Libye, které byly v té době také považovány za mocenské rivaly Iráku⁴⁵⁵, ve válce dodávaly zbraně Íránu (Gombár – Pecha 2013: 511). Přestože měl Irák od poloviny 70. do počátku 90. let (viz Tabulka 4) dostatečné materiální zdroje k tomu, aby se stal regionální mocností, příliš agresivní regionální politika Saddáma Husajna vedoucí k několika válečným konfliktům a zhoršení vztahů nejen s Íránem, ale i Sýrií a monarchiemi v Zálivu, nemohla vést k dosažení vůdčího postavení v arabském světě (nehledě na to, že Husajn nepředložil žádnou vizi, jak by měl být region veden a spravován).

Ambivalentní důsledky jako v případě Iráku měl šáhův pád, resp. počátek vlády duchovních v Íránu i pro Saúdskou Arábii. Na jednu stranu tím, že padl jeden z hlavních pilířů politiky USA v oblasti, posílilo postavení ostatních amerických spojenců v regionu, tedy i tohoto království. Na druhou stranu íránská ší'itská revoluce a snahy nové vlády vyvážet myšlenky této revoluce za své hranice, byla potenciální hrozbou pro všechny konzervativní sunnitské režimy v Perském zálivu, obzvláště ty s početnější ší'itskou populací. Nejpalčivější byla tato otázka vždy v Bahrajnu, kde ší'ité tvoří většinu populace (přestože vládnoucí dynastie je sunnitská) a kde se ší'itské opoziční skupiny v roce 1981 neúspěšně pokusily o převrat. Problémy s ší'itskou menšinou obývající východní část země však měla i Saúdská Arábie a na počátku 80. let i Kuvajt, kde posilovala opozice ší'itských radikálních skupin (Sela 1998: 234). Vládcí těchto zemí se především obávají íránské podpory opozičních ší'itských hnutí na svém území. Nehledě na to, že se monarchie Zálivu dosud obávaly i značné irácké vojenské síly⁴⁵⁶, rozhodly se v irácko-íránské válce masivní finanční pomocí⁴⁵⁷ podporovat právě Husajnov Írák, aby zabránily „většímu zlu“, tedy vítězství Íránu. To by totiž mohlo mít nedozírné následky jak pro rovnováhu moci v regionu, tak

---

⁴⁵⁵ V případě Sýrie to bylo dáno osobními antipatiemi a střetávajícími se ambicemi syrského prezidenta Háfize al-Asada a iráckého prezidenta Saddáma Husajna.

⁴⁵⁶ Vztah mezi Irákem a státy Arabského poloostrova neochlazoval jen strach monarchií z vojenské síly a hegemonních ambicí Husajnova Iráku. Spory mezi nimi se týkaly také cen ropy a v případě Kuvajtu se navíc přidal problém ropných polí zasahujících na území obou států, stejně jako fakt, že Irák neustále odmítal uznat právo Kuvajtu na suverenitu (Buzan – Wæver 2003: 192).

⁴⁵⁷ Sela (1998: 238) uvádí, že jen v letech 1981–1986 získal Irák od Saúdské Arábie a Kuvajtu více než 40 mld. USD.

i pro domácí situaci konzervativních sunnitských režimů. Masivní ekonomická podpora válečnému Iráku ze strany Rijádu proto byla podle Väyryнена (1984: 348; kurzíva v originále) zacílena na „udržení *statu quo* v Perském zálivu a na Blízkém východě“. V 80. letech tedy zafungovalo vyvažování moci, kdy íránský režim zabránil tomu, aby jeho území dobyl Saddám Husajn, a ve chvíli, kdy začal vítězit Írán, mu v porážce iráckého souseda bránila pomoc, které se Iráku léta dostávalo jak od arabských monarchií, tak od západních států (předně od Francie, ale i USA a dalších) (Chubin – Tripp 2004: 75).

Islámská revoluce byla pro regionální řád Blízkého východu zásadní také s ohledem na to, že do mocenského soupeření v regionu, a to zejména mezi Íránem a Saúdskou Arábií, přidala navíc i silný ideologický prvek, který v jejich vztazích dříve nebyl přítomen. Obě země si totiž nárokovaly vůdčí pozici v islámském světě a snažily se prosadit vlastní (a vzájemně protichůdný) „islámský univerzalizmus“ (Chubin – Tripp 2004: 15, 71). Obecným cílem islamismu jako politické formy islámu je „ustavit islámský stát, řídit se *šarí'ou* a v konečné fázi sjednocující všechny muslimy, celou *ummu*“ (Kropáček 2002: 83; kurzívou zvýrazněno autorkou) a mělo by proto jít o více než jen o posílení muslimské solidarity suverénních států. Islámská jednota a uplatnění *šarí'yy* (právního řádu) mají bourat národnostní, jazykové či kmenové hranice napříč islámským světem, ačkoli cílem islamistů je také vytvoření státu, ale islámského státu, jehož hranice bude vymezovat příslušnost *kummě*, ne národnostní složení. Saúdská představa panislamismu (*pan-Islamism*; Murden 2009: 137) však předně staví na posilování islámské identity, resp. jednoty muslimských zemí na základě islámské solidarity, a to při současném zachování hranic států. Vedle toho Saúdové dlouhodobě usilují o šíření wahhábismu (formy sunnitského islámu, která převažuje v Saúdské Arábii) v rámci Blízkého východu a vedle něj i Střední Asie a evropských zemí. Představa Íránu o islámském řádu je patrná z jeho ústavy (1979), kde v článku 11 stojí, že

„všichni muslimové tvoří jednotný národ a vláda Íránské islámské republiky má povinnost formulovat obecné politiky s cílem pěstovat přátelství a jednotu všech muslimských lidí a musí neustále usilovat o dosažení politické, ekonomické a kulturní jednoty islámského světa“.⁴⁵⁸

Íránská koncepce panislamismu jakožto organizovaného úsilí o mocenské prosazení islámského řádu (islamizaci shora) spočívá také v první řadě na posilování jednoty islámských oblastí, do jejíhož čela se chce Teherán

---

⁴⁵⁸ Iran Chamber Society – The Constitution of Islamic Republic of Iran: http://www.iranchamber.com/government/laws/constitution_ch01.php (20. 9. 2014).

postavit. Na rozdíl od Saúdů se ale snaží šířit myšlenky islámské revoluce, které čerpají z antiamerikanismu, antisionismu a také kritiky monarchistických režimů. V praxi se revoluční ideje odráží v podpoře šířitských, ale i některých radikálních sunnitských nestátních subjektů, které politickými nástroji a někdy i ozbrojenou formou bojují proti Izraeli, Spojeným státům a některým monarchiím Perského zálivu. S ohledem na íránské aktivity v regionu je vytvoření „panšířitské aliance“ (*pan-Shi'i alliance*; Hashmi 2009: 192) a naplnění panislamistické vize považováno za jeden ze zahraničně-politických cílů Íránu. Obavy Rijádu z šíření íránské ideologie navíc posílila série událostí z roku 1979, předně povstání šířitských obyvatel saúdské východní provincie al-Ahsá'a či násilné obsazení Velké mešity v Mekce radikálními sunnitskými islamisty vedenými Džuhajmánem al-Utajbím (Vejrych 2011: 189). Pro konzervativní monarchie totiž nebyla íránská ideologie „chomejnismu“ (*Khomeinism*) nebezpečná jen proto, že se v jejích protizápadních a protimonarchistických myšlenkách vzhlédla šířitská opozice, ale také sunnitské radikální skupiny (Hashmi 2009: 192).

Z Íránu a Saúdské Arábie se stali mocnější a ideologičtí rivalové a jejich boj o vůdčí postavení v islámském světě se přenesl i na půdu Organizace islámské konference. Fungování organizace bylo touto „[s]aúdsko-íránskou studenou válkou“ do velké míry ochromeno, protože se stala platformou pro vedení sporu o to, kdo bude spravovat pouť muslimů do Mekky (*hadždž*) (Murden 2009: 135) – Saúdská Arábie jakožto země, na níž leží dva posvátné okrsky islámu (Mekka a Medína), anebo Írán jako jediný skutečný islámský stát ovládaný duchovními? Jejich chladný vztah byl saúdskou podporou Husajnova Iráku během irácko-íránské války ochlazen na bod mrazu a otevřené nepřátelství bylo v této době již zcela zjevné. Rijád se proto v 80. letech snažil primárně zabránit šíření vlivu revolučního Íránu v regionu a dosáhnout „určité rovnováhy v arabských řadách“ (Väyrynen 1984: 349). Vedle toho usiloval také o to stát se vlivnějším hráčem v regionu, který bude posilovat svoji nezávislost na USA, což se mimo jiné odrazilo také ve snaze vyrovnávat růst moci Izraele a udržovat vměšování USA do regionální politiky na nezbytném minimu.

Jedním z prostředků, jak tohoto cíle dosáhnout, se měla stát nová subregionální bezpečnostní a zároveň ekonomická organizace – Rada pro spolupráci států Zálivu. Její vznik v roce 1981 inicioval saúdský král Chálid a je to právě Saúdská Arábie, která celé organizaci, jež sdružuje konzervativní monarchie Arabského poloostrova, díky své velikosti a moci jasně dominuje. Rada měla sloužit jako stabilizační prostředek v době, kdy již prvním rokem probíhala irácko-íránská válka. Ačkoli se saúdství představitelé snažili uklidnit situaci v regionu i skrze mírové iniciativy, založení GCC mělo nakonec větší dopad a i delší životnost. Organizace měla

skrze vzájemnou spolupráci a bezpečnostní opatření a dohody pomáhat bránit se vnějším hrozbám (Íránu) a nestabilitě plynoucí jednak z irácko-iránského konfliktu a jednak z velmocenského vměšování se do regionální politiky (Sela 1998: 234).⁴⁵⁹ I když se státy Zálivu snažily prostřednictvím společné integrace oslabovat také vazby na vnější mocnosti⁴⁶⁰, ve vojenské oblasti jak v minulosti, tak i dnes závisí do vysoké míry na vojenských dodávkách a technologiích nakupovaných na Západě, zejména od USA. To je primárně dáno tím, že kromě Saúdské Arábie patří všech ostatních pět členů této organizace (tj. Bahrajn, Katar, Kuvajt, Omán, Spojené arabské emiráty) mezi malé státy regionu a všechny země GCC mají omezenou vojenskou sílu. V tomto ohledu nemůže organizace ani jako celek konkurovat vojenským kapacitám Íránu či v minulosti Iráku. Murden (2009: 125–126, 131) je však přesvědčen o tom, že státy Perského zálivu v oblasti zajištění své bezpečnosti raději spoléhaly se vnější mocnosti než na mocné státy Blízkého východu, s nimiž nechtěly utvářet vojenské aliance z obavy před jejich možnou dominancí či silnějším vměšování do politik slabších států. Proto ostatně ropné monarchie vytvořily GCC a posilovaly bezpečnostní spolupráci s USA, které chápaly jako garanta jejich bezpečnosti.

Ačkoli má politická a bezpečnostní integrace v rámci GCC svá omezení vyplývající z řady nevyřešených (povětšinou hraničních) sporů mezi členy, z občasných rozdílných postojů k některým zásadním otázkám regionální politiky (např. vztahu k Izraeli či Íránu), stále GCC představuje jednu z nejzdařilejších regionálních organizací na Blízkém východě. Zejména v ekonomické a kulturní oblasti zaznamenala Rada jisté úspěchy v podpoře spolupráce a integrace členských států (např. byla vytvořena celní unie⁴⁶¹). Důležité v tomto smyslu je bezpochyby i to, že si jsou členské země z ekonomického i politického pohledu v lecčems podobné (jde o konzervativní monarchie těžící ropu či tzv. rentiérské státy) a dohromady vytváří specifické „politické a ekonomické ‚mikroklima““ (Fawcett 2011a: 52). Svým exkluzivním členstvím se Rada stala subregionální organizací

---

⁴⁵⁹ Spolupráce v oblasti vnější i vnitřní bezpečnosti v rámci GCC zahrnovala například výměnu informací od bezpečnostních služeb, monitorování hranic, společná cvičení armád jednotlivých států, společné zásobování nebo i leteckou obranu, sledování opozice, sdílení informací apod. Rada také vytvořila obranné síly Arabského poloostrova, tzv. Poloostrovní štít (*Dir'u al-džazíra*) čítající na 10 tisíc vojáků (Murden 2009: 130–131; Väyrynen 1984: 348).

⁴⁶⁰ Väyrynen (1984: 348) v tomto ohledu tvrdí, že „zvýšení regionální autonomie může být také prostředkem institucionalizace saúdské převahy na Arabském poloostrově a v její bezprostřední blízkosti“.

⁴⁶¹ Ačkoli GCC v roce 2003 avizovala vytvoření společného trhu na území členských zemí, dosud této fáze ekonomické integrace dosaženo nebylo.

neumožňující přístup zemím mimo Perský záliv⁴⁶² a svým zaměřením proti íránské hrozbě potenciálně ani Íránu. Založení GCC, resp. její subregionální povaha spolu s pokračujícím oslabováním Ligy arabských států vedla další země Blízkého východu k založení alternativních organizací cílících na posílení a prohloubení politické a ekonomické spolupráce⁴⁶³.

Jakousi protiváhu GCC představovala Obranná rada Libye, Etiopie a Jižního Jemenu, tzv. trojstranná osa (Ramazani 1988: 60), založená roku 1981 a sdružující státy, které se v mnohém rozcházely se saúdskou politikou. Mimo jiné měly společně bojovat proti imperialismu, sionismu a reakcionářským politikám (Väyrynen 1984: 349). Vedle ní pak v roce 1989 vznikla i Rada arabské spolupráce (*Madžlis at-ta^cáún al-^carabí*; ACC⁴⁶⁴), která nebyla jen obranným paktem, ale i ekonomickou integrací – vstoupil do ní Irák, Egypt, Jordánsko a Severní Jemen jakožto státy, které „byly vynechány“ z integrace v rámci GCC, což se nejvíce dotýkalo Iráku (Ryan 1998: 386–389). Egyptu navíc členství v ACC mohlo pomoci při jeho „návratu“ do arabské politiky po dekádě jeho izolace (Murden 2009: 131–132). Organizaci se nakonec její cíle nepodařilo naplnit, neboť po anexi Kuvajtu Irákem (1990) došlo k rozporům mezi jejími členskými státy (Egypt tuto anexi silně kritizoval) a ACC přestala fungovat.

Země Maghribu (Alžírsko, Maroko, Tunisko a Libye) v roce 1989 vytvořily Unii arabského Maghribu (*At-tahád al-maghrib al-^carabí*; AMU⁴⁶⁵), ale stejně jako u výše zmiňovaných organizací a předchůdkyň AMU⁴⁶⁶ nepostoupila

---

⁴⁶² V pozdější době se nicméně začalo mluvit o možném členství Jordánska a Maroka, ale dosud k jejich přistoupení nedošlo (viz Ryan 2014).

⁴⁶³ Nové subregionální sekundární instituce měly mnohem omezenější ambice než dřívější politické integrační projekty usilující o vytvoření federativních uskupení, ačkoli Murden (2009: 130) uvádí, že stále stavěly na starších ideálech vycházejících z arabismu a arabské solidarity.

⁴⁶⁴ Organizace je známá pod zkratkou ACC z anglické verze jejího názvu, tj. *Arab Cooperation Council*.

⁴⁶⁵ Organizace je známá pod zkratkou AMU z anglické verze jejího názvu, tj. *Arab Maghreb Union*.

⁴⁶⁶ V minulosti se Alžírsko, Maroko, Tunisko a Libye snažily posílit vzájemnou spolupráci prostřednictvím několika různých projektů – v roce 1948 byla založena Komise pro osvobození Maghribu a v roce 1964 pak Stálá konzultativní rada Maghribu, která si vytyčila koordinovat rozvojové plány a obchod tváří v tvář Evropskému společenství. Tyto instituce nicméně nebyly příliš úspěšné, neboť měly jednak relativně ambiciózní cíle (vedle ekonomické integrace také politické sjednocení) a jednak se jako hlavní překážka pokroku v integraci ukázal být vzájemný spor týkající se nezávislosti Západní Sahary.; European Institute for Research on Mediterranean and Euro-Arab Cooperation – Maghreb Arab Union – MAU: <http://www.medea.be/en/countries/arab-world-general/maghreb-arab-union-mau/> (15. 9. 2014).

integrace v rámci této organizace za rámec podpory vzájemného obchodu. Cílem AMU ostatně nikdy nebylo vytvoření politické unie ani bezpečnostní organizace, ale především uskutečnění politiky volného pohybu zboží a osob a spojení sil při vyjednávání se silnějším Evropským společenstvím. Mírný nárůst obchodu mezi členy lze považovat za úspěch tohoto uskupení, na druhou stranu ale hlubší ekonomické integrace dosaženo nebylo, neboť spolu státy v ekonomické oblasti spíše soupeřily o investice, než aby spolupracovaly. Nejzávažnější však bylo, že na povrch začaly znovu vyplouvat spory ohledně Západní Sahary⁴⁶⁷ a posilovala mocenská rivalita mezi Alžírskem a Marokem. AMU ovšem nemá mechanismy pro to, aby řešila konflikty mezi svými členy⁴⁶⁸ a právě ty se nakonec staly vážnou překážkou při dosahování společných cílů. Murden (2009: 132) hodnotí fungování Unie tak, že nejenže selhala v oblasti funkční spolupráce, ale navíc ještě „měla tendenci zvýraznit politické rozpory a ekonomické soutěžení“ svých členů.

Nakonec nearabské státy Blízkého východu vytvořily v roce 1985 Organizaci ekonomické spolupráce⁴⁶⁹, která sdružovala Turecko s Íránem a také Pákistánem, a tudíž se nejednalo o čistě regionální či subregionální integrační uskupení. ECO navazovalo na dřívější organizaci Regionální spolupráce pro rozvoj (*Regional Cooperation for Development, RCD*), která sjednocovala tyto tři státy v letech 1964 až 1979⁴⁷⁰, proto jejich spolupráce pokračovala v nezměněném složení i v rámci ECO. Na druhou stranu vztahy mezi Tureckem a Íránem se po roce 1979 změnila radikálně. Ačkoli vzájemný obchod mezi oběma zeměmi kvetl⁴⁷¹, na politické úrovni došlo spíše k ochlazení vztahů, což se s ohledem na sekulární povahu tureckého režimu a náboženskou povahu íránského režimu dalo očekávat. Oficiální ideologie Turecka – kemalismus – se stala terčem silné kritiky ze strany ájatolláha Chomejního ihned po dovršení islámské revoluce a Írán se navíc snažil oslabovat turecký sekularismus skrze islamistickou propagandu pašovanou do země (Jung – Piccoli 2001: 147). Vzhledem k tomu, že

---

⁴⁶⁷ Skutečnost, že Maroko nechce umožnit Západní Sahaře dosáhnout úplné nezávislosti, zůstává překážkou další integrace v rámci AMU.

⁴⁶⁸ V tomto ohledu je především problematická otázka Západní Sahary, stejně jako v minulosti mezinárodní sankce uvalené na Libyi v době vlády Muḩammara Qaddáfího.

⁴⁶⁹ V roce 1992 se organizace rozšířila o sedm zemí, a to Afghánistán, Ázerbájdžán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán a v současnosti je tak spíše středoasijskou, nežli blízkovýchodní regionální organizací.

⁴⁷⁰ Economic Cooperation Organization – About ECO: <http://www.ecosecretariat.org/in2.htm> (15. 9. 2014).

⁴⁷¹ Pro ilustraci – v roce 1979 dosahoval export z Turecka do Íránu výše 12 mil. USD, v roce 1985 již jedné miliardy USD (Eralp cit. dle Jung – Piccoli 2001: 141).

v Turecku byl politický islám skutečně na vzestupu, vinila vláda z těchto procesů právě svého souseda, což nadále ochlazovalo vzájemné vztahy (Jung – Piccoli 2001: 147).

Z textu výše je patrné, že snad kromě Rady pro spolupráci států Zálivu měly ostatní subregionální organizace jen velmi omezený úspěch nebo po pár letech selhaly úplně. Na tom měla podíl řada faktorů, a to rozdílné zájmy v zásadních politických otázkách, fakt, že si mocnější země z organizací dělaly platformu pro mocenské soupeření a vzájemné vyvažování moci, vzájemná nedůvěra mezi členskými státy, ale i kulturní rozdíly či odlišná úroveň ekonomické rozvinutosti. Murden (2009: 133) se nefunkčnosti regionálních a subregionálních organizací na Blízkém východě nediví, protože se podle něj „zdá zřejmé, že podmínky pro rozvoj sekundárních institucí regionu nikdy neexistovaly“. Cituje přitom Charlese Trippa, podle něhož jsou jedním z hlavních nedostatků blízkovýchodních zemí autoritářské vlády a právě ty svou nechotou ke kompromisům a k odevzdávání části suverenity vyšší entitě brání funkční a dlouhodobější integraci (Tripp cit. dle Murden 2009: 133). Státy jsou vůči sobě podezřívavé a i integrační iniciativy některé z mocností vyvolávají obavy z dominance mocnějšího státu. Ekonomickou či politickou spolupráci a integraci také může komplikovat „mozaikovost“ struktury regionu (Hnízdo 1995: 73). Nehledě na to, že se subregionální organizace vyznačovaly obecně špatným fungováním a v některých případech i krátkodobou existencí, přispěl fakt, že k integraci docházelo na subregionální a nikoli na celoregionální úrovni k dalšímu tříštění regionu.

V 80. letech byla jak z průběhu irácko-iránské války, tak i dalších dvou zásadních konfliktů této dekády – libanonské občanské války (1975–1989⁴⁷²) a izraelské intervence do Libanonu⁴⁷³ (1982) – patrná nejednota arabského světa za takto špatné bezpečnostní situace i rozdílné zájmy a vize regionálních mocností, které v libanonské válce financovaly různé bojující skupiny (Írán podporoval ší'itské frakce Hizballáh a 'Amal, Saúdská Arábie

---

⁴⁷² Někdy je jako konec libanonské občanské války uváděn rok 1990, neboť do té doby ještě probíhaly dílčí boje, ačkoli již v roce 1989 byla uzavřena Tá'ífská mírová dohoda, která válku formálně ukončovala.

⁴⁷³ Izrael sice již v roce 1978 podnikl Operaci Lítání (nazvané podle nejdelší libanonské řeky), ale zásah z počátku 80. let byl výjimečný v jeho rozsahu a v tom, že se izraelská armáda dostala až do centrálního Libanonu včetně hlavního města Bejrútu. V důsledku ostřelování severního Izraele palestinskými skupinami pobývajících na jihu Libanonu uskutečnila v červnu 1982 izraelská armáda Operaci Mír pro Galileu, aby tuto hrozbu eliminovala. Přestože se po bojích v komplikované občanské válce většina izraelských jednotek stáhla z oblasti kolem Bejrútu a dalších částí země v roce 1985, některé jednotky zůstaly až do roku 2000 přítomny v nově vytvořené tzv. bezpečnostní zóně na jihu Libanonu, která pokrývala přibližně 10 % libanonského území (Norton 2000: 22).

naopak sunnitské ozbrojené skupiny; Badran 2009: 47).⁴⁷⁴ Arabské státy, které byly polarizované nejen kvůli rozdílným postojům v těchto konfliktech, ale i dalšími protikladnými národními zájmy, posilovaly skrze masivní zbrojení vlastní vojenskou silou. Tím se v arabském táboře zvyšovala nejistota ohledně záměrů druhých, stejně jako spoléhání se na svépomoc a případně také na spojení s vnějšími aktéry, kteří najednou představovaly mnohem menší hrozbu než vlastní sousedé. K posilování vztahů s vnějšími aktéry ale docházelo na úkor pozice arabismu i kdysi silné normě namířené proti uzavírání smluv se světovými mocnostmi a vytváření jejich vojenských základů na vlastním území. Hinnebusch (2009: 221) hodnotí nastalou situaci v oblasti jako „klasické bezpečnostní dilema“, kdy i „arabští bratři“ byli chápáni jako potenciální vojenská hrozba pro bezpečnost státu. Liga arabských států přitom nemohla mírnit negativní dopady anarchického systému, neboť i v 80. letech pokračoval úpadek její autority v arabském světě a organizace naopak čím dál více zosobňovala mezarabské spory. Nebyla schopná reagovat na izraelskou invazi do Libanonu (1982), ani na iráckou prosbu o pomoc na základě zásad Arabského kolektivního bezpečnostního paktu, když se po roce 1982 začala irácko-iránská válka vyvíjet po iránské protiofenzívě v neprospěch Iráku. Stejně jako subregionální sekundární instituce na Blízkém východě, i LAS se proměňovala ve fórum, kde místo prohlubování spolupráce docházelo spíše k vzájemnému vyvažování moci států a zosobňování jejich sporů (Murden 2009: 126).

Osmdesátá léta se přitom od předchozích období lišila zejména v míře upevnění moci vlád jednotlivých arabských zemí⁴⁷⁵, které tak mohly lépe vzdorovat nadnárodním ideologiím – předně panarabským myšlenkám a normám, částečně i těm islamistickým – a zaměřovat se na dosahování státních zájmů. Výsledkem konsolidace státní moci „byla většina arabských lídrů dostatečně sebevědomá na to, aby rétoricky upřednostnila stát nebo

---

⁴⁷⁴ Do konfliktu se přímo vojensky zapojila Sýrie, která od roku 1976 zasahovala původně po boku křesťanů proti Libanonskému národnímu hnutí Drúza Kamála Džunbláta. Izrael od roku 1976 dodával výzbroj Libanonské frontě (složené většinou z maronitských křesťanů) a Jiholibanonské armádě bojující proti palestinským milicím a proti ší'itské libanonské straně Amal. V roce 1978 se pak do konfliktu zapojil přímo, když v rámci Operace Lítání ovládl jih Libanonu.

⁴⁷⁵ V případě ropných monarchií – tzv. rentiérským států – toho bylo dosaženo především díky rostoucímu bohatství z ropy, a tím i životní úrovně občanů. Těmto zemím se totiž do značné míry podařilo prostřednictvím různých dotací, benefitů a nezdanění uspokojit ekonomické potřeby obyvatelstva, které pak „výměnou“ za to mlčky přehlídí nedostatky v politickém životě země, ať jde o nedostatek svobod či netransparentní jednání vlády, a nemá v podstatě důvod vyvíjet na ni nátlak, aby se chovala více zodpovědně, otevřeně a demokraticky. V případě republik, jako je Sýrie či Irák, byla moc konsolidována skrze zvyšování represí vůči opozici a vojenskou mobilizací (Hinnebusch 2009: 221).

subregionální uskupení před uskupením arabského národa“ (Murden 2009: 124). Preferování státních zájmů nad celoarabskými zájmy ovšem vedlo k tříštění arabského jádra Blízkého východu a posilování sporů v jeho rámci a ruku v ruce s oslabováním meziarabské spolupráce vzrůstala zranitelnost arabských států vůči vnějším hrozbám, tj. těm ze strany nearabských zemí – Íránu a Izraele, což se plně projevilo v irácko-iránské válce, stejně jako při izraelské operaci v Libanonu. Nejen, že arabské státy nebyly schopny vytvořit jednotnou alianci proti iránské či izraelské hrozbě, ale podle Hinnebusche (2009: 222) dokonce Egypt tím, že „zradil“ arabské státy a uzavřel mír s Izraelem, izraelskou invazi v podstatě umožnil. Kdyby totiž Káhira a Tel Aviv neuzavřely mír, mohla egyptská vojenská síla fungovat jako prostředek odstrašení. V 80. letech již v podstatě nelze mluvit o tom, že by měl panarabismus reálný apel či dopad na politiku v regionu a i přežívající myšlenka arabské solidarity mezi arabskými suverénními státy byla oslabována vnitroregionálním vývojem, který vedl spíše k fragmentaci arabského světa než k jeho utužování. To vše se dělo ve prospěch upevňování postavení instituce moderního státu, ale částečně také panislámské ideje, jejíž podstatou bylo posilování solidarity mezi muslimskými státy. Sela (1998: 219) se domnívá, že to byla právě „rostoucí váha islámského diskurzu“, která ještě více zdůraznila pád panarabského nacionalismu. Z mocenského soupeření Íránu a Saúdské Arábie o vůdčí postavení v islámském světě, stejně jako z upevňování pozic a rostoucí obliby islamistických skupin je patrné, že měla (pan)islámská myšlenka dopad na regionální politiku. Avšak z nepřilíš úspěšného fungování Organizace islámské konference jako jediné regionální organizace založené na ideji muslimské solidarity je patrné, že panislám či islamismus nebyly vhodným základem „smysluplné integrace nebo kolektivní akce“ (Murden 2009: 137).

Válka mezi Irákem a Íránem a izraelská operace v Libanonu měly ještě jeden důsledek – díky nim se zrodila dosti netypická aliance blízkovýchodních aktérů, a to Sýrie, Íránu, Hizballáhu⁴⁷⁶ a původně i Hamásu. Sýrie byla jedním z mála arabských států, které ve válce proti Iráku vojensky a diplomaticky podporovaly iránskou stranu, zato Hizballáh (financovaný a vyzbrojovaný Íránem) bojoval v Libanonu proti Izraeli a pomohl tak Sýrii chránit její zájmy a vychylovat rovnováhu moci v její prospěch (Zisser, 2006: 98). Fawcett (2011a: 44) však upozorňuje, že z pohledu světových mocností,

---

⁴⁷⁶ Izraelská intervence byla bezprostřední příčinou toho, proč byla ještě v roce 1982 tato organizace založena. Ústředním cílem Hizballáhu byl od počátku ozbrojený boj proti okupačním izraelským jednotkám na libanonském jihu se záměrem vyhnat všechny izraelské vojáky ze země. Díky tomuto cíli získávala organizace legitimitu a podporu jak od domácího (především ší'itského) obyvatelstva, tak i ze zahraničí (Norton 2007: 32, 34; Zisser 2006: 90).

Izraele a arabských umírněných států vytvořilo toto spojení „potenciálně nebezpečný koktejl“, a to nejen s ohledem na jejich partikulární zájmy, ale i otázku regionálního vůdcovství, protože jak celý Blízký východ, tak i arabský svět byl rozdroben a oslaben a nebyl zde nikdo, kdo by jej dokázal sjednotit. Z pohledu vyvažování moci v regionu přinesl konec 80. let podstatnou změnu, protože Egypt – „zdaleka největší a nejdůležitější arabský stát“ (Murden 2009: 126) – se po přibližně dekádě izolace začal znovu zapojovat do regionální politiky a mocenského soupeření.⁴⁷⁷ Podle Hinnebusche (2009: 222) v regionu převládla rovnováha moci, která možná ještě stačila k zachování systému, ale již nestačila k udržení míru. Tato rovnováha byla totiž velmi nestabilní, jelikož spočívala na vyvažování moci Íránu, Saúdské Arábie a Iráku, který měl silné revizionistické tendence. Poté, co se Irák v roce 1990 snažil rozšířit své hranice na úkor sousedního Kuvajtu, započala na Blízkém východě nová dekáda, která se nesla v duchu posílení nestability, zvýšení nejistoty ve vztazích mezi státy a dalšího tříštění arabského světa v důsledku irácké agrese, která předznamenala vznik nového regionálního řádu.

4.4 Regionální řád v letech 1991–2007

Rok 1990 má pro blízkovýchodní politiku dva významy – jednak symbolizuje konec studené války, který posílil Spojené státy americké nejen celosvětově, ale i na Blízkém východě, a jednak je rokem vypuknutí krize v Perském zálivu způsobené anexí Kuvajtu. Ta zásadním způsobem ovlivnila distribuci moci na Blízkém východě, vztahy spolupráce a konfrontace a míru stability a bezpečnosti regionu.

Ani po skončení bipolárního konfliktu nebyl Blízký východ ušetřen vnějších vlivů, které působily na jeho vývoj a stabilitu. Rozpad Sovětského svazu měl pro region mimo jiné za následek větší angažovanost Spojených států, které upevňovaly své vztahy zejména s Izraelem, Egyptem a Saúdskou Arábií, tedy zeměmi nejdůležitějšími pro prosazování amerických zájmů (Lloyd 1999: 18). Prostřednictvím masivní vojenské a finanční pomoci těmto státům usilovaly USA o nárůst jejich relativní moci vůči Íránu a jeho antiamerické ideologii. Ovšem ještě zásadnější byly z pohledu formování regionálního řádu dvě přímé vojenské intervence USA v regionu (1991 a 2003), které mimo jiné sloužily také jako nástroje k ustavení americké hegemonie nad Blízkým východem. Je předmětem diskuze, zda se Spojeným státům podařilo

---

⁴⁷⁷ „Návrat“ Egypta lze demonstrovat například na tom, jak se zapojoval do řešení otázky budoucnosti Libanonu na sklonku libanonské občanské války, kdy spolu se Saúdskou Arábií a Sýrií prosazoval mírová jednání v Tá'ifu.

tohoto cíle dosáhnout – podle Sayigha (1999: 202) byla potvrzena hegemonní pozice USA v regionu, naopak Hinnebusch (2009: 223) uvádí, že žádný systém *Pax Americana* nenahradil „realistická pravidla hry z 80. let 20. století“. Naopak USA tato pravidla přejaly a i v 90. letech podle nich začaly hrát v této blízkovýchodní „mocenské hře“.

Tak jako tak nelze marginalizovat vliv aktivit USA na podobu regionálního řádu. Přímé vojenské intervence USA spolu s vytvářením spojeneckých aliancí s místními státy, které jsou značně závislé na vojenské podpoře Washingtonu, snižují míru autonomie Blízkého východu, kterou v 50. a 60. letech tak složitě vybojoval Egypt „vyzbrojený“ panarabským nacionalismem. Od 90. let je patrné, že součástí americké strategie je intenzivně vojensky a finančně podporovat některé místní režimy a zároveň ostrakizovat a izolovat tzv. darebné státy (*rogue states*), tj. ty, které kritizují americké vměšování do místní politiky a šíření amerických hodnot a kultury. Tím USA posilují polarizaci regionu a podle Sayigha (1999: 203) navíc také oslabují regionální multilaterální instituce, které ke svému fungování nezbytně potřebují konsenzus, spolupráci a alespoň seriózní (když ne vyloženě dobré) vztahy většiny, ne-li všech blízkovýchodních zemí. I po studené válce tedy zůstal Blízký východ strategickým regionem, kde nikterak nepolevila snaha světových mocností (ať již USA či Ruska) udržet si zde své spojení. Naopak v posledních letech je zde patrný zájem navazovat minimálně ekonomická spojení i ze strany rostoucích světových mocností, jako je Čína či Indie (Ahrari 2011: 63; Harkavy 2001: 44).

Krise v Zálivu byla zásadní událostí rovnou z několika důvodů, a to redistribuce moci v regionu, počátku blízkovýchodního mírového procesu a završení úpadku panarabismu. Dopad tzv. druhé války v Zálivu tak měl přímý vliv na rozpad dosavadního regionálního řádu a počátek formování řádu nového. Kuvajtské dobrodružství Saddáma Husajna bylo momentem, který mu měl podle jeho očekávání zajistit vůdčí postavení v arabském světě, ale který nakonec zapříčinil pád Iráku jako potenciální mocnosti. Irácká republika od 70. let díky produkci ropy významně nabývala na vojenské i ekonomické síle, ovšem v důsledku války v Zálivu a sankcí, které na něj byly v 90. letech uvaleny, byl Irák ekonomicky zruinován a značně oslabila jeho moc. To bylo dáno nejen ekonomickým úpadkem, ale zároveň tím, že si svým útokem na „bratrský“ arabský stát Husajn zneprátelil velkou část arabského světa, která se proti němu ve válce postavila, a některé země jej dokonce viděly jako primární hrozbu vlastní bezpečnosti.

Po válce v Zálivu se tak vychýlila rovnováha moci na Blízkém východě, resp. v oblasti Perského zálivu ve prospěch Íránu a Saúdské Arábie, dosavadním hlavním rivalům Husajnova Iráku. Svě postavení v regionu upevnil také Egypt, který byl důležitým hráčem při snaze osvobodit anektovaný Kuvajt

(1991) a ačkoli stát samotný nedisponuje dostatečnými donucovacími kapacitami, aby se ujal role „regionálního strážníka“, jeho vojenská účast ve válce v Zálivu zřetelně demonstrovala, že participace egyptských ozbrojených sil v multilaterálních operacích může být prospěšná (a pro samotný Egypt navíc i politicky významná) (Hollis 1999: 142). Podle Aliho (1999: 158) to byla právě tato chvíle, kdy „byla egyptská agenda pro region akceptována arabskými státy“. Podle Buzana a Wævera (2003: 204) ale bylo posílení relativní moci patrné především u Íránu, který „hrál během války svědomitě neutrální roli“. S tímto tvrzením lze souhlasit, neboť Saúdská Arábie byla do války proti Iráku přímo zapojena (byla jedním z nejdůležitějších spojeneckých států protiirácké koalice) a vzhledem k vlastnímu pocitu ohrožení ze strany sousedního Iráku na svém území hostila statisíce amerických vojáků, kteří byli součástí protiirácké koalice a jejichž celkový počet dosahoval téměř 700 tisíc (Gombár – Pecha 2013). V muslimském světě ale přítomnost západních vojáků v blízkosti posvátných míst islámu Mekky a Medíny vyvolala nebývalou kritiku, které se k posílení svého postavení snažil využít konkurenční Írán.

Devadesátá léta a počátek nového tisíciletí se staly obdobím, kdy – až na několik málo let oteplení vztahů (viz níže) – pokračovalo soupeření Íránu a Saúdské Arábie, které ještě zintenzivnilo po účasti Saúdů a dalších zemí z GCC v protiirácké koalici, resp. v jejich ještě těsnějším příklonu ke Spojeným státům. Ty totiž byly vedle Saúdské Arábie a Izraele hlavním protivníkem Islámské republiky – americká snaha dosáhnout dominance v regionu narážela na vůdčí ambice Teheránu, který chtěli Američané oslabit jak posilováním moci Rijádu a židovského státu, tak i uplatňováním ekonomických sankcí (Chubin 2009: 166). Válka za osvobození Kuvajtu a hrozba, kterou pro monarchie v Perském zálivu představoval Irák, přiměla země GCC k posílení spojení se západními státy, předně s USA, a k novému kolu zbrojení. Buzan a Wæver (2003: 205) tvrdí, že se těmto státům naskytl i jiná možnost, jak posílit vlastní bezpečnost tváří v tvář Iráku (a Íránu), a to spojení s Egyptem a Sýrií jakožto vojensky silnými státy, které přispěly nezanedbatelným počtem vojáků do protiirácké koalice. Podle autorů ale nakonec arabské monarchie došly k závěru, že bilaterální spojení se západními mocnostmi spolu s posilováním vlastní vojenské síly budou přece jen vhodnější formou bezpečnostního uspořádání, nežli posilování závislosti na jiných arabských zemích.

Faktorů, které posilovaly napětí mezi Íránem a Saúdskou Arábií, ale bylo více – vedle nevídaného spojení monarchií s USA to byla také podpora soupeřících frakcí v občanské válce v Afghánistánu (1992–1996), íránský jaderný a raketový program, stejně jako konkurenční představy o žádoucí podobě regionálního řádu i konceptu islámu (Axworthy 2009: 209; Buzan – Wæver 2003: 204). Přestože Tomková (2011: 168) tvrdí, že „[n]avzdory

konzervativní islámské ideologii je íránská zahraniční politika velmi pragmatická“, neznamená to, že by Írán vůbec neopíral svoji regionální politiku o vlastní ideologii. V některých případech sice musí propagace islámské revoluce, podpora palestinské věci, protizápadní rétorika a boj proti Izraeli ustoupit praktické politice, ale i přesto tvoří tyto otázky stěžejní část íránské regionální politiky. Ačkoli je většině arabských sunnitských režimů společný strach z mocenských ambicí Teheránu a jeho vojenských kapacit, Hokayem (cit. dle Chubin 2009: 166) tvrdí, že se Írán snaží změnit stávající regionální řád z pozice politické (ideologické), ne vojenské – neusiluje o změnu *statu quo* prostřednictvím velmocenské války, nýbrž skrze „rámování regionální agendy“. Proto apeluje na muslimské masy či „arabskou ulici“ v otázce izraelsko-palestinského konfliktu i „zaprodaných“ monarchistických režimů, které se podle něj jednak chovají jako loutky západních mocností a jednak je jejich uspořádání neslučitelné s islámem. Již ájatolláh Rúholláh Chomejní chápal monarchickou vládu jako prvek, který je islámu zcela cizí, protože monarchie (na rozdíl od republiky) není kompatibilní s islámským státem (Fürtig 2009: 161).

Írán se tak před většinově arabskou muslimskou populací Blízkého východu prezentuje jako stát, který je schopen a nebojí se upozorňovat na nespravedlnost a bojovat s ní a který naopak předkládá svůj regionální projekt odporu jak proti vměšování USA, tak i izraelské politice a nakonec i obraně islámu před vnějšími (plouživá kulturní westernizace) i vnitřními hrozbami. Právě z toho důvodu, že ideová stránka íránských mocenských ambicí a regionálního projektu převažuje nad tou vojenskou, mluví Hokayem (cit. dle Chubin 2009: 166) o Íránu jako o mocnosti, která je revizionistická v tom smyslu, že usiluje o proměnu regionálního řádu a vlastního mocenského statusu, ale netouží po proměně teritoriálních hranic regionu. V tomto bodě se tak značně liší od „klasických imperiálních mocností“.

Regionální projekt Íránské republiky však měl (a má) značné mezery. S ohledem na ambice zastávat vůdčí roli na Blízkém východě je problematické, že si žádný arabský stát nepřeje, aby Írán šířil myšlenky islámské revoluce za své hranice a aby na jejich území došlo k ustavení islámských států. A nejde pouze o konzervativní monarchie v Zálivu, ale i Egypt, který měl za vlády Sádáta a Mubáráka strach z aktivit opozičních islamistických hnutí na svém území i v sousedním pásmu Gazy, kde ostatně Írán řadu let podporoval palestinský Hamás. Podobně se arabským státům nezamlouvají íránské snahy o vytvoření čistě subregionálního obranného systému v Perském zálivu, na jehož vzniku a udržování by se podílely jen místní státy, tj. bez přispění Spojených států amerických (Bakhash 2004: 258). Slovy Chubina (2009: 181), „[ž]ádný [arabský stát] si nepřeje vyměnit Spojené státy za Írán jako bezpečnostního správce regionu“. Vzhledem

ke špatným vztahům se sunnitskými arabskými režimy se Írán snaží získat si náklonnost „arabské ulice“, stejně jako muslimské *ummy* (viz kapitola 3.4.2). Proto se musí snažit potlačit sektářské a etnické štěpící linie, protože zdůrazňováním rozdílů mezi ší'ity a sunnity (i mezi Araby a Peršany) by proti sobě poštvál arabskou sunnitskou většinu Blízkého východu, o kterou se musí opřít, chce-li v regionu posilovat svůj vliv a prosadit svůj regionální projekt. Naopak „[s]ektářská polarizace regionu [...] by limitovala Írán na (ponejvíce) sektářské voliče“ (Chubin 2009: 181), kteří v oblasti ale tvoří menšinu a jejichž podpora mu tak k dosažení vůdčí role v regionu (ani oblasti Perského zálivu) nepostačí. Přitom Axworthy (2009: 211) tvrdí, že ani všichni ší'ité v regionu netouží po tom, aby byla vytvořena islámská vláda podle íránského vzoru, resp. podle Chomejního koncepce *velájat-e faqih* (tj. vlády znalce islámského práva).

Prosazení islámského řádu může bránit také to, že Írán nepředstavuje konstruktivní mocnost – svoji moc totiž posiluje pouze skrze kritiku svých rivalů, ať již vnějších (Spojených států) nebo místních (Izraele a konzervativních monarchií v čele se Saúdskou Arábií). Zpochybňuje a odmítá jejich politiky, ale přitom sám žádná řešení regionálních bezpečnostních a ekonomických problémů nenabízí. Chubin (2009: 180–181) proto íránský regionální projekt definuje jako „parazitickou politiku živící se na chaosu“ a využívající „regionální frustraci a zlobu“. Své tvrzení dokládá například na tom, že jako zdroj pro posilování vlastního vlivu využívá Islámská republika chyby, kterých se v regionu dopustí Spojené státy americké. Pak se totiž Íránci ujmou role předních kritiků USA a jejich spojenců, které jim mají získat podporu na straně Arabů. Je to právě neschopnost zodpovědně přistupovat k problémům destabilizujícím Blízký východ, co nutí arabské země obracet se pro řešení na jiné spojence – ostatní regionální mocnosti či ještě častěji světové mocnosti.

Ačkoli napětí mezi Íránem a arabskými monarchiemi přetrvalo po velkou část 90. let, konec této dekády se nesl ve znamení oteplování vztahů, což Buzan a Wæver (2003: 204–205) příkládají relativně úspěšné „desekuritizaci vztahů [Íránu] s Araby ze Zálivu“. Tomu napomohla i zjevná proměna regionální politiky Íránu, kde byla sice stále přítomná kritika vměšování USA do regionu, ale země alespoň upustila od otevřené politiky vývozu islámské revoluce do regionu⁴⁷⁸ a až na několik málo výjimek Teherán neapeloval na islámské masy jednotlivým vládám navzdory (Bakhash 2004: 258). K částečné proměně regionální politiky Íránu (jejímu ideologickému „odlehčení“), a tím i ke zmírňování napětí v Perském zálivu i ve vztahu k USA přispěla především politika umírněného íránského

---

⁴⁷⁸ Toho důkazem může být ukončení podpory ší'itských opozičních skupin v Bahrajnu v roce 1998 (Buzan – Wæver 2003: 205).

prezidenta Muhammada Chátamího (1997–2005).⁴⁷⁹ Ten se úřadu ujal v roce 1997 jakožto reformistický prezident, který začal vykonávat pragmatičtější politiku, než jaká byla zvykem v 80. letech či v době vlády jeho nástupce. S Chátamím přišla i (částečně a dočasně) nová role Islámské republiky na Blízkém východě. Stále usilovala o dosažení vůdčího postavení v Perském zálivu, na druhou stranu se o to snažila méně „agresivní“ politikou, např. se chtěla vytěžit maximum pro své renomé z pořádání osmého summitu Organizace islámské konference (1997), stát se mluvčím či obhájcem muslimských států v mezinárodní politice a zlepšovat vztahy se státy regionu (Bakhash 2004: 258). Hinnebusch (2009: 221–222) tvrdí, že k proměně íránské regionální politiky, resp. oslabení íránských ambicí stejně jako ideologických prvků přítomných v zahraničně-politických cílech Íránu, přispěly také vysoké náklady na válku s Irákem. Íránští představitelé jednoduše zjistili (jako ostatně nedlouho před nimi jejich arabské protějšky v čele s Egyptem), že podřizování zahraniční politiky ideologii je příliš nákladné.

Situace se vrátila do starých kolejí poté, co byl Chátamí v prezidentském úřadu v roce 2005 nahrazen konzervativcem Mahmúdem Ahmadínežádem. Za jeho vlády se dramaticky změnila rétorika íránských představitelů – oplývala protiizraelskými a protiamerickými hesly a kritikou jeho regionálních rivalů. Nakonec vedla ke znovuochlazení vztahů se Saúdskou Arábií i Spojenými státy, mezi nimiž tak bylo opět patrné mocenské soupeření a mnoho střetávajících se zájmů (Tomková 2011: 168).⁴⁸⁰ Konzervativní politici, kteří nyní stáli u vlády, si stejně jako jejich předchůdci uvědomovali, že je Íránu „souzena“ regionálně významná role, čemuž uzpůsobovali zahraniční aktivity – zaujali aktivnější přístup k regionální politice a i díky ropnému bohatství měla země prostředky na to, aby financovala hnutí a klientské státy, které podporovaly íránské regionální cíle (Chubin 2009: 165–166).

Druhým důsledkem krize v Zálivu byla skutečnost, že „válka poskytla možnost začít s blízkovýchodním mírovým procesem mezi Izraelem na straně jedné a Palestinci, Jordánskem a Sýrií na straně druhé“ (Buzan – Wæver 2003: 201). Mírový proces probíhající po velkou část 90. let se stal jedním z nejdůležitějších milníků ve vývoji Blízkého východu a pro podobu regionálního řádu byl významný v několika rovinách. V první řadě je

---

⁴⁷⁹ Chátamí se například vzdal do té doby oblíbeného označování Spojených států amerických jako Velkého satana, neboť si byl dobře vědom toho, že z ekonomických a dalších důvodů musí jeho země spolupracovat také se státy Západu (Tomková 2011: 168).

⁴⁸⁰ Tomková (2011: 168) ovšem dodává, že tato konfrontační politika se netýká všech světových mocností, ale jen těch západních – s Ruskou federací či Čínskou lidovou republikou naopak Írán vztahy utužuje (především kvete jejich ekonomická spolupráce).

podstatné, že v roce 1994 další z arabských států – Jordánsko – uzavřel s Izraelem mír. Ačkoli mírová jednání probíhala také se Sýrií, v tomto případě k průlomu ve vzájemných vztazích nedošlo. Vedle navázání diplomatických vztahů s Jordánskem získal Izrael také *de facto* uznání ze strany Kataru, Ománu, Maroka a Tuniska, byť krach mírového procesu nakonec vedl k tomu, že tyto země vztahy s Izraelem znovu přerušily.⁴⁸¹ Dodnes tak Izrael nenavázal diplomatické vztahy s většinou zemí Blízkého východu a až na Jordánsko a Egypt s žádným arabským státem neuzavřel mír, čímž se oslabují instituce suverenity a diplomacie v regionální politice.

Dále pak byla díky mírovému procesu ustavena Palestinská autonomie (1994) a Palestinci měli po desetiletích bezvýchodné situace získat vlastní nezávislý stát (k čemuž nakonec nedošlo). Otázka nezávislé Palestiny vždy byla a je tématem, na které slyší „arabská ulice“ a která proto již od dob Gamala Násira pomáhá regionálním mocnostem (Íránu, Saúdské Arábii i Turecku) sbírat „politické body“ v mocenském soupeření. A nejen to – podle Buzana a Wævera (2003: 191) přispívá důsledná podpora Palestinců k posílení legitimacy vlád jednotlivých států Blízkého východu tváří v tvář vlastním občanům. Právě proto nelze ignorovat závažnost izraelsko-palestinského sporu v jejich očích. Ostatně dodnes nedošlo k oslabení symbolického významu „palestinské věci“ – podle Ahrariho (2011: 63–64) byla „v průběhu druhé poloviny dvacátého století a první dekády dvacátého prvního století hlavní muslimskou a arabskou záležitostí.“ Nejvíce válečných mezistátních konfliktů, jimiž byl region v minulosti zasažen, se týkalo právě Izraele a žádný arabský vůdce si nedovolil ignorovat „palestinskou věc“ (což ostatně platí i do současnosti). Na druhou stranu význam arabsko-izraelského konfliktu pro blízkovýchodní politiku od 70. let spočívá do velké míry již jen v politické a symbolické rovině a nelze jej nadále považovat za „epicentrum regionálního násilí“ (Buzan – Wæver 2003: 215), které se začalo postupně přesouvat do jiných oblastí – předně do Iráku či obecně oblasti Perského zálivu.

Z regionálních mocností hrál v mírovém procesu významnou roli především Egypt a v menší míře i Saúdská Arábie. Egypt byl „nepostradatelným partnerem při prosazování Madridského mírového procesu“ (Marr 1999: xix) a hostil celou řadu mírových jednání. Káhira se zapojovala jak do multilaterálních jednání týkajících se různých praktických otázek

---

⁴⁸¹ Katar, který měl v Izraeli obchodní zastoupení od dubna 1996, uzavřel svůj obchodní úřad na počátku roku 2009. Omán, Maroko a Tunisko pak uzavřely izraelské úřady na svém území v říjnu 2000 (v Maroku byl izraelský úřad již od října 1994 a v Ománu a Tunisku pak od ledna 1996).; Israel Ministry of Foreign Affairs – About the Ministry: Israel's Diplomatic Missions Abroad: Status of relations: <http://www.mfa.gov.il/mfa/abouttheministry/pages/israel-s%20diplomatic%20missions%20abroad.aspx> (16. 9. 2014).

(podpora ekonomického rozvoje či problematika uprchlíků, zdrojů vody, životního prostředí a omezení zbrojení), tak v některých případech hrála prostředníka i v případě bilaterálních jednání (Ali 1999: 156–157).⁴⁸² Ačkoli výsledky multilaterálních jednání v ekonomické oblasti byly jen omezené, sloužily alespoň jako impuls pro uskutečnění řady budoucích ekonomických setkání na nejvyšší úrovni a pro rozvoj dalších regionálních programů rozvojové a ekonomické spolupráce. Jako nepostradatelný se Egypt ukázal být v případě jednání o kontrole zbrojení a regionální bezpečnosti. Postoj Egypta vůči jaderným kapacitám Izraele odrážel také názor a obavy ostatních arabských států – dokud bude Izrael disponovat jadernými zbraněmi, budou mít další země Blízkého východu důvod, aby o získání jaderných (nebo chemických či biologických) kapacit jako odstrašujícího prostředku také usilovaly. Právě to byl moment, kdy se Egypt snažil o to, aby byl region vyhlášen oblastí bez zbraní hromadného ničení.

Saúdská Arábie se v samotném závěru mírového procesu snažila oživit arabsko-izraelské mírové jednání poté, co se situace v regionu začala opět zhoršovat. Na přelomu tisíciletí totiž došlo k druhé palestinské *intifádě* (2000–2005), která znamenala zásadní ránu pro mírový proces, jehož neúspěch destabilizoval regionální prostředí. S ohledem na to, že udržování regionální stability a řádu patří mezi důležité cíle saúdské politiky, předložil Rijád ještě v roce 2002 tzv. Arabskou mírovou iniciativu, která ale již nic nemohla změnit – Liga arabských států ji sice na summitu v Bejrútu přijala, zato ji ale odmítl Izrael. Kolaps mírových rozhovorů byl velkým zklamáním zejména pro Egypt a Saúdskou Arábii, nikoli však pro Írán či Irák, které jej celou dobu kritizovaly. Regionální řád se tak částečně vrátil tam, kde byl před necelou dekádou. Slovy Buzana a Wævera (2003: 202) došlo k „znovuustavení regionálních bezpečnostních dynamik“. Druhá válka v Iráku z roku 2003 (viz níže) pak pohřbila jakékoli šance na brzké obnovení mírových jednání – americká intervence se nyní postavila do centra bezpečnostních otázek regionu a arabsko-izraelský konflikt ztratil ve světle válečného úsilí v Perském zálivu na závažnosti. Podle Fawcett (2011a: 45) naopak irácká válka řešení palestinské otázky ještě zkomplikovala tím, že zradikalizovala pozice některých z hlavních aktérů arabsko-izraelského sporu, především Sýrie, Izraele a Hamásu, zvýšila nestabilitu v regionu i pocit nejistoty na straně židovského státu. V takovémto prostředí tak nebyl prostor pro kompromisy a ústupky.

Třetím důvodem, proč považujeme válku v Zálivu z počátku 90. let za zásadní událost pro formování regionálního řádu, je skutečnost, že tento

---

⁴⁸² Například v roce 2001 v Tábě na Sinaji probíhalo izraelsko-palestinské setkání a ještě důležitější jednání na nejvyšší úrovni se odehrálo o čtyři roky později v Šarm aš-Šajchu mezi Egyptem, Izraelem, Jordánskem a zástupci Palestinské autonomie.

konflikt zničil – slovy Fareeda Zakarii (2004: 166) – „[p]oslední zbytky panarabské myšlenky“. V období studené války se panarabismus musel vyrovnávat s mnoha ranami a na sklonku bipolárního konfliktu již jeho základní myšlenky v arabském světě příliš nerezonovaly. I přesto lze ale iráckou anexi Kuvajtu (1990) chápat jako jeho symbolický konec, a to z toho důvodu, že šlo o vůbec první (a dodnes jediný) přímý ozbrojený konflikt mezi arabskými státy, které si do této chvíle vystačily jen s politickým či ideologickým soupeřením. Válka sama o sobě byla v zásadě umožněna úpadkem panarabské myšlenky a postupnou převahou „volnějších“ pojetí arabismu, kde státní zájmy (které – jak válka ukázala – se navzájem dosti liší) převažují nad zájmy arabského národa (viz Schéma 6). Její hlavní následky pro vztahy v rámci arabského společenství vystihl tehdejší egyptský prezident Mubárák (cit. dle Murden 2009: 128), podle něhož otevřené násilí mezi arabskými státy nejen že ničí myšlenku arabské solidarity a společných zájmů, ale především „nutí Araba přemýšlet o svém bratrovi jako o někom, kdo pro něj, jeho bezpečnost a zájmy představuje potenciální hrozbu“.

Valbjørn s Bankem (2012: 4–5) v této souvislosti tvrdí, že konec panarabismu neznamena, že by přestal existovat i arabský svět – jen je povaha regionální politiky ovlivňována „pozměněnou formou arabského nacionalismu“. S tím, jak se arabské státy začaly postupem času ve svých politikách odklánět od arabských a islámských norem, padla veškerá normativní omezení jejich jednání a chování, které se nyní řídilo primárně vlastními zájmy a národní bezpečností. Ty byly upřednostňovány před arabskou a islámskou identitou, a tedy i před solidaritou vůči ostatním arabským a muslimským zemím. Následkem „osvobození“ zahraničních politik od norem vyplývajících z nadnárodních identit se chování států řídilo jen logikou vyvažování moci (Hinnebusch 2009: 222). Proto také v důsledku selhání tohoto systému (čili v důsledku vychýlení moci ve prospěch Iráku⁴⁸³) mohlo dojít na počátku 90. let k první agresi arabského státu vůči „arabskému bratrovi“. Irácké rozhodnutí anektovat Kuvajt oslabilo celkovou pozici Arabů vůči Izraeli, neboť ti ve sporu o palestinské území vždy argumentovali, že nelze silou obsadit území cizího státu. Následná válka v Zálivu pak rozdělila arabské země na dva tábory, protože se některé z nich staly součástí mezinárodní protiirácké koalice (Egypt, Saúdská Arábie, Sýrie, Maroko, Kuvajt, Omán, Katar, Spojené arabské emiráty), naopak jiné se postavily za Irák (Jemen, Libye a Súdán).

Názorové tříštění arabského světa se promítlo i do fungování Ligy arabských států, která opětovně prokázala, že v zásadních otázkách regionální politiky

---

⁴⁸³ K nárůstu moci Iráku od 70. let došlo v důsledku vyšších zisků z exportu ropy, za které si země mohla vybudovat silní ozbrojené síly.

není schopna kvůli nedostatku konsenzu svých členů efektivně jednat. Označení Ligy za „hlavní institucionální oběť“ války v Zálivu (Barnett – Solingen 2007: 209) se pak zdá být více než trefné, vezmeme-li v úvahu, jakým fiaskem skončil výjimečný summit uspořádaný v srpnu 1990. Ten nejen, že neposkytl „arabské řešení“ krize v Zálivu, ale naopak symbolizoval hluboké rozpory mezi členskými státy a bezzubost a neschopnost organizace jako celku. Dvanáct členů LAS⁴⁸⁴ odsoudilo iráckou anexi, dožadovalo se stažení iráckých vojsk z kuvajtského území a odsouhlasilo přijetí ekonomických sankcí proti Husajnovu režimu. Naopak zbytek členských zemí neměl pochopení pro bezpečnostní obavy monarchií v Zálivu a kritizoval pobyt zahraničních ozbrojených sil na saúdské půdě. LAS tak nebyla schopna kvůli rozdílným postojům jednotlivých členských zemí ani přijmout jednotné stanovisko, natož pak potrestat agresora. Murdenův (2009: 129) závěr, že LAS utrpěla „vážné a trvalé“ škody, je pochopitelný vzhledem k tomu, že řešení první arabsko-arabské války nepřipadlo Lize jako hlavní arabské regionální organizaci, jež byla zcela paralyzovaná, ale Organizaci spojených národů a především zahraniční mocnosti USA. Tím došlo k zásadnímu snížení (již tak nevalné) autority a důvěryhodnosti organizace, která nebyla nadále schopná sloužit jako prostor pro kolektivní akci při řešení problémů regionu ani pro prohloubení integrace mezi státy.

Podle Buzana a Wævera (2003: 202) anexe sice zasadila ránu panarabismu, na druhou stranu ale „pomohla posílit konsolidaci vestfálského systému států a přenechat výhody radikální politiky islamistům“. Spolu s ustálením systému moderních států zároveň (zdánlivě paradoxně) došlo také k oslabení legitimacy jednotlivých zemí v očích jejich obyvatel. Válka v Iráku byla totiž podle Hinnebusche (2009: 222) stěžejní v tom, že završovala proces „vestfálizace“ (*westphalianisation*), tedy proces formování systému moderních států na Blízkém východě. Jednoduše tím, že došlo k definitivnímu pádu myšlenky na vytvoření jednotného arabského národa rušícího dosavadní státní hranice, se finálně doformoval systém států. Tento proces ovšem nešel ruku v ruce s posilováním státních identit, kterým selhání panarabismu prospělo jen částečně a mnohem méně, než by se dalo očekávat. Zdaleka nejvíce z poklesu obliby panarabské myšlenky prospívala alternativní nadnárodní identita – ta panislámská –, resp. ideologie islamismu. Politický islám byl v arabském světě (ale i v Turecku) na vzestupu již před anexí Kuvajtu – islamistické skupiny se staly hlavní opozicí ve většině arabských států, což bylo částečně dáno neexistencí či slabostí sekulární opozice v jednotlivých zemích a tím, že byla islamistická hnutí schopna mobilizovat masovou veřejnost (Khashan 1997: 160). Na růstu obliby politického islámu na Blízkém východě a posilování

---

⁴⁸⁴ Jednalo se o Saúdskou Arábii, Egypt, Sýrii, Kuvajt, Bahrajn, Katar, Omán, SAE, Maroko, Libanon, Džibuti a Somálsko.

panislámské identity měl přitom velký vliv úpadek panarabismu, resp. neúspěšné politiky států, které se v předchozích desetiletích panarabismem zaštiťovaly a přispěly tak k oslabení přitažlivosti ideje vytvoření jednotného arabského státu.

Arabské státy zároveň nebyly schopny vytvořit přesvědčivé státní identity, které by odvrátily pozornost veřejnosti od nadnárodních nebo i substátních identit směrem ke státu. Buzan a Wæver (2003: 186)⁴⁸⁵ vysvětlují situaci Blízkého východu na srovnání s opačným případem, a to evropským regionem. Evropa má silné sekundární instituce, ale evropská veřejnost se identifikuje spíše s národními státy, nežli Evropou jako nadnárodním celkem. Chybí zde tudíž silná evropská identita. Na Blízkém východě je situace přesně opačná, neboť zde jsou jak sekundární instituce, tak státní identity relativně slabé, zato mají na straně arabské většinové veřejnosti (vyjma nemuslimských menšin) silnou pozici dvě nadnárodní identity – arabská a islámská. Slabost státních identit se jim nepodařilo překonat mimo jiné také kvůli tomu, že se jednalo o autoritářské režimy, které politicky i ekonomicky utlačovaly velké části populace. Islamistická hnutí, která v jednotlivých zemích tvořila opoziční skupiny kritizující vlády za upírání svobod, uzurpaci moci, špatné ekonomické politiky, socioekonomickou nerovnost ve společnosti a nakonec také spolupráci se Západem, tak občanům poskytovala nezbytnou alternativu nenáviděným vládám, když se jiných možností – nezdiskreditovaných a dostatečně silných panarabských hnutí, nacionalistických stran či sekulární opozice – nedostávalo. Postavení islamismu objasňuje Hinnebusch (2009: 222), podle něhož politický islám

„vyplňoval vakuum, když se k němu ti, kdo se cítili vyloučení negativní materiální stránkou budování státu – korupcí a nerovností posílenými ropnými penězi – obrátili jako k ideologii protestu“.⁴⁸⁶

Kvůli posilování politického islámu či panislámské identity na straně blízkovýchodního obyvatelstva oslabovala legitimita států Blízkého východu,

---

⁴⁸⁵ Viz také (Buzan – Gonzalez-Pelaez 2009b: 235).

⁴⁸⁶ Islamistické skupiny ovšem musely čelit mnohem silnější konkurenci než v předchozím období panarabisté – samotné státy byly silnější, když se jim nejpozději od 70. let podařilo lépe konsolidovat moc (ať již skrze represe, zisky z ropy či podporu světových mocností nebo jejich kombinací). Vliv islamistů tak rostl zejména na straně „arabské ulice“, ale přímý dopad jejich politik na řízení států nebo na zahraniční politiku byl zanedbatelný (či dokonce žádný), neboť vládu v rukou držely dosavadní politické elity, které byly sekulární (Hinnebusch 2009: 223).

kteře se odklányely od arabsko-islámských norem.⁴⁸⁷ Panislamismus (stejně jako arabismus) má potenciál odvádět legitimitu od států směrem k politickým hnutím a jiným entitám, které na těchto (pan)ideologiích staví své cíle (Buzan – Wæver 2003: 217). Proto vznikl zásadní rozpor mezi *mezistátní* společnostmi, která funguje na principu suverenity moderních států a partikulárních státních identitách, a *mezilidskou* (či transnacionální) společnostmi spočívající na arabsko-islámské identitě (Buzan – Gonzalez-Pelaez 2009b: 230–231, 246). Na *mezistátní* úrovni se však neobjevil „žádný panislámský ‚režim‘ jako funkční náhrada panarabismu“ (Hinnebusch 2009: 223) a panislámu, stejně jako dříve panarabismu, se tak nepodařilo převážit nad systémem suverénních států. Kvůli propasti mezi postupující vestfálizací blízkovýchodního systému na straně jedné a posilováním nadnárodních identit u obyvatelstva regionu na straně druhé oslabovala legitimita regionálního systému států. A právě kvůli tomu, že na Blízkém východě nedochází k důslednějšímu překřívání či souladu mezi státem a národem, je podle Hinnebusche (2009: 223) místní vestfálský systém a instituce suverenity v této oblasti oproti jiným regionům relativně slabší.

Oslabování států je pak doprovázeno upevňováním pozic nestátních aktérů, kteří se opírají o politický islám a většinou s ním i o *arabismus* – jde například o libanonský Hizballáh, palestinský Hamás, palestinský Islámský džihád či al-Qá‘idu (ale vedle nich také Írán, neboť růst popularity politického islámu je velmi příhodný snaze Teheránu zhostit se vůdčí role v muslimské části Blízkého východu). Arabismus a islám se přitom nevyklučují, naopak se spíše doplňují (Buzan – Gonzalez-Pelaez 2009b: 235). Byť se má všeobecně za to, že panarabská myšlenka je již mrtvá, je potřeba upozornit na skutečnost, že arabismus přežívá v nové nadnárodní arabské veřejné sféře, která je „v ostrém rozporu s arabskými režimy závislými na Západu a americkým pokusem zavést v regionu neoliberální řád“ (Hinnebusch 2009: 223). Zásahy USA v regionu (předně ty v letech 1991 a 2003) sice měly ochránit americké zájmy, ale vyvolaly silnou kritiku blízkovýchodní veřejnosti a prohloubily protizápadní a protiamerické nálady. Valbjørn a Bank (2012: 5; kurzíva v originále) rostoucí napětí mezi vládami arabských států a jejich společnostmi označují za „novou arabskou studenou válku“⁴⁸⁸ (*New Arab Cold War*), která odkazuje k „velmi

---

⁴⁸⁷ Podle Hinnebusche (2009: 221–222) se arabské země poučily ze svých chyb v minulosti – v 60. letech se nechaly kvůli posílení jejich image jako ochránců panarabismus dohnat do války proti Izraeli a logiku rovnováhy moci zde zatemnila síla nadnárodní ideologie. Příliš nákladná politika, která se snažila sjednotit zájmy jednotlivých zemí s panarabskou myšlenkou, nakonec vedla země k tomu, že přijaly pravidla vyvažování moci, aniž by se nechaly omezovat panarabskými normami, a mohly tak efektivněji sladit své mocenské kapacity a vlastní zahraničně-politické cíle.

⁴⁸⁸ Poprvé pojem „nová arabská studená válka“ použil Hilal Khashan (1997: 158) pro označení regionálního politického prostředí 90. let 20. století, které bylo

relevantní, ale široce opomíjené *arabské* dimenzi současné regionální politiky na Blízkém východě“. Na jedné straně tohoto ideologického konfliktu stojí arabská veřejnost často reprezentovaná různými hnutími, jež obhajují arabsko-islámský řád. Na straně druhé stojí vlády států, které jsou silně kritizované zejména za jejich regionální politiku a spolupráci s USA, neboť kritika zahraničně-politických aktivit nenáviděných režimů⁴⁸⁹ je o něco bezpečnější než kritika domácích poměrů a omezování svobod.

Zásadní charakteristikou soudobého blízkovýchodního řádu pak je, že vznikl „paralelní nestátní arabský řád existující bok po boku a jsoucí v napjatém vztahu s oficiálním arabským systémem států“ (Valbjørn – Bank 2012: 5). Tento řád je přitom určován novou formou arabismu, který se do značné míry liší od podoby a norem arabismu z doby první arabské studené války – velký důraz je kladem i na islámskou identitu velké většiny arabské veřejnosti. V současné době jsou navíc pro utváření regionální politiky zásadní i nová transarabská média (Valbjørn – Bank 2012: 14) – předně katarská televizní stanice *Al-Jazeera* založená v roce 1996 a saúdská televize *Al-Arabiya* vytvořená v roce 2007, které dominují mediálnímu prostoru arabského světa.

Valbjørn s Bankem (2012: 15) datují nový arabský ideologický konflikt do roku 2006, kdy probíhala tzv. červencová válka⁴⁹⁰ mezi Izraelem a Hizballáhem, ale ta je spíše již vyvrcholením dlouhodobých procesů, které nabraly na síle po vypuknutí druhé války v Iráku (2003–2011⁴⁹¹) a které měly za následek oslabení regionální autonomie a růst nadnárodní arabské veřejné sféry. Americká intervence z roku 2003 a následná válka ještě posílily nestabilitu již tak vysoce konfliktního regionu a přivodily řadu dalších změn, které se dotkly regionálního řádu. Ačkoli válka nezměnila jeho povahu, výrazně prohloubila tendence, které v regionu byly přítomné již dříve. Následky způsobené regionu iráckým konfliktem byly v drtivé většině negativní – zvýšila se míra násilí, prohloubila se nedůvěra mezi státy,

---

charakterizováno řadou sporů. Podle autora se tento konflikt vedl na třech frontách – tou první byla válka v Zálivu, druhou spory uvnitř Rady pro spolupráci států Zálivu a třetí pak komplikovaný vztah Egypta a Súdánu.

⁴⁸⁹ Příkladem může být rozdílný postoj arabské veřejnosti a některých arabských režimů k červencové válce z roku 2006, kde proti sobě stálo hnutí Hizballáh a Izrael. Některé arabské státy (Egypt, Saúdská Arábie a Jordánsko) se silně postavily proti Hizballáhu, zato arabská (převážně sunnitská) veřejnost podporovala a sympatizovala s ší'itským Hizballáhem a jeho vůdcem Hasanem Nasralláhem (Valbjørn – Bank 2012: 8).

⁴⁹⁰ Také je označována jako libanonská válka roku 2006 či druhá libanonská válka.

⁴⁹¹ Za konec mezistátní války v Iráku je považován rok stažení amerických vojáků z iráckého území. Vnitrostátní konflikt mezi náboženskými skupinami vzemi ale pokračoval i po tomto datu.

destabilizovalo se bezprostřední okolí Irácké republiky, což má souvislost i s vysokým počtem iráckých uprchlíků⁴⁹², hrozila (a stále hrozí) „balkanizace“ země a nakonec také posílila pozice ozbrojených skupin (iráckých i zahraničních) působících v Iráku. Nejen, že se opětovně ukázala bezmocnost regionálních organizací při řešení konfliktů, ale podle Murdena (2009: 138) v počátcích irácké krize ani nikdo neočekával, že by Liga arabských států byla schopna konflikt vyřešit dříve, než dojde k eskalaci násilí. Podle Fawcett (2011a: 39) je z výše zmíněných důvodů na místě mluvit o počátku milénia na Blízkém východě jako o „nové regionální neuspořádanosti“ (*new regional disorder*). Válka tak zjevně nenaplnila očekávání zahraničních mocností – předně Spojených států –, které se stále snažily přetvořit Blízký východ ke svému obrazu a Irák měl být v jejich regionálním projektu „modelem nového řádu, majákem arabských států“ (Fawcett 2011a: 38–39). Nepodařilo se totiž ani demokratizovat a liberalizovat samotný Irák, ani prostřednictvím (plánovaného) nového umírněného iráckého režimu stabilizovat celý region. Ten tak i v novém tisíciletí navazoval na předchozí, téměř šedesátileté období, které bylo charakterizováno regionální nestabilitou a vysokým počtem konfliktů, kdy v každém desetiletí vypukl alespoň jeden mezistátní konflikt a vedle toho celá řada vnitrostátních a mimostátních konfliktů (viz Tabulka 6).

Irácká válka se v důsledku pádu režimu Saddáma Husajna dotkla i distribuce moci v regionu – Irák výrazně oslabil (vzhledem k propuknutí sektářského násilí je dokonce považován za rozpadlý stát), zato Írán, Sýrie a země Zálivu relativně posílily. V regionu tak došlo k částečné změně rovnováhy moci, kdy se Írán, Saúdská Arábie a Sýrie zbavily dlouholetého rivala a snažily se využít pád Husajnova režimu a vzniklé mocenské vakuum v oblasti ve svůj prospěch a mohla tak započít „velká hra“ (*great game*) regionálních mocností (Murden 2009: 138). Již od počátku konfliktu totiž v tomto novém boji o region „zápasily o svou pozici rozdílné a často soupeřící vize řádu“ (Fawcett 2011a: 39, 53). Íránu se otevřely dveře k šíření svého vlivu v Iráku skrze spolupráci s novou ší'itskou vládou a podporu (nejen ší'itských) povstalců v boji proti zahraničním jednotkám. Sýrie si chtěla větší angažovaností v postkonfliktním Iráku kompenzovat svůj mocenský úpadek poté, co se musela v roce 2005 stáhnout z Libanonu a ztratila tak možnost ovlivňovat libanonskou politickou scénu. Oba dlouholetí spojenci se tak v případě Iráku staly spíše rivaly, ovšem již během několika málo let se

---

⁴⁹² V důsledku konfliktu jen po prvních pěti letech po americké intervenci utekly ze země více než dva miliony uprchlíků a v rámci Iráku se pohybovalo kolem milionu a půl vnitřně přesídlených osob. Země s největším nápoem iráckých utečenců (v první řadě Sýrie a Jordánsko, v menší míře Turecko a Írán) se přitom musely vyrovnávat s nemalými ekonomickými a sociálními následky.; UNHCR – Iraqi Displacement: <http://www.unhcr.org/487ef7144.html> (15. 9. 2014).

ukázala silnější pozice Íránu, který navázal úzké vztahy nejen s iráckou vládou, ale i řadou dalších místních aktérů (Chubin 2009: 181).

Tabulka 6: Ozbrojené konflikty na Blízkém východě v letech 1945–2007⁴⁹³

OZBROJENÉ KONFLIKTY NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ V LETECH 1945–2007									
	Mezinárodní konflikt	Vnitrostátní konflikt	Mimostátní konflikt	Nestátní konflikt		Mezinárodní konflikt	Vnitrostátní konflikt	Mimostátní konflikt	Nestátní konflikt
1945					1977			*	
1946					1978		**	*	
1947				*	1979		**	*	
1948	*			*	1980	*	*	*	
1949	*				1981	*	**	*	
1950					1982	**	**	*	
1951					1983	*	**	*	
1952			*		1984	*	***		
1953			**		1985	*	**		
1954			***		1986	*	***		
1955			**		1987	*	*		
1956	*		**		1988	*	*		
1957			*		1989		*		
1958		*	*		1990	*	*		
1959		*	*		1991	*	**	*	
1960			*		1992		**	*	
1961		*	*		1993		**		
1962		***	*		1994		****		
1963		***			1995		***		
1964		*			1996		***		
1965		**			1997		**	*	
1966		**			1998		**		
1967	*	*			1999		**		
1968		**			2000			*	
1969	*	***			2001			*	
1970	*	***			2002			*	
1971		*			2003	*		*	
1972					2004	*	*	*	
1973	*	*			2005	*	*	*	
1974		**			2006	*		*	
1975		***	*		2007	*	*	*	
1976		*	*						

Zdroj: vlastní tabulka na základě dat z (Sarkees 2010: 344–346; Sarkees – Wayman 2010: 77, 197, 487)

⁴⁹³ Značkou „*“ jsou označeny roky, v nichž probíhal některý z výše uvedených typů konfliktů.

Monarchie v Perském zálivu ze změny iráckého režimu profitovaly jak v oblasti bezpečnosti, když opadla irácká vojenská hrozba, tak i s ohledem na jejich mocenské postavení. To se předně týká Saúdské Arábie, která již nadále nemusela čelit ambicím Iráku jako potenciální mocnosti, která měla v minulosti neskromné mocenské ambice. Na druhou stranu je pro Saúdy problematické šíření iránského vlivu v Iráku a fakt, že se umocnilo soupeření s Íránem. Irácká válka tak ještě více posílila soupeření dvou táborů v rámci Blízkého východu – tzv. radikálů (aliance protizápadních, revizionistických států Íránu a Sýrie a nestátních skupin Hizballáhu a Hamásu) a tzv. umírněných (aliance konzervativních, proamerických, *status quo* států Saúdské Arábie, Egypta, Jordánska a případně také Izraele) (Murden 2009: 138). Jejich konkurenční představy o řešení regionálních krizí a podobě uspořádání regionu jsou patrné z rozdílných pozic v řadě pozdějších konfliktů odehrávajících se v Mašriku a Perském zálivu, například tzv. červencové války (2006), izraelské intervence do pásma Gazy (2008/2009) či občanské války v Sýrii (od roku 2011). Fawcett (2011a: 53) popisuje důsledky změny distribuce moci v regionu po roce 2003 tak, že

„i kdyby irácká válka nakonec umožnila novou stabilnější rovnováhu moci v delším časovém období, v krátkodobém horizontu zvýšila fragmentaci regionu a přispěla ke krizi regionálního vůdcovství.“

Tato krize, jak sama autorka přiznává, není v regionu žádnou novinkou. Ovšem spojí-li se s dalšími negativními rysy regionálního vývoje, které byly po irácké válce ještě zvýrazněny (tříštění regionu podél ekonomických, náboženských a etnických linií, institucionální slabost některých zemí, bezpečnostní obavy Izraele, slabost regionálních institucí a růst moci nestátních aktérů), vede ke zhoršení celkové bezpečnostní situace. Posilování islamistických arabských ozbrojených skupin se stalo v první dekádě 21. století obzvláště naléhavým problémem. Byť byl region násilnými aktivitami těchto aktérů zatížen již v předchozích obdobích, irácká válka se stala momentem jejich výrazného posílení tváří v tvář státům (Fawcett 2011a: 41). V příkladu iráckých povstaleckých skupin se vzhledla radikální opoziční hnutí v okolních státech, jejichž činnost zvýšila úroveň sektářského násilí.⁴⁹⁴ Vzhledem k tomu, že mnohé ozbrojené skupiny získávaly podporu ze strany států, které využívají regionální nestability k posílení vlastní mocenské pozice a oslabení postavení svých soupeřů (Hashmi 2009: 192), je

---

⁴⁹⁴ Této hrozbě se pak státy – povětšinou tzv. umírněné režimy – začaly bránit omezováním již tak velmi limitovaných svobod a odkládáním nezbytných reforem týkajících se politické liberalizace a restrukturalizace ekonomik, čímž ještě více oslabila jejich legitimita (Fawcett 2011a: 41–42, 63).

zjevné, že činnost některých těchto aktérů funguje jako nástroj pro projekci moci států s mocenskými aspiracemi, například Íránu či Sýrie.

Na počátku 21. století došlo k řadě „zástupných“ konfliktů, které se staly bojištěm širšího regionálního ideologicko-mocenského sporu, v němž přední pozici zastával Írán a jeho spojenci na straně jedné a Saúdská Arábie s Egyptem a jejich stoupenci na straně druhé. Tou hlavní konfrontací se stala tzv. červencová válka (2006) a vedle ní pak i izraelské intervence do pásma Gazy z přelomu let 2008 a 2009 a léta 2014 či občanská válka v Sýrii od roku 2011. Ačkoli byli do červencové války přímo zapojeni jen dva aktéři – Izrael a Hizballáh –, na tom, kdo podporoval jednu či druhou bojující stranu, lze doložit širší regionální mocenský spor. Egypt, Saúdská Arábie a Jordánsko totiž otevřeně odsoudily Hizballáh za jeho aktivity vedoucí k tomuto konfliktu, naopak hnutí bylo podporováno Íránem, Sýrií, ale i velkou částí arabské veřejnosti. V kritice „umírněných“ států se nezračil jen nesouhlas s událostmi léta 2006 a provokativní politikou Hizballáhu, ale i fakt, že tyto země usilují o udržení *statu quo*, které se řada dalších aktérů – a to nejen, Írán a Sýrie, ale čím dál častěji i nestátní skupiny – snaží zvrátit. K dosavadním ekonomickým (bohatí ropní producenti vs. chudší země), sektářským (sunnitské vs. ší'itské státy a hnutí) a etnickým (arabské vs. nearabské země) štěpením, které po desetiletí určovaly a ovlivňovaly dynamiku regionální politiky, se nyní přidalo i soupeření „radikálů“ a „umírněných“.

Ani v iráckém konfliktu, ani v krizích, které následovaly v dalších letech, nezastávala Liga arabských států či Rada pro spolupráci států Zálivu výraznější roli při ukončování konfliktů a obnově míru. Saúdská Arábie, Egypt či Turecko patřily mezi státy, které se pokoušely zprostředkovat jednání v některých konfliktech a sporech, ale regionální organizace byly často roztržkami mezi státy samy rozděleny. Murden (2009: 139) dokonce tvrdí, že „Liga byla stejně tak částí problému, jako jeho řešením“. Válka v Zálivu se navíc stala příčinou rozpadu jedné ze subregionálních organizací (Rady arabské spolupráce), přičemž žádná nová regionální ani subregionální sekundární instituce od 90. let na Blízkém východě vytvořena nebyla (viz Tabulka 7). Místní aktéři – v mnoha případech to byl Egypt a Saúdská Arábie jako mocnosti usilující o udržení *statu quo* v regionu – se proto čím dál více obraceli na zahraniční mocnosti (předně Spojené státy) s žádostí o pomoc s vyvažováním moci nepřátelských režimů i ozbrojených hnutí posilováním vlastní vojenské síly. To ale ještě více zvyšovalo kritiku tzv. umírněných zemí a amerického vměšování ze strany konkurenčních protizápadních režimů (Íránu a Sýrie) a nestátních aktérů.

Stabilita Blízkého východu, pokojné vztahy mezi zeměmi a jejich ekonomický rozvoj byly od 90. let narušovány mezarabskými a

mezimuslimskými rozepřemi, pokračujícím arabsko-izraelským konfliktem, resp. krachem mírového procesu mezi Izraelem a Palestinci, propuknutím dvou *intifád* (1987 a 2000), masivním dlouhodobým vyzbrojováním států v regionu, dvěma válkami v Zálivu a s nimi spojenou poválečnou nestabilitou, posilováním nestátních aktérů (politických hnutí i ozbrojených skupin), ale i nátlakem ze strany USA po útocích z 11. září 2001 na země Blízkého východu, aby se k nim a jejich spojencům připojily v tzv. válce proti terorismu. Přitom ale v regionu chyběly celoregionální institucionální struktury, které by vzniklé krize a spory byly schopny zmírňovat a řešit (viz Tabulka 5) a které by zvyšovaly autonomii regionu tvář v tvář zásahům světových mocností.

Tabulka 7: Regionální organizace na Blízkém východě

1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2007
Liga arabských států (LAS)												
	Arabská poštovní unie (ARPU)											
		Arabská organizace práce (ALO)										
			Organizace arabských zemí vyvážejících ropu (OAPEC)									
			Arabský fond pro sociální a ekonomický rozvoj (AFESD)									
			Arabská organizace průmyslového rozvoje a těžby (AIDO)									
				Organizace islámské spolupráce (OIC)								
				Arabská organizace pro zemědělský rozvoj (AOAD)								
				Islámská rozvojová banka (IDB)								
				Arabská banka pro ekonomický rozvoj v Africe (BADEA)								
				Arabská investiční banka (AIC)								
				Arabská měnový fond (AMF)								
				Arabský úřad pro zemědělské investice a rozvoj (AAAID)								
					Arabská organizace pro minerální zdroje (AOMR)							
						Arabská federace pro technické vzdělávání (AFTE)						
						Program rozvojových organizací OSN v Arabském zálivu (AGFUND)						
						Rada pro spolupráci v Zálivu (GCC)						
							Arabské centrum pro medicínskou literaturu (ACML)					
							Organizace ekonomické spolupráce (ECO)					
								ACC ⁴⁹⁵				
								Unie arabského Maghrebu (AMU)				

Zdroj: vlastní tabulka na základě dat z projektu *Correlates of War*⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ Rada arabské spolupráce (ACC)

⁴⁹⁶ Correlates of War – International Governmental Organization (IGO) Data (v2.3): <http://www.correlatesofwar.org/> (16. 7. 2014).

ZÁVĚR

Předkládaná práce využívá znalosti oborů mezinárodních vztahů a blízkovýchodních studií tak, aby díky předpokladům teorie přesunu moci vysvětlila vývoj Blízkého východu a podobu jeho řádu a to, jak se na ní odrazila existence několika mocenských center, jež se po značnou část zkoumaného období nacházely ve vzájemně konkurčních pozicích. Text propojuje studium regionů a regionálních řádů, které se v oboru mezinárodních vztahů prosazuje zejména až v období po studené válce, s tématem proměny relativní moci států a distribucí kapacit v systému, které je naopak jednou z nejvýznamnějších oblastí zkoumání od samotného vzniku této disciplíny. Z výše zmíněných důvodů mohou výsledky této práce přispět k úvahám o vztahu mezi regionálním mocenským uspořádáním a podobou regionálního řádu a k vymezení konceptu regionální mocnosti. Vedle toho práce předkládá nový analytický rámec pro studium moci regionálních mocností, resp. regionální mocenské hierarchie a stejně tak nabízí rámec pro analýzu regionálního řádu, které mohou být využity pro analýzu řádů jiných světových regionů.

Jelikož je předmětem našeho zkoumání jeden konkrétní region, a to Blízký východ, text nabízí zkoumání významného, leč ve výzkumu regionálních mocností poněkud opomíjeného regionu. O problematice souvislosti rozložení moci na Blízkém východě s podobou regionálního řádu ve 20. a 21. století neexistuje žádný ucelený text a tato práce tak vyplňuje mezeru v dosavadním zkoumání postavení a vzájemného soupeření regionálních mocností v souvislosti s vývojem a formováním regionálního řádu. Analytický rámec popsáný v této práci nám v případě Blízkého východu umožnil jednak načrtnout podobu lokální mocenské hierarchie a jednak poskytnout jiný pohled na regionální politiku, v jejímž centru nestojí jen arabsko-izraelský konflikt, ale která neopomíjí řadu dalších aspektů, vztahů a institucí.

Mluví-li se v mezinárodních vztazích o Blízkém východu, zmiňují se především konfliktní vztahy mezi státy, časté řešení sporů za využití donucovacích a násilných prostředků, případy vyvažování moci, fungování bezpečnostního dilema a s ním spojené spirály zbrojení. Proto jsou s tímto regionem spojovány pojmy jako „pásmo otřesů“ (*Shatterbelt*; Cohen 2003: 337, 339) či „zóna války“ (*war zone*; Solingen 1998: 71–78). Někteří autoři konfliktní potenciál Blízkého východu vysvětlují střetáváním civilizací (Huntington 1996: 246–265), jiní vidí problematický bod v nacionalistických režimech orientovaných na centrálně řízené hospodářství (Solingen 1998: 165–215). Další zdůrazňují fakt, že se jedná o strategicky důležitou oblast (díky své poloze a zásobám nerostných surovin), která byla předmětem intenzivního vměšování světových mocností do jejího vývoje a regionální

politiky, kvůli čemuž došlo k udržování a posilování vzájemných animozit mezi státy regionu (Cohen 2003: 330–333). Cohen (2003: 341) jako jednu z příčin nestability a „geopolitické nevyzrálosti“ Blízkého východu zmiňuje také (což ostatně souvisí s jeho předchozím argumentem) „absenci významných regionálních geopolitických znaků“, a to nějakého historického, případně současného politického centra, které by mělo potenciál region sjednotit a mimo jiné tím také bránit pronikání vnějších mocností do této oblasti. Podobně jako Cohen se vyjadřuje i Buzan (1991: 441), který fragmentaci a slabost Blízkého východu přičítá také neexistenci mocného státu. Nakonec existují autoři, kteří tvrdí, že příčinou nestability a neukotvenosti regionálního řádu je fakt, že se region „zcela zřejmě nachází ve stavu neustálých změn, kdy si konkurují a překrývají se různá organizační narativa [*ordering narratives*]“ (Fawcett 2011b: 158). Fawcett (2011b: 158) mluví o trvalém soupeření mezi několika různými či protichůdnými koncepcemi uspořádání, k němuž v prostoru Blízkého východu dochází, přičemž těmi, kdo se snaží své narativum prosadit, jsou regionální mocnosti.

V této práci jsme se zabývali právě dvěma posledně uvedenými argumenty a zaměřili jsme se na to, jak podobu regionálního řádu ovlivňuje polarita regionu a rozdílné představy mocností o jeho uspořádání. Připomeňme, že cílem práce bylo ukázat, jakým způsobem soupeřící regionální mocnosti Blízkého východu formovaly v období let 1945–2007 regionální řád, a ověřit platnost teze, že přítomnost několika soupeřících regionálních mocností zvyšuje nestabilitu regionálního řádu na Blízkém východě. Jak níže uvedené shrnutí výsledků analýzy moci států a regionálního řádu ukáže, platnost teze byla potvrzena.

Od konce druhé světové války až do počátku 21. století na Blízkém východě existovalo několik regionálních mocností (Egypt, Írán, Saúdská Arábie a v pozdější době i Turecko) a celá řada dalších zemí, které si tento status nárokovaly. Přitom po většinu tohoto období mezi mocenskými centry docházelo k politickým sporům a byly přímo či nepřímo zapojeny do většiny velkých mezistátních a řady dalších ozbrojených konfliktů. Žádná z mocností se nestala hegemonem ani vůdcem celého regionu, naopak jejich relativně vyrovnaná moc je vedla k tomu, že si všechny nárokovaly vůdčí postavení a v jednotlivých obdobích se stavěly buď do role ochránce *statu quo* v regionu (to již desítky let činí Saúdská Arábie), nebo naopak jeho narušitele (to byl v různých obdobích případ Egypta či Íranu).

Tím se však dostávaly do konkurenčních pozic a soupeření o výsadní postavení v regionu a o prosazení vlastní alternativy regionálního uspořádání vedlo k polarizaci regionu či dokonce k podněcování konfliktů, místo aby docházelo ke snahám o spolupráci a integraci, a tím i posilování regionální jednoty a stability. Bez základní shody nebylo možné definovat hlavní problémy a nalézt jejich řešení. Ačkoli to byly právě mocnosti

(případně ambiciózní sekundární mocnosti), které iniciovaly vznik regionálních nebo subregionálních organizací, ty se často staly nástroji mocností nebo platformou pro mocenské soupeření mezi významnými aktéry regionu, místo aby prosazovaly normy a politiky podporující mírové soužití států. Z těchto důvodů Blízkému východu chybí centrum (dominantní mocnost či skupina kooperujících mocností), které by sjednocovalo region, naopak během zkoumaného období se několikrát změnilo rozložení sil v regionu a upadala moc některé z mocností. K tomu došlo v důsledku vyčerpávajících vojenských konfliktů (Egypt), závažných změn na domácí politické scéně a s nimi související proměny zahraniční politiky (Egypt a Írán) a posilováním jiných zemí, předně Saúdské Arábie a v 70. a 80. letech také Iráku. I Cohen (2003: 353–354) si všímá, že se Blízký východ vymyká ostatním regionům velmi častou změnou své geopolitické orientace a přesunem moci mezi několika mocnostmi, jejichž vzájemné soupeření region destabilizuje a tříští do soupeřících aliancí.

Blízký východ je značně nesourodým a fragmentovaným regionem, v němž je jen velmi složité vytvořit funkční multilaterální kooperativní struktury, které by poskytovaly rámec pro prohloubení diplomatických, ekonomických či bezpečnostních vazeb mezi státy. Ve chvíli, kdy regionu chybí dominantní mocnost, která by měla potenciál jej sjednotit a stabilizovat řád, lze stabilitu v oblasti zajistit jen společným postojem regionálních mocností, resp. koalicí států, které budou udržovat *stabilní* rovnováhu sil a vyhýbat se tak vzájemným konfliktům. Na Blízkém východě však takováto situace dosud nenastala – ani dominantní mocnost, ani skupina států suplující její roli se zde nepodílela na vytváření, formování a udržování regionálního řádu a na distribuci veřejných statků (ekonomických či bezpečnostních). V každém zkoumaném období na Blízkém východě existovaly jiné mocnosti, které v příslušných subregionech nebo táborech svých stoupenců poskytovaly rozvojovou, finanční nebo vojenskou pomoc a ochranu – Egypt revolučním režimům v 50. a 60. letech, Saúdská Arábie naopak konzervativním režimům od 60. let, stejně jako tzv. konfrontačním státům a dalším aktérům bojujícím proti Izraeli, Írán svým státním i nestátním spojencům od konce 70. let. Jak bylo doloženo v kapitolách 4.1 až 4.4, byly mocnosti v určitých periodách schopny spolupracovat se záměrem udržet nastavený řád (např. v první polovině 70. let a podobně od 90. let Egypt se Saúdskou Arábií, krátkodobě koncem 70. let Írán se Saúdskou Arábií apod.). V žádném období však nedošlo k dlouhodobější kooperaci všech hlavních mocenských center, která by podpořila regionální integrační procesy a stabilizovala region. Naopak vzájemné soupeření se promítlo i na půdě několika málo regionálních organizací, jejichž fungování bylo v některých obdobích paralyzováno. Fakt, že ani jedna mocná země, ale ani skupina kooperujících mocností „nebyla schopná nebo ochotná, udržet rovnováhu“ a podpořit sjednaný řád“ (Fawcett 2011b: 169), proto byl jednou z příčin nestabilního regionálního řádu či

jinými slovy stavu „neuspořádanosti“ (*disorder*) regionu. Vytvořila se tak taková podoba regionálního řádu, kterou charakterizuje trvalá nestabilita, politické a ozbrojené konflikty a vzájemná nedůvěra mezi státy. Řada integračních projektů zanikla, některé z těch dosud existujících trpí nízkou mírou integrace a tím, že často slouží jako zahraničně-politický nástroj mocných států, nežli nadnárodní mechanismus mající potenciál usměrňovat negativní důsledky anarchického systému.

Zásadními otázkami, které komplikují vytvoření konsenzuálního systému a které mají naopak potenciál tříštit region a stavět jednotlivé regionální mocnosti do antagonistických pozic, je „přijatelná“ míra spolupráce se západními mocnostmi a předně Spojenými státy, role nestátních aktérů v regionální politice, vhodná podoba integračních procesů, (pan)ideologie a postoj vůči izraelské politice. Palestinská otázka a oficiální politika vůči židovskému státu mají tendenci polarizovat vztahy mezi blízkovýchodními státy a proto je vyřešení arabsko-izraelského konfliktu jedním ze základních předpokladů pro dosažení jisté míry stability v regionu i mezi jednotlivými arabskými zeměmi. Vzhledem k tomu, že se nejmocnější státy regionu nejsou schopny na těchto zásadních otázkách regionální politiky a bezpečnosti dohodnout, neexistují vhodné podmínky k vzájemné dohodě a závazku prosazovat a řídit regionální agendu a ujmout se utváření a řešení problémů kolektivních akcí v daném regionu.

Představy států regionu o podobě řádu jsou dokonce často vzájemně neslučitelné a mezi mocnostmi tak dochází k bojům o prosazení své vize regionálního uspořádání. Kooperující skupina klíčových zemí je přítom v regionech, kde neexistuje jeden dominantní stát, schopna formovat regionální řád a například i prosadit integrační procesy a stát v jejich čele. Naopak Blízký východ představuje značně nejednotnou skupinu států vyznačující se vysokou mírou vzájemné nedůvěry (plynoucí mimo jiné z nestabilního domácího prostředí), rivalitou, občasnými konflikty, upřednostňováním krátkodobých zisků na úkor dlouhodobé spolupráce, nízkou mírou institucionalizace vzájemných vztahů, nízkou úroveň poskytované bezpečnosti, nepříliš úspěšnými integračními plány a slabými a neefektivními regionálními institucemi. Ve chvíli, kdy chybí regionální vůdčí síla a dostatečně silné regionální instituce, které by řešily konflikty mezi státy a poskytovaly veřejné statky, roste závislost zemí na vnějších mocnostech, které v těchto funkcích nahrazují regionální mocenská centra. Blízký východ byl jako strategicky důležitá oblast předmětem soupeření světových mocností nejen po celá staletí. To vedlo k intenzivnímu vměšování cizích mocností do jeho vývoje, regionální politiky a často i do vnitřních záležitostí některých států, čímž oslabovalo postavení místních mocností a celková autonomie regionu.

Politická roztržičnost Blízkého východu není způsobena pouze rozsáhlostí jeho území a existencí nearabských a nemuslimských zemí a oblastí. Mnoho problematických vztahů a nejednoty panuje i mezi arabskými muslimskými zeměmi. Ani arabské státy se navzdory „rétorice a sentimentu arabského nacionalismu a arabské jednoty a poslední dobou islámské jednoty“ (Lustick 1997: 654) dokáží nalézt v lepším případě jen minimum společných témat. Důvodem tohoto stavu je jednak rozdílný vnitropolitický vývoj v jednotlivých zemích, rozdílné zájmy a dokonce i arabismus, který by je měl spojovat. Spory týkající se vedení arabského světa a vymezení arabismu se tak podílely na snížení bezpečnosti států a často si tak nezavdaly ani s vojenskými hrozbami (ty se však až na výjimky týkaly Íránu, Izraele a případně vnějších mocností, ne arabských „bratrů“).

Jak je patrné z Tabulky 6, v každém desetiletí zkoumaného období na Blízkém východě vypukl alespoň jeden mezistátní konflikt a řada dalších vnitrostátních a mimostátních konfliktů. Ať již byly výsledkem teritoriálních sporů, ideologického či mocenského soupeření, kulturních, etnických či náboženských rozepří nebo konfliktů o ropu či vodu, do většiny z nich byla alespoň některá z mocností zapojena přímo či nepřímo podporou bojujících stran, přičemž někdy (např. v irácko-iránské válce, libanonské občanské válce či první válce v Zálivu) mocnosti zastávaly antagonistické pozice. Konflikty nevedly pouze ke změně rovnováhy sil v regionu, ale i k územním změnám a obě zavdávalo příčinu pro další budoucí spory. Stejně tak prohloubení nedůvěry a podezřívavosti mezi státy mělo dlouhodobé negativní následky pro region, kde zbrojení a vojenské aliance vytvořené proti regionální hrozbě patří mezi standardní prostředky zajišťující národní bezpečnost států. Omezená stabilita regionu je výsledkem absence systémové legitimacy a v takovémto případě závisí stabilita do značné míry na nestabilním vyvažování síly mezi několika dominantními aktéry, stejně jako na uzavírání křehkých aliancí. Vojenská síla je faktor, který v blízkovýchodní politice hraje zásadní roli a i z informací o vojenských kapacitách jednotlivých mocností uvedených v kapitolách 3.2 až 3.5 je patrné, že země stále přikládají velkou váhu budování obranných a odstrašujících prostředků. I to, že státy spoléhají na svépomoc (vlastní vyzbrojování) a případně alianční závazky s vnějšími mocnosti, poukazuje na podobu vnitroregionálních vztahů charakterizovaných vzájemnou nedůvěrou.

Od 40. do 70. let chápaly arabské země jako největší hrozbu Izrael, proti němuž měly spolupracovat při vzájemné obraně, vedle něj se ale konzervativní monarchie obávaly také revolučních republik a jejich ideologie, která ohrožovala samotné monarchistické režimy. Koncem 70. let pak rostoucí irácká moc a nový iránský režim vedly k vytvoření aliance států Zálivu, které se cítily ohroženy vojenskou silou sousedních států a navíc

ideologií íránské revoluce. S ohledem na otázku zbrojení a udržování bezpečnosti hrají v regionu důležitou roli světové mocnosti – v poválečném období Velká Británie a částečně Francie, jejichž pozici začal přebírat Sovětský svaz a zejména Spojené státy. Právě jejich vojenská podpora řady blízkovýchodních zemí byla nepostradatelná při ochraně jejich bezpečnosti a při vyvažování sil regionálních soupeřů. Mnohdy tak nastala situace, kdy vnější mocnosti požívaly větší důvěry nežli sousední státy.

Ostatně s ohledem na udržování pokojných vztahů je problematická absence dohod mezi státy garantujících nepoužití násilí a účinných mechanismů pro nenásilné řešení sporů. Byť se arabské země Blízkého východu v rámci Ligy arabských států zavázaly k nenásilnému řešení sporů, počátkem 90. let tento mechanismus zcela selhal. Žádný jiný regionální mechanismus, který by bránil eskalaci konfliktů mezi arabskými státy navzájem a mezi nimi a nearabskými zeměmi, neexistuje. Vzájemnou důvěru mezi blízkovýchodními státy neposiluje ani časté využívání hrozeb použití (či skutečné využití) donucovacích prostředků. Státy disponující vojenskou silou (Írán, Izrael, v minulosti Irák či Sýrie) využívají své kapacity pro odstrašení případného agresora, naopak bohaté země (tradičně Saúdská Arábie, ale i Írán a menší státy Blízkého východu) využívají ve své zahraniční politice ekonomické pobídky či tresty.

Jak mocnosti, tak ostatní země mají šanci zlepšovat vzájemné vztahy spíše na bilaterální bázi než širší integrací, což je částečně následek neexistence celoregionálních struktur a fór, v jejichž rámci by státy mohly diskutovat o svých zájmech a dosahovat dohod a kompromisů v případě sporných otázek. Regionální formální instituce ze své podstaty přispívají k vytváření a formování regionálního řádu a jsou důležitým předpokladem stabilizace vztahů v regionu. Ve většině regionů lze vysledovat integrační snahy států a Blízký východ v tomto případě není výjimkou. Je však jen slabě institucionalizovaným regionem s nedostatečně rozvinutými multilaterálními strukturami, které místo aby sloužily jako prostředek zmírňování sporů, samy se v důsledku rozporů mezi členy rozpadají. Navíc zde byly organizace (LAS, OIC, GCC aj.) často využívány jako nástroj výkonu role dominantní mocnosti a jako prostor, skrze který se snaží konkurenční mocnosti posílit svůj regionální vliv, získat podporu pro vlastní témata a vlastní představu o regionálním řádu. Oproti Evropě, Latinské Americe či jiným regionům tak místní organizace nelze považovat za důležité aktéry regionální politiky, avšak do budoucna by zejména nějaká celoregionální organizace mohla významnější roli zastávat. Regionální instituce mají oproti těm světovým výhodu v silnější legitimitě stejně jako ve větším potenciálu rychleji a efektivněji reagovat při vypuknutí regionálních krizí.

Avšak dosavadní integrační snahy na Blízkém východě buď selhaly v několika málo letech, nebo se podařilo vytvořit pouze takové regionální

instituce, které byly a jsou do velké míry slabé a neefektivní (zejména v oblasti zajišťování bezpečnosti) a jejich úroveň integrace zůstává nízká. Jak ukázalo selhání řady ambicióznějších, povětšinou politických a bezpečnostních integračních projektů, které se rozpadly v horizontu několika let, státy regionu nebyly připraveny odevzdávat část svojí suverenity ve prospěch vyšší entity. Politické integrace, povětšinou federativní projekty, selhávaly kvůli dominantní pozici jednoho ze zúčastněných států a nakonec i kvůli snahám vlád zachovat si svoji suverenitu (úspěšnými výjimkami jsou Jemen a SAE). Bezpečnostní instituce fungující na systému kolektivní bezpečnosti, ani vojenské aliance či obranné dohody vytvořené proti vnitroregionálním hrozbám nefungovaly, neboť naopak chyběl dostatečně vojensky silný stát, který by bezpečnost garantoval. Ekonomické či kulturní formy spolupráce jsou úspěšnější a trvalejší, avšak nemají potenciál prohloubit vazby mezi státy natolik, aby se zlepšily i jejich vztahy politické a bezpečnostní. Taktéž úroveň propojenosti zemí je s ohledem na relativně nízkou míru vnitroregionálního obchodu relativně malá. Navíc se často jedná o subregionální, nikoli celoregionální struktury. Zásadní překážkou vytvoření celoregionální organizace zůstávají animozity mezi arabskými zeměmi navzájem a mezi nimi a Izraelem a Íránem. Na oba tyto státy je nahlíženo jako na jedny z největších hrozeb pro bezpečnost regionu a ani uzavření míru s Izraelem, ani prohloubení vztahů s Íránem nebude dosaženo snadno. Vzhledem k tomu, že většina existujících regionálních režimů a organizací funguje na bázi příslušnosti k arabskému světu, nearabské země regionu zůstávají mimo tato uskupení (viz Tabulka 5).

Důvodem, proč integrace nepostoupila ani mezi arabskými státy, je skutečnost, že vědomí a rétorika společných hodnot postupně upadaly ve prospěch státních zájmů, které se často a i v zásadních otázkách regionální politiky lišily. Ani sdílené zájmy vždy nevyústily v plodnou kooperaci a hlubší integraci – státy se mnohdy obávaly problému relativních zisků a ani společné hodnoty či kultura nebyly schopny tyto obavy zcela vyrovnávat. S ohledem na rozdílné domácí a zahraniční politiky, státní zájmy a náboženské a kulturní postoje, lze konstatovat, že i v rámci arabského jádra Blízkého východu existuje více rozdílů než jednoty. Snad všechny arabské režimy v minulosti deklarovaly zájem podporovat hodnoty arabismu a posilovat vzájemnou solidaritu, ale v praxi vynaložily jen malou snahu na to, aby bylo skutečné jednoty v arabských řadách dosaženo. Podoba regionálního řádu se z výše uvedených důvodů pohybovala ve zkoumaném období mezi tzv. nestabilním mírem, krizí a válkou, tedy třemi konkrétními podobami nestabilního řádu (viz Tabulka 3).

Když Ehteshami a Hinnebusch (1997: 13) mluví o Blízkém východě jako o „primitivním“ anarchickém subsystému, kde nízký stupeň

institucionalizace norem a pravidel ve vztazích mezi státy způsobuje hlubokou nejistotu, vyzbrojování a využívání násilí“, nevztahuje se to pouze na slabé a nedostatečné formální multilaterální struktury. Týká se to také neformálních institucí, jako je suverenita, teritorialita, nacionalismus, (pan)ideologie, náboženství apod. Blízkovýchodní regionální systém od samotného počátku trpí tím, že se jednotlivé státy jen těžko vyrovnávaly se situací, kdy musely naplňovat státní zájmy a zároveň se přizpůsobovat hodnotám arabismu či (pan)islámu, které mnohdy byly v přímém rozporu se státní suverenitou. Zejména panarabská myšlenka měla zpočátku skutečnou moc, ale s konsolidací původně revolučních režimů a deradikalizací jejich zahraničních politik přestával být panarabismus přitažlivý. I přes veškerá prohlášení o arabské jednotě a muslimské solidaritě je dnes soudržnost států velmi omezená, naopak v řadě případů byly sdílené náboženství a arabský původ spíše zdrojem vzájemných sporů než předpokladem pro sjednocení států. Sdílená arabská či muslimská identita zemí se nestala základnou, na níž mohly země stavět vzájemnou spolupráci, integraci a společně řešit otázky regionální bezpečnosti a ekonomického vývoje. Jednotlivé země naopak začaly upřednostňovat vlastní národní zájmy před arabskou jednotou a politizace islámu zase způsobila, že se z tohoto potencionálního nástroje regionální soudržnosti stala příčina vnitřních sporů mezi sekulárními vládnoucími režimy a opozičními náboženskými hnutími.

Ačkoli slábla snaha režimů dostat arabským či islámským hodnotám na úkor vlastních zájmů, arabská a muslimská veřejnost se čím dál více ztotožňovala s nadnárodní arabskou a islámskou identitou. Na jednu stranu se tak upevňoval systém suverénních států, na stranu druhou se těmto státům a systému jako celku nedostávalo legitimacy. Jednotlivé vlády se přitom vůči veřejnosti neproviňují jen autoritářským stylem vládnutí, ale některé také příliš úzkou spoluprací se Spojenými státy a slabou kritikou Izraele. Paralelně s klesající podporou režimů roste popularita nestátních aktérů – politických (opozičních) a sociálních hnutí, ale i ozbrojených skupin, jejichž vliv v regionální politice stále sílí a jsou to právě tyto aktéři (nikoli vlády), na které je nahlíženo jako na reprezentanty arabské muslimské veřejnosti a které svými aktivitami ještě dále oslabují legitimitu i suverenitu států. InSTITUTE suverenity a teritoriality však nejsou narušovány jen (pan)ideologiemi a aktivitami nestátních aktérů, ale i tím, že samotné státy dostatečně nerespektují územní nedotknutelnost a vnitřní suverenitu svých sousedů. Vedle mnoha dodnes nevyřešených hraničních a územních sporů je problematické, že se mocnější státy nezřídka kdy vměšují do vnitřních záležitostí slabších států (běžně k tomu dochází podporou nestátních ozbrojených skupin či politických hnutí), v případě výrazného ochlazení vztahů země dokonce někdy přerušují diplomatické styky a dodnes většina zemí regionu neuznává nezávislost Izraele. Podle Fawcett (2011b: 159) je

na místě zamyslet se nad tím, zda se současný postvestfálský blízkovýchodní systém států (charakterizovaný právě rostoucí mocí nestátních aktérů a zároveň institucionální slabostí států) nevyvinul ze systému předvestfálského, který převažoval v době nadvlády Osmanské říše nad většinou současného Blízkého východu. Neprošel si tak jednou vývojovou fází (tou vestfálskou), kdy by se ustavil systém silných moderních suverénních států. Ten se sice dokázal konsolidovat natolik, že se vlády do velké míry přestaly ve svých zahraničních politikách svazovat arabskými a islámskými hodnotami a normami, ale u obyvatelstva i tak převládaly nadnárodní a substátní identity nad těmi státními.

Fawcett (2011a: 59) hodnotí situaci na Blízkém východě tak, že „[j]e naléhavě zapotřebí regionální vedení, ale není zcela jasné, který stát nebo státy jsou ochotny jej poskytnout“. Vzhledem k relativně rovnoměrnému rozložení sil v regionu a existenci rozdílných vizí, jak žádoucí řád může vypadat, je nepravděpodobné, že by se v brzké době některá ze současných mocností dokázala prosadit mezi ostatními jako vůdčí síla. Egypt a Saúdská Arábie mají jako dvě arabské regionální mocnosti výhodu v tom, že pro většinu zemí Blízkého východu budou jejich představy o jeho fungování přijatelnější než v případě nearabských mocností. Na druhou stranu Egypt má ekonomické problémy a jeho závislost na pomoci od ropných monarchií i USA oslabuje jeho postavení. Saúdská Arábie, ač jeden z nejbohatších států regionu, zase disponuje slabší demografickou základnou a nemá dostatečně velké vojenské kapacity, aby mohla zajišťovat a garantovat bezpečnost v regionu. Relativní výhoda Íránu a Turecka spočívá v jejich silnějších materiálních základech moci, avšak ve většinově arabském regionu se jim jen těžko dostane uznání jako vůdčích států. V případě Íránské republiky představuje problém i její vojenská síla, kterou sice mocnosti potřebují, aby mohly vykonávat roli garanta bezpečnosti, ale to neplatí v případě, kdy na ni většina států regionu pohlíží jako na vojenskou hrozbu. Turecko se zase musí vypořádávat s tím, že nejen geograficky, ale po většinu období od druhé světové války do počátku 21. století také politicky stálo na okraji Blízkého východu a bude potřeba, aby se do budoucna intenzivněji zapojovalo do řešení regionálních otázek.

S ohledem na to, že v novém tisíciletí to jsou zejména Saúdská Arábie, Egypt a v posledních letech i Turecko, které se snaží i vzájemnou spoluprací udržovat *status quo* v regionu, řešit konflikty či alespoň zprostředkovávat jednání ve sporech mezi dalšími státy a aktéry, není nemožné uvažovat o vytvoření systému, který by fungoval na stabilním vyvažování síly a společném postupu při správě regionu. S ohledem na to, že výše zmíněné mocnosti sdílí určité priority týkající se regionálního řádu, měly by se zaměřit na vytvoření strategického partnerství, které by mělo jistý potenciál posílit stabilitu v regionu. Egypt a Saúdská Arábie již mají z předchozích

období (z jomkippurské, irácko-iránské a první irácké války) zkušenost, kdy se společně (byť jen na relativně krátkou dobu) postavily do čela arabského světa. Ačkoli se na řešení některých otázek regionální politiky neshodnou (liší se například jejich oficiální stanoviska vůči Izraeli), obě země patří mezi spojence Spojených států a jako takové mají i řadu společných zájmů, na kterých by budoucí spolupráci mohly postavit. Spojenectví nejbohatšího a největšího arabského státu by mohlo mít stabilizační vliv na subregion Mašrik a Perský záliv, kde se v minulosti odehrávala většina konfliktů, a podobně by mohlo rozhybat fungování Ligy arabských států.

Také Turecko by mohlo v udržování regionální stability hrát důležitou roli a být vhodným spojencem Egypta a Saúdské Arábie. Ostatně tyto státy sdílí nejen zájem o stabilitu a zmírnění konfliktů v regionu, ale i spojenecký vztah s USA. K tomuto tvrzení nás však vedou ještě významnější důvody. Tím prvním jsou jeho zahraničně-politické cíle zaměřené na zlepšení vztahů se zeměmi regionu a vyřešení konfliktů na Blízkém východě, s čímž souvisí i jeho role mediátora a stabilizátora, kterou se v posledních letech snaží v oblasti hrát. Tím druhým je skutečnost, že je Turecko nearabskou zemí, která měla dlouhodobě úzké ekonomické i bezpečnostní vazby na Izrael a která významně prohloubila své obchodní a politické vztahy s Íránem, s nímž se navíc integruje v organizaci ECO. Ankara má z těchto důvodů potenciál být spojnicí mezi arabskou a nearabskou částí Blízkého východu. Jak jsme viděli v Tabulce 5, nearabské země jsou vyřazeny z většiny regionálních organizací a režimů, Izrael dokonce úplně ze všech. Přitom budování hustší sítě celoregionálních formálních institucí považujeme za jeden ze základních předpokladů pro vytváření mechanismů podporujících mír a mírového řešení sporů v regionu. Problematické v tomto ohledu je, že palestinská otázka, resp. regionální politika Izraele, vstoupila do turecko-izraelských vztahů a po roce 2008 došlo k jejich ochlazení. Nemalou roli při vylepšování izraelsko-arabských vztahů by tak mohl hrát Egypt, který má jako jedna z nejvýznamnějších arabských zemí ještě lepší pozici na to, aby integroval Izrael do regionální politiky. Nezanedbatelný význam má i fakt, že všechny tyto země mají úzké vztahy se Spojenými státy jako hlavní světovou mocností zapojující se do regionální politiky a sdílí řadu bezpečnostních obav – nejen iránský jaderný program, ale i aktivity některých ozbrojených hnutí. Írán se sice jeví být mocností usilující o změnu *statu quo*, na druhou stranu již několikrát prokázal, že má jeho regionální politika pragmatické základy a že je za vhodných podmínek ochotný k dialogu.

Trojice mocností – Egypt, Saúdská Arábie a Turecko – by tak mohla prosazovat do agendy blízkovýchodní politiky otázku řešení arabsko-izraelského konfliktu i řady dalších sporů a téma širší regionální integrace. Tím by se mohla stát základem nového regionálního řádu založeného

na stabilním vyvažování síly mezi regionálními mocnostmi a jejich spojenci a na dosahování jejich společného cíle, jímž je regionální stabilita. Výhodou tohoto blízkovýchodního „koncertu velmocí“ bezesporu je materiální základna jejich moci, která je klíčová pro udržení *statu quo*, není však dostatečná. Regionální mocnosti na Blízkém východě vždy kombinovaly značný mocenský potenciál vycházející z jejich vojenské, ekonomické a demografické síly s ideologickou či normativní mocí, která měla mocenské dominanci zajistit legitimitu. Avšak státy se dostávají do pozice, kdy se na jednu stranu nechtějí ve svých regionálních politikách svazovat arabskými a islamistickými normami, které komplikují snahy o dosažení rovnováhy, stability a posílení vzájemné závislosti v regionu, ale zároveň podpora právě těchto norem a s nimi často souvisejících protizápadních (protiamerických) a protiizraelských politik zvyšuje legitimitu států na straně blízkovýchodní veřejnosti. Bez ní jen těžko vznikne legitimní konsenzuální systém skupiny regionálních mocností, jejíž mocenská dominance je však nezbytná pro stabilní regionální řád.

Výzvou pro budoucí zkoumání mocenských hierarchií je způsob měření moci států. V této práci navrhuje takový postup měření, kde za potenciální regionální mocnosti počítáme pouze ty země, které dosahovaly mocenské převahy minimálně v polovině let zkoumaného období. Tím sice zjistíme jistou konzistentnost či relativní stálost mocenského potenciálu státu, který tak můžeme považovat za důležitého hráče v regionu po celé zkoumané období, na druhou stranu z výzkumu vyřadíme země, které mocenské převahy dosahovaly jen v konkrétní dekádě či dvou. Jak nám totiž výsledky měření moci států Blízkého východu ukázaly, v letech 1979–1991 dosahoval převahy materiálních kapacit také Irák (viz Tabulka 4). Ten však v důsledku války v Iráku (1991) výrazným způsobem oslabil a v dalších letech tak svůj mocenský potenciál postrádal. Jak jsme nicméně měli šanci vidět v kapitolách 4.1 až 4.4, ruku v ruce s nabýváním materiálních kapacit se zvyšovaly také ambice irácké vlády, která si jednoduše nárokovala vůdčí postavení v regionu a jednak v této době napadla hned dva sousední státy. Je proto třeba zamyslet se nad tím, jak do analýzy zahrnout mocnosti, které tento status požívaly jen krátkodobě. Pokud bychom jako země s mocenskou převahou chápaly státy, které disponovaly výrazně velkými materiálními zdroji např. deset či patnáct po sobě následujících let, hrozí nám, že z výzkumu vyřadíme země, které kupříkladu v důsledku ekonomické krize na jeden rok či dva roky relativně oslabily. Nakonec musíme upozornit na to, že i když s Irákem během výše zmíněných dvanácti let (období od roku 1979 do roku 1991) nepočítáme jako s regionální mocností, nijak to nesnižuje závěry analýzy regionálního řádu. Naopak jedna mocnost navíc, která sama měla vlastní představu o regionálním uspořádání a která byla v rozporu nejen s Íránem, ale i Egyptem a Saúdskou Arábií a jasně se řadila mezi země snažící se změnit dosavadní *status quo*, by naše závěry s velkou

pravděpodobností ještě podpořila. Z výše uvedených důvodů by bylo také vhodné blíže rozpracovat i koncept sekundárních mocností, který jsme v této práci naznačili. Jak nám analýza regionálního řádu ukázala, řada potenciálních sekundárních mocností si nárokovala významnější mocenské postavení v regionu, což se odráželo také v jejich zahraničně-politických aktivitách a vztazích s mocnostmi. Proto by bylo vhodné zároveň zkoumat nejen zahraničně-politické jednání a chování regionálních mocností, ale i sekundárních mocností, a obohatit tak analýzu regionálního řádu o další poznatky.

BIBLIOGRAFIE

- ABOU-EL-FADL, Reem (2012): Arab Perceptions of Contemporary Turkish Foreign Policy: Cautious Engagement and the Question of Independence. In: Öktem, K. – Kadıoğlu, A. – Karlıoğlu, M. (eds.): *Another Empire? A Decade of Turkey's Foreign Policy under the Justice and Development Party*. Istanbul Bilgi University Press (Istanbul), s. 231–257.
- ADLER, Emanuel – BARNETT, Michael (eds.) (1998a): *Security Communities*. Cambridge University Press (Cambridge).
- ADLER, Emanuel – BARNETT, Michael (1998b): Security Communities in Theoretical Perspective. In: Adler, E. – Barnett, M.: *Security Communities*. Cambridge University Press (Cambridge), s. 3–28.
- AFTANDILIAN, Gregory L. (1993): *Egypt's Bid for Arab Leadership: Implications for U.S. Policy*. Council on Foreign Relations Press (New York).
- AHRARI, Ehsan M. (2011): *The Great Powers versus the Hegemon*. Palgrave Macmillan (New York).
- ACHARYA, Amitav (2007): The emerging regional architecture of world politics. *World Politics* 59 (4), s. 629–652.
- ACHARYA, Amitav (2011): Norm Subsidiarity and Regional Orders: Sovereignty, Regionalism, and Rule-Making in the Third World. *International Studies Quarterly* 55 (1), s. 95–123.
- ACHARYA, Amitav – JOHNSTON, Alastair Iain (eds.) (2007): *Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective*. Cambridge University Press (Cambridge).
- AJAMI, Fouad (1977/1978): Stress in the Arab Triangle. *Foreign Policy* 29 (Winter), s. 90–108.
- AL-KADDÁFÍ, Muammar (1990 [1976–1978]): *Zelená kniha*. Dialog (Litvínov).
- ALI, Abdul Monem Sa'íd (1999): From Geopolitics to Geoeconomics. In: Marr, P. (ed.): *Egypt at the Crossroads: Domestic Stability and Regional Role*. National Defense University Press (Washington), s. 153–170.
- ALI, Sheikh Rustum (1976): *Saudi Arabia and Oil Diplomacy*. Praeger Publishers (New York).

- ARCURI, Angelo (2013): *The Rise of a New Superpower: Turkey's Key Role in the World Economy and Energy Market*. Springer (Cham, New York).
- ARMSTRONG, James David (1993): *Revolution and World Order: The Revolutionary State in International Society*. Oxford University Press (New York).
- AXWORTHY, Michael (2009): *Dějiny Íránu. Říše ducha – od Zarathuštry po současnost*. Nakladatelství Lidové noviny (Praha).
- BADRAN, Tony (2009): Lebanon's Militia Wars. In: Rubin, B. (ed.): *Lebanon: Liberation, Conflict, and Crisis*. Palgrave Macmillan (New York), s. 35–62.
- BAHGAT, Gawdat (2009): Egypt and Iran: The 30-year Estrangement. *Middle East Policy Council* 16 (4), s. 47–54.
- BAKHASH, Shaul (2004): Iran's Foreign Policy under the Islamic Republic, 1979–2000, In: Brown, L. C. (ed.): *Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers*. I. B. Tauris (New York), s. 247–258.
- BAKHTIAR, Abbas (2007): Ahmadinejad's Achilles Heel: The Iranian Economy. *Payvand* 25. 1. 2007 (http://www.payvand.com/news/07/jan/1295.html#_edn7; 20. 9. 2014).
- BANDEIRA, Luiz Alberto Moniz (2006): Brazil as a Regional Power and Its Relations with the United States. *Latin American Perspectives* 33 (3), s. 12–27.
- BANK, André – KARADAG, Roy (2012): *The Political Economy of Regional Power: Turkey under the AKP*. GIGA Working Paper No. 204 (http://www.giga-hamburg.de/dl/download.php?d=/content/publikationen/pdf/wp204_bank-karadag.pdf, 10. 4. 2013).
- BAR, Shmuel (2007): Deterring Nonstate Terrorist Groups: The Case of Hizballah. *Comparative Strategy* 26 (5), s. 469–493.
- BAREŠ, Ladislav – VESELÝ, Rudolf – GOMBÁR, Eduard (2009): *Dějiny Egypta*. Nakladatelství Lidové noviny (Praha).
- BARNETT, Michael (1995): Sovereignty, Nationalism, and Regional Order in the Arab States System. *International Organization* 49 (3), s. 479–510.

- BARNETT, Michael (1998): *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. Columbia University Press (New York).
- BARNETT, Michael – SOLINGEN, Etel (2007): Designed to fail or failure of design? The origins and legacy of the Arab League. In: Acharya, A. – Johnston, A. I. (eds.): *Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective*. Cambridge University Press (Cambridge), s. 170–220.
- BARŠA, Pavel – CÍSAŘ, Ondřej (2008): *Anarchie a řád ve světové politice*. Portál (Praha).
- BAYER, Reşat – KEYMAN, E. Fuat (2012): Turkey: An Emerging Hub of Globalization and Internationalist Humanitarian Actor? *Globalizations* 9 (1), s. 73–90.
- BECK, Martin (2006): *The Concept of Regional Power: The Middle East as a Deviant Case?* Conference Paper “Regional Powers in Asia, Africa, Latin America, the Near and Middle East”, 11.–12. 12. 2006. GIGA German Institute of Global and Area Studies (Hamburg) (http://www.giga-hamburg.de/dl/download.php?d=/content/forumregional/pdf/giga_conference_RegionalPowers_0612/giga_RegPowers0612_paper_beck.pdf, 11. 10. 2012).
- BECK, Martin (2008): *Regional Politics in a Highly Fragmented Region: Israel's Middle East Policies*. GIGA Working Papers, Hamburg: German Institute of Global and Area Studies (http://www.giga-hamburg.de/dl/download.php?d=/content/publikationen/pdf/wp89_beck.pdf; 7. 5. 2011).
- BECK, Martin (2010): Israel: Regional Politics in a Highly Fragmented Region. In: Flesher, D. (ed.): *Regional Leadership in the Global System. Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*. Ashgate (Farnham, Burlington), s. 127–148.
- BÉLAND, Daniel – ORENSTEIN, Mitchell A. (2013): International organizations as policy actors: An ideational approach. *Global Social Policy* 13 (2), s. 125–143.
- BENSON, Michelle (2007): Status Quo Preferences and Disputes Short of War. *International Interactions* 33 (3), s. 271–288.
- BERTELSMANN STIFTUNG (2006): *World Powers in the 21st Century. The Results of a Representative Survey in Brazil, China, France, Germany, India, Japan, Russia, the United Kingdom, and the United States*

- (http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-EAB2E42A-C5AC7656/bst/Results_Representative_Survey.pdf; 19. 7. 2014).
- BORGER, Julian (2014): The truth about Israel's secret nuclear arsenal. *The Guardian*, 15. 1. 2014 (<http://www.theguardian.com/world/2014/jan/15/truth-israels-secret-nuclear-arsenal>; 15. 7. 2014).
- BRATERSKY, Maxim V. – LUNYOV, S. I. (1990): India at the End of the Century: Transformation into an Asian Regional Power. *Asian Survey* 30 (10), s. 927–942.
- BRECHER, Michael (1969): The Middle East Subordinate System and Its Impact on Israel's Foreign Policy. *International Studies Quarterly* 13 (2), s. 117–139.
- BŘESKÁ, Jana (2011): Omán. In: Ježová, M. – Burgrová, H. (eds.): *Současný Blízký východ: politický, ekonomický a sociální vývoj od druhé světové války do současnosti*. Barrister & Principal (Brno), s. 215–226.
- BULL, Hedley (2002 [1977]): *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. Third edition. Palgrave (Basingstoke, New York).
- BURGESS, Stephen F. (2012): South Africa: Neneign Hegemony and Resistance. In: Williams, K. P. – Lobell, S. E. – Jesse, N. G. (eds.): *Beyond Great Powers and Hegemons. Why Secondary States Support, Follow, or Challenge*. Stanford University Press (Stanford), s. 207–221.
- BURGROVÁ, Helena (2011): Egypt. In: Ježová, M. – Burgrová, H. (eds.): *Současný Blízký východ: politický, ekonomický a sociální vývoj od druhé světové války do současnosti*. Barrister & Principal (Brno), s. 90–102.
- BUTENSCHØN, Nils A. (1992): Israel as a Regional Great Power: Paradoxes of Regional Alienation. In: Neumann, I. B. (ed.): *Regional Great Powers in International Politics*. St. Martin's Press (New York), s. 95–119.
- BUZAN, Barry (1983): *People, States, and Fear. The National Security Problem in International Relations*. Wheatsheaf Books (Brighton).
- BUZAN, Barry (1991): New patterns of global security in the twenty-first century. *International Affairs* 67 (3), s. 431–451.
- BUZAN, Barry (1993): From international system to international society: structural realism and regime theory meet the English school. *International Organization* 47 (3), s. 327–352.

- BUZAN, Barry (2004): *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*. Cambridge University Press (Cambridge).
- BUZAN, Barry – GONZALEZ-PELAEZ, Ana (eds.) (2009a): *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Palgrave Macmillan (New York).
- BUZAN, Barry – GONZALEZ-PELAEZ, Ana (2009b): Conclusions. In: Buzan, B. – Gonzalez-Pelaez, A. (eds.): *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Palgrave Macmillan (New York), s. 226–250.
- BUZAN, Barry – JONES, Charles – LITTLE, Richard (1993): *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*. Columbia University Press (New York, Chichester).
- BUZAN, Barry – LITTLE, Richard (2000): *International Systems in World History: Remarking the Study of International Relations*. Oxford University Press (Oxford).
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press (Cambridge).
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – DE WILDE, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers (Colorado, London).
- BYMAN, Daniel (2005): *Deadly Connections. States that Sponsor Terrorism*. Cambridge University Press (Cambridge).
- CANDAR, Cengiz – FULLER, Graham E. (2001): Grand Geopolitics for a New Turkey. *Mediterranean Quarterly* 12 (1), s. 22–38.
- CLINE, Kirssa et al. (2011): Identifying Regional Powers and Their Status. In: Volgy, T. J. – Corbetta, R. – Grant, K. A. – Baird, R. G. (eds.): *Major Powers and the Quest for Status in International Politics: Global and Regional Perspectives*. Palgrave Macmillan (New York), s. 133–157.
- COHEN, Saul B. (2003): *Geopolitics in the World System*. Rowman & Littlefield Publishers (Oxford).
- CONNELL, Michael (2013): *Gulf III: Iran's Power in the Sea Lanes*. United States Institute of Peace: The Iran Primer, 12. 3. 2013 (<http://iranprimer.usip.org/blog/2013/mar/12/gulf-iii-iran%E2%80%99s-power-sea-lanes>; 15. 9. 2014).

- COOPER, Robert (2000): *The post-modern state and the world order*. Demos (<http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf?1240939425>, 7. 1. 2014).
- CORRELATES OF WAR (2010): *National Material Capabilities Data Documentation*, Version 4.0. (http://www.correlatesofwar.org/COW2%20Data/Capabilities/NMC_Codebook_v4_0.pdf; 25. 7. 2014).
- COX, Robert W. (1992): Towards a post-hegemonic conceptualization of world order: reflections on the relevancy of Ibn Khaldun. In: Rosenau, J. N. – Czempiel, E.-O. (eds.): *Governance without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge University Press (Cambridge), s. 132–159.
- DAHL, Robert (1957): The Concept of Power. *Behavioral Scienc* 2 (3), s. 201–215.
- DAWISHA, Adeed I. (1976): *Egypt in the Arab World: The Elemets of Foreign Policy*. MacMillan Press (New York).
- DE SOYSA, Indra – ONEAL, John R. – PARK, Yong-Hee (1997): Testing Power-Transition Theory Using Alternative Measures of National Capabilities. *The Journal of Conflict Resolution* 41 (4), s. 509–528.
- DEEB, Marius (2007): Arab Republic of Egypt. In: Long, D. E. – Reich, B. – Gasiorowski, Mark: *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*. Fifth edition. Westview Press (Colorado), s. 403–431.
- DELACOURA, Katerina (1990): Turkey and the Middle East in the 1980s. *Millennium – Journal of International Studies* 19 (2), s. 207–228.
- DESILVER, Drew (2013). *World's Muslim population more widespread than you might think*. Pew Research Religion & Public Life Project, 7. 6. 2013 (<http://www.pewresearch.org/fact-tank/2013/06/07/worlds-muslim-population-more-widespread-than-you-might-think/>; 15. 7. 2014).
- DEUTSCH, Karl W. – SINGER, J. David (1964): Multipolar Power Systems and International Stability. *World Politics* 16 (3), s. 390–406.
- DORAN, Michael (2004): Egypt: Pan-Arabism in Historical Context, In: Brown, L. C. (ed.): *Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers*. I. B. Tauris (New York), s. 97–120.

- DRYSDALE, Alasdair – HINNEBUSCH, Raymond A. (1991): *Syria and the Middle East Peace Process*. Council on Foreign Relations Press (New York).
- EAST, Maurice A. (1973): Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models. *World Politics* 25 (4), s. 556–576.
- EFIRD, Brian – GENNA, Gaspare M. (2002): Structural Conditions and the Propensity for Regional Integration. *European Union Politics* 3 (3), s. 267–295.
- EHTESHAMI, Anoushiravan – HINNEBUSCH, Raymond A. (1997): *Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System*. Routledge (London, New York).
- EILTS, Hermann Frederick (2004): Saudi Arabia's Foreign Policy. In: Brown, L. C. (ed.): *Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers*. I. B. Tauris (New York), s. 219–244.
- ELLEMAN, Michael (2013): *Gulf I: Iran's Power in the Air*. United States Institute of Peace: The Iran Primer (11. 3. 2013) (<http://iranprimer.usip.org/blog/2013/mar/11/gulf-i-iran%E2%80%99s-power-air>; 15. 9. 2014).
- ERICKSON, Edward J. (2004): Turkey as Regional Hegemon – 2014: Strategic Implications for the United States. *Turkish Studies* 5 (3), s. 25–45.
- ESCWA (Economic and Social Commission for Western Asia) (2007): *Economic Trends and Impacts. Foreign Aid and Development in The Arab Region*. No. 4 (<http://www.arab-hdr.org/resources/publications.aspx?tid=970>, 15. 6. 2012)
- FARRELL, Mary – HETTNE, Björn – Van LANGENHOVE, Luk (eds.) (2005): *Global Politics of Regionalism. Theory and Practice*. Pluto Press (London, Ann Arbor).
- FAWCETT, Louise (2011a): Regional Order in the Middle East. In: Acharya, A. – Katsumata, H. (eds.): *Beyond Iraq: The Future of World Order*. World Scientific Publishing (Singapore, Hackensack, London), s. 35–64.
- FAWCETT, Louise (2011b): Regional leadership? Understanding power and transformation in the Middle East. In: Godehardt, N. – Nabers, D. (eds.): *Regional Powers and Regional Orders*. Routledge (London, New York), s. 155–172.

- FISHER, W. B. (1947): Unity and Diversity in the Middle East. *Geographical Review* 37 (3), s. 414–435.
- FISHER ONAR, Nora (2012): 'Democratic Depth': The Missing Ingredient in Turkey's Domestic/Foreign Policy Nexus? In: Öktem, K. – Kadıoğlu, A. – Karlı M. (eds.): *Another Empire? A Decade of Turkey's Foreign Policy under the Justice and Development Party*. Istanbul Bilgi University Press (Istanbul), s. 61–75.
- FLEMES, Daniel (2007a): *Conceptualising Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case*. GIGA Working Papers No. 53 (http://repec.giga-hamburg.de/pdf/giga_07_wp53_flemes.pdf, 10. 4. 2012).
- FLEMES, Daniel (2007b): *Emerging Middle Powers' Soft Balancing Strategy: State and Perspectives of the IBSA Dialogue Forum*. GIGA Working Papers, No. 57 (http://www.giga-hamburg.de/de/system/files/publications/wp57_flemes.pdf; 6. 1. 2014).
- FLEMES, Daniel (2009): Regional Power South Africa: Co-operative Hegemony Constrained by Historical Legacy. *Journal of Contemporary African Studies* 27 (2), s. 135–157.
- FLEMES, Daniel (ed.) (2010a): *Regional Leadership in the Global System. Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*. Ashgate (Farnham, Burlington).
- FLEMES, Daniel (2010b): Brazil: Strategic Options in the Changing World Order. In: Flemes, D. (ed.): *Regional Leadership in the Global System. Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*. Ashgate (Farnham, Burlington), s. 93–112.
- FLEMES, Daniel – NOLTE, Detlef (2010): Introduction. In: Flemes, D. (ed.): *Regional Leadership in the Global System. Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*. Ashgate (Farnham, Burlington), s. 1–14.
- FLORINI, Ann (2011): Rising Asian Powers and Changing Global Governance. *International Studies Review* 13 (1), s. 24–33.
- FROMKIN, David (1989): *A Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. Henry Holt and Company (New York).

- FÜRTIG, Henner (2007): Conflict and Cooperation in the Persian Gulf: The Interregional Order and US Policy. *Middle East Journal* 61 (4), s. 627–640.
- FÜRTIG, Henner (2009): Iran and Saudi Arabia: Eternal “Gamecocks”? *Viewpoints*, Special Edition: The Iranian Revolution at 30, s. 161–163 (http://www.mei.edu/Portals/0/Publications/Iran_Final.pdf, 10. 5. 2011).
- FÜRTIG, Henner – GRATIUS, Susanne (2010): Iran and Venezuela: Ideology-driven Foreign Policies in Comparison, In: Flemes, D. (ed.): *Regional Leadership in the Global System: Ideas, Interest and Strategies of Regional Powers*, Ashgate (Burlington, Farnham), s. 169–189.
- GENNA, Gaspare M. (2007): Power Preponderance, Institutional Homogeneity, and the Likelihood of Regional Integration. *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series* 7 (12), s. 1–18 (http://aei.pitt.edu/8180/1/GennaPowerRegIntegLong07_edi.pdf; 10. 1. 2014).
- GILL, Bates (2010): China as an emergent center of global power. In: Herd, G. P. (ed.): *Great Powers and Strategic Stability in 21st Century. Competing Visions of World Order*. Routledge (London, New York), s. 137–153.
- GILPIN, Robert (1981): *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press (Cambridge).
- GILPIN, Robert (2001): *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton University Press (Princeton).
- GLEDITSCH, Nils Petter et al. (2002): Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset. *Journal of Peace Research* 39 (5), s. 615–637.
- GODEHARDT, Nadine (2011): China and the definition of the Asian region. In: Godehardt, N. – Nabers, D. (eds.): *Regional Powers and Regional Orders*. Routledge (London, New York), s. 114–136.
- GODEHARDT, Nadine – NABERS, Dirk (eds.) (2011a): *Regional Powers and Regional Orders*. Routledge (London, New York).
- GODEHARDT, Nadine – NABERS, Dirk (2011b): Introduction. In: Godehardt, N. – Nabers, D. (eds.): *Regional Powers and Regional Orders*. Routledge (London, New York), s. 1–18.
- GOMBÁR, Eduard (1999): *Moderní dějiny islámských zemí*. Karolinum (Praha).

- GOMBÁR, Eduard – PECHA, Lukáš (2013): *Dějiny Iráku*. Nakladatelství Lidové noviny (Praha).
- GONZALEZ, Nathan (2007): *Engaging Iran: the Rise of a Middle East Powerhouse and America's Strategic Choice*. Praeger Security International (London, Westport).
- GONZALEZ-PELAEZ, Ana (2009): The Primary Institutions of the Middle Eastern Regional Interstate Society. In: Buzan, B. – Gonzalez-Pelaez, A. (eds.): *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Palgrave Macmillan (New York), s. 92–116.
- GOODARZI, Jubin M. (2006): *Syria and Iran. Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*. Tauris Academic Studies (London, New York).
- GREEN, Jerrold D. – WEHREY, Frederic – WOLF, Charles Jr. (2009): *Understanding Iran*. RAND Corporation (http://www.rand.org/pubs/monographs/2008/RAND_MG771.pdf; 7. 5. 2011).
- GRIGORIADIS, Ioannis N. (2010): *The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy*. Hellenic Foundation for European and Foreign Policy: Middle Eastern Studies Programme. Working Paper No. 8 (http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010_IoGrigoriadis1.pdf; 7. 7. 2014).
- GUPTA, Bhabani Sen (1975): Waiting for India: India's Role As a Regional Power. *Journal of International Affairs* 29 (2), s. 171–184.
- HARKAVY, Robert (2001): Strategic Geography and the Greater Middle East. *Naval War College Review* LIV (4), s. 37–53.
- HARRIS, George S. (2004): Turkey's Foreign Policy: Independent or Reactive? In: Brown, L. C. (ed.): *Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers*. I. B. Tauris (New York), s. 259–278.
- HASHMI, Sohail H. (2009): Islam, the Middle East and the Pan-Islamic Movement. In: Buzan, B. – Gonzalez-Pelaez, A. (eds.): *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Palgrave Macmillan (New York), s. 170–200.

- HASSAN, Khaled el-Sayed (2010): Intra-regional Migration as a Tool to Absorb Arab Unemployment. In: International Organization for Migration: *Intra-Regional Labour Mobility In The Arab World*, s. 65–92 (http://publications.iom.int/bookstore/free/ALO-IOM_intra-regional_labour_mobility_EN.pdf; 7. 8. 2014).
- HELLER, Mark A. (2011): Israel: Extra-regional foundations of a regional power manqué. In: Godehardt, N. – Nabers, D. (eds.): *Regional Powers and Regional Orders*. Routledge (London, New York), s. 229–240.
- HERZOG, Chaim (2008): *Arabsko-izraelské války. Válka a mír na Blízkém východě od války za nezávislost v roce 1948 po současnost*. Nakladatelství Lidové noviny (Praha).
- HINNEBUSCH, Raymond (2009): Order and Change in the Middle East: A Neo-Gramscian Twist on the International Society Approach. In: Buzan, B. – Gonzalez-Pelaez, A. (eds.): *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Palgrave Macmillan (New York), s. 201–225.
- HIZBALLAH (1985): *An Open Letter: The Hizballah Program* (http://www.standwithus.com/pdfs/flyers/hezbollah_program.pdf; 28. 3. 2010).
- HNÍZDO, Bořek (1995): *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku (Praha).
- HOFFMANN, Stanley (2002 [1995]): Foreword to the Second Edition: Revisiting The Anarchical Society. In: Bull, H. (2002 [1977]): *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. Third edition. Palgrave (Basingstoke, New York), s. xxiv–xxix.
- HOLLIS, Rosemary (1999): Capitalizing on Diplomacy. In: Marr, P. (ed.): *Egypt at the Crossroads: Domestic Stability and Regional Role*. National Defense University Press (Washington), s. 129–152.
- HOLSTI, Kalevi Jaakko (1964): The Concept of Power in the Study of International Relations. *Background* 7 (4), s. 179–194.
- HOURANI, Albert (1991): How Should We Write the History of the Middle East? *International Journal of Middle East Studies* 23 (2), s. 125–136.
- HUMPHREY, John – MESSNER, Dirk (2006): China and India as Emerging Global Governance Actors: Challenges for Developing and Developed Countries. *IDS Bulletin* 37 (1), s. 107–114.

- HUNTER, Shireen T. (2010): *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order*. Praeger (Santa Barbara).
- HUNTINGTON, Samuel P. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster (New York).
- HUNTINGTON, Samuel P. (1999): The Lonely Superpower. *Foreign Affairs* 78 (2), s. 35–49.
- HURRELL, Andrew (2000): Some Reflections on the Role of Intermediate Powers in International Institutions, In: Hurrell, A. – Cooper, A. F. – González, G. G. – Sennes, R. U. – Sitaraman, S.: *Paths to Power: Foreign Policy Strategies of Intermediate States*. Working Paper of the Latin American Program of the Woodrow Wilson International Center for Scholars, Number 244, s. 1–10.
- HURRELL, Andrew (2002): Foreword to the Third Edition: *The Anarchical Society* 25 Years On. In: Bull, H. (2002 [1977]): *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. Third edition. Palgrave (Basingstoke, New York), s. vii–xxiii.
- HURRELL, Andrew (2006): Hegemony, liberalism and global order: what space for would-be great powers? *International Affairs* 82 (1), s. 1–19.
- HURRELL, Andrew (2007a): *On Global Order. Power, Values, and the Constitution of International Society*. Oxford University Press (Oxford).
- HURRELL, Andrew (2007b): One World? Many Worlds? The Place of Regions in the Study of International Society. *International Affairs* 83 (1), s. 127–146.
- CHUBIN, Shahram (2009): Iran's Power in Context. *Survival* 51 (1), s. 165–190.
- CHUBIN, Shahram – TRIPP, Charles (2004): *Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order. Iran and Saudi Arabia in the balance of power in the Gulf*. International Institute for Strategic Studies ADELPHI Paper No. 304. Routledge (Abingdon).
- IISS (The International Institute for Strategic Studies) (1991): *The Military Balance 1991–1992*. Brassey's (London).
- IISS (The International Institute for Strategic Studies) (2004–2005): *The Military Balance 2004–2005. The annual assessment of the military capabilities and defence economics*. Routledge (London).

- IISS (The International Institute for Strategic Studies) (2006): *The Military Balance 2006. The annual assessment of the military capabilities and defence economics*. Routledge (London).
- IISS (The International Institute for Strategic Studies) (2007): *The Military Balance 2007. The annual assessment of the military capabilities and defence economics*. Routledge (London).
- IISS (The International Institute for Strategic Studies) (2009): *The Military Balance 2009. The annual assessment of the military capabilities and defence economics*. Routledge (London).
- IISS (The International Institute for Strategic Studies) (2011): *The Military Balance 2011. The annual assessment of the military capabilities and defence economics*. Routledge (London).
- IISS (The International Institute for Strategic Studies) (2012): *The Military Balance 2012. The annual assessment of the military capabilities and defence economics*. Routledge (London).
- IISS (The International Institute for Strategic Studies) (2013): *The Military Balance 2013. The annual assessment of the military capabilities and defence economics*. Routledge (London).
- IKENBERRY, G. John – KUPCHAN, Charles A. (1990): Socialization and Hegemonic Power. *International Organization* 44 (3), s. 283–315.
- IOM (International Organization for Migration) (2010): *A Study on the Dynamics of the Egyptian Diaspora: Strengthening Development Linkages* (<http://www.egypt.iom.int/Doc/A%20Study%20on%20the%20Dynamics%20of%20the%20Egyptian%20Diaspora%20%28English%29.pdf>; 10. 8. 2014).
- IOM (International Organization for Migration) (2012): *The Middle East and North Africa Annual Report 2011* (http://publications.iom.int/bookstore/free/MENA_AnnualReport2011_4Sept2012.pdf; 10. 8. 2014).
- JOFFE, George (1999): The Future of the Middle East and Egypt. In: Marr, P. (ed.): *Egypt at the Crossroads: Domestic Stability and Regional Role*. National Defense University Press (Washington), s. 171–191.
- JORDAAN, Eduard (2003): The Concept of a Middle Power in International Relations: Distinguishing between Emerging and Traditional Middle Powers. *Politikon* 30 (2), s. 165–181.

- JUNG, Dietrich – PICCOLI, Wolfgang (2001): *Turkey at the Crossroads: Ottoman Legacies and a Greater Middle East*. Zed Books (London, New York).
- KAPLAN, Morton A. (2005 [1957]): *System and Process in International Politics*. Second edition. ECPR Press (Colchester).
- KAPPEL, Robert (2010): *On the Economics of Regional Powers: Comparing China, India, Brazil, and South Africa*. GIGA Working Paper No. 145 (http://www.giga-hamburg.de/dl/download.php?d=/content/publikationen/pdf/wp145_kappel.pdf, 10. 4. 2013).
- KARLAS, Jan (2007): Současné teorie mezinárodních institucí. *Mezinárodní vztahy* 42 (1), s. 66–85.
- KARLAS, Jan (2008): Komparativní případová studie. In: Drulák, P. (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Portál (Praha), s. 62–91.
- KATZENSTEIN, Peter (2005): *A World of Regions. Asia and Europe in the American Imperium*. Cornell University Press (Ithaca, London).
- KAYAOĞLU, Barış (2013): Five Lessons From Turkey's 1998 Standoff With Syria. *Al-Monitor* 6. 9. 2013 (<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/09/lessons-syria-turkey-standoff.html>; 20. 9. 2014).
- KEDDIE, Nikki R. (1973): Is There a Middle East? *International Journal of Middle East Studies* 4 (3), s. 255–271.
- KEOHANE, Robert O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press (Princeton).
- KEOHANE, Robert O. – NYE, Joseph S. (1974): Transgovernmental Relations and International Organizations. *World Politics* 27 (1), s. 39–62.
- KEOHANE, Robert O. – NYE, Joseph S. (2001): *Power and Interdependence*. Third edition. Longman (New York).
- KEYMAN, E. Fuat (2012): Proactivism in Turkish Foreign Policy: The Global-Local Nexus. In: Öktem, K. – Kadıoğlu, A. – Karlı M.: *Another Empire? A Decade of Turkey's Foreign Policy under the Justice and Development Party*. Istanbul Bilgi University Press (Istanbul), s. 19–32.

- KHAN, Adnan (2014): Turkey's Military Modernization. *Revolution Observer* 29. 5. 2014 (<http://www.revolutionobserver.com/2014/05/turkeys-military-modernization.html>; 15. 9. 2014).
- KHASHAN, Hilal (1997): The New Arab Cold War. *World Affairs* 159 (4), s. 158–169.
- KILIC, Altemur (1959): *Turkey and the World*. Public Affairs Press (Washington).
- KIM, Woosang (2002): Power Parity, Alliance, Dissatisfaction and Wars in East Asia 1860–1993. *Journal of Conflict Resolution* 46 (5), s. 654–671.
- KINDLEBERGER, Charles P. (1981): Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides. *International Studies Quarterly* 25 (2), s. 242–254.
- KNUTSEN, Tornbjørn L. (2005): *Dějiny teorie mezinárodních vztahů*. Centrum strategických studií (Brno).
- KRASNER, Stephen D. (1982): Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. *International Organization* 36 (2), s. 185–205.
- KRATOCHVÍL, Petr (2002): Polarita v teorii mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy* 37 (4), s. 26–46.
- KRATOCHVÍL, Petr – WAISOVÁ, Šárka (2009): Teorie regionálních integračních procesů. In: Waisová, Š. a kol.: *Regionální integrační procesy*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk (Plzeň), s. 35–72.
- KREISER, Klaus – NEUMANN, Christoph K. (2010): *Dějiny Turecka*. Nakladatelství Lidové noviny (Praha).
- KROPÁČEK, Luboš (2002): *Islám a Západ. Historická paměť a současná krize*. Vyšehrad (Praha).
- KUGLER, Jacek – ORGANSKI, A. F. K. (1989): The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation. In: Midlarsky, M. I. (ed.): *Handbook of War Studies*. Unwin Hyman (Winchester), s. 171–194.
- LADWIG, Walter C. III (2010): India and the Balance of Power in the Asia-Pacific. *Joint Force Quarterly*, No. 57, s. 111–119 (<http://www.ndu.edu/press/lib/images/jfq-57/ladwig.pdf>; 6. 1. 2014).

- LAKE, David (1993): Leadership, Hegemony, and the International Economy: Naked Emperor or Tattered Monarch with Potential? *International Studies Quarterly* 37 (4), s. 459–489.
- LAKE, David (2006): American Hegemony and the Future of East–West Relations. *International Studies Perspectives* 7 (1), s. 23–30.
- LAKE, David – MORGAN, Patrick M. (eds.) (1997a): *Regional Orders. Building Security in a New World*. The Pennsylvania States University Press (University Park).
- LAKE, David – MORGAN, Patrick M. (1997b): The New Regionalism in Security Affairs. In: Lake, D. – Morgan, P. M. (eds.): *Regional Orders. Building Security in a New World*. The Pennsylvania States University Press (University Park), s. 3–19.
- LAKE, David – MORGAN, Patrick M. (1997c): Building Security in the New World of regional orders. In: Lake, D. – Morgan, P. M. (eds.): *Regional Orders. Building Security in a New World*. The Pennsylvania States University Press (University Park), s. 343–353.
- LAPP, Nancy D. (2012): Resistance Is Útil (Useful): Responses to Brazilian Hegemony. In: Williams, K. P. – Lobell, S. E. – Jesse, N. G. (eds.): *Beyond Great Powers and Hegemons. Why Secondary States Support, Follow, or Challenge*. Stanford University Press (Stanford), s. 145–160.
- LE GLOANNEC, Anne-Marie (2011): The European Union as a regional power. In: Godehardt, N. – Nabers, D. (eds.): *Regional Powers and Regional Orders*. Routledge (London, New York), s. 95–113.
- LEGRO, Jeffrey W. (2011): The omnipower: The United States and regional orders. In: Godehardt, N. – Nabers, D. (eds.): *Regional Powers and Regional Orders*. Routledge (London, New York), s. 175–192.
- LEMKE, Douglas (2004): *Regions of War and Peace*. Cambridge University Press (Cambridge).
- LEMKE, Douglas (2010): Dimensions of Hard Power: Regional Leadership and Material Capabilities. In: Flandes, D. (ed.): *Regional Leadership in the Global System. Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*. Ashgate (Farnham, Burlington), s. 31–50.
- LEMKE, Douglas – TAMMEN, Ronald L. (2003): Power Transition Theory and the Rise of China. *International Interactions* 29(4), s. 269–271.

- LEVS, Josh (2014): This time, Gaza fighting is 'proxy war' for entire Mideast. *CNN* 1. 8. 2014 (<http://edition.cnn.com/2014/07/31/world/meast/israel-gaza-region/>; 20. 9. 2014).
- LEVY, Jack S. – THOMPSON, William R. (2010): *Causes of War*. Wiley-Blackwell (Chichester).
- LEWIS, Bernard (1996): *Dějiny Blízkého východu*. Nakladatelství Lidové noviny (Praha).
- LLOYD, Scott (1999): *The Ever Elusive Middle East...An Empirical Look at the Shifting Middle East Sub-Regions*. Strategy Research Project. Center for Strategic and International Studies, s. 1–32, 377–414.
- LUSTICK, Ian S. (1997): The Absence of Middle Eastern Great Powers: Political “Backwardness” in Historical Perspective. *International Organization* 51 (4), s. 653–683.
- MAJOR, John (1963): The Search for Arab Unity. *International Affairs* 39 (4), s. 551–563.
- MANSFIELD, Edward D. (1993): Concentration, Polarity, and the Distribution of Power. *International Studies Quarterly* 37 (1), s. 105–128.
- MARR, Phebe (1999): Prologue. In: Marr, P. (ed.): *Egypt at the Crossroads: Domestic Stability and Regional Role*. National Defense University Press (Washington), s. xiii–xxv.
- MEARSHEIMER, John J. (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton and Company (New York).
- METZ, Helen Chapin et al (1987): *Iran: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress (<http://countrystudies.us/iran/>; 20. 7. 2011).
- MILANI, Mohsen M. (2004): *Iran's Transformation from Revolutionary to Status Quo Power in the Persian Gulf*. Conference Paper “Iran After 25 Years of Revolution: A Retrospective and a Look Ahead”, 16.–17. 11. 2004, Woodrow Wilson International Center for Scholars (<http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/MohsenMilaniFinal.pdf> ; 25. 7. 2014).
- MOEINADDINI, Javad – REZAPOUR, Mahin (2008): Iran's Regional Power and Prominence in the Context of International system. *The Iranian Journal of International Affairs* 20 (3), s. 97–135.

- MOORE, Elaine (2012): Civets, Brics and the Next 11. *Financial Times* 8. 6. 2012 (<http://www.ft.com/cms/s/0/c14730ae-aff3-11e1-ad0b-00144feabdc0.html#axzz3DmVdNfTi>; 15. 9. 2014).
- MORGENTHAU, Hans J. (1948): *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. Alfred A. Knopf (New York).
- MURDEN, Simon (1995): *Emergent Regional Powers and International Relations in the Gulf: 1988–1991*. Ithaca Press (Reading).
- MURDEN, Simon W. (2009): The Secondary Institutions of the Middle Eastern Regional Interstate Society. In: Buzan, B. – Gonzalez-Pelaez, A. (eds.): *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Palgrave Macmillan (New York), s. 117–139.
- NABERS, Dirk (2010a): Power, Leadership and Hegemony in International Politics. In: Flesher, D. (ed.): *Regional Leadership in the Global System. Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*. Ashgate (Farnham, Burlington), s. 51–69.
- NABERS, Dirk (2010b): Power, leadership, and hegemony in international politics: the case of East Asia. *Review of International Studies* 36 (4), s. 931–949.
- NASHAT, Bidjan (2009): Iran's Tactical Foreign Policy Rhetoric. *Viewpoints*, Special Edition: The Iranian Revolution at 30, s. 139–141 (http://www.mei.edu/Portals/0/Publications/Iran_Final.pdf, 10. 5. 2011).
- NASSAR, Heba (2010): Intra-regional Labour mobility in the Arab World: An Overview. In: International Organization for Migration: *Intra-Regional Labour Mobility In The Arab World*, s. 9–41 (http://publications.iom.int/bookstore/free/ALO-IOM_intra-regional_labour_mobility_EN.pdf; 7. 8. 2014).
- NEGROPONTE, John D. (2007): *Annual Threat Assessment of the Director of National Intelligence*. Senate Select Committee on Intelligence (<http://www.worldsecuritynetwork.com/special/negroponte.pdf>; 20. 5. 2011).
- NEUMANN, Iver B. (ed.) (1992a): *Regional Great Powers in International Politics*. St. Martin's Press (New York).
- NEUMANN, Iver B. (1992b): Introduction. In: Neumann, I. B. (ed.): *Regional Great Powers in International Politics*. St. Martin's Press (New York), s. xi–xii.

- NISAN, Mordechai (2002): *Minorities in the Middle East: a History of Struggle and Self-Expression*. Second edition. McFarland & Company (Jefferson).
- NOLTE, Detlef (2010): How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics. *Review of International Studies* 36 (4), s. 881–901 (http://www.giga-hamburg.de/sites/default/files/publications/how_to_compare.pdf, 10. 4. 2013).
- NONNEMAN, Gerd (1988): *Development, Administration and Aid in the Middle East*. Routledge (London, New York).
- NORTON, Richard Augustus (2000): Hizballah and the Israeli Withdrawal from Southern Lebanon. *Journal of Palestine Studies* 30 (1), s. 22–35.
- NORTON, Richard Augustus (2007): *Hezbollah: a short history*. Princeton University Press (Princeton).
- NYE, Joseph S. (2004): *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs (New York).
- NYE, Joseph S. (2008): *The Powers to Lead*. Oxford University Press (New York).
- ONLEY, James (2009): *Britain and the Gulf Shaikhdoms, 1820–1971: The Politics of Protection*. Center for International and Regional Studies, Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, Occasional Paper No. 4 (<https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/558294/CIRSOccasionalPaper4JamesOnley2009.pdf?sequence=5>; 26. 8. 2014).
- ORAN, Baskın (2012): Preface: A Proactive Policy with Many hunches on the Back. In: Öktem, K. – Kadıoğlu, A. – Karlı M. (eds.): *Another Empire? A Decade of Turkey's Foreign Policy under the Justice and Development Party*. Istanbul Bilgi University Press (Istanbul), s. xv–xxiii.
- ORGANSKI, A. F. K. (1958): *World Politics*. Alfred A. Knopf (New York).
- ORGANSKI, A. F. K. – KUGLER, Jacek (1980): *The War Ledger*. The University of Chicago Press (Chicago, London).
- OSMAN, Tarek (2013): Why border lines drawn with a ruler in WW1 still rock the Middle East, *BBC News* 14. 12. 2013 (<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-25299553>; 17. 7. 2014).

- ÖKTEM, Kerem – KADIOĞLU, Ayşe (2012): Introduction. In: Öktem, K. – Kadıoğlu, A. – Karlı M. (eds.): *Another Empire? A Decade of Turkey's Foreign Policy under the Justice and Development Party*. Istanbul Bilgi University Press (Istanbul), s. 1–15.
- ÖKTEM, Kerem – KADIOĞLU, Ayşe – KARLI, Mehmet (2012): *Another Empire? A Decade of Turkey's Foreign Policy under the Justice and Development Party*. Istanbul Bilgi University Press (Istanbul).
- ÖZKAN, Mehmet (2011): Integration in the Global South: What Role for IBSA Dialogue Forum? *Journal of Global Analysis* 2 (1), s. 85–93.
- ÖZOĞLU, Hakan (2014): Lessons From the Idea, and Rejection, of Kurdistan, *The New York Times* 5. 7. 2014 (<http://www.nytimes.com/roomfordebate/2014/07/03/where-do-borders-need-to-be-redrawn/lessons-from-the-idea-and-rejection-of-kurdistan>; 20. 9. 2014).
- ØSTERUD, Øyvind (1992): Regional Great Powers. In: Neumann, I. B. (ed.): *Regional Great Powers in International Politics*. St. Martin's Press (New York), s. 1–15.
- PANAH, Maryam (2007): *The Islamic Republic and the World Global Dimensions of the Iranian Revolution*. Pluto Press (London, Ann Arbor).
- PERKOVICH, George (2003): Is India a Major Power? *The Washington Quarterly* 27 (1), s. 129–144.
- PIPES, Daniel (1997/1998): A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente. *National Interest* (<http://www.danielpipes.org/293/a-new-axis-the-emerging-turkish-israeli-entente>; 15. 9. 2014).
- PIVEN, Ben (2012): Map: US bases encircle Iran. *Aljazeera* 1. 5. 2012 (<http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2012/04/2012417131242767298.html>; 18. 7. 2014).
- PONÍŽILOVÁ, Martina (2011a): Same Goal, Different Ways: Hegemonic Efforts of Regional Powers Brazil, India and Iran. *Contemporary European Studies* 6 (1), s. 65–85.
- PONÍŽILOVÁ, Martina (2011b): Blízký východ. In: Cabada, L. – Šanc, D. (eds.): *Panregiony ve 21. století: vývoj a perspektivy mezinárodních makroregionů*. Aleš Čeněk (Plzeň), s. 112–141.

- PONÍŽILOVÁ, Martina (2013): Rozvojové aktivity zemí arabského světa. In: Leichtová, M. (ed.): *Vybrané donorské instituce v současné rozvojové spolupráci*. Západočeská univerzita v Plzni (Plzeň), s. 150–182.
- POSTEL-VINAY, Karoline (2007): The Historicity of the International Region: Revisiting the “Europe and the Rest” Divide. *Geopolitics* 12 (4), s. 555–569.
- PRYS, Miriam (2012): *Redefining Regional Power in International Relations. Indian and South African perspectives*. Routledge (London, New York).
- PŘEBINDA, Petr (2005): *Cesta k soudobému Iráku: Núrí as-Sa’íd a dějiny irácké monarchie (1920–1958)*. Montanex (Ostrava).
- QUANDT, William B. (1981): *Saudi Arabia in the 1980s: Foreign Policy, Security, and Oil*. The Brookings Institution (Washington).
- RÁCZ, Juraj (1988): *Nesmyslná válka*. Svoboda (Praha).
- RAJAGOPALAN, Rajesh (2001): Pakistan: regional power, global problem? In: Godehardt, N. – Nabers, D. (eds.): *Regional Powers and Regional Orders*. Routledge (London, New York), s. 193–208.
- RAMADY, Mohamed A. (2010): *The Saudi Arabian Economy: Policies, Achievements, and Challenges*. Second Edition. Springer (New York, Dordrecht, Heidelberg, London).
- RAMAZANI, Ruhi K. (1988): *The Gulf Cooperation Council: record and analysis*. University of Virginia Press (Charlottesville).
- RAPKIN, David P. – THOMPSON, William R. – CHRISTOPHERSON, Jon A. (1979): Bipolarity and Bipolarization in the Cold War Era: Conceptualization, Measurement, and Validation. *The Journal of Conflict Resolution* 23 (2), s. 261–295.
- RENGGER, Nicholas J. (2000): *International Relations, Political Theory and the Problem of Order: Beyond International Relations theory?* Routledge (London, New York).
- ROSENAU, James N. (1992): Governance, order, and change in world politics. In: Rosenau, J. N. – Czempiel, E.-O. (eds.): *Governance without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge University Press (Cambridge), s. 1–29.
- ROSŮLEK, Přemysl (2006): Nacionalismus v Arabském světě. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity* 0 (1), s. 93–112.

- ROTFELD, Adam Daniel (2001): Europe: an emerging power. In: SIPRI: *SIPRI Yearbook 2001: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford University Press (Oxford) (<http://www.sipri.org/yearbook/2001/files/SIPRIYB0103.pdf>; 25. 7. 2014), s. 175–207.
- RUGGIE, John Gerard (1975): International responses to technology: concepts and trends. *International Organization* 29 (3), s. 557–583.
- RUGGIE, John Gerard (1998): *Constructing the World Polity. Essays on international institutionalization*. Routledge (London, New York).
- RUSSELL, Sharon (1992): International Migration and Political Turmoil in the Middle East. *Population and Development Review* 18 (4), s. 719–727.
- RYAN, Curtis R. (1998): Jordan and the rise and fall of the Arab Cooperation Council. *The Middle East Journal* 52 (3), s. 386–401.
- RYAN, Curtis (2014): *Jordan, Morocco and an Expanded GCC*. Middle East Research and Information Project, 15. 4. 2014 (<http://www.merip.org/jordan-morocco-expanded-gcc>; 15. 9. 2014).
- SAHLIYEH, Emile (2000): The Limits of State Power in the Middle East. *Arab Studies Quarterly* 22 (4), s. 1–29.
- SAMHAT, Nayef H. (2000): Middle Powers and American Foreign Policy: Lessons from Irano-U.S. Relations, 1962-77. *Policy Studies Journal* 28 (1), s. 11–26.
- SARKEES, Meredith Reid (2010): The Intra-state Wars. In: Sarkees, M. R. – Wayman, F. W.: *Resort to War: A Data Guide to Inter-State, Extra-State, Intra-state, and Non-State Wars, 1816-2007*. CQ Press (Washington), s. 337–484.
- SARKEES, Meredith Reid – WAYMAN, Frank Whelon (2010): *Resort to War: A Data Guide to Inter-State, Extra-State, Intra-state, and Non-State Wars, 1816-2007*. CQ Press (Washington).
- SAYARI, Sabri (1997): Turkey and the Middle East in the 1990s. *Journal of Palestine Studies* 26 (3), s. 44–55.
- SAYIGH, Yezid (1999): Globalization Manqué: Regional Fragmentation and Authoritarian-Liberalism in the Middle East. In: Fawcett, L. – Sayigh, Y. (eds.): *The Third World beyond the Cold War: Continuity and Change*. Oxford University Press (Oxford), s. 200–233.

- SCHOEMAN, Maxi (2003): South Africa as an emerging middle power: 1994–2003. In: Daniel, J. – Habib, A. – Southall, R. (eds.): *State of the nation: South Africa 2003–2004*. HSRC Press (Cape Town), s. 349–367.
- SCOTT, David (2009): India’s “Extended Neighborhood” Concept: Power Projection for a Rising Power. *India Review* 8 (2), s. 107–143.
- SELA, Avraham (1998): *The Decline of the Arab-Israeli Conflkt: Middle East Politics and the Quest for Regional Order*. State University of New York Press (Albany).
- SHAERY-EISENLOHR, Roschanack (2008): *Shi’ite Lebanon: Transnational Religion and the Making of National Identities*. Columbia University Press (New York).
- SHAW, Timothy M. – COOPER, Andrew F. – ANTKIEWICZ, Agata (2007): Global and/or Regional Development at the Start of the 21st Century? China, India and (South) Afrika. *Third World Quarterly* 28 (7), s. 1255–1270.
- SHUSHAN, Debra L. – MARCOUX, Christopher (2011): The Rise (and Decline?) of Arab Aid: Generosity and Allocation in the Oil Era. *World Development* 39 (11), s. 1969–1980.
- SIMMONS, Andre (1981): *Arab Foreign Aid*. Associated University Presses (New Jersey, London, Toronto).
- SITARAMAN, Srini (2012): South Asia: Conflict, Hegemony, and Power Balancing. In: Williams, K. P. – Lobell, S. E. – Jesse, N. G. (eds.): *Beyond Great Powers and Hegemons. Why Secondary States Support, Follow, or Challenge*. Stanford University Press (Stanford), s. 177–192.
- SMITH, C. G. (1968): The Emergence of the Middle East. *Journal of Contemporary History* 3 (3), s. 3–17.
- SMITH, Grant (2014): U.S. Seen as Biggest Oil Producer After Overtaking Saudi Arabia. *Bloomberg* 4. 7. 2014 (<http://www.bloomberg.com/news/2014-07-04/u-s-seen-as-biggest-oil-producer-after-overtaking-saudi.html>; 3. 8. 2014).
- SOLINGEN, Etel (1994): The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East. *International Studies Quarterly* 38 (2), s. 305–337.

- SOLINGEN, Etel (1998): *Regional Orders at Century's Dawn. Global and Domestic Influences on Grand Strategy*. Princeton University Press (Princeton, Chichester).
- SOTERO, Paulo (2009): *Emerging Powers: India, Brazil and South Africa (IBSA) and the Future of South-South Cooperation*. Special report. Woodrow Wilson International center for Scholars (http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/brazil.IBSAemerging_powers.pdf; 10. 6. 2014).
- STEPHEN, Matthew D. (2012): Rising Regional Powers and International Institutions: The Foreign Policy Orientations of India, Brazil and South Africa. *Global Society* 26 (3), s. 289–309.
- STEPHENS, Robert (1973): The Great Powers and the Middle East. *Journal of Palestine Studies* 2 (4), s. 3–12.
- STEWART-INGERSOLL, Robert – FRAZIER, Derrick (2012): *Regional Powers and Security Orders: A Theoretical Framework*. Routledge (London, New York).
- ŠANC, David (2009): Politická integrace na Blízkém východě. In: Waisová, Š. a kol.: *Regionální integrační procesy*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk (Plzeň), s. 277–302.
- TABRIZI, Aniseh Bassiri (2014): How EU would lift Iran sanctions after nuclear deal. *Al-Monitor*, 9. 7. 2014 (<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/07/how-eu-can-lift-iran-sanctions.html#>; 15. 9. 2014).
- TAMMEN, Ronald L. (2008): The Organski Legacy: A Fifty-Year Research Program. *International Interactions* 34 (4), s. 314–332.
- TAMMEN, Ronald L. et al. (2000): *Power Transitions. Strategies for the 21st Century*. CQ Press (Washington).
- TAN, Alexander C. (2012): China and Its Neighbors: Too Close for Comfort? In: Williams, K. P. – Lobell, S. E. – Jesse, N. G. (eds.): *Beyond Great Powers and Hegemons. Why Secondary States Support, Follow, or Challenge*. Stanford University Press (Stanford), s. 193–206.
- TAN, Seng – ACHARYA, Amitav (eds.) (2008): *Bandung Revisited: The Legacy of the 1955 Asian-african Conference for International Order*. NUS Press (Singapore).

- THOMPSON, William R. (1973): The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory. *International Studies Quarterly* 17 (1), s. 89–117.
- THOMPSON, William R. (1981): Delineating Regional Subsystems: Visit Networks and the Middle Eastern Case. *International Journal of Middle East Studies* 13 (2), s. 213–235.
- THOMPSON, William R. (1986): Polarity, the Long Cycle, and Global Power Warfare. *The Journal of Conflict Resolution* 30 (4), s. 587–615.
- TOMKOVÁ, Alena (2011): Írán. In: Ježová, M. – Burgrová, H. (eds.): *Současný Blízký východ: politický, ekonomický a sociální vývoj od druhé světové války do současnosti*. Barrister & Principal (Brno), s. 175–187.
- USAID (1997): *Preventing and Mitigating Violent Conflicts: An Abridged Practitioner's Guide* (http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnaca995.pdf; 26. 7. 2014).
- VALBJØRN, Morten (2009): Arab Nationalism(s) in Transformation: From Arab Interstate Societies to an Arab-Islamic World Society. In: Buzan, B. – Gonzalez-Pelaez, A. (eds.): *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Palgrave Macmillan (New York), s. 140–169.
- VALBJØRN, Morten – BANK, André (2012): The New Arab Cold War: rediscovering the Arab dimension of Middle East regional politics. *Review of International Studies* 38 (1), s. 3–24.
- VALLADÃO, Alfredo G. A. (2006): *Brazil: An Ambiguous Leader*. Conference Paper “Regional Powers in Asia, Africa, Latin America and the Middle East”, 11.–12. 12. 2006, GIGA German Institute of Global and Area Studies (Hamburg) (<http://www.giga-hamburg.de/dl/download.php?d=/english/content/rpn/conferences/valladao.pdf> (7. 5. 2011)).
- VÄYRYNEN, Raimo (1979): Economic and Military Position of the Regional Power Centres. *Journal of Peace Research* XVI (4), s. 349–369.
- VÄYRYNEN, Raimo (1984): Regional Conflict Formations: An Intractable Problem of International Relations. *Journal of Peace Research* 21 (4), s. 337–359.
- VÄYRYNEN, Raimo (2003): Regionalism: Old and New. *International Studies Review* 5 (1), s. 25–51.

- VEJRYCH, Jaromír (2011): Saúdská Arábie. In: Ježová, M. – Burgrová, H. (eds.): *Současný Blízký východ: politický, ekonomický a sociální vývoj od druhé světové války do současnosti*. Barrister & Principal (Brno), s. 188–200.
- VESELÝ, Rudolf (1991). *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století*. Karolinum (Praha).
- VIEIRA, Marco Antonio – ALDEN, Chris (2011): India, Brazil, and South Africa (IBSA): South-South Cooperation and the Paradox of Regional Leadership. *Global Governance* 17 (4), s. 507–528.
- VILÍMEK, Petr (2006): Teorie hegemonní stability. In: Krpec, O. – Pšeja, P. (eds.): *Mezinárodní politická ekonomie*. Mezinárodní politologický ústav (Brno), s. 145–159.
- VILLANGER, Espen (2007): *Arab Foreign Aid: Disbursement Patterns, Aid Policies and Motives*. Chr. Michelsen Institute Report 2007: 2 (<http://www.cmi.no/publications/file/2615-arab-foreign-aid-disbursement-patterns.pdf>, 22. 6. 2012).
- WAISOVÁ, Šárka (2002): Teorie mezinárodních režimů. *Mezinárodní vztahy* 37 (2), s. 49–66.
- WAISOVÁ, Šárka (2003): *Mezinárodní organizace a režimy ve středovýchodní Evropě*. Eurolex Bohemia (Praha).
- WALKER, Joshua W. (2011): Introduction: The Sources of Turkish Grand Strategy - 'Strategic Depth' and 'Zero-Problems' in Context. In: LSE (London School of Economics) IDEAS: *Turkey's Global Strategy*, s. 6–12 (<http://www.lse.ac.uk/ideas/publications/reports/pdf/sr007/introduction.pdf>; 15. 9. 2014).
- WALT, Stephen M. (1985): Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security* 9 (4), s. 3–43.
- WALTZ, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. Mass (London).
- WALTZ, Kenneth N. (2001 [1959]): *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*. Columbia University Press (New York).
- WANNER, Jan (2006): *Bitva o Suez. Studená válka, druhý arabsko-izraelský konflikt a britsko-francouzská intervence v Egyptě*. Nakladatelství Libri (Praha).

- WEHNER, Leslie (2011): Roles and actions of leadership: Brazil and the South American others. In: Godehardt, N. – Nabers, D. (eds.): *Regional Powers and Regional Orders*. Routledge (London, New York), s. 137–154.
- WEHREY, Frederic et al. (2009a): *Saudi-Iranian Relations Since the Fall of Saddam. Rivalry, Cooperation, and Implications for U.S. Policy*. RAND Corporation
(http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2009/RAND_MG840.pdf; 10. 7. 2011).
- WEHREY, Frederic et al. (2009b): *Dangerous But Not Omnipotent. Exploring the Reach and Limitations of Iranian Power in the Middle East*. RAND Corporation
(http://www.rand.org/pubs/monographs/2009/RAND_MG781.pdf; 10. 7. 2011).
- WENDT, Alexander (1987): The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization* 41 (3), s. 335–370.
- WENDT, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press (Cambridge, New York, Port Melbourne).
- WERNER, Suzanne – KUGLER, Jacek (1996): Power Transitions and Military Buildups: Resolving the Relationship between Arms Buildups and War. In: Kugler, J. – Lemke, D. (eds.): *Parity and War*. University of Michigan Press (Ann Arbor), s. 187–207.
- WIGHT, Martin (1966): The Balance of Power. In: Butterfield, H. – Wight, M. (eds.): *Diplomatic Investigations: Essays in the theory of international politics*. Harvard University Press (Cambridge), s. 149–175.
- WIGHT, Martin (1977): *Systems of States*. Leicester University Press (Leicester).
- WIGHT, Martin (1978): *Power Politics*. Edited by Hedley Bull and Carsten Holbraad. Continuum (New York, London).
- WOODS, Ngaire (2008). Whose aid? Whose influence? China, emerging donors and the silent revolution in development assistance. *International Affairs* 84 (6), s. 1205–1221.
- WORLD BANK/IBRD (2010): *Arab Development Assistance. Four Decades of Cooperation*. Middle East and North Africa Region, Concessional Finance and Global Partnerships Vice Presidency
(<http://siteresources.worldbank.org/INTMENA/Resources/ADAPub82410web.pdf>, 24. 6. 2012).

ZAKARIA, Fareed (2004): *Budoucnost svobody*. Academia (Praha).

ZIMMERMAN, William (1972): Hierarchical Regional system and the Politics of System Boundaries. *International Organization* 26 (1), s. 18–36.

ZISSER, Eyal (2006): Hizballah and Israel: Strategic Threat on the Northern Border. *Israel Affairs* 12 (1), s. 86–106.

ZISSER, Eyal (2009): Hizballah in Lebanon: Between Tehran and Beirut, between the Struggle with Israel, and the Struggle for Lebanon. In: Rubin, B. (ed.): *Lebanon: Liberation, Conflict, and Crisis*. Palgrave MacMillan (New York), s. 155–176.

Internetové zdroje

Al-Monitor – Turkey's Army is Mighty In Numbers, Not Weapons, 10. 9. 2012: <http://www.al-monitor.com/pulse/security/01/09/turkish-army-personnel-versus-tools.html#> (15. 9. 2014).

Arab Fund for Social and Economic Development – Financial Resources: <http://www.arabfund.org/Default.aspx?pageId=199&mid=123> (5. 10. 2012).

CIA The World Factbook – Algeria: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ag.html> (8. 7. 2014).

CIA The World Factbook – Country Comparison, GDP (purchasing power parity): <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html> (3. 8. 2014).

CIA The World Factbook – Country Comparison, Population: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> (28. 7. 2014).

CIA The World Factbook – Ethnic groups: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html#ir> (15. 7. 2014).

CIA The World Factbook – Iran: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> (6. 8. 2014).

- CIA The World Factbook – Morocco:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mo.html> (8. 7. 2014).
- CIA The World Factbook – Saudi Arabia:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (6. 8. 2014).
- CIA The World Factbook – Religions:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2122.html#tu> (12. 9. 2011).
- College of Liberal Arts & Sciences – The Ottoman Empire at its peak:
<http://www.clas.ufl.edu/users/oren/INR4204Middleeast.html> (17. 7. 2014).
- Correlates of War – International Governmental Organization (IGO) Data (v2.3): <http://www.correlatesofwar.org/> (16. 7. 2014).
- Correlates of War – National Material Capabilities (v4.0):
<http://www.correlatesofwar.org/COW2%20Data/Capabilities/nmc4.htm> (16. 7. 2014).
- Daily News – Justice and Development Party now taking stage in new Libya (5. 3. 2012): <http://www.hurriyetdailynews.com/justice-and-development-party-now-taking-stage-in-new-libya.aspx?pageID=238&nID=15217&NewsCatID=357>; 15. 9. 2014.
- Economic Cooperation Organization – About ECO:
<http://www.ecosecretariat.org/in2.htm> (15. 9. 2014).
- European Institute for Research on Mediterranean and Euro-Arab Cooperation – Maghreb Arab Union – MAU:
<http://www.medeia.be/en/countries/arab-world-general/maghreb-arab-union-mau/> (15. 9. 2014).
- G20 – About G20, https://www.g20.org/about_G20 (3. 8. 2014).
- G20 – About G20, G20 Members:
https://www.g20.org/about_g20/g20_members (3. 8. 2014).
- International Monetary Fund – About the IMF, IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors:
<http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx#S> (15. 8. 2014).

- International Organization for Migration – Where We Work, Egypt:
<http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/where-we-work/africa-and-the-middle-east/middle-east-and-north-africa/egypt.default.html?displayTab=facts-and-figures> (10. 8. 2014).
- Iran Chamber Society – The Constitution of Islamic Republic of Iran:
http://www.iranchamber.com/government/laws/constitution_ch01.php
 p (20. 9. 2014).
- Israel Ministry of Foreign Affairs – About the Ministry: Israel's Diplomatic Missions Abroad: Status of relations:
<http://www.mfa.gov.il/mfa/abouttheministry/pages/israel-s%20diplomatic%20missions%20abroad.aspx> (16. 9. 2014).
- Kurdové a Kurdistán – moderní dějiny:
<http://kurdove.ecn.cz/moderni.shtml> (12. 9. 2011).
- Muslim World League: <http://www.themwl.org/Profile/default.aspx?l=EN>
 (5. 8. 2014).
- Ohio Wesleyan University – Middle East Climates:
http://go.owu.edu/~rdfusch/middle_east_climates.jpg (17. 7. 2014).
- Pew Research Religion & Public Life Project – Muslims:
<http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-muslim/> (15. 7. 2014).
- Royal Embassy of Saudi Arabia, Washington D. C. – About Saudi Arabia, Economy & Global Trade:
http://www.saudiembassy.net/about/country-information/economy_global_trade/ (3. 8. 2014).
- Royal Embassy of Saudi Arabia, Washington D. C. – About Saudi Arabia, History:
<http://www.saudiembassy.net/about/country-information/history/> (3. 8. 2014).
- Royal Embassy of Saudi Arabia, Washington D. C. – About Saudi Arabia, Islam, Guardian Of The Holy Places:
http://www.saudiembassy.net/about/country-information/Islam/guardian_of_the_Holy_Places.aspx (3. 8. 2014).
- Royal Embassy of Saudi Arabia, Washington D. C. – About Saudi Arabia, Oil:
<http://www.saudiembassy.net/about/country-information/energy/oil.aspx> (3. 8. 2014).

- Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs – Saudi Foreign Policy, The foreign policy of the Kingdom of Saudi Arabia: <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/KingdomForeignPolicy/Pages/KingdomPolicy34645.aspx> (4. 8. 2014).
- SIPRI – SIPRI Yearbook 2013, World nuclear forces: <http://www.sipri.org/yearbook/2013/06> (15. 7. 2014).
- The Iran Primer – U.S. Sanctions: <http://iranprimer.usip.org/resource/us-sanctions> (15. 9. 2014).
- The World Bank – Iran Overview: <http://www.worldbank.org/en/country/iran/overview#2> (6. 8. 2014).
- The World Bank – World DataBank: World Development Indicators, GDP per capita (current US\$): <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx> (3. 8. 2014).
- The World Bank – World DataBank: World Development Indicators, Population (Total): http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx?iss_hared=true (28. 7. 2014).
- Today's Zaman – Clinton calls Turkey 'emerging global power' in foreign policy address: <http://www.todayzaman.com/news-181157-clinton-calls-turkey-emerging-global-power-in-foreign-policy-address.html> (15. 9. 2014).
- Trading Economics – Egypt Remittances: <http://www.tradingeconomics.com/egypt/remittances> (10. 8. 2014).
- UNHCR – Iraqi Displacement: <http://www.unhcr.org/487ef7144.html> (15. 9. 2014).
- UNISPAL – Eight Point Peace Plan by Crown Prince Fahd ibn Abd al-Aziz of Saudi Arabia: <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/5FB09709F4050B8985256CED007390D8> (20. 7. 2014).
- Uppsala Universitet, Department of Peace and Conflict Research – Definitions: <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/> (25. 7. 2014).

- U. S. Energy Information Administration – Countries, 2012 World Oil Production: <http://www.eia.gov/countries/index.cfm?view=production> (3. 8. 2014).
- U. S. Energy Information Administration – Countries, Top World Oil Net Exporters, 2012: <http://www.eia.gov/countries/index.cfm?view=production> (3. 8. 2014).
- U. S. Energy Information Administration – Egypt, Overview/Data: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=EG> (6. 8. 2014).
- U. S. Energy Information Administration – Iran, Overview/Data: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=IR> (7. 8. 2014).
- U. S. Energy Information Administration – Saudi Arabia, Analysis: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=SA> (3. 8. 2014).
- US News – The Growing Threat of Iran's Sea Power (14. 11. 2012) (<http://www.usnews.com/opinion/articles/2012/11/14/the-growing-threat-of-irans-sea-power>; 15. 9. 2014).
- Wikimedia Commons – OIC Member States: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/10/OIC_Member_States.png (17. 7. 2014).
- Wikipedia – Council of Arab Economic Unity: http://en.wikipedia.org/wiki/Council_of_Arab_Economic_Unity#mediaviewer/File:GAFTA_Members.png (17. 7. 2014).
- Wikipedia – Organisation of Islamic Cooperation: http://en.wikipedia.org/wiki/Organisation_of_Islamic_Cooperation (17. 7. 2014).
- WordPress – Neal Rauhauser: <http://nealrauhauser.files.wordpress.com/2012/01/balochistan.gif> (17. 7. 2014).

SUMMARY

This dissertation thesis deals with the development and shaping of the regional order in the Middle East against the background of the rivalry among regional powers. Its aim is to show how the changes in the distribution of power in the region and rivalry of regional powers affected the shaping of the region order between 1945 and 2007. With regard to this aim, the text is divided into four main chapters. The first chapter describes the methodological procedure, the basic theoretical ground and the conceptualization of three crucial concepts (the regional system or region, respectively, the regional order and the regional power). It further defines the thesis and presents operational definitions of basic concepts and variables. In the second chapter, we delimitate the Middle Eastern region and briefly describe its development. The third chapter deals with four potential regional powers (Egypt, Saudi Arabia, Iran and Turkey), their tangible and intangible capabilities, the foreign policy ambitions and the recognition of their power status by other states in the region and by the external powers. In the fourth chapter, we analyse the regional order of the Middle East. Special attention is paid to the mutual relations among aforementioned regional powers and their visions of regional arrangement, to formal and informal institutions, to intraregional relations of conflict or cooperation, to regional integration processes and to external powers' interference in the region.

We use the Power Transition Theory when we endeavour to find out which role the regional powers play in the process of regional order formation. We have chosen this theory because it is a systemic theory which deals with the systemic polarity in connection with the stability of the system and which focuses not only on changes in the power distribution within the (sub)system but it also takes into account the interests of regional powers and other states. Thus, it theoretically connects the power changes and states' preferences with possibilities of the outbreak of conflict or regional integration initiatives. Based on theoretical assumptions of Power Transition Theory, we formulate the thesis of this text, which is: The presence of several competing regional powers increases the instability of regional order in the Middle East. This dissertation thesis is conceived as a single case study of the Middle Eastern regional order, in which we focus on analyzing the order prevailing in the Middle East in the period under research.

The empirical part of the dissertation thesis deals with the determination of the Middle Eastern power hierarchy and subsequently with the policies, ambitions and power statuses of several crucial states in the region, namely Egypt, Saudi Arabia, Iran and Turkey. In the case of Turkey, we came to

the conclusion that even though it has relatively large material capabilities, its ambitions and policies do not correspond to its power potential during the whole period under study. By analysing the regional order between 1945 and 2007, we conclude that in the years under research, the order was unstable and it was partly due to the competing regional visions and policies of regional powers. The instability was due the abundance of open violence between the actors of the region, the high level of distrust between states, the absence of an effective mechanisms for the peaceful settlement of disputes and mutual guarantees of the non-use of force, the absence of a region-wide organization that would include all countries in the region and, ultimately, the low level of integration within existing multilateral structures. On the basis of our research, we dare to say that the fact that regional powers have failed to establish a consensus system, through which they would maintain a stable balance in the region and stabilize the regional order, contributed to the fragmentation of the region and enhanced its overall instability.

RESÜMMEE

Diese Arbeit beschäftigt sich mit der Entwicklung und der Formierung der regionalen Ordnung im Nahen Osten auf dem Hintergrund des Rivalisierens der regionalen Mächte. Das Ziel dieser Dissertation ist zu zeigen, wie die Veränderungen in der regionalen Machtverteilung und das gegenseitige Konkurrieren der regionalen Mächte in den Jahren 1945–2007 die regionale Ordnung geformt haben.

Für das Erreichen des Zieles wurde diese Arbeit in vier Hauptkapitel geteilt. Das erste Kapitel beschreibt den methodologischen Vorgang, die elementaren theoretischen Schwerpunkte und die Konzeptualisation der drei Hauptbegriffe (regionales System, bzw. Region, regionale Ordnung und regionale Macht). Weiterhin wurde in diesem Teil die Hauptthese definiert und die Operationsdefinition der Elementarkonzepte und Variablen übersetzt. Im zweiten Kapitel wurde der Begriff des Nahen Ostens definiert und seine Entwicklung beschrieben. Drittes Kapitel widmet sich den vier potenziellen regionalen Mächten des Nahen Ostens (Ägypten, Saudi Arabien, Iran und der Türkei) und zwar mit den materiellen und immateriellen Machtquellen, politischen Ambitionen im Ausland, internationalen Politiken, und der Anerkennung ihrer Status vom Außen. Das vierte Kapitel analysiert die regionale Ordnung des Nahen Ostens. In der Analyse wird die Betonung auf die Beziehungen zwischen den einzelnen regionalen Mächten gelegt und auf ihre Vorstellungen über die formalen und informellen Institutionen, die intraregionale Beziehungen einer Kooperation oder eines Konfliktes, regionale Integrationsprojekte und das Einmischen der äußeren Mächte in die regionale Politik.

Beim Versuch herauszufinden welche Rolle die regionalen Mächte beim Formen der regionalen Ordnung spielen, bezieht sich der Text auf die Theorie der Machtverschiebung. Diese wurde gewählt mit Rücksicht auf die Tatsache, dass es sich um eine Systemtheorie handelt, die sich mit der Systempolarität im Zusammenhang mit seiner Stabilität beschäftigt, und die sich gleichzeitig nicht nur auf die Veränderungen der Machtverteilung fokussiert, sondern auch die Interessen der Mächte und anderen Länder berücksichtigt. Theoretisch verbindet sie dann die Machtveränderungen mit den Präferenzen der Staaten und den Möglichkeiten eines Konfliktausbruchs oder auf der anderen Seite der Unterstützung der regionalen Integration. Basierend auf den theoretischen Voraussetzungen wurde eine These formuliert: Die Anwesenheit von einigen rivalisierenden regionalen Mächten erhöht die Instabilität der regionalen Ordnung im Nahen Osten. Diese Arbeit wurde konzipiert als eine Fallstudie der regionalen Ordnung des Nahen Ostens,

in deren Rahmen konzentrieren wir uns auf das Durchführen der Analyse der Ordnung im Nahen Osten während einer bestimmten Zeit.

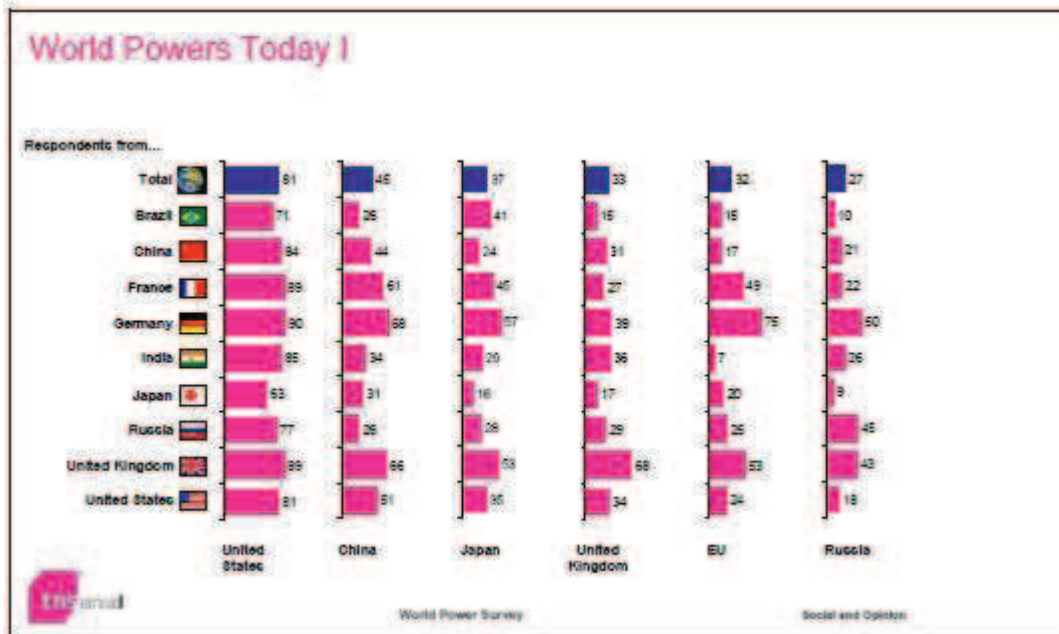
Der empirische Teil widmet sich der Bestimmung der Machthierarchie des Nahen Ostens und nachfolgend den Politiken, den Ambitionen und der Machtstellung einigen Schlüsselstaaten der Region, u.a. Ägypten, Saudi Arabien, Iran und der Türkei. Im Fall der Türkei sind wir zum Schluss gekommen, dass obwohl es sich um einen Staat mit relativ hohen materiellen Kapazitäten handelt, entsprachen seine Ambitionen und regionale Politiken dem Machtpotenzial während der untersuchten Zeit nicht.

Bei der Analyse der regionalen Ordnung im 1945–2007 sind wir zum Schluss gekommen, dass es aufgrund der Feststellungen möglich ist, die regionale Ordnung in dieser Zeit als instabil zu bezeichnen, mit Rücksicht auf die Häufigkeit des Vorkommens der offenen Gewalt unter den Akteuren der Region, auf das hohe Ausmaß des Misstrauens unter den Staaten, auf die fehlende Existenz der effektiven Mechanismen für ruhige Konfliktlösung und gegenseitige Garantie eines Waffenstillstandes, auf fehlende Existenz von ganzregionalen Organisationen, die alle Länder der Region einbeziehen würden, und schlussendlich auf ein des niedrigsten Maßes der Integration im Rahmen der existierenden multilateralen Strukturen. Wir können jetzt behaupten, dass die Tatsache, dass die regionalen Mächte es nicht schafften ein konsensuelles System zu bilden, durch welches sie das Gleichgewicht in der Region erreichen, trug zu dem Zerfall der Region und zur Verstärkung der Instabilität bei.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Průzkum vnímání světových mocností

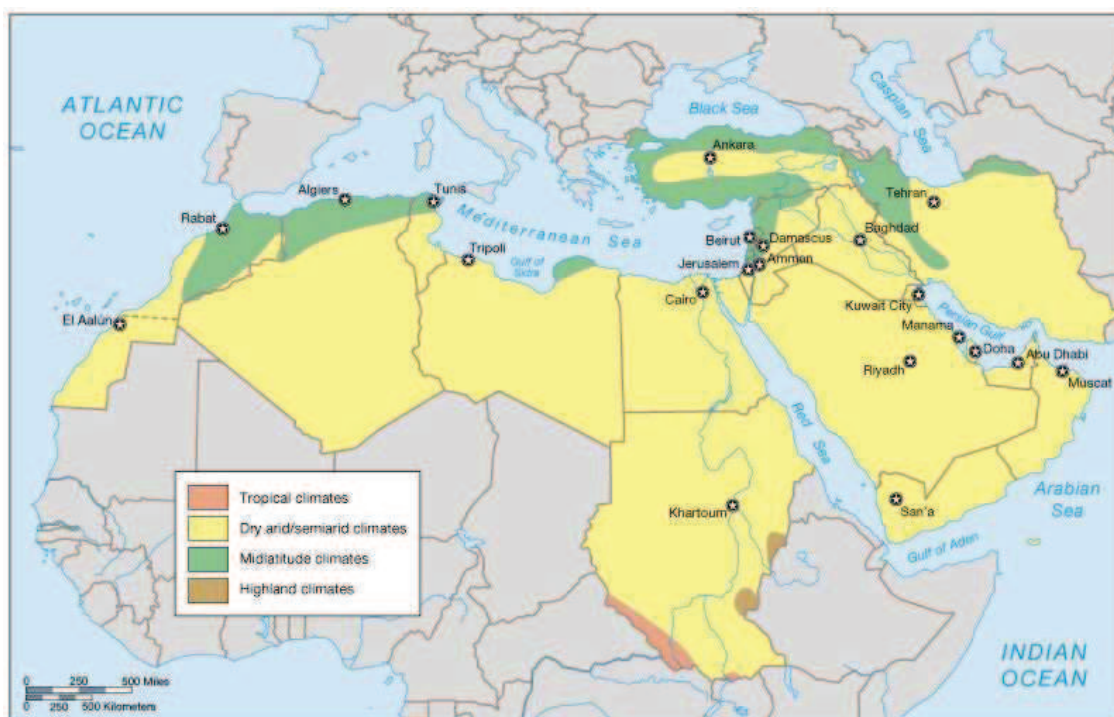
Zdroj: (Bertelsmann Stiftung 2006: 13-14)

Příloha 2: Státy náležející do Blízkého východu podle různých autorů v rozdílných obdobích

Binder (1958)	Pearson (1963-64)	Brecher (1969)	Cantori and Spiegel (1970)	Evron (1973)	Hudson (1976)
<p>Jádro Egypt Sýrie Irák Saúdská Arábie Libanon Jordánsko Libye Súdán Izrael</p> <p>Mimo jádro Turecko Írán</p> <p>Periferie Maroko Tunisko Afgánistán Pákistán</p>	<p>Jádro Irák Egypt USA Velká Británie Saúdská Arábie Sýrie Jordánsko Alžírsko Jemen Libanon Kuvajt Izrael</p>	<p>Jádro Irák Jordánsko Libanon Sýrie Egypt Izrael</p> <p>Periferie Alžírsko Kuvajt Saúdská Arábie Írán Turecko Kypr Etiopie</p> <p>Vnější okruh Somálsko Jižní Jemen Libye Tunisko Maroko</p>	<p>Jádro Egypt Jemen Saúdská Arábie Kuvajt Irák Libanon Súdán Jordánsko Sýrie Jemen země Perského zálivu</p> <p>Periferie Izrael Turecko Írán Afgánistán</p>	<p>Jádro Irák Sýrie Libanon Jordánsko Izrael Egypt</p> <p>Rudé moře Izrael Egypt Súdán Saúdská Arábie Jemen Jižní Jemen Etiopie</p> <p>Perský záliv Írán Irák Saúdská Arábie Kuvajt</p>	<p>Arabské země Egypt Alžírsko Sýrie Saúdská Arábie Irák</p> <p>Maghrib Maroko Alžírsko Tunisko</p> <p>Východní Středomoří – Úrodný půlměsíc Libye Egypt Súdán Libanon Sýrie Jordánsko Irák</p> <p>Perský záliv – Indický oceán Kuvajt Bahrajn Katar Spojené arabské emiráty Omán Jemen Jižní Jemen</p>

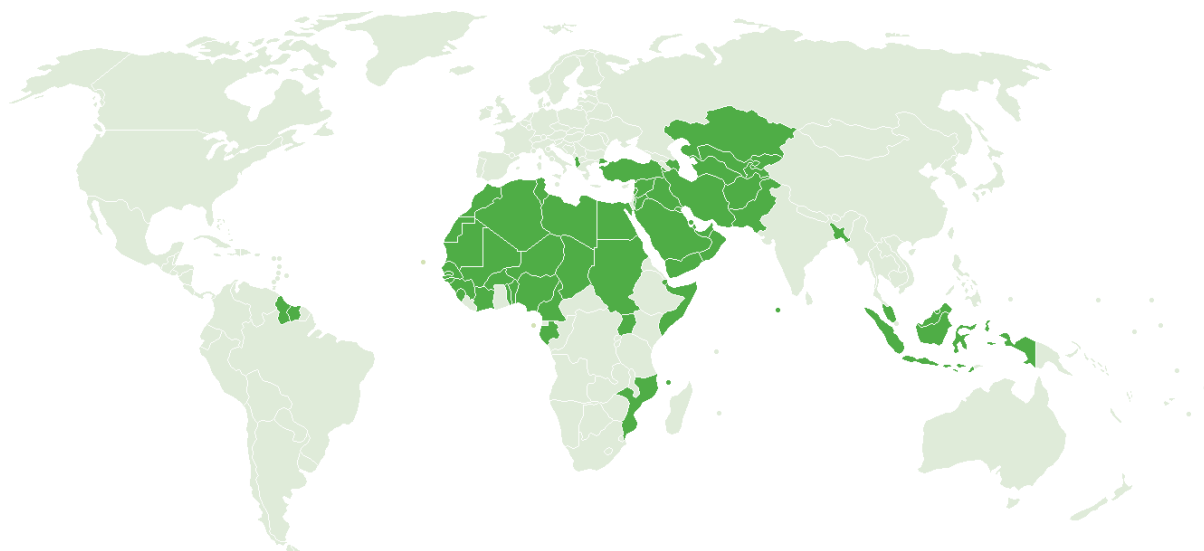
Zdroj: (Thompson 1981: 215)

Příloha 3: Podnebné pásy na Blízkém východě

Zdroj: Ohio Wesleyan University – Middle East Climates: http://go.owu.edu/~rdfusch/middle_east_climates.jpg (17. 7. 2014).

Příloha 4: Muslimský svět vymezený podle členských států Organizace islámské konference

Zdroj: Wikimedia Commons – OIC Member States: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/10/OIC_Member_States.png (17. 7. 2014)

Příloha 5: Deset zemí s nejvyšším počtem muslimských obyvatel

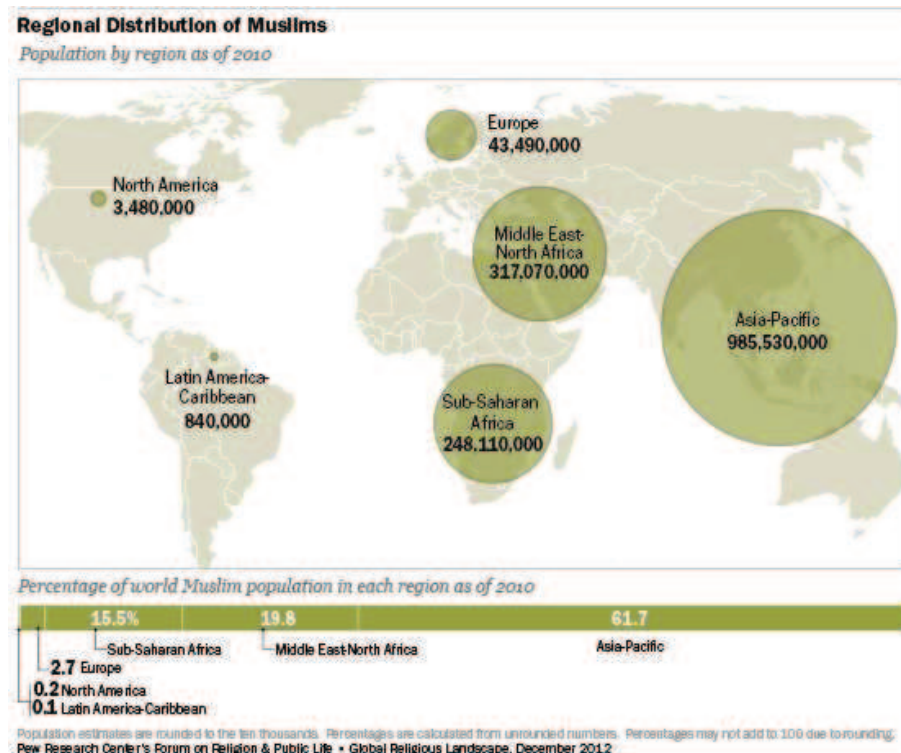
10 Countries with the Largest Number of Muslims

	ESTIMATED 2010 MUSLIM POPULATION	PERCENTAGE OF POPULATION THAT IS MUSLIM	PERCENTAGE OF WORLD MUSLIM POPULATION
Indonesia	209,120,000	87.2 %	13.1 %
India	176,190,000	14.4	11.0
Pakistan	167,410,000	96.4	10.5
Bangladesh	133,540,000	89.8	8.4
Nigeria	77,300,000	48.8	4.8
Egypt	76,990,000	94.9	4.8
Iran	73,570,000	99.5	4.6
Turkey	71,330,000	98.0	4.5
Algeria	34,730,000	97.9	2.2
Morocco	31,940,000	99.9	2.0
Subtotal for the 10 Countries	1,052,120,000	47.0	65.8
Subtotal for Rest of World	546,400,000	11.7	34.2
World Total	1,598,510,000	23.2	100.0

Population estimates are rounded to the ten thousands. Percentages are calculated from unrounded numbers. Figures may not add exactly due to rounding. Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life • Global Religious Landscape, December 2012

Zdroj: (DeSilver 2013)

Příloha 6: Počet muslimů v jednotlivých světových regionech

Zdroj: (DeSilver 2013)

Příloha 7: Arabský svět vymezený podle členských států Ligy arabských států

Zdroj mapového podkladu: Wikipedia – Council of Arab Economic Unity: http://en.wikipedia.org/wiki/Council_of_Arab_Economic_Unity#mediaviewer/File:GAFTA_Members.png (17. 7. 2014).

Příloha 8: Blízký východ v době nadvlády Osmanské říše

Zdroj: College of Liberal Arts & Sciences – The Ottoman Empire at its peak: <http://www.clas.ufl.edu/users/oren/INR4204Middleeast.html> (17. 7. 2014).

Příloha 9: Území transhraničního regionu Kurdistan

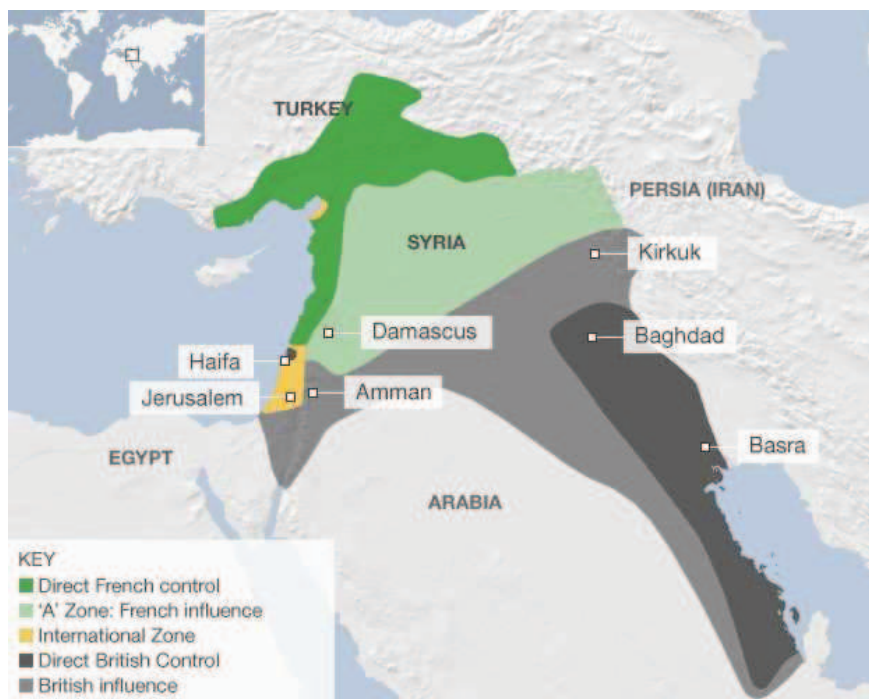
Zdroj: (Joe Burgess dle Özoğlu 2014)

Příloha 10: Území transhraničního regionu Balúčistán

Zdroj: Wordpress – Neal Rauhauser:
<http://nealrauhauser.files.wordpress.com/2012/01/balochistan.gif> (17. 7. 2014).

Příloha 11: Rozdělení oblastí britské a francouzské vlády, resp. vlivu podle Sykes-Picotovy smlouvy

Zdroj: (Osman 2013)

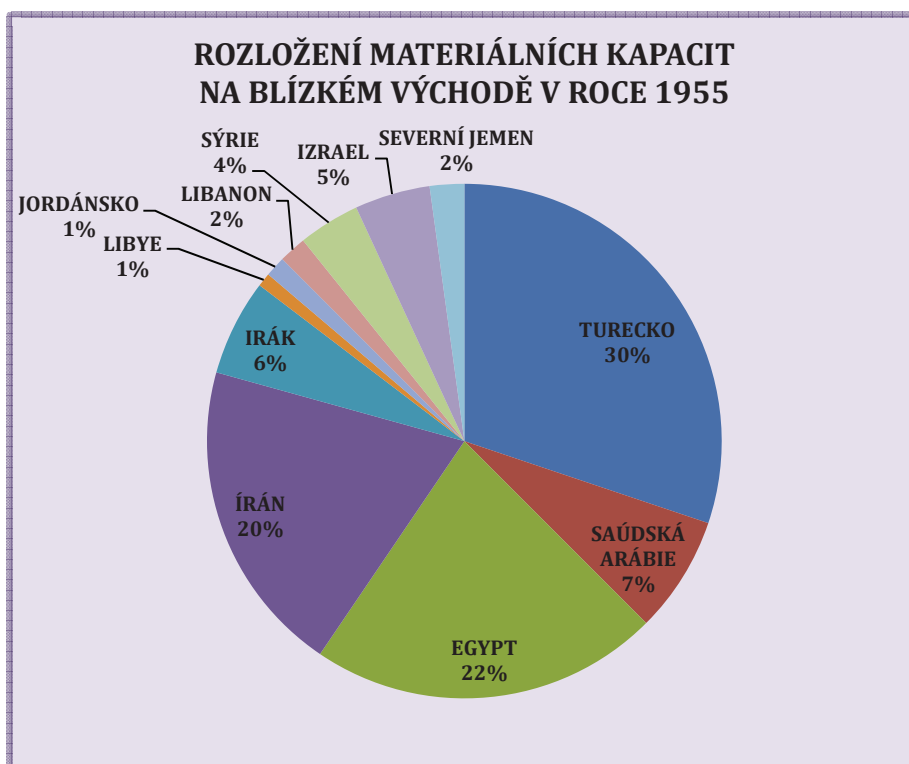
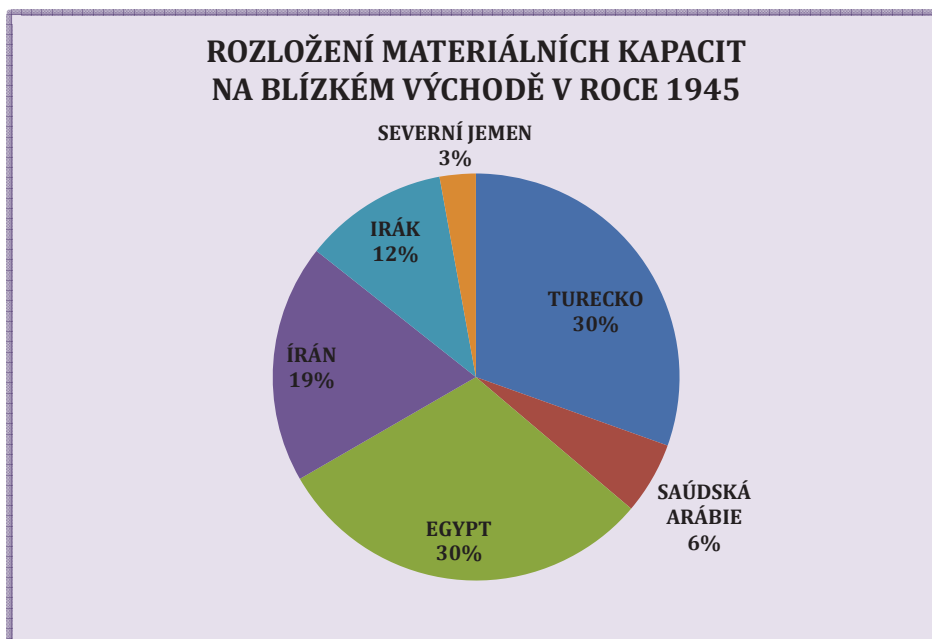
Příloha 12: Potenciální sekundární mocnosti Blízkého východu

POTENCIÁLNÍ SEKUNDÁRNÍ MOCNOSTI ⁴⁹⁷													
	IRÁK	SAÚDSKÁ ARÁBIE	SÝRIE	IZRAEL	MAROKO	ALŽÍRSKO		IRÁK	SAÚDSKÁ ARÁBIE	SÝRIE	IZRAEL	MAROKO	ALŽÍRSKO
1945			x	x	x	x	1977	*		*	*	*	*
1946				x	x	x	1978	*		*	*	*	*
1947				x	x	x	1979			*	*	*	*
1948					x	x	1980			*	*	*	*
1949					x	x	1981			*	*	*	*
1950					x	x	1982			*	*	*	*
1951					x	x	1983			*	*	*	*
1952					x	x	1984			*	*	*	*
1953					x	x	1985			*	*	*	*
1954	*	*			x	x	1986			*	*	*	*
1955	*	*			x	x	1987			*	*	*	*
1956	*	*			*	x	1988		*	*	*	*	*
1957	*				*	x	1989			*	*	*	*
1958	*	*			*	x	1990			*			*
1959	*				*	x	1991			*		*	*
1960	*				*	x	1992	*		*	*	*	*
1961	*	*			*	x	1993	*		*	*	*	*
1962	*	*			*	*	1994	*		*	*	*	*
1963	*	*			*	*	1995	*		*	*	*	*
1964	*	*			*	*	1996	*		*	*	*	*
1965	*	*			*	*	1997	*		*	*	*	*
1966	*	*			*	*	1998	*		*	*	*	*
1967	*	*		*	*	*	1999	*		*	*	*	*
1968	*	*		*	*	*	2000	*		*	*	*	*
1969	*	*	*	*	*	*	2001	*		*	*	*	*
1970	*	*	*	*	*	*	2002	*		*	*	*	*
1971	*	*	*	*	*	*	2003	*		*	*	*	*
1972	*	*	*	*	*	*	2004	*		*	*	*	*
1973	*	*	*	*	*	*	2005	*		*	*	*	*
1974	*	*	*	*	*	*	2006	*		*	*	*	*
1975	*		*	*	*	*	2007	*		*	*	*	*
1976	*	*	*	*									

Zdroj: vlastní tabulka na základě dat z indexu CINC projektu *Correlates of War*⁴⁹⁸

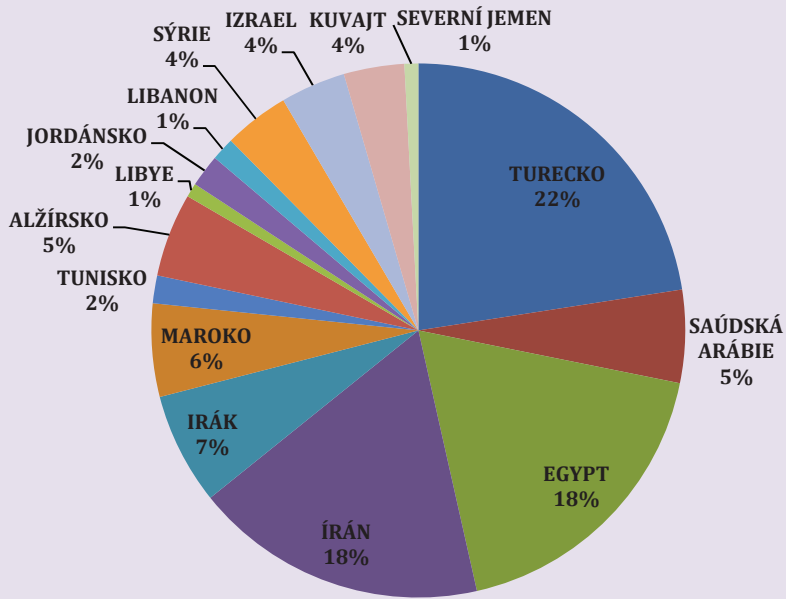
⁴⁹⁷ Značkou „x“ jsou označena období před získáním nezávislosti dané země a značkou „*“ jsou označeny země, jejichž hodnota CINC v daném roce byla vyšší než hodnota regionálního průměru CINC, ale nižší než směrodatná odchylka nad regionálním průměrem, a to alespoň v nadpolovičním počtu let v rámci zkoumaného období (tj. alespoň ve 32 z celkových 63 let v období 1945–2007).

Příloha 13: Vývoj rozložení materiálních kapacit mezi státy Blízkého východu v jednotlivých dekádách v období let 1945–2005

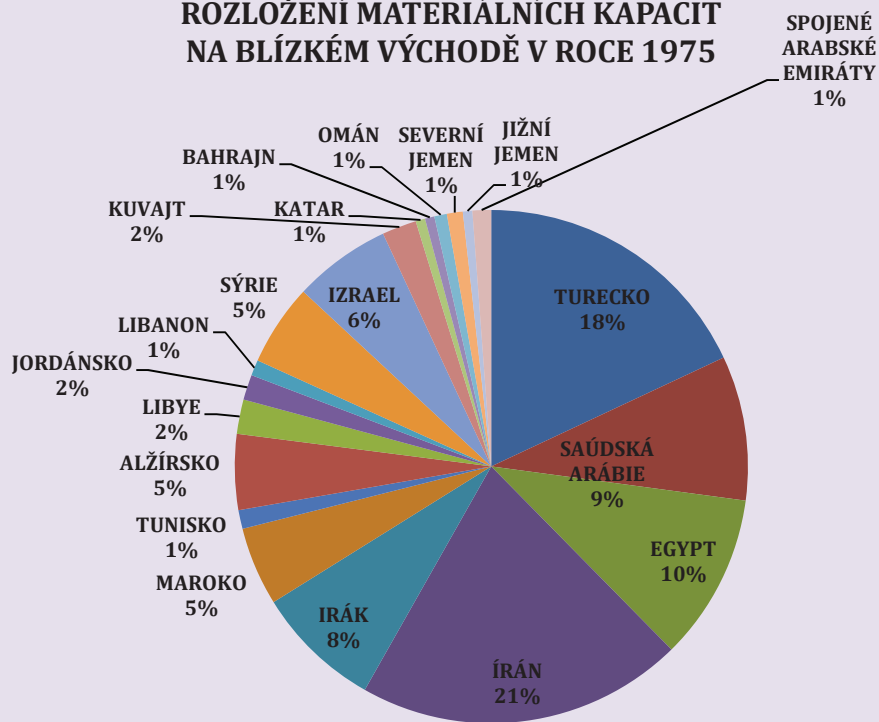

⁴⁹⁸ Correlates of War – National Material Capabilities (v4.0): <http://www.correlatesofwar.org/COW2%20Data/Capabilities/nmc4.htm> (16. 7. 2014).

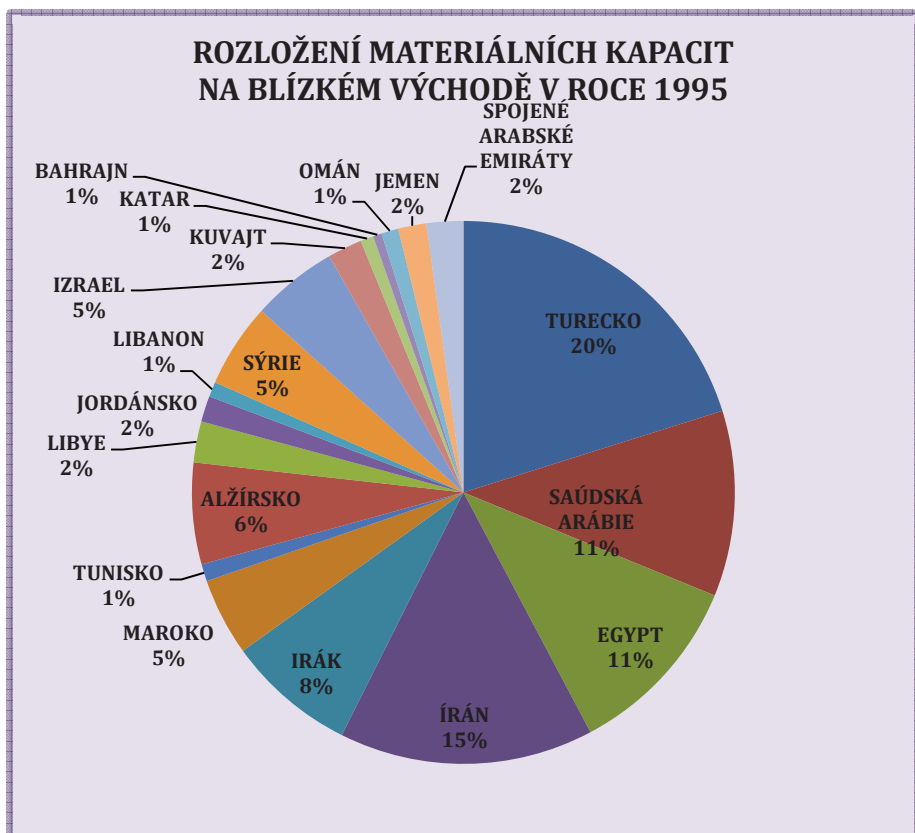
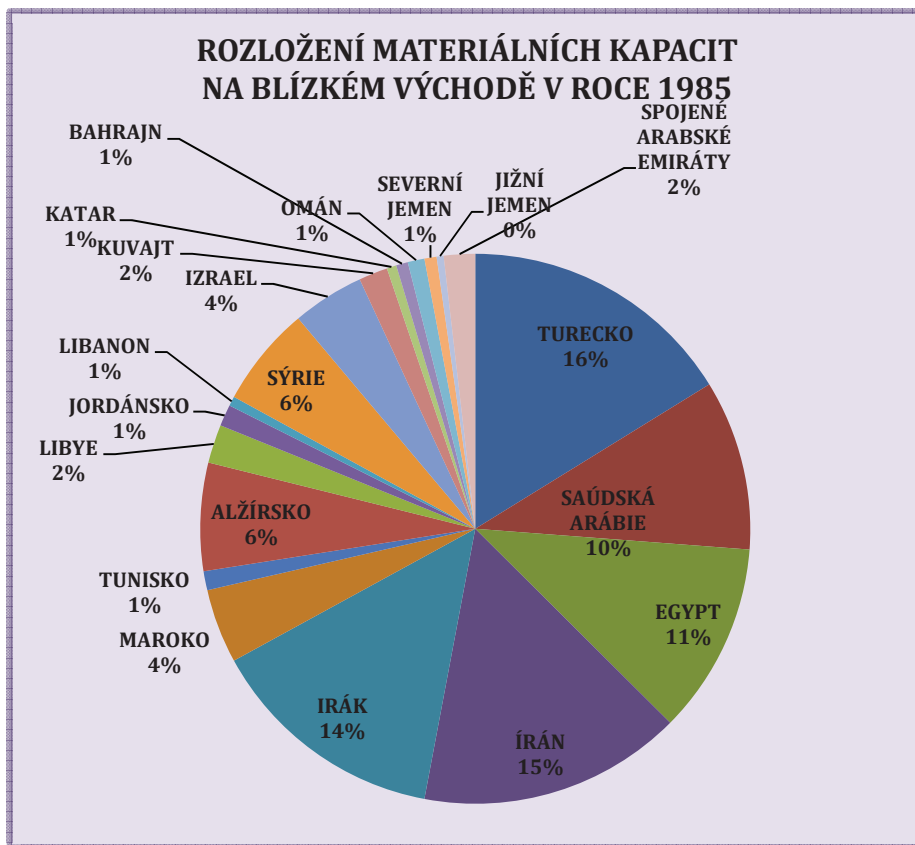
ROZLOŽENÍ MATERIÁLNÍCH KAPACIT NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ V ROCE 1965

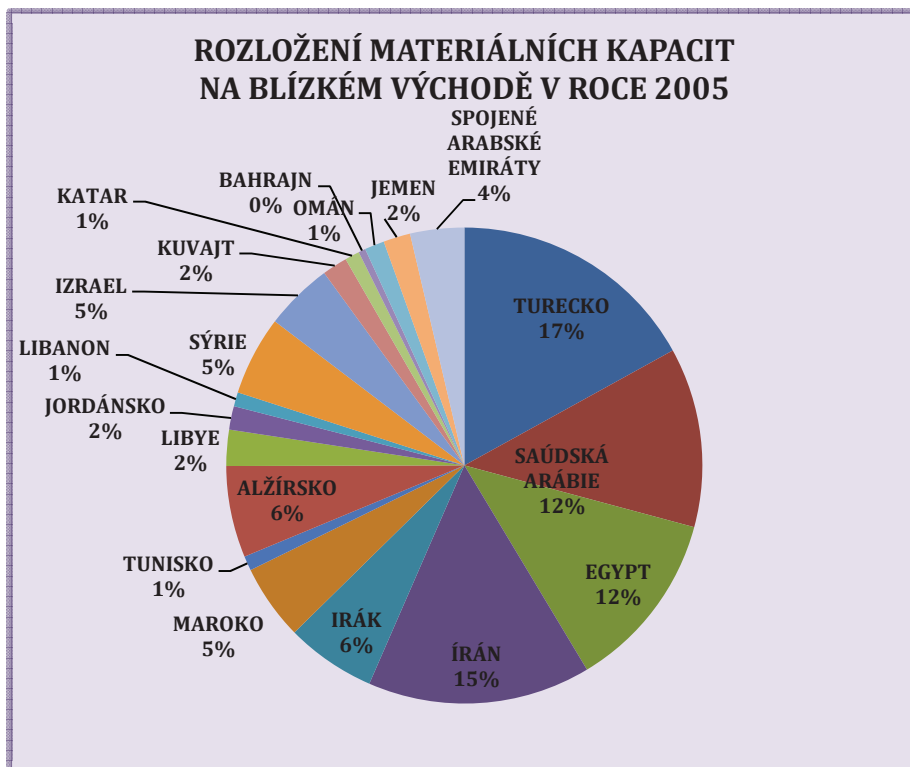

ROZLOŽENÍ MATERIÁLNÍCH KAPACIT NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ V ROCE 1975

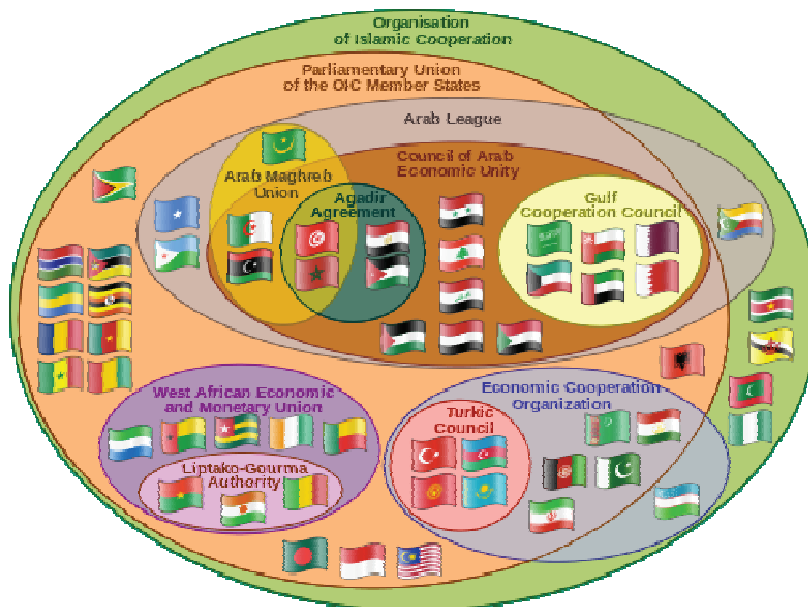

Zdroj: vlastní grafy na základě dat z indexu CINC projektu *Correlates of War*⁴⁹⁹

Příloha 14: Znázornění překrývání členských základů regionálních organizací Afriky a Asie

Zdroj: Wikipedia – Organisation of Islamic Cooperation: http://en.wikipedia.org/wiki/Organisation_of_Islamic_Cooperation (17. 7. 2014).

⁴⁹⁹ Correlates of War – National Material Capabilities (v4.0): <http://www.correlatesofwar.org/COW2%20Data/Capabilities/nmc4.htm> (16. 7. 2014).